L. 73

MNIEJSZA
GRAMMATYKA ŁACINSKA

dla

klass niższych i średnich gymnazyalnych

wydana

przez

[p. Łoniego]

A. Poplińskiego.

POLSKIE MUZEUM SZKOLNE we LWOWIE

Czwarte poprawione i pomnożone wydanie.

(Cena 20 śgr., czyli 4 złp.)

L. inwent. 1369
Sygn

POZNAŃ.
Druk i nakład A. POPLIŃSKIEGO.
1858.

Warsch 0526 m.

L. 73

MNIEJSZA GRAMMATYKA ŁACINSKA

dla

klass niższych i średnich gymnazyalnych

wydana

przez

A. Poplińskiego.

POLSKI W. MUZEUM SZKOLNE we LWOWIE

Czwarte poprawione i pomnożone wydanie.

(Cena 20 śgr., czyli 4 złp.)

L. inwent. 1369
Sygn.

POZNAŃ.
Druk i nakład A. POPLIŃSKIEGO.
1858.

409613 II

64.D.270

Oddział pierwszy Grammatyki.

O WYRAZACH.

CZĘŚĆ I.

WYMAWIANIE.

a, *Alfabet łaciński.*

W łacińskim języku jest liter czyli głosek 24: §. 1.
A, B, C, D, E, F, G, H, I, (K), L, M, N, O, P, Q, R, S, T, U, V, X, (Y), (Z).

UWAGA I. I jest Samogłoską, np. i-ra, albo Spółgłoską, np. ius, to jest, kiedy się opiera na następującéj Samogłosce, i w takim razie pisze się zwyczajnie j, np. jus.

UWAGA II. K używa się teraz tylko w skróceniach: Kal. zamiast Calendae, i K. zamiast Kaeso, imię; miejsce jego zastępuje C, Carthago, zamiast Karthago.

UWAGA III. Y, Z tylko w greckich wyrazach używane.

b, *Podział liter.*

1. Litery jedne brzmią same przez się i nazywają się SAMOGŁOSKI (Vocales):

a, e, i, (y), o, u.

UWAGA. Najgrubszy ton stanowi u, potem: o, a, e, y, i, najwyższe czyli najcieńsze.

Dwie Samogłoski w jeden głos zlane, tworzą Dwugłoskę (Diphthongus). Najzwyczajniejsze Dyphthongi są: §. 2.

ae, au, eu, oe;

i w kilku wyrazach tylko używane: ei, oi, ui.

Kiedy aë, oë mają się osobno wymawiać czyli tworzyć dwie osobne syllaby, oznacza się druga Samogłoska przez Puncta Diaereseos czyli Rozdzielniki, np. aër, poëta.

2. Inne litery nie brzmią same przez się wolno z gardzieli, lecz do wyrobienia ich potrzebne są narzędzia głoso-

we, jako to: wargi, język, i nazywają się SPÓŁGŁOSKI (Consonantes), ponieważ tylko razem z Samogłoską wymawiać się mogą i dzielą się na

a, Półgłoski (Semivocales), między któremi są znowu
aa, Płynne (Liquidae) l, m, n, r.
bb, Sycząca (Spirans) s.

b, Nieme (Mutae), tak nazwane, że ich żadną miarą inaczéj jak tylko za pomocą Samogłoski wymówić nie można; gdy przeciwnie Semivocales mają już same przez się choć tylko niezupełne, połowiczne brzmienie. Te dzielą się na
aa, Mocne (Tenues): c, (k), q, | t, | p,*)
bb, Słabe (Mediae): g, | d, | b,
cc, Przydechowe (Adspiratae) ch, | th, | ph f.

c, Podwójne, Spółgłoski są: x (=cs, gs), z (=ds); ostatnia tylko w greckich i innych cudzoziemskich wyrazach.

UWAGA. Mutae rozróżniają się jeszcze podług narzędzi czyli organu, którym się wymawiają: na głosy P, K, T, to jest:
a, Wargowe (Labiales), np. p, b, ph, f=P.
b, Gardłowe (Gutturales), c, (k, q), g, ch=K.
c, Językowe (Linguales), t, d, th=T.

c, *Brzmienie.*

Litery łacińskie wymawiają się jak odpowiednie polskie.

Wyjątki:

§. 3. 1. C tylko przed e, i, y, ae, eu, oe brzmi jak ce: zwyczajnie zaś jak k, np. accido (akcydo), caecus (cekus).

2. ti wymawia się jak cy, kiedy po ti następuje Samogłoska, np. justiti-a (justicya).

Zatrzymuje jednak swoje właściwe brzmienie ti:

a, w greckich wyrazach: n. p. Miltiädes, Boeotia, Aegyptius; nie Milcyades itd.

b, gdy przed ti stoi t, s, x, np. Attius, ostium, mixtio;

c, w starożytnem zakończeniu Infinit. na er, np. nitier za niti.

---

*) Mocne dla tego nazywają się, że do wymówienia k, t, p, potrzeba mocniejszego, bardziéj natężonego oddechu, jak do odpowiednich g, d, b. Ostatnie zaś, t. j. przydechowe, wzięły nazwisko od litery h, która w łacinie nie uważa się za istotną głoskę, będąc tylko przydechem czyli aspiracyą, t. j. natężonym głosem. Ztąd u Lacinników podwójna utrzymała się pisownia w wyrazach: Hannibal i Annibal, Hadria i Adria, Have i Ave.

3. Gu, qu, su wymawiaj gw, qw, sw, np. lingua, quercus, suasor; lecz quum wymawiaj cum.

4. S między dwoma Samogłoskami brzmi jak z, np. casus wymawiaj kazus.

d, *Syllaby czyli Zgłoski.*

1. Samogłoska i Dwugłoska już sama stanowić może Syllabę, np. u-va, aurum. Zwykle atoli do składu Syllab wchodzą jeszcze Spółgłoski. §. 4.

Wyraz więc ma tyle Syllab, ile Samogłosek i Dwugłosek, albowiem Spółgłoski, jak się powiedziało, same przez się nie mają brzmienia, dopiero na Samogłosce lub Dwugłosce oparte.

Ztąd wypada ogólna reguła, że Syllaby kończą się na Samogłosce; a Spółgłoska, czy to jedna, czy więcéj wśrodku wyrazu stojące, do następującéj Syllaby należą:

pa-ter, ti-xi, a-sper, scri-psi, do ctrina, corru-ptrix, rhythmus, i-sthmus.

UWAGA I. Wyjmują się wyrazy złożone, które się podług części swoich rozłączają, np. dis-pono, inter-eam, ab-utor, red-undo, prod-ire. sed-itio.

UWAGA II. Dwa wyrazy w jeden ściągnione przez wyrzutnią, tak że zdają się nowy tworzyć wyraz, rozdzielają się nie podług swego składu, lecz jak nowy wyraz, np. po-tes, qua-drangulus, ve-neo, animadverto, ma-gnanimus, lon-gaevus.

2. Z Spółgłosek tylko płynnych dla łatwego ich wymawiania, zwykła się pierwsza czepiać poprzedzającéj Samogłoski, a zatem Syllabę kończyć, jużto kiedy się dwie Spółgłoski w środku wyrazu znajdują, a tym bardziéj kiedy więcéj: §. 5.

al-ter, cam-pus, un-da, bar-ba; mon-strum, scul-ptrix, arctus, mul-ctrum, ton-strix.

UWAGA I. Wyjmują się głoski mn, które obiedwie jako liquidae do jednéj Syllaby należą, a zatem do pierwszéj ogólnéj reguły stósują się, np. da mnum.

UWAGA II. Rozumie się samo przez się, że z Spółgłosek podwójnych w środku wyrazu, ponieważ się obie razem w jednéj Syllabie wymówić nie mogą; jedna należy do poprzedzającéj, druga do następującéj Syllaby, np. col-lum.

e, *Iloczas Syllab.* (Quantitas Syllabārum).

1. Każda Syllaba w łacinie jest albo długa (longa), albo krótka (brevis), albo też obojętna (anceps), to jest jużto długo, już krótko, w wierszach (w prozie tylko krótko) wymawiać się mogąca. Znak długości jest -, krótkości ᴗ, obojętności ᴗ. §. 6.

2. Samogłoska przed inną Samogłoską stojąca, jest krótka (Vocalis ante vocalem corripitur) np. dócĕo.

3. Diphthongi, jako powstałe z dwóch Samogłosek, są długie (producuntur), np. balaéna.

Również są długie i te pojedyńcze Samogłoski, które z ściągnienia dwóch Samogłosek lub Diphthongów powstały, n. p. accūso z causa, inīquus z aequus, Darīus z Dareios, Lycēum.

4. Dwie po sobie następujące Spółgłoski czynią także poprzedzającą Samogłoskę długą i to nazywa się następstwo (Positio) np. modéstus.

f, *Akcent.*

§. 7. 1. Wyrazy dwuzgłoskowe mają akcent czyli przycisk w wymawianiu na pierwszéj Syllabie czyli na przedostatniéj (penultima), np. máter.

2. Trzyzgłoskowe i więcéj zgłoskowe mają wtenczas akcent na przedostatniéj, kiedy ta jest długą: bibliothéca, imágo, consuetúdo, habére, audíre, interrégnum.

Kiedy zaś przedostatnia jest krótka, wtenczas akcent pada na trzecią od końca (in antepenultimam) np. légĕre, homínibus.

CZĘŚĆ II.
ODMIANA WYRAZOW.

Część ta uczy odmieniać wyrazy.

UWAGA. Rozróżniać tu należy Pierwiastek (Radix) wyrazu, w którym się znaczenie wyrazu mieści, od zakończenia (Terminatio), jakie wyraz przybiera dla wyrażenia rozmaitych okoliczności.

Podział wyrazów na Części mowy.

§. 8. Wyrazy pod względem formy są albo odmienne, flexibĭles), jeżeli zakończenie swoje odmieniają; albo nieodmienne, indeclinabilia. Między odmiennemi najgłówniejsze są:

1. Imiona (Nomĭna) i
2. Słowa (Verba);
3. Nieodmienne nazywają się razem Partykuły, (Particŭlae). Ztąd powstały w Grammatyce trzy osobne klassy wyrazów:

I. IMIONA (Nomina), do których należą:

a, Rzeczowniki (Substantīva), oznaczające nazwiska jakiéj osoby lub rzeczy, np. homo, człowiek; domus, dom.

b, Przymiotniki (Adjectiva), oznaczające przymiot lub własność rzeczy, np. magnus, wielki; parvus, mały.

c, Liczebniki (Numeralia) liczą przedmioty, np. unus, duo, jeden, dwa.

d, Zaimki (Pronomĭna), zastępujące miejsce imienia, a zatem za Imię stojące, np. ego, ja; meus, moj.

II. SŁOWA (Verba) wyrażają czynność lub stan Imienia i tworzą właściwy sąd czyli zdanie o rzeczy, np. homo labōrat, człowiek pracuje; domus stat, dom stoi.

UWAGA I. Do Słów należą: Imiesłowy (Participia), stanowiące przejście ze Słowa do Przymiotnika, wyrażające przymiot, ale oraz i Czas jako Słowo, np. amans, kochający teraz; amaturus, mający dopiero kochać.

UWAGA II. Imiona deklinują się. Słowa zaś konjugują. Przymiotniki mogą się nadto stopniować.

III. PARTYKUŁY (Particŭlae) są to po większéj części nieodmienne wyrazy (indeclinabilia), służące tylko do bliższego okryślenia i łączenia dwóch pierwszych. Dzielą się na

a, Przysłówki (Adverbia), określające bliżéj Słowo lub Przymiotnik, np. bene scribit, dobrze pisze; valde doctus, bardzo uczony.

b, Przyimki (Praepositiones), wyrażają stósunek rzeczy do siebie, np. domus sub arbore, dom pod drzewem.

c, Spójniki (Conjunctiones), łączą Imiona albo całe zdania ze sobą np. homo et domus, człowiek i dom.

d, Wykrzykniki (Interjectiones), są to wyrazy mocniejszego uczucia, np. ach! vae! ach! biada!

RZECZOWNIK (Nomen Substantīvum).

1. Rzeczowniki są albo:

a, Imiona własne (Nomĭna propria), służące tylko jednemu szczególnemu przedmiotowi, np. Cicĕro, Roma, Rzym; albo

b, Imiona pospolite (Nomina appellatīva), które wielu przedmiotom podobnym czyli jednogatunkowym są wspólne, np. scriptor pisarz; urbs, miasto.

UWAGA I. Między pospolitemi rozróżniają się jeszcze

aa, Imiona zbiorowe (collectiva), które już w liczbie pojedyńczéj mnogość czyli zbiór rzeczy wyrażają, np. turba, gmin.

bb, Materialia, oznaczające ciągłą, bezkształtną materyą, czyli massę, np. aurum, złoto.

UWAGA II. Ponieważ każda rzecz i osoba ma koniecznie swój przymiot, jak gdyby z nią spojony (zrośnięty), np. dom wysoki, domus

alta; przeto poprzedzające 3 klassy Imion, to jest własne, pospolite i zbiorowe, nazywają się także w łacinie Concreta, w polskim zmysłowe, tj. pod zmysły podpadające. Można atoli sam przymiot oddzielnie od rzeczy uważać, tj. z Przymiotnika, niejako od rzeczy oderwanego uformować sobie w myśli Rzeczownik, np. wysokość, altitudo, i takie Rzeczowniki nazywają się Abstracta, oderwane, albo lepiéj umysłowe, bo je sobie tylko w myśli jako rzeczy wystawić możemy, np. myśl, mens.

2. Przy każdem Imieniu zasługuje szczególnie na uwagę rodzaj (Genus) i forma (Declinatio).

I. O RODZAJU.

§. 9. Rodzaj (Genus) jest trojaki:

Męzki, Genus Masculīnum: ten
Żeński — Femininum ta
Nijaki — Neutrum to.

Rodzaj poznaje się w Rzeczownikach żywotnych ze znaczenia, w nieżywotnych z zakończenia, i często jest inny w łacinie, jak w polskim języku.

1. *Masculina męzkie ze znaczenia są:*

A. Imiona mężczyzn i ludów, jako też istot męzkich np. scriba pisarz, Persa Pers.

B. Nazwiska rzek, wiatrów i miesięcy, np. horrĭdus Albis, straszna Elba; Boreas procellosus, wiatr północny, burzliwy; November pluviosus, Listopad dżdżysty.

Wyjątki:

1. Od Imion męzkich ze znaczenia wyjmują się te Imiona osobowe, które się u Rzymian jako rzeczy uważały, a które też podług zakończenia Rodzaj otrzymują, np. operae tardae, robotnicy opieszali. Dla tego też są Feminina: vigiliae, straż nocna; excubiae, warta. Zaś scortum turpe, brzydka nierządnica, jest neutrum; równie jak hoc mancipium, niewolnik.

2. Z rzek wyjmują się feminina rzeki bajeczne: Styx i Lethe; Jako też u późniejszych pisarzy zakończone na a:

Allia, Albŭla, Garumna, Mosa, Matrŏna, Sequăna.

2, *Feminina żeńskie ze znaczenia są:*

§. 10.

A. Imiona niewiast, i wszelkich istót żeńskich n. p. mulier pulchra, piękna niewiasta; socrus annosa, teściowa podeszła; Glycerium formosa, ładna Glyceria; Pallas bellĭca, Minerwa wojenna.

B. Imiona drzew, miast, krajów i wysp, np. alta cedrus, wysoki cedr; opulenta Corinthus, bogaty Ko-

rinth; Aegyptus superstitiosa, zabobonny Aegypt; Rhodus clara, sławny Rhodus.

Wyjątki.

1) Z imion drzew wyjmują się:
a) Masculina są krzaki na us:

asparăgus, szparag	calămus, tatarak
acanthus, ostrokrzew	dumus, spinus, cierń etc.

nadto: oleaster i pinaster, dzika oliwa i dzika sosna.

b) Neutra na um do II. i na er III Deklin. np. §. 11.

allium, czosnek	rapum, rzepa
acer, klon	siler, łoża (wierzba)
cicer, groch	suber, korkowe drzewo
papāver, mak	zingiber, imbier
piper, pieprz	robur, dąb.

2) Z imion miast wyjmują się:
a) Masculina są pluralia (w liczbie mng. używane) na i, jako: Argi, Delphi, Puteoli, Veji.
Powtóre zakończone na o i onis:
Croto, Frusino, Hippo, Narbo, Sulmo, Vesontio czasem.
Nareszcie Tunes—etis, i Canopus.
b) Neutra są z nijakiem zakończeniem.
na um np. Illium, Tusculum, Tarentum;
na a pluralia Gen. -orum: Ecbatăna, Leuctra, Susa, Arbēla.
na e, ur, podług III. deklin. np. Caere, Praeneste, Tibur, Anxur
na i Indeclinabilia np. Illiturgi i Argos.

3) Z imion krajów wyjmują się:
a) Masculina Bospŏrus, Isthmus, Pontus i Hellespontus,
b) Neutra na um, a, np. Latium, Bactra.

aa) COMMUNIA, Wspólne. §. 12.

Są w łacinie Imiona męzkiemu i żeńskiemu rodzajowi wspólne, t. j. mogące o jednem zakończeniu mężczyznę i niewiastę oznaczać, np. małżonek, hic conjux; małżonka, haec conjux, i takie nazywają się Communia; są zaś następujące:

adolescens -tis, młodzian	infans -tis, niemowlę,
affinis, krewny -na	interpres -ētis, tłomacz -ka
antistes -ĭtis, przełożony -na	judex -ĭcis, sędzia -dzina
artĭfex -ĭcis, sztukmistrz -ni	juvĕnis, młodzieniec
augur -ŭris, wieszcz -ka	miles ĭtis, żołnierz
civis, obywatel -ka	municeps -ipis, obywatel
comes -ĭtis, towarzysz -ka	obses -idis, zakładnik -iczka
conjux -ŭgis, małżonek -ka	par, rówiennik -iczka
dux -ucis, wódz	parens -entis, rodzic -cielka
heres -ēdis, dziedzic -ka	praesul ŭlis, przełożony
hospes -itis, gość	sacerdos -ōtis, kapłan -ka
hostis, nieprzyjaciel	satelles -ĭtis, trabant -ka
incŏla, mieszkaniec	testis, świadek
index -dĭcis, donosiciel -ka	vates, wieszcz -czka
	vindex -ĭcis, mściciel -ka.

bb) Communia są także niektóre imiona zwierząt, mogące znaczyć samca lub samicę: np. bos, canis; i tak: hic bos znaczy wół, haec bos, krowa; hic canis pies, haec canis suka.

cc) EPICOENA, Dwupłciowe.

§. 13. Epicoena, dwupłciowe, nazywają się te imiona zwierząt, które jeden tylko mają rodzaj grammatyczny, oznaczający obiedwie płci razem. Rodzaj ten, ponieważ płeć nie jest widoczna, stosuje się zwykle do zakończenia, np. hic anser znaczy gąsiora i gęś, haec felis kota kotkę; takiemi są:

mascul. anser, gęś	fem.	aquila, orzeł	anas, kaczka
corvus, kruk		felis, kot	cornix, wrona
lepus, zając		grus, żoraw,	vulpes, lis
mus, mysz,		sus, świnia	talpa, kret
passer, wróbel			

Jeżeli więc w takim razie chcemy koniecznie wyrazić rodzaj, nie można tego uczynić przez Przymiotnik lub hic, haec; lecz wtenczas dodaje się wyraźnie: mas, (masculus) samiec; femina, samica.

dd) MOBILIA, Ruchome.

Niektóre Rzeczowniki ludzkie i zwierzęce zmieniają zakończenie na kształt Przymiotników dla wyrażenia żeńskiego rodzaju, zmieniając końcówkę us, er, na a; tor na trix, i takie nazywają się mobilia, ruchome, jakiemi są:

§. 14.

dominus, pan	domina, pani
coquus, kucharz	coqua, kucharka
cervus, jeleń	cerva, łania
lupus, wilk	lupa, wilczyca,
ursus, niedźwiedź	ursa, niedźwiedzica
magister, nauczyciel	magistra, nauczycielka
inventor, wynalazca	inventrix, wynalazczyni
praeceptor, nauczyciel	praeceptrix, nauczycielka
victor, zwycięzca	victrix, zwyciężycielka
ultor, mściciel	ultrix, mścicielka.

Odstępują nieco:

rex, król	regina, królowa
puer, chłopiec	puella, panna.
leo, lew	leaena, lwica
gallus, kogut	gallina, kura

Zupełnie inaczéj formują:

taurus, byk	vacca, krowa
aries, baran	ovis, owca
hoedus, kozieł	capra vel capella. koza.

3. Neutra nijakie ze znaczenia są:

§. 15. A. Rzeczowniki, które się nie deklinują (indeclinabilia) np. nefas, rzecz niegodziwa; gummi, gumma, pondo, funt

B. Nazwiska liter np. longum o, triste c.

C. Infinitivy, Imperativy i wszelkie wyrazy, a nawet całe zdania wzięte rzeczownie np. scire tuum nihil est, ultimum vale.

II. DEKLINACYE.

Imiona odmieniają się, oprócz Rodzajów, jeszcze przez Liczby i Przypadki, czyli deklinują się.

A. Liczba (Numĕrus) jest albo pojedyńcza (Singularis), kiedy jest mowa o jednym tylko przedmiocie, albo mnoga (Pluralis), kiedy o więcéj. §. 16.

Imiona, mające tylko liczbę pojedyńczą, zowią się Singularia tantum; mające zaś tylko liczbę mnogą, Pluralia tantum.

B. W każdéj Liczbie mieści się sześć Przypadków (Casus):

1. Nominatīvus, Mianownik; na pytanie: kto? co?
2. Genitivus, Dopełniacz; na pyt czyj?
3. Dativus, Celownik; na pyt. komu? czemu?
4. Accusativus, Biernik; na pyt. kogo? co?
5. Vocativus, Wołacz: o!
6. Ablativus, Odbierający albo Narzędnik; na pytanie: od kogo? albo czem?

UWAGA I. W Nominat. stoi osoba lub rzecz, o któréj jest mowa, czyli jednem słowem Subjekt, n. p. ojciec pisze. W Vocat. stoi osoba lub rzecz, na którą się woła, np. o synu! Oba te Przypadki zowią się Casus recti, Przypadki niezależne.

UWAGA II. Pozostałe Przypadki zowią się zależne (Casus obliqui) ponieważ zawsze od innych wyrazów zawisły:

I tak w Accusat stoi bliższy Przedmiot czyli Objekt, na który czynność Subjektu bezpośrednio spływa, np. ojciec bije (kogo?) psa. §. 17.

W Dat. stoi Przedmiot dalszy, dla którego się coś dzieje, np. ojciec dał jabłko (komu?) dziecku.

W Genit. stoi Przedmiot, do którego coś należy, od którego coś wychodzi, np. kapelusz (czyj?) chłopca; wszechmocność Boga.

W Ablat. stoi Przedmiot, kiedy ten jest narzędziem działania, n. p. ojciec bije psa (czem?) kijem.

C. Deklinować jestto odmieniać Imię jakie przez Przypadki. Jest 5 Deklinacyi w Łacinie; do któréj zaś Deklinacyi jakie Imię należy, poznaje się z Genitiwu, który jest w Deklinacyi: I. II. III. IV. V. §. 18.

na ae ī is ūs ei.

UWAGA I. Nominat. i Vocat. są we wszystkich Deklinacyach sobie równe, wyjąwszy II. Deklinacyą, gdzie Imiona zakończone na us, mają Voc. na e.

UWAGA II. Neutra mają zawsze trzy przypadki równe, to jest Nominat. Accusat. i Vocat., i te przypadki kończą się w liczbie mnogiéj na ă.

UWAGA III. Dativ. i Ablat. w liczbie mnogiéj są sobie także równe.
UWAGA IV. Genit. Pluralis kończy się we wszystkich Deklinacyach na um.

Zakończenia wszystkich pięciu Deklinacyi:

Liczba pojedyńcza. Singularis.

	I.	II	III.	IV.	V.
§. 19. Nom.	ă (ē, ās, ēs),	ŭs, ĕr, ŭm,	a,e,o,c,l,n,r,s,t,x	ūs, ū.	ēs.
Gen.	ae (ēs)	ī	īs	ŭs, ūs	ei
Dat.	ae	ō	ī	ŭi, ū	ei
Acc.	ăm (ēn)	ŭm	ĕm (im)	ŭm, ū	em
Voc.	ă (ē)	ĕ, ĕr, ŭm	jak Nom.	ŭs, ū	ēs
Abl.	ā (ē)	ō	ĕ (ī)	ū ū	ē

Liczba mnoga. Pluralis.

Nom. ae	ī, ă	ēs, ă, (ĭă)	ūs, ă	ēs
Gen. ārŭm	ōrŭm	ŭm (ĭŭm	ŭŭm	ērum
Dat. īs	īs	ĭbŭs	ĭbŭs (ūbŭs)	ebus
Acc. ās	ōs ă	ēs, ă (ĭă)	ūs, ă	ēs
Voc. ae	ī, ă	ēs, ă (ia)	ūs, ă	ēs
Abl. īs	īs	ĭbŭs	ĭbŭs (ūbŭs)	ebus

PIERWSZA DEKLINACYA.

§. 20. Łacińskie Imiona, do I. Deklinacyi należące, kończą się na ă i deklinują się następującym sposobem.

Paradigma czyli Wzór Deklinacyi I.

Singularis.	Pluralis.
Nom. Vi-ă, droga	Vi ae, drogi
Gen. Vi-ae, drogi	Vi-ārum, dróg
Dat. Vi-ae, drodze	Vi īs, drogom
Acc. Vi-ăm, drogę	Vi ās, drogi
Voc. Vi-ă, o drogo!	Vi-ae, o drogi!
Abl. Vi-ā, drogą	Vi-īs, drogami.

Podług tego wzoru odmieniaj:

causa, przyczyna	haec epistŏla, list
fabŭla, bajka	— luna, księżyc
hora, godzina	— silva, las
porta, brama	— fenestra, okno
stella, gwiazda	— umbra, cień
terra, ziemia	— ripa, brzeg

hic agricŏla, rólnik	nauta, żeglarz.
„ aurīga, woźnica	perfŭga, zbieg
„ advĕna, przychodzień	poëta, poeta
„ collēga, towarzysz	scriba, pisarz
„ convīva, gość	

a) Uwagi nad Przypadkami I. Deklinacyi.

1) W Genit. Singul. Rzeczownik: familia ma w połączeniu z pater, mater, filius i filia starożytne zakończenie na as, np. pater familias, gospodarz; mater familias. §. 21.

2) W Dat. i Ablat. Plur. mają niektóre Rzeczowniki ābus zamiast īs dla różnicy od męzkich IIgiéj Deklinacyi, a mianowicie dea, filia: mają deabus, filiābus, dla odróżnienia od filiis (filius); mówi się więc filiis et filiabus, synom i córkom; diis deabusque, bogom i boginiom. Podobnież duae, ambae, dwie, obie, mają duabus, ambabus (zob. §. 139).

3) Patronymica, Imiona rodowe na es i a, jako też z cŏla, i gĕna skracają u Poetów w Genit. plural. arum na um, np. Aeneădum, terrigĕnum za Aeneadarum.

To samo czyni w prozie Rzeczownik amphŏra, dzban, drachma w połączeniu z liczbami, np. duum amphorum, podobnie jak II. Deklinacyi (patrz §. 30 4).

b) co do Liczby przybierają niektóre Rzeczowniki w Pluralis, inne choć powinowate znaczenie: §. 22.

aqua, woda	aquae, wody
copia, mnóstwo	copiae, wojsko
fortuna, szczęście	fortunae, majątek
gratia, łaska	gratiae, dzięki
opĕra, praca	operae, robotnicy
porta, brama	portae, wąwoz.

c) Grecka I. Deklinacya na ē, ās, ēs.

Do I. Deklinacyi należą także greckie Imiona zakończone na ē, ās, es i deklinują się w Plur. jak łacińskie: in Singulari zaś podług następującego wzoru: §. 23.

		Wyciąg	Wiatr półn.	Kometa.
Sing.	N. ē ās ēs	epitŏmē	Borĕ-ās	comē-tēs
	G. ēs ae ae	epitom ēs	Boreae	cometae
	D. ae ae ae	epitomae	Boreae	cometae
	A. ēn ām ēn	epitom-ēn	Boream	comet-ēn
	V. ē ā ē	epitomē	Bore-ā	comet-ē
	A. ē ā ā (e)	epito mē	Bore-ā	comet-ā (e)

Podobnie deklinuj: aloë aloes Aenēas, Anchīses
crambe jarmuż Messīas, pyrītes

UWAGA I. Greckie na as mają niekiedy w Accus., zwłaszcza u Poetów na ăn zamiast ām.

UWAGA II. Zakończone na es przybierają w Vocat. zamiast ē z łacińska ā albo raczéj ă np. Aeacĭda.

UWAGA III. Wiele Rzeczowników na e, as, es, przybiera właściwe łacińskie zakończenie na a, np. rhetorice i rhetorica, Perdiccas i Perdicca, sophistes i sophista, i wtenczas idą podług łacińskiéj formy.

§. 24. d) Rodzaj Rzeczowników I. Deklinacyi z zakończenia.

Rzeczowniki zakończone na **a, e** są feminina;
zaś zakończone na **as, es** są masculina.

Wyjątek. Od zakończenia **a** wyjmuje się tylko Adria, morze adryatyckie, które jest masculinum.

UWAGA. Że Rzeczowniki: agricŏla, aurĭga itd. §. 20. znaczące mężczyzn są masculina, wypada ze znaczenia; gdyż znaczenie ma zawsze pierwszeństwo przed zakończeniem.

DRUGA DEKLINACYA.

§. 25. Rzeczowniki Deklinacyi II. kończą się na **us, er, um** i deklinują się podług następujących wzorów:

us.

	Singularis.		Pluralis.	
Nom.	Serv-ŭs	niewolnik	Serv ī	niewolnicy
Gen.	Serv-ī	ka	Serv-ōrum	ków
Dat.	Serv-ō	kowi	Serv īs	kom
Acc.	Serv-ŭm	ka	Serv-ōs	ków
Voc.	Serv-ĕ	ku	Serv-ī	cy
Abl.	Serv-ō	kiem	Serv-īs	kami

Podług tego wzoru odmieniaj:

corvus, kruk	hic morbus, choroba
ventus, wiatr	„ numĕrus, liczba
gladius, miecz	„ ramus, gałąź
cervus, jeleń	„ nidus, gniazdo
cibus, pokarm	„ campus, pole
digitus, palec	„ oculus, oko

er.

§. 26. Rzeczowniki na er jedne zatrzymują w Genit. i następujących Przypadkach e; drugie zaś wyrzucają je; wszystkie mają Vocat. jak Nominat. podług ogólnéj reguły.

	Singularis.	
Nom.	Puĕr, chłopiec	Liber *) książka
Gen.	Puĕri, chłopca	Libri, książki
Dat.	Puĕro, chłopcu	Libro, książce
Acc.	Puĕrum, chłopca	Librum, książkę
Voc.	Puĕr, o chłopcze!	Liber o książko!
Abl.	Puĕro, chłopcem.	Libro książką
	Pluralis.	
Nom.	Puĕri, chłopcy	Libri, książki
Gen.	Puerōrum, chłopców	Librorum, książek
Dat.	Puĕris, chłopcom	Libris, książkom
Acc.	Puĕros, chłopców	Libros, książki
Voc.	Puĕri, chłopcy	Libri, książki
Abl.	Puĕris, chłopcami	Libris, książkami.

Podług Liber odmieniaj:

hic ager, rola — cancer, rak — magister, nauczyciel — caper kozioł
„ aper, dzik — culter, nóż — arbiter, sędzia — faber, rzemieślnik

UWAGA I. Z zakończonych na er następujące zatrzymują w Genit. i innych Przypadkach er: §. 27.

adulter, cudzołózca — puer, chłopiec
gener, zięć — vesper, wieczór
socer, teść — Liber (Bacchus)

i Plurale: liberi orum, dzieci;

jako też złożone z fero i gero:

Lucĭfer, jutrzenka — armĭger, germek, odmieniaj podług puer.

Wszystkie inne wyrzucają e i deklinują się podług liber. Przymiotniki zatrzymujące e, zob. §. 110.

UWAGA II. Jeden tylko jest Rzeczownik na ir, do II. Deklinacyi należący, tj. vir, mąż, Genit. viri, ze złożonemi Decemvir, Triumvir; także Trevir nom. propr. §. 28.

---

*) W każdym wyrazie rozróżniać trzeba pierwiastek czyli źródłosłów (radix), w którem znaczenie wyrazu zawarte, od zakończenia (terminatio), n. p. barb-a, serv-us; barb i serv są pierwiastki, zaś -a, -us zakończenia Deklinacyi. — Czasem ma wyraz czysty pierwiastek w Nominat.; niekiedy atoli znajduje się ten pierwiastek w Nominat. na końcu zmieniony przez wtrącenie podręcznego e, ułatwiającego wymówienie zbiegu kilku Spółgłosek, jak w polskim: kupr-a Nomin. kuper. Ztąd pierwiastek libr, patr, fratr przez to e zmienia się na liber, pater, frater, które to wtrącone e znikać musi w Genit., gdzie się czysty pierwiastek wyrazu okazuje. Ostatnia głoska czystego pierwiastku nazywa się w Grammatyce charakterem.

um.

§. 29. Substantiva na um ponieważ są nijakie, Neutra, mają 3 Przypadki równe i te w Liczbie mnogiéj kończą się na ă.

Singularis.	Pluralis.
N. Bellŭm wojna	Bellă wojny
G. Bellĭ wojny	Bellōrum wojen
D. Bellō wojnie	Bellīs wojnom
A. Bellŭm wojnę	Bellă wojny
V. Bellŭm wojno	Bellă wojny
A. Bellō wojną.	Bellīs wojnami.

Podług tego Paradigma odmieniaj:
hoc exemplum, przykład ovum, jaje signum, znak; verbum, słowo
„ lignum, drewno scamnum, ławka vitium występek

§. 30. a. Uwagi nad Przypadkami.

1) Rzeczowniki na ius, ium ściągają się niekiedy w Genit. Singul. na i zamiast ii, np. negoti za negotii.

2) Imiona własne (Propria), zakończone na ius, mają Vocat. na ī (ściągnięte z ie) np. Tullius, Pompējus, Gajus, Virgilius; mają: Tullī, Pompeī, Gaī, Virgĭli.

Lecz Przymiotniki na ĭus, ĭus idą regularnie Delius, Cynthius, Darĭus mają Voc. Delie, Cynthie, Darīe.

Podobnież: filius, syn; genius, duch opiekuńczy; meus mój, mają Voc. ī; fili, geni, mi.

3) Deus, Bóg ma w Vocat. także Deus, np. mi Deus, mój Boże; w Nom., Dat. i Abl. plur. potrójną formę: (dei) dii di; (deis) diis, dis.

4) W Genit. Plur. skracają się niektóre na ūm zamiast orum, np. deūm, liberūm, virūm; zamiast: deorum, liberorum. Praefectus fabrūm, za fabrorum. Skrócenie to jest osobliwie właściwe Rzeczownikom oznaczającym pieniądze, wagę i miarę, np. nummum, modium, talentum za nummorum itd. Jeżeli Liczebniki idą także podług 2giéj Deklin. to i te skracane bywają, n. p. denum denarium za denorum denariorum; duum millium za duorum.

b. Uwaga co do Liczby.

§. 31. Niektóre Rzeczowniki II. Dekl. przybierają podobnie jak w I. Dekl. w liczbie mnogiéj inne, choć powinowate znaczenie:

auxilium, pomoc	auxilia, posiłki
castrum, zamek	castra, obóz
hortus, ogród	horti, do spaceru
impedimentum, zawada	impedimenta, bagaże
ludus, gra	ludi, igrzyska
rostrum, dziób	rostra, mównica.

c Uwagi nad grecką Deklinacyą II.

UWAGA I. Niektóre początkowo greckie Rzeczowniki mają obok łacińskiéj końcówki w Nominat. us i um, grecką os, on np. Delus i Delos, Ilium i Ilion. Równie i w Acc. on zamiast um, np. Delon, podobnie jak w I. Dekl. §. 23 Uw. 3. §. 32.

UWAGA II. W Genit. plur. przybierają zwykle tytuły książek greckie zakończenie ōn za orum, np. Bucolicon, Georgicon.

UWAGA III. Greckie Imiona własne na ĕus deklinują się regularnie podług II. łacińskiéj, tylko Vocat. mają zawsze na eu, a Accusat. mogą mieć także na a: Orpheus, Orphĕi, Orphĕo, Orphĕum i Orphea, w Vocat. mają Orpheu, Prometheu.

Imiona własne na dros kończą się w łacinie na -der, np. Alexander. Genit. -dri.

d. Rodzaj II. Deklinacyi z Zakończenia.

Rzeczowniki na **us** i **er** są Masculina, §. 33.
— na **um** są Neutra.

Wyjątek:

1) Feminina są na us:

alvus, brzuch	humus, ziemia
colus, kądziel	vannus, opałka

i greckie:

apostrŏphus, apostrof	methŏdus, metoda
atŏmus, pyłek	exŏdus, wyjście
diphtongus, dwugłoska	synŏdus, zbór
dialectus, dyalekt	periŏdus, okres
diamĕtrus, średnica	paragrăphus, paragraf.
perimĕtrus, obwód koła	

2) Neutra są na us: virus, jad i pelăgus, morze; zaś vulgus, pospólstwo, Masculinum i Neutrum. Wszystkie 3 bez liczby mnogiéj.

TRZECIA DEKLINACYA.

Trzecia Deklinacya jest najtrudniejsza, bo ma najwięcéj zakończeń: §. 34.

na Spółgłoski: l n r s x (na c t tylko lac. caput.)
na Spółgłoski: a e i o y.

Oto są zakończenia téj Deklinacyi:

Singularis.	Pluralis.
N. — —	ēs Neutra ă ia
G. ĭs	ūm niektóre ium
D. ī	ĭbus
A. ĕm (im) Neutr. jak Nom.	ēs Neutra ă (ia)
V. jak Nominat.	ēs Neutra ă (ia)
A. ĕ niektóre ī	ĭbus.

§. 35. Paradigma Masculinów i Femininów:

Singularis.	Pluralis
N. Victor, zwycięzca	Victōr-ēs, zwycięzcy
G. Victōr-ĭs, zwycięzcy	Victōr-ŭm, zwycięzców
D. Victor ī, zwycięzcy	Victor ĭbus, zwycięzcom
A. Victor ĕm, zwycięzcę	Victor-ēs, zwycięzców
V. Victor, zwycięzco	Victor-ēs zwycięzcy
A. Victor ē, zwycięzcą	Victor ĭbus, zwycięzcami.

Paradigma dla Neutrów.

N. Tempus, czas	Témpŏr-a, czasy
G. Témpŏr is, czasu	Tempŏr-um, czasów
D. Témpŏr i, czasowi	Tempŏr ĭbus, czasom
A. Tempus, czas	Tempŏr-a, czasy
V. Tempus, o czasie	Tempŏr-a, o czasy
A. Tempŏr-e, czasem.	Tempor-ĭbus, czasami.

O Genitivie, czyli raczéj jak z Pierwiastka powstaje Genitivus i Nominativus.

Substantiva do IIIciéj Deklinacyi należące, są dwojakie: Imparisyllaba, rosnące w Genitivie o jednę syllabę, i Parisyllaba, zatrzymujące w Genitivie tyle syllab, co w Nominativie.

§. 36. A. Imparisyllăba.

Imparisyllaba znowu są dwojakie:

1) których Pierwiastek kończy się na Semivocales, czyli litery płynne l m n r (zob. §. 2.), stanowiące najprościejszą Deklinacyą dla łatwego ich brzmienia. Tych cała nieforemność na tem polega, że niektóre głoskę charakterystyczną (zob. §. 26. ncta) Genit. zamieniają w Nominat. na właściwe téj Deklinacyi s, np. aer is, aes.

2) których Pierwiastek kończy się na głoskę niemą Muta, (zob. §. 2.) a mianowicie na głosy T K P. Te przybierać zwykły w Nominat. do Pierwiastka literę s, sprawującą swem zetknięciem się z temi trzema głosami rozmaite zmiany.

§. 37. UWAGA I. Pod względem Samogłosek uważać trzeba w Imparisyllabach tak pierwszych, jako i drugich, że gdy Rzeczownik z Nominativu rośnie w Genitivie o jednę Syllabę; wtenczas Samogłoska grubsza zamienia się na cieńszą, to jest:

u na o lub e; np. ebur, ebŏris; genus — genĕris;
zaś o, e na i; np. virgo — virginis; nomen — nominis.

Tak jak w polskim języku: ogrud (ó) — ogrodu; miał — mieli I odwrotnie powiedziećby można: gdy z dłuższego Genit. formuje się krótszy o jednę syllabę Nomit. Samogłoska cieńsza zamienia się na grubszą, aby skróconemu wyrazowi więcéj nadać mocy.

a) Imparisyllaba, których Pierwiastki kończą się na Semivocale, tj płynne l m n r. §. 38.

aa) Następujące mają w Nominativie niezmienny Pierwiastek, a zatem są zupełnie regularne, tak z krótką, jak długą końcową syllabą:

ansĕr ĕris, gęś	sōl sōlis, słońce
arbŏr ŏris, drzewo	rēn rēnis, nerka
carcĕr ĕris, więzienie	splēn splēnis) śledziona
consŭl ŭlis, konsul	liēn liēnis)
fulgŭr ŭris, błyskawica	fūr fūris, złodziéj
guttŭr ŭris, gardło	vēr vēris, wiosna
muliĕr ĕris, niewiasta	cratēr cratēris, czara
nectăr ăris, nektar	charactēr ēris, piętno.
sulphŭr ŭris siarka	

Fĕl fellis, żółć — făr farris, zboże — mĕl mellis, miód mają właściwie podwójną charakterystyczną głoskę (co się z Genitivu okazuje), z których jedna w jednosyllabowym Nom. opuszczać się musi.

bb) Długa Samogłoska przed płynną w pierwiastku skraca się w Nomin. dla tego, że akcent pada na pierwszą, tak jak w polskiem. Tylko greckie mają przeciwny Iloczas: §. 39.

amŏr ōris, miłość	aĕr aĕris, powietrze
colŏr ōris, farba	aetēr ĕris, eter
errŏr ōris, błąd	canōn ōnis, prawidło
sorŏr ōris, siostra	săl sălis, sól.

cc) Następujące płynne zwykle z krótką końcową Syllabą zamieniają w Genit. grubą Samogłoskę na cieńszą: §. 40.
u na o, zaś e na i:

ebŭr ŏris, słoniowa kość	carmĕn ĭnis, wiersz
femŭr ŏris, goleń	nomĕn ĭnis, imię
jecŭr ŏris, także jecinŏris,	graminĕn ĭnis, trawa
jocinŏris i jociněris, wątroba	flumĕn ĭnis, rzeka
robŭr ŏris, siła	lumĕn ĭnis, światło
	pectĕn ĭnis, grzebień.

dd) Wiele pierwiastków, zwłaszcza jednozgłoskowych, zakończonych na literę płynną r, przybierają w Nominat. cechę właściwą III. Deklinacyi s. Dwuzgłoskowe zaś rodz. nijak. zmieniają nadto grubszą Samogłoskę na cieńszą w Genit.

aes aeris, spiż	corpŭs ŏris, ciało
crūs crūris, goleń	frigŭs ŏris zimno
jūs jūris, prawo	litŭs ŏris brzeg
mūs mūris, mysz	pectŭs ŏris pierś
mōs mōris obyczaj	genŭs ĕris rodzaj
rŏs rŏris rosa	latŭs ĕris bok
ōs ōris, usta; nadto	munŭs ĕris dar
rūs rūris wieś	onŭs ĕris ciężar
tūs tūris kadzidło	opŭs ĕris dzieło
tellūs ūris ziemia	vulnus ĕris rana
	Venŭs ĕris Wenus

zaś iter itinĕris, droga; pulvĭs ĕris, proch.

§. 41. ee) Ponieważ Łacinnicy nosową płynną literę n tak jak Francuzi w wymawianiu na końcu przytajali, ztąd poszło, że charakterystyczna ta głoska n wyraźna w Gen. opuszczała się w Nominat. I tu nadto zamieniają się grubsze na cieńsze: o na i.

carbo(n) ōnis, węgiel	arundo ĭnis, trzcina
leo(n) ōnis lew	consuetudo ĭnis zwyczaj
latro ōnis rozbójnik	hirundo ĭnis jaskółka
pavo ōnis paw	homo ĭnis człowiek
sermo ōnis, mowa	imago ĭnis obraz
	margo ĭnis brzeg
caro mięso, ma carnis	orīgo ĭnis początek

§. 42. Pierwiastki na on mają zwykle Gen. ōnis. Tylko imiona narodów (z wyjątkiem kilku: Laco, Lacōnis Jo vel Jon. gen. Jōnis) mają krótkie o: Saxo Saxŏnis, Macĕdo Macedŏnis.

§. 43. Greckie pierwiastki na ōn zatrzymują najczęściéj w Nom. n, osobliwie geograficzne nazwy; np. Dio vel Dion; Solo v. Solon; Babylon Sicyon.

ff) Na m kończy się tylko hiems — hiĕmis ziemia.

§. 44. UWAGA. Niektóre pierwiastki na r. np. patr, wtrącają w Nominat. podręczne e; pater. które dla tego są właściwie Imparisyllaba, takiemi są pater, frater, brat, mater, matka; venter, brzuch; uter, wór; imber, deszcz Genit. patris etc.

Paradigma do zakończeń płynnych l m n r.

Singularis.

N.	Arbor	Leo	Homo	Genus (Neutr.)
	drzewo	lew	człowiek	rodzaj
G.	arbŏr is	leōn is	homĭn is	genĕr is
D.	arbŏri	leoni	homini	generi
A.	arbŏrem	leonem	hominem	genus
V.	arbŏr	leo	homo	genus
A.	arbŏre	leone	homine	genere.

Pluralis.

N. Arbŏres	Leōnes	Homĭnes	Genĕra
G. arbŏrum	leonum	hominum	genĕrum
D. arborĭbus	leonĭbus	hominĭbus	generĭbus
A. arbores	leones	homines	genera
V. arbores	leones	homines	genera
A. arborĭbus	leonĭbus	hominibus	generibus.

§. 45. b) Imperisyllaba, których pierwiastki kończą się na nieme (Mutae) P. K. T. formują Nominat. za pomocą s, zkąd dla pierwszych powstaje zakończenie bs, ps; dla drugich ściąga się w podwójną głoskę x; dla trzecich wyrzuca się d i t, nie dając się łączyć z s.

§. 46. aa) Pierwiastki na p czyli słabe b i mocne p, przybierające w Nominat. s dają: bs i ps, przyczem w niektórych Samogłoska e zamienia się na cieńszą i

plebs plebis, pospólstwo	princeps ĭpis, książę
trabs trabis, belka	forceps -ĭpis obcęgi
urbs urbis, miasto	adeps -ĭpis tłustość
Cyclops Cyclōpis, Cyklop	caelebs -ĭbis bezżenny
chalybs -ȳbis, stal	lecz auceps ma aucŭpis, ptasznik

	Singularis.		Pluralis.
N.	Trabs belka	princeps książę	trabes princĭpes belki książęta
G.	trab-is	princĭpis	trabum principum
D.	trabi	principi	trabĭbus principĭbus
A.	trabem	principem	trabes principes
V.	trabs	princeps	trabes principes
A.	trabe	principe	trabibus principibus.

§. 47. bb) Pierwiastki na K. czyli raczéj na słabe g i mocne c (k), przybierając w Nominat. s, ściągają się w podwójną literę x; przyczem podobnie jak wyżéj zamieniają e na i.

pax (cs) ācis, pokój	frux -ūgis, owoc
fornax ācis piec	fax ācis pochodnia
lex egis prawo	nex ĕcis zabójstwo
rex ēgis król	grex ĕgis trzoda
cervix īcis kark	remex ĭgis wioślarz
cornix īcis wrona	judex ĭcis sędzia
radix īcis korzeń	frutex ĭcis krzew
nutrix īcis żywicielka	pix ĭcis smoła
vox ōcis głos	nux ŭcis orzech
crux ūcis krzyż	conjux ŭgis małżonek
dux ūcis wódz	Styx ȳgis, Styx rzeka.
lux ūcis światło	

Nareszcie Nox noctis, noc nix nivis, śnieg; i
senex senis starzec supellex supellectilis, sprzęt.

	Singularis.			Pluralis.		
N.	Lex	Vox	Grex. m.	leges	voces	greges
	prawo	głos	trzoda	prawa	głosy	trzody
G.	leg-is	voc-is	greg-is	legum	vocum	gregum
D.	legi	voci	gregi	legibus	vocibus	gregibus
A.	legem	vocem	gregem	leges	voces	greges
V.	lex	vox	grex	leges	voces	greges
A.	lege	voce	grege	legibus	vocibus	gregibus

§. 48. cc) Pierwiastki nareszcie na T. czyli raczéj na słabe d i mocne t, przybierając w Nominat. s, wyrzucać je muszą, dla trudnego zlania się z s w jedno końcowe brzmienie. Wielozgłoskowe na krótkie ĕs w Nominat. mają w Genit. ĭtis ĭdis podług zwyczajnéj zmiany Samogłosek grubszych na cieńsze.

mon(t)s -tis, góra	aeta(t)s -ātis, wiek
fons tis źródło	aestas ātis lato
pons tis most	piĕtas ātis pobożność
frons tis czoło	quĭes ētis odpoczynek
frons dis gałąź	heres ēdis dziedzic
gens tis naród	merces ēdis zapłata
glan(d)s dis żołądź	arĭes ĕtis baran
pars tis część	anăs ătis kaczka
cos cōtis osełka	lapis ĭdis kamień
fraus fraudis podstęp	cuspis ĭdis ostrze
laus laudis pochwała	nepōs ōtis wnuk
pes pĕdis noga	sacerdos ōtis kapłan
văs vădis zakładnik	virtūs ūtis cnota
	salūs ūtis ocalenie
	palūs ūdis bagno
	incūs ūdis kowadło
	pecūs ŭdis bydlę.

Daléj ze zmianą Samogłoski:

antistĕs -ĭtis, przełożony	cespĕs -ĭtis, darń
comĕs ĭtis towarzysz	fomĕs ĭtis podnieta
equĕs ĭtis jeździec	gurgĕs ĭtis, wir
hospĕs ĭtis gość	limĕs ĭtis granica
milĕs ĭtis żołnierz	mergĕs ĭtis snop
pedĕs ĭtis pieszy	stipĕs ĭtis pniak
satellĕs ĭtis trabant	tramĕs ĭtis ścieżka

i Adjectiva: alĕs lotny, divĕs bogaty, sospes i superstĕs.

Nareszcie capŭt -ĭtis, głowa; cŏr-cordĭs, serce, i hepar-hepătis, wątroba; lac lactis, mleko.

dd) Następujące znajdują się z końcówką s: §. 49.
as assis, as; vas vasis, naczynie, i os ossis, kość.

UWAGA. Greckie wyrazy z Pierwiastkiem ant, ent odrzucają w Nominativie przed s nietylko t, ale i n: Atlas (góra), adămas dyament, elĕphas słoń, gigas olbrzym, Trapezus miasto Trapezunt, powstały z Pierwiastka Trapezunt -is, gigant -is etc; niektóre z zamianą Samogłosek np. Simō-is, Simoent -is.

Zaś greckie pierwiastki na ont nie przybierają w Nomin. s, tylko odrzucają t lub nt; np. Xenophon, Xenophontis; Antipho, Antiphontis. Toż samo na ăt, poĕma, poēmătis, aenigma -ătis,

Przeciwnie:

Na ŏd przybierają s ze zmianą cieńszéj na grubą w Nom. bo się wyraz skraca: tripus, tripŏdis, trójnóg, Oedĭpus Oedipodis; także podług Deklinacyi II. Oedipi, Oedipo etc.

Singularis.

N.	lau(d)s, pochwała	civita(t)s, państwo	miles, żołnierz §. 50.
G.	laudis	civitātis	milĭtis
D.	laudi	civitati	militi
A.	laudem	civitatem	militem
V.	laus	civitas	miles
A.	laude	civitate	milite

Pluralis.

N.	laudes, pochwały	civitates, państwa	milĭtes, żołnierze
G.	laudum	civitatum	militum
D.	laudĭbus	civitatĭbus	militĭbus
A.	laudes	civitates	milites
V.	laudes	civitates	milites
A.	laudĭbus	civitatĭbus	militĭbus

B. Parisyllaba.

Parisyllaba są te, których pierwiastki kończą się na Samogłoski, a mianowicie na i, do których więc w Genit tylko się s dodaje. Nominat. formuje się w Mascul. i Femin. na es i is, w Neutr. najczęściéj na e, np. §. 51.

avis, ptak	clades, klęska	conclāve, pokój neutr.
amnis, rzeka	caedes zabójstwo	cubīle, łoże
ovis, owca	nubes, obłok	mare, morze
navis, okręt	vulpes, lis	rete, sieć
vestis, suknia	rupes, skała.	

§. 52. Paradigma do Parisyllabów III. Deklinacyi.

	Singularis.		Pluralis.	
N.	avis, ptak	nubes obłok	aves	nubes
G.	avis	nubis	avium	nubium
D.	avi	nubi	avibus	nubibus
A.	avem	nubem	aves	nubes
V.	avis	nubes	aves	nubes
A.	ave	nube	avibus	nubibus.

UWAGA. a) Widzimy więc, że Parisyllaba mają w Genit. Plur. **ium** zamiast zwyczajnego **um**.

§. 53. Do takich Parisyllabów, mających w Genit. ium, należą jeszcze zakończone na t e r; np. linter członek, uter wór, venter brzuch.

a) Jednozgłoskowe Substantiva na s, x, z poprzedzającą Spółgłoską (s impur.) np. montium, partium, arcium od mons, pars, arx.

b) Wielozgłoskowe na n s i r s, np. clientium, cohortium, od cliens, cohors.

c) a osobliwie Neutra zakończone na e al ar, które nadto tem się różnią od zwyczajnego wzoru, iż mają także Nominativ Plur. na i a i Ablat. Singul. na i zamiast zwyczajnego e. Ztąd podajemy jeszcze następujące Paradigmata

	Singularis.			
N.	Venter, brzuch	mons, góra	arx, zamek	cohors, hufiec
G.	ventris	montis	arcis	cohortis
D.	ventri	monti	arci	cohorti
A.	ventrem	montem	arcem	cohortem
V.	venter	mons	arx	cohors
A.	ventre	monte	arce	cohorte
		Pluralis.		
N.	Ventres	montes	arces	cohortes
G.	ventrium	montium	arcium	cohortium
D.	ventrĭbus	montĭbus	arcĭbus	cohortĭbus
A.	ventres	montes	arces	cohortes
V.	ventres	montes	arces	cohortes
A.	ventrĭbus	montĭbus	arcĭbus	cohortibus

§. 54. NEUTRA na e al ar. Singularis.

N.	Mare, morze	animal, zwierzę	calcar, ostroga
G.	maris	animālis	calcāris
D.	mari	animali	calcari
A.	mare	animal	calcar
V.	mare	animal	calcar
A.	mari	animal-i	calcar i

Pluralis.

N. Mar-ia	animal-ia	calcar ia
G. mar ium	animal ium	calcar ium
D. marĭbus	animalĭbus	calcarĭbus
A. mar-ia	animal ia	calcar ia
V. mar-ia	animal ia	calcar ia
A. marĭbus	animalĭbus	calcarĭbus

A. Uwagi nad wszystkiemi Przypadkami Deklinacyi III. w Rzeczownikach i Przymiotnikach.

1. Genit. Singul. greckie Imiona własne Parisyllaba, zakończone na es, a szczególniéj na cles, mają w Genit. i zamiast is. n. p. Agathŏcles, Isocrătes, Pericles, Themistocles, Genit. Agathocli, Isocrati. §. 55.

2. W Accus. Singul. następujące Parisyllaba na is mają **im** zamiast em. §. 56.

a) Greckie kończące się po grecku w tym przypadku na in, mają im np. basis — basim podstawa, poesis — poesim poezya, Charybdim, Zeuxim.

b) Imiona własne rzek i miast także bożków zakończone na is, mające Genit. także is, formują Acc. na im, np. Albis (Elba) Albim, Tigris Tigrim, Tiběris Tiberim, Hispălis Hispălim (dzisiejsza Sewilla w Hiszpanii) Anŭbis, Apis, Serāpis — Anubim etc.

c) Następujące Substantiva mają także w Acc. im:

ravis, amussis,
vis, sitis, tussis.

amussis, sznur ciesielski — sitis, pragnienie
ravis, chrypka — tussis, kaszel — vis, siła.

d) Następujące sześć mają także im w Accusat.; atoli i em mieć mogą:

febris, pelvis, wieża turris,
puppis, restis i secūris

febris, febra — puppis, tył okrętu — secūris, siekiera
pelvis, miednica — restis, powróz — turris, wieża.

UWAGA. Z greckich zakończonych na is, mających w Genit. Ĭdis, te tylko mają Accus. na im obok rzadszego na idem, które i w greckiem mają im obok ida np. Agis, Acc. Agim, rzadziéj Agidem. Paris, Acc. Parim rzadziéj Paridem. Zakończone zaś na tis, mają równie im jak idem np. Phthiotis, Acc. Phthiotim lub Phthiotidem. §. 57.

3. W Ablat. Sing. mają **i** zamiast zwyczajnego e. §. 58.

a] Najprzód zakończone na is, które w Accusat. miały im, a więc Tiberi, poesi, siti. Te zaś, które w Accus. mają em obok im mogą także w Abl. mieć e lub i. Tylko restis na zawsze reste; a navis, okręt pospolicie navi.

b] Neutra zakończone na e al ar mają w Abl. i, np. mare, animal, calcar: mali, animali, calcāri

Wyjmują się: hepar, sal, baccar
jubar, far, nectar.

baccar, roślina pachnąca — jubar, blask
far, zboże — nectar, nektar
hepar, wątroba — sal, sól

mają baccāre, farre, hepāte, sale itd.

§. 59. c] Adjectiva na i s, e: i e r, i s, e, daléj Adject. jednego zakończenia na x, i Particip. praes. użyte przymiotnie, mają w Ablat. tylko i np. gravis, celeber — Ablat. gravi, celebri, audaci, praestanti. A następnie imiona miesięcy na i s i e r, ponieważ są właściwie także Adjectiva n. p. Aprīlis, September — Aprili, Septembri.

UWAGA. Podobnie i te Substantiva na i s, które są właściwie Adjectivami, jak: aequalis, rówiennik i równy, familiaris domownik, poufały itd. mogą mieć i, gdy się używają przymiotnie; zaś e, gdy rzeczownie; tylko juvĕnis ma zawsze juvene i Aedīlis, Aedile. Rownież te z takowych Adject, które się stały Nomina propr. mają tylko e: Juvenale, Martiale.

Nareszcie mają Ablat. na ide zamiast i, te greckie wyrazy, które Genit. formują na idis np. Agis, Agidis, w Abl. Agide

§. 60. d) W Ablat. Sing. mają e lub i w ogóle Adjectiwa jednego zakończenia i Comparativy, np. prudens — prudente, albo prudenti: altior — altiore albo altiori.

Przy którychto jednakże uważać trzeba, że zakończone na a n s i e n s użyte rzeczownie np. infans niemowlę, sapiens mędrzec; jako też prawdziwe Participia, mianowicie w konstrukcyi Ablat. absoluti mają zwyczajnie tylko e, np. Tarquinio regnante, za panowania Tarquiniusza.

§. 61. UWAGA. Adjectiva jednego zakończenia lepiej jest z Ciceronem kończyć w Abl. na i, np. memor memŏri, par pari, oprócz następujących zatrzymujących tylko e: pauper, senex, princeps, hospes, deses, pubes, superstes, sospes;

deses -ĭdis próżnujący — princeps -ĭpis pierwszy
hospes -ĭtis goszczący — senex — senis stary
pauper -ĕris ubogi — sospes -ĭtis ocalony
pubes -ĕris dorosły — superstes -ĭtis pozostały
impūbes niedorosły.

§. 62. 4] W N o m i n a t. plur. mają niektóre Neutra i a zamiast zwyczajnego a:

a. Neutra na e al ar, które także w Ablat. i miały np. maria, animalia, calcaria z wyjątkiem far farra.

b. Adject. i Particip. które w Ablat. albo samo i lub też e albo i miały, np. gravia, amantia, facilia, paria, sapientia.

Wyjmują się tylko Comparativy i jedno vetus, mające

a: majora, vetĕra. Zaś complūres wielu, ma Neutr. complūra i complūria.

UWAGA. Na a w Nominat. plur. powinnyby także mieć owe Adject. które w Ablat. tylko e mają; ale te się w Neutr. plural. wcale nie używają; w ogóle bowiem tylko od Adject. na n s, r s x Neutr. pl. jest w używaniu.

5. W Genit. Plur. mają [illegible] zamiast um.

a) Wszystkie, które w Nominat. plur. miały i a, to jest: Neutra na e, a l, a r, i Adjectiva i Participia III. Deklinacyi, np. marium, gravium, prudentium, felicium. §. 63.

Od Adjectivów wyjmują się jednak:

Najprzód Comparativy, mające w Genit. plur. tylko u m, np. graviorum; wyjąwszy jedno: plurium, complurium od plures.

Powtóre te Adject. które w Ablat. singul. tylko e mieć mogą, mają też Genit. plur. na u m, np. pauperum, superstitum.

Potrzecie następujące Adject. mają u m nie i u m:

caelebs, celer, cicur; dives, memor, compos;
supplex, uber, vetus; vigil, princeps, impos.

caelebs ĭbis, bezżenny dives-ĭtis, bogaty supplex-ĭcis, korny
celer-ĕris, szybki memor ŏris, pamiętny uber-ĕris, żyzny
cicur-ūris, swojski immĕmor, niepamięt. vetus ĕris, stary
compos-ŏtis władnący princeps, pierwszy vigil-ĭlis, czujny
impos, niewładający np. celerum, divitum (lecz ditium od ditia)

Poczwarte Composita z facio i capio i Subst. z caput, color, genus, pes, które Genit. plur. kończą na u m, np. artifex sztukmistrz, auceps ptasznik, discŏlor różno-kolorowy, dĕgener odrodny, quadrūpes czworonożny, mają: artificum, aucŭpum, discolorum etc.; wyjmuje się tylko compĕdes, kajdany, compedium.

b) Mają Genit. plur. i u m zamiast u m Subst. na e s, e r, i s parissylaba, nie powiększające się w Genit. n. p. nubes, imber, avis; mają: nubium etc. §. 64.

Tudzież caro carnis, mięso ma carnium.

Następujące stanowią wyjątek, mające tylko u m:

accipiter, frater — strues, vates, canis;
senex, pater, mater — juvĕnis i panis.

accipiter -tris, jastrząb canis, pies
frater -tris, brat panis, chleb
mater -tris, matka juvĕnis, młodzieniec
pater -tris, ojciec strues, stos
senex -nis, starzec; vates, wieszcz.

c) Genit. na i u m mają także Substantiva jednozgłoskowe (monosyllăba) zakończone na s i x z poprzedzającą Spół- §. 65.

głoską (s impūrum) np. urbs, mons, arx — urbium, montium, arcium. Oprócz 3ch: lynx -cum ostrowidz, sphinx -gum (ops) — opum bogactwa.

§. 66. d) Genit. na i u m mają następujące Subst. jednozgłoskowe, chociaż w nich przed s nie stoi Spółgłoska, ale Samogł.:

na s: as, mas, mus, glis
fraus, os, vis, lis.
na x: nox, nix; faux, strix.

as -assis, as	glis -iris, szczur	faux -cis, paszcza
mas -aris, mężczyzna	lis -itis, sprzeczka	nox -ctis, noc
mus -uris, mysz	os (ossis) kość	nix -vis, śnieg
fraus -dis, zdrada	vis (vires) siła	strix -igis, sowa.

§. 67. e) Genit. plur. mają częściéj na i u m niż na u m; wielozgłoskowe Substantiva n a ns i r s i imiona l u d ó w na as -atis, is -ītis, np. Adolescens — adolescentium; cohors — cohortium; Arpinas — Arpinatium; Quiris — Quiritium; Samnis — Samnitium; także optimātes przedniejsi, optimatium i penātes, bożkowie domowi penatium; również nostratium, vestratium od nostras i vestras.

UWAGA. Substant., które właściwie są Participia, jak parens, rodzic, rodzący, adolescens młodzieniec, infans niemowlę, serpens wąż — mogą mieć porówno w Genit. i u m albo u m.

§. 68. 6. W Genit. plur. imiona uroczystości, pluria tantum, neutra, to jest tylko w liczbie mnogiéj używane, zakończone na -alia mogą na wzór II. Deklinacyi kończyć się na ōrum, np. Bacchanalia — Bacchanalium albo Bacchanaliorum; Saturnalium albo Saturnaliorum.

§. 69. 7. W Dat. i Abl. plur. przybierają greckie Neutra na m a, zakończenie Dekl. II. i s, np. poema, epigramma w Dat. i Abl. plur. poematis, epigrammatis, zamiast poematibus.

8. W Accusat. plur. znajdujemy w Substant. formujących Genit. na i u m, starożytną formę i s lub e i s zamiast e s, np. omnīs, artīs, civīs.

§. 70. 9. Zupełnie nieforemne Substantiva są:

a) N. Bōs, wół, Gen. bōvis, etc. Plur. N. boves, G. boum, D. bōbus v. bŭbus. Podobnie i s u s, świnia; Genit. s u i s ma Abl. plur. sŭbus v. suĭbus.

b) N. Jesus, G. D. V. Jesu, Ac. Jesum.

c) N. Jupiter, G Jovis, Jovi, Juvem, Jupiter, Jove.

d) N. Supellex, sprzęt, G. supellectilis, Abl. supellectile vel supellectili. Plur. supellectiles, G. supellectilium.

e) N. Vis, siła, ma tylko Acc. vim, Abl. vi. Plur. vires, G. virium, viribus, regularnie.

10. Uwagi nad Liczbą Deklinacyi III.

§. 71.

Następujące Rzeczowniki przybierają w liczbie mnogiéj inne, choć powinowate znaczenie:

aedes, aedis, świątynia	aedes, aedium, dom
carcer -eris, więzienie	carceres, szranki
facultas, zdolność	facultates, majątek
natalis (dies) urodziny	natales, urodzenie
(ops) opis, pomoc	opes, potęga, bogactwo
pars, część	partes, stronnictwo
sal, sól (salia, gatunek soli)	sales, masc. dowcipne mowy.

B. Uwagi nad III. Deklinacyą grecką.

§. 72.

Greckie Substant. III. Deklinacyi odmieniają się podług łacińskiéj formy: niekiedy jednak, a najczęściéj u poetów, zatrzymują następujące greckie zakończenia:

1. a) W Genitiv. singul. znajduje się niekiedy zakończenie greckie os zamiast is, np. Daphnidos, Daphnidis, poesis — poeseos i poesis, Aeneidos, Pallados; Pan - Panos (nigdy Panis) bożek pasterzy.

   b) Feminina na: ō: jako echo, odgłos; Dido, Sappho mają zwykle grecki Genit. na ūs echus, Sapphus. Dat., Accus. i Abl. zatrzymują ō np. echo, Sappho.

§. 73.

2. a) W Accusat. sing. jest greckie zakończenie a, zamiast em u poetów bardzo zwyczajne, np. herōs, bohatyr, ma herōem i heroa, Agamemnon — Agamemnŏnem i Agamemnŏna; równie Salamīna.

   Rzadto u prozaików i to tylko w Imionach własnych, Pan ma zawsze Pana, dla różnicy od panem (chleb). Tylko aether i aer mają także zwyczajnie aetera, aera za aerem, aeterem.

   b) Greckie na is, ys mają niekiedy Acc. in, yn za im, ym, np. Neapŏlis — Neapŏlin; Halys — Halyn; Abl. zaś na i.

   c) Imiona greckie na es, kończą często Acc. na en zamiast em, nietylko w tych, które w greckiem idą podług Deklinacyi I., ale niekiedy i w tych, które idą tylko podług III., a zatem nietylko: Aeschinen, Achillen, Ulixen, ale i Sophoclen. Te zaś, które w greckiem odmieniają się razem podług I. i III. Deklinacyi, mogą mieć w łacinie trojaki Acc. np. Thales (Tales, ou, etos), Thalem, Thalen i Thaletem.

§. 74.

3. a) W Vocat. Sing. odrzucają wyrazy greckie na is, ys, końcowe s, jak w greckiem np. Daphni, Coty. Równie i na as (antis), np. Calchas, Atlas — Calcha, Atla; gigas, Voc. gigă.

   b) Imiona własne Parisyllaba na es mają Vocat. albo es, albo podług I. Deklinacyi na e: Pericles ma Vocat. Pericles vel Pericle, Socrătes lub Socrate.

4. a) Nominat. plural. kończy się niekiedy u poetów na greckie es
§. 75. z krótkiem ĕ zamiast ēs, np. Arcadĕs.
b) Neutra in Singul. indeclinabilia na o s mają Nom., Acc., Voc. plur. na ē, np. melos — mele, cetos, potwór morski, cetē.
§. 76. 5. W Genit. plur. jest w tytułach książek i własnych ludów, zakończenie na cōn np. liber Metamorphoseōn.
§. 77. 6. W Accusat. plural. znajduje się często, nawet u prozaików, zakończonie ăs za ēs, np. Macedŏnăs, Arcadăs.

Rodzaj Rzeczowników III. Deklinacyi z zakończenia.

A. MASCULINA.

Mężkie są zakończenia:
o, or, os, er, i **es** imparisyllabum, powiększające się w Genitivie o jednę syllabę, np. — pes — pedis, noga.

1. Wyjątki z zakończenia mężkiego na **o**.
§. 78. a) Feminina na o są: caro (carnis) mięso i greckie: Argo, echo w Genit. ūs.

Daléj końcówki io, do, go
są rodzaju żeńskiego;
oprócz mężkich trojga na go:
margo, ligo i harpăgo.
I dwóch na do: cardo, ordo
i następujących na io:
Pugio, scipio, titio, unio,
Septentrio, ternio, quaternio
Curculio, struthio, papilio,
Scorpio, stellio, vespertilio.

To jest pozostają się Masculina:
aa) na do i go:
cardo -ĭnis, zawiasa — ligo, -ōnis, motyka
ordo -ĭnis, porządek — harpăgo -ōnis, osęk
bb) Concreta na io: — margo, -ĭnis, brzeg
pugio -ōnis, sztylet — septentrio, północ — unio, perła
scipio, laska — titio, głownia.
cc) Potrzecie imiona zwierząt:
curculio, wołek (robak) — stellio, jaszczurka
papilio, motyl — vespertilio, nietoperz
scorpio, szkorpion.

UWAGA. Zakończenie io tylko w Verbaliach (od słów pochodzących) i Abstractach czyli umysłowych jest żeńskie, np. lectio, czytanie, contio, zgromadzenie.

2. Z mężkiego zakończenia **or** wyjmują się:
Femininum: arbor -ŏris, drzewo:

Neutra: aequor -ŏris, morze
ador -ŏris, zboże
marmor, marmur
i cor — cordis, serce

Cztery Neutra są na or:
Aequor, ador, marmor, cor; §. 79.
Feminini generis
Tylko: arbor, arbŏris.

3. Z męzkiego zakończenia **er** wyjmują się: §. 80.

Feminina: cos, cotis, osełka
dos, dotis, posag;
i greckie: ēos ēus, zorze,
Neutra: os, oris, usta
os, ossis, kość.

Feminina są na os:
Tylko cos, eōs i dos;
Os, ossis i os oris
Są Neutrius generis.

4. Z męzkiego zakończenia na **os** wyjmują się: §. 81.

Neutra: cadāver ĕris, trup
iter -inĕris, droga
spinther -ēris, sprzączka
tuber -ĕris, guz
uber -ĕris, wymię
verber -ĕris, batog
ver vēris, wiosna
Commune linter lintris, czołnek

Nijakie są na er:
cadaver iter, tuber
ver, verber i uber;
wreszcie: sprzączka spinther
Lecz Commune: linter.

§. 82.

UWAGA. Imiona roślin na er są także Neutra, zob. §. 11.

5. Z męzkiego zakończenia **es** imparissyllaba: §. 83.

Femin.: compes -ĕdis, zwykle
compĕdes, kajdany
merces -ēdis, zapłata
merges ĭtis, snop
quies -ētis } odpoczynek
requies }
inquies, niepokój
seges -ĕtis, zasiew
teges -ĕtis, pokrycie
Neutrum tylko: aes aeris, spiż

Z imparisyllabów na es
jest nijakie tylko aes;
Zaś feminina: requies,
quies, merces, merges, teges,
compes, inquies i seges.

B. FEMININA.

Feminina są zakończone na:
as, is, ys, aus, x;
es parisyllaba
s impūrum z poprzedzającą Spółgłoską, np.
aetas wiek, avis, ptak, clades Gen. cladis, klęska, hiems zima. §. 84.

Wyjątki.

1. Z żeńskiego zakończenia na **as** *) wyjmują się:

*) Że Subst. gigas -antis, olbrzym; vas vadis, ręczyciel są Masculina, wypada ze znaczenia; jako też, że fas, rzecz godziwa, nefas rzecz niegodziwa są Neutra, wypada z § 15.

Masculina:
as, assis, ze złożonemi
adămas -antis, dyament
elĕphas -antis, słoń.
Neutr. vas — vasis, naczynie.

Trzy są męzkie z końcem as:
as, adămas, elephas;
a Nijakie tylko vas.

§. 85. 2. Z zakończenia żeńskiego **is** wyjmują się następujące Masculina:

amnis, rzeka
annālis, rocznik
axis, oś
callis, ścieżka,
cassis, sieć
canalis, kanał
caulis, głąb
cinis -ĕris, popiół
collis, pagórek
cossis, robak w drzewie
crinis, włos
cumŭmis ĕris, ogórek
ensis, miecz
fascis, wiązka
finis, koniec
follis, miech kowalski
funis, powróz
fustis, kij
glis -iris, szczur
ignis, ogień
lapis ĭdis, kamień
mensis, miesiąc
orbis okrąg
panis, chleb
piscis, ryba
pollis -ĭnis, stochmal
postis podwój
pulvis -ĕris, proch
sanguis -ĭnis, krew
sentis, cierń
torris, głownia
torquis, łańcuch
unguis, paznogieć
vectis, drąg
vermis, robak
vomis -ĕris, lemiesz.

Wierszem: Trzydzieści sześć na is
Masculini generis:
panis, piscis, crinis, finis,
ignis, lapis, pulvis, cinis,
orbis, amnis i canālis,
sanguis, unguis, glis, annālis,
fascis, axis, funis, ensis,
fustis, vectis, vomis, mensis,
vermis, torris, torquis, caulis,
postis, cacŭmis i follis,
cassis, cossis, callis, collis,
sentis, i nareszcie pollis.

§. 86. 3. Z zakończenia żeńskiego na **x**.

a) Tylko zakończone na ix są feminina, wyjąwszy następujące masculina:

bombyx ȳcis, jedwabnica
calix -ĭcis, kielich
fornix -icis, sklepienie
phoenix, ptak bajeczny
varix -ĭcis, żyła nabrzmiała, i
thorax -ācis, pancerz

Wierszem: fornix, phoenix, calix, — thorax, bombyx, varix.

b) Zakończone na **ex** są masculina, np hic grex, gregis, trzoda; wyjąwszy następujące feminina: §. 87.

faex -ecis, męty	Wierszem:
forfex -icis, nożyce	Wszystkie męzkie są na ex,
lex lēgis, prawo	Żeńskie tylko faex, nex, lex
nex ĕcis, zabójstwo	forfex i supellex.
supellex ectilis, sprzęt	

4. Z zakończenia **es** parisyllabum wyjmują się tylko: §. 88.
acinăces, szabla, zawsze mascul.: zaś vepres cierń, palumbes jarząbek masc. albo femin.

5 Z zakończenia żeńsk. **s** impurum wyjmują się męzk.

a) adeps -ipis, tłustość	Wierszem:
dens -ntis, ząb ze złożonemi bidens, tridens — dwójząb, trójząb	dens, fons, mons §. 89.
fons -ntis, źródło	adeps, rudens, pons.
mons -ntis, góra	
pons -ntis, most	
rudens -ntis, lina okrętowa	

b) Rzeczownie użyte Przymiotniki i Imiesłowy:
Confluens, spływ; torrens, potok; dla domyślnego amnis;
oriens -entis, occidens zachód; dla sol.

c) greckie chalybs -ȳbis, stal; epops, dudek hydrops -ōpis, wodna puchlina; gryps gryphis, gryf.

C NEUTRA

Neutra są zakończone na:

a e i y — c l n t — ar ur us np. lac mleko, caput głowa.

Wyjątki:

1. Z zakończenia nijakiego **l** wyjmują się:
Masc.: sal, sól; sol, słońce; mugil, głowacz (ryba) vide §. 71. §. 90.

2. Z zakończenia nijakiego **n** wyjmują się Masculina:

a) lien ēnis } śledziona	
splen }	Masculina są na n:
pecten ĭnis, grzebień	lien, pecten, splen i ren
ren rēnis nerka	
b) I kilka greckich:	agon ōnis, walka
attăgen ēnis, jarząbek	canon ŏnis prawidło
lichen ēnis liszaj	gnomon -ŏnis skazowka
delphin ĭnis delfin	horĭzon -ntis widnokrąg
	paean pieśń

Następujące zaś greckie na n są fem: aëdon, słowik, halcyon, jaskółka morska; icon obraz; sindon płótno.

§. 91. 3. Z zakończenia nijakiego **ur** wyjmują się:

Masculina:

fur ūris złodziej
furfur ŭris otręby
turtur synogarlica
vultur ŭris sęp

Masculina są na ur:
furfur vultur turtur fur

§. 92. 4. Z zakończenia nijakiego na **us** wyjmują się:

Masc. lepus ŏris zając
mus mūris mysz
tripus ŏdis trójnóg

Masculina są na us:
lepus tripus i mus

UWAGA I. Zakończenie us jest tylko nijakie w wyrazach „wielozgłoskowych“ niezatrzymujących u w Genit. n. p. genus -ĕris rodzaj; tempus ŏris, czas; jako też w jednozgłoskowych, zatrzymujących u np. jus juris, prawo.

UWAGA II. Wielozgłoskowe, zatrzymujące w Genit. u, są feminina,

juventus ūtis, młodość
senectus ūtis, starość
servitus utis, niewola
salus -utis, zdrowie
virtus utis, cnota
tellus ūris ziemia
incus ūdis, kowadło
palus -ūdis, bagno
subscus ūdis, klamra
pecus ŭdis, bydło

CZWARTA DEKLINACYA.

§. 93. Deklinacya IV. ma tylko dwa zakończenia:
ŭs, najczęściéj Verbalia. to jest Rzeczowniki od Słów pochodzące np motus ruch; i
ū nijakiego rodzaju.

Wzór czyli Paradigma Deklinacyi IV.

Singularis.	
N. fruct-ŭs owoc	corn ū róg
G. fruct-ūs owocu	corn-ūs*) rogu
D. fruct-ŭi owocowi	corn-ū rogowi
A. fruct-ŭm owoc	corn-ū róg
V. fruct-ŭs owocu	corn ū rogu
A. fruct-ū owocem	corn-ū rogiem.
Pluralis	
N. fruct-ūs owoce	corn-ŭa rogi
G. fruct-ŭum owoców	corn ŭum rogów
D. fruct-ĭbus owocom	corn ĭbus rogom
A. fruct ūs owoce	corn-ŭa rogi
V. fruct ūs owoce	corn ŭa rogi
A. fruct ibus owocami	corn ĭbus rogami

*) Najnowsze badania Grammatyków okazały, że Genit. w zakończonych na u, powinień się kończyć na us, nie na u.

Odmieniaj:

Cursus, bieg lusus, gra magistratus, urząd genu, kolano
gradus, stopień spiritus duch manus f, ręka veru, rożen
sensus, zmysł audĭtus, słuch anus, baba tonitru grzmot

B. Uwaga nad Przypadkami.

1. Genit. Singul. formują niektóre Rzeczowniki na wzór Deklin. II. na i, np. Senati, tumulti, zamiast Senatus, tumultus. Caesar ściąga w Dat. uĭ na ū, np. equitatu, magistratu, usu, zamiast equitatui etc.

2. W Dat. i Abl. Plural. mają następujące §. 95.
na ŭbus zamiast ĭbus:

acus, igła lacus, jezioro specus, jaskinia
arcus, łuk partus, płód tribus, oddział ludu
artus, członek portus, port pecu, bydlę
ficus, figa quercus, dąb veru, rożen.

Wierszem: arcus, ficus, acus
quercus, veru, lacus;
specus, tribus, artus
portus, pecu *), partus, zamiast i mają u.

3. Domus przybiera w niektórych przypadkach zakończenie IIgiéj Dekl., odrzucając zakończenia: me, mu, mi, mis, podług dawnéj reguły: Tolle me, mu, mi, mis — si declinare domus vis.

Singularis.	Pluralis.	Dawny Genit. §. 96.
N. Domŭs, dom	domūs, domy	domi znaczy
G. domūs (domi, w domu)	domuum (domorum)	w domu;
D. domui (domo)	domĭbus	domum
A. domum	(domus) domōs	do domu;
V. domŭs	domūs	domo
A. domō	domĭbus.	z domu

C. Rodzaj Deklinacyi IV. z Zakończenia.

Masculina są na **us**, Neutra **u**.

Wyjmują się od zakończenia męzkiego us:

Feminina:

acus, igła
domus, dom
manus, ręka
portĭcus, przysionek
tribus, oddział ludu

Wierszem:
Feminina są na us:
acus, tribus, porticus
domus, idus i manus.

i plurale: idus — iduum, 13ty i 15ty dzień miesiąca.

UWAGA Że anus, baba, nurus synowa, socrus, teściowa, są femin., wypada że znaczenia.

---

*) Pecu, bydlę, ma tylko jeszcze oprócz tego zakończenia w Plur. pecua i pecŭbus; inną formą jest pecus -ŭdis podług III. Dekl. femin. zaś pecus -ŏris Neutr. znaczy bydło, collect.

UWAGA. Następujące Imiona drzew:
cupressus, cyprys laurus, laur
ficus, figa, pinus, sosna; — tudzież colus, kądziel
należące właściwie do IItéj Deklin. przybierają z IVtéj Deklinacyi zakończenia us i u. Zob. Heteroclita pag. 37 §. 106.

PIĄTA DEKLINACYA.

§. 97. Do Vtéj Deklinacyi należą same Rzeczowniki (ale i tych tylko kilka) zakończone na **es**.

Wzór Deklinacyi V.

Singularis.	Pluralis.
N. di ēs, dzień	di ēs, dnie
G. di-ēi, dnia	di ērum, dni
D. di-ēi, dniowi	di ēbus, dniom
A. di-em, dzień	di-ēs, dnie
V. di-ēs, dniu	di ēs, dnie
A. di ē, dniem	di ēbus, dniami.

1) Tylko dies, res, rzecz; species, postać, mają w Vtéj Deklinacyi liczbę mnogą.
Inne, jak acies, szyk wojska; facies, twarz; effigies, wizerunek; spes, nadzieja, i series, szereg mają tylko w Plur. równe z Nominat. Singul. Przypadki na es.
2) W Genit. i Dat. Sing. jest ē długie, kiedy je poprzedza Samogłoska, np. diēi, faciēi; zaś krótkie ĕ, kiedy je poprzedza Spółgłoska, np. fidĕi, rĕi, spĕi. W obydwóch tych przypadkach ściąga się niekiedy ei na ē lub ī, np. perniciē lub pernicī za perniciei.

§ 98. Rodzaj Rzeczowników Deklinacyi V.
Wszystkie Rzeczowniki Deklinacyi V. są Feminina. Tylko dies, dzień, jest w Singul. Masc. lub Femin., w Plural. tylko Mascul.; zaś meridies południe, jest tylko Mascul., a Plural wcale nie ma.

Nieforemne Deklinacye (Anomăla).

I. INDECLINABILIA.

§. 99. Indeclinabilia, to jest nieodmienne, które się wcale przez Przypadki nie deklinują.
1) Nazwiska liter, np. alpha, delta, jota.
2) Niektóre greckie na i i y, n. p.: gummi, gumma; asty, miasto; i zupełnie obce, jak: pascha.
3) Z wyrazów łacińskich: fas, rzecz godziwa; nefas, rzecz niegodziwa; mane, rano; nequam, niegodziwiec; nihil, nic; pondo, funty; semis, pół; parum, za mało; instar, nakształt; np. auri tria pondo, trzy funty.
UWAGA. Imiona własne hebrajskie, jeżeli mają zakończenie nieprzystające do Deklinacyi łacińskich lub greckich są indeclinabilia, np.

Bethleem, Gabriel, Ruth. Inne przybierają w Nominat. łacińskie zakończenie, np. Abrahamus, Jacōbus, Josēphus, Judĭta; tylko David i Daniel mają bez zmiany Nomin. w Genit. Davĭdis, Daniēlis. Jesus ma w Acc. Jesum; w innych przypadkach Jesu nieodmienne. §. 100.

II. DEFECTIVA CASIBUS.

Ułomne co do przypadków są te, którym jednego albo kilku przypadków niedostaje.

1) Nominat. Sing. nie mają:

dapis, strawa, uczta	internecionis, zabój
frugis, owoc	opis, pomoc.

2) Genit. singul. rzadko się używa: neminis od nemo, lecz zastępuje się Przymiotnikiem nullus i mówi się zwykle nullĭus.

Genit. plur. nie mają: cor, serce; os -oris, usta; glos gloris, szwagrowa; pax — pacis, pokój; vas — vadis, ręczyciel;

3) W Rzeczownikach, które po kilka przypadków nie mają, zdarza się najczęściéj, że tylko równe przypadki są w używaniu, np.: chaos, epos, wiersz; melos, pieśń; cetos, wieloryb, w Plural. mele, cete, choć i te przybierają niekiedy poboczną formę: chaus, cetus, melus, lub melum.

Vis siła, ma tylko w Singul. vis, vim, vi; Plural. vires regularnie; a zaś Rzeczow. vicis ma tylko vicem, vice, vices i vicibus.

Prex ma tylko Abl. prece, prożbą, ale zupełny pluralis.

Fors, los, ma tylko jeszcze Abl. forte.

4) Substantiva Verbalia mają częstokroć tylko Ablat. z Zaimkiem, np. concessu, permissu tuo, za twojem pozwoleniem; monitu, mandatu, rogatu, oratu meo, za moją prożbą, napomnieniem.

5) Niektóre zaś używają się tylko w pewnem połączeniu:

dicis causa v. gratia, na pozór	gratis, gratiis, darmo
non nauci ducere facere, nie mieć za nic z negacyą	ingratiis, pomimowolnie
diu noctuque, we dnie i w nocy,	foris, we dworze; foras, na dwór §. 101.
suppetias ferre i ire, nieść pomoc	sponte z Pronom. mea, tua, sua, dobrowolnie, mea sponte feci
infitias ire, przeczyć	in promptu, in procinctu esse vel stare, na podorędziu, być gotowym do boju
pessum, zguba i venum, sprzedaż ze słowami dare i ire, zgubić, sprzedać.	natu major vel minor, młodszy starszy.

III. DEFECTIVA NUMERO.

Defectiva Numĕro są takie Rzeczowniki, które mają tylko albo liczbę pojedyńczą: Singularia tantum, albo tylko mnogą, Pluralia tantum.

1. Singularia tantum są, których znaczenie wyobrażenia mnogości nie przypuszcza:

a, Abstracta, rzeczowniki oderwane czyli umysłowe, np. justitia, sprawiedliwość; pueritia, młodość; senectus, starość.

b, Collectiva, zbiorowe, i Materialia, znaczące ciągłą massę, nie dzielącą się na gatunki, np. multitudo, mnóstwo; plebs, pospólstwo; aurum, złoto; lac, mleko; sanguis, krew.

c, Imiona własne, Nomina propria, np. Roma, Cicero.

d, Nareszcie: meridies, południe; vesper, wieczór; ver, wiosna; letum śmierć, i specimen, próba, nie znajdują się in Plur. użyte.

2. Pluralia tantum:

§. 102. a, Imiona własne miast, ludów, gór: Athenae, Thebae, Delphi, Veji, Arbela (orum), Sardes, Gades, Aborigines, Alpes, dla tego, że się zwykle z wielu pojedyńczych części składają.

§. 103. b, Imiona pewnych uroczystości, igrzysk, trwających kilka dni, i dni w rzymskim kalendarzu, n. p. Bacchanalia, Saturnalia; Circenses; Calendae, 1szy dzień miesiąca; nonae, 5ty albo 7my; Idus uum) 13ty lub 15ty; nundinae, jarmark.

§. 104. c) Imiona osób, mieszczące w sobie wyobrażenie wielości: liberi, dzieci, i gemĭni, bliaźniaki; penātes, bożkowie domowi; i Przymiotniki przy których się Rzeczownika in Plur. domyślać należy, jak: majores, przodkowie: postĕri, potomni; primōres, procĕres, znakomitsi, supĕri i infĕri, niebianie i podziemni itd.

§. 105. d, Imiona rzeczy, składających się z wielu części, które dla tego i w języku polskim tłomaczą się przez Plur. i nareszcie takich, co przez Singul.:

ambāges, korowody
argutiae, wykwintne słowa
divitiae, bogactwa
dirae, przeklęstwa
exta, intestina, viscĕra, wnętrzności, trzewia
grates, dzięki
minae, groźby
moenia, mury
manubiae, łupy
nugae; głupstwa
primitiae, pierwiastki
reliquiae, resztki
salinae, żupy solne
scalae, schody
sordes, śmieci
valvae, podwoje
angustiae, wąwoz
arma, broń
castra, obóz
cunae, incunabŭla, kolebka
cancelli, krata
codicilli, pugilares
excubiae, warta
exsequiae, pogrzeb
fauces, paszcza;
fasti, kalendarz
induciae, rozejm
insidiae, zasadzka
minae, groźba
nuptiae, wesele
scopae, miotła
tenĕbrae, ciemność
virgulta, chróst.

IV. HETEROCLITA.

§. 106. Heteroclĭta są takie Imiona, które się deklinują podług różnych Deklinacyi, zatrzymując to samo zakończenie, lub też przybierając inne. Najczęściéj deklinują się podług jednéj Deklin., przybierając kilka Przypadków z innéj Deklin., np. vesper, wieczór deklinuje się podług II. Dekl. przybierając z III. vespere i vesperi. Vas, naczynie w Sing. idzie podług III. Dekl., w Plur. podług II. Dekl.; vasa, vasorum etc. od jugerum, znajduje się, Ablat. jugere i jugeribus.

b) Inne zmieniają już w Nominat. zakończenie, a podług tego i Deklinacyą:

Barbaria -ae vel barbaries -ēi, barbarzyństwo;
podobnie duritia, twardość; mollitia, miękkość;
luxuria, rozwiozłość; materia, segnitia, opieszałość; daléj:
cancer -cri vel cancer -ĕris, rak
delphīnus -i v. delphin īnis, delfin
elephantus -i v. elĕphas ntis, słoń
pavus i v. pavo -ōnis, paw
plebs -bis v. plebes ēi, pospólstwo
juventus -ūtis v. juventa -ae, młodość
senectus -utis v. senecta -ae, starość (poetycznie)
requies -ētis, ma podług V. requiem i requie, odpoczynek.

c) Heteroclita, które razem i rodzaj zmieniają, są najczęściéj Subst. Verbalia IV. Dekl., przybierając poboczną formę na um, jako Neutra podług II. Deklinacyi.

conatus -us usiłowanie i conatum -i; podobnie eventus, wypadek; praetextus, pretext; suggestus, mównica w Rzymie.

daléj:	alimonia -ae	alimonium -i, żywność
	cingŭla ae	cingulum i, pas
	consortio -ōnis	consortium -i, wspólnictwo
	contagio -ōnis	contagium -i, zaraza

praesepe -is, praesēpes -is f., praesepium -ii, żłób.

UWAGA. Rzeczowniki takowe obfitujące w poboczne formy nazywają się Abundantia, zbytkowe; lecz w ściślejszem znaczeniu rozumieją się przez Abundantia w Gramatyce takie Substantiva, które zachowując tę samę Deklinacyą i ten sam Rodzaj, mają w Nominativie podwójne zakończenie, zwłaszcza łacińskie i greckie, lub też pełne i skrócone: grammatica, musica, comēta, planēta, Persa Satrăpa; grammatice, cometes, planetes, Perses, Satrăpes; Antipater, Cassander, socer — Antipătrus, Cassandrus, socĕrus; arbor, honor, lepor — arbos itd. cochleare, exemplare, scrobis, trabis skrócone: cochlĕar, exemplar, scrobs, trabs.

W obszerniejszem znaczeniu do Abundantiów policzyć można Substant. z podwójną formą w Nominat. męzką i nijaką, ale podług téj saméj Deklinacyi:

baccŭlus m.	baculum n., kij
balteus m.	balteum n, pendent
clipeus m.	clipeum n, tarcz
cubitus m.	cubitum n, łokieć
pilleus m.,	pilleum kapelusz
scalper m.	scalprum n. gnyp.

V. HETEROGENEA.

§. 107. Heterogeněa są te, które w Plur. inny rodzaj przybierają:

Męzkie:	coelum i niebo		coeli orum
	jocus żart	Plur.	joci vel joca -orum
	locus miejsce	—	loci v. loca *) -orum
	sibĭlus sykanie	—	sibili v. sibila
	tartărus tartar	—	tartari v. tartara
Żeńskie:	carbăsus, cienkie płótno	—	carbasi v. carbasa
	ostrea ostrzyga	—	ostreae v. ostrea**) orum
	margarīta perła	—	margaritae v. margarita -orum
Nijakie:	balneum łaźnia	—	balneae i balnea
	delicium rozkosz	—	deliciae
	epŭlum uczta	—	epulae
	porrum szczypior	—	porri
	frenum wędzidło	—	freni i frena
	rastrum motyka	—	rastri i rastra.

PRZYMIOTNIK (Nomen Adjectīvum).

§. 108. Przymiotnik wyraża przymiot czyli własność Rzeczownika, aby jednę rzecz od drugiéj rozróżnić. Ponieważ zaś przymiotów odosobnionych nie ma, tylko są zawsze z rzeczami złączone, ztąd wypada, iż Przymiotnik we wszystkiem do Rzeczownika stósować się powinien. Musi więc mieć 3 rodzaje, ponieważ się do tyluż rodzai Rzeczowników odnosić może. Ale nie wszystkie Przymiotniki mają w łacinie osobne zakończenia na wszystkie trzy rodzaje.

---

*) Zmiana ta rodzaju pociąga zwykle za sobą i pewne cieniowanie znaczenia; i tak: loca odnosi się do okolic, loci do książek tylko, podług dawnéj reguły: loca terrarum, loci librorum; delicium rozkosz; deliciae przyjemności, kochanek; coelum, niebo; coeli -orum, okolice świata. —

**) Widzimy, że niektóre z nich, jak ostreae, balnaeum są heterogenea a razem i heteroclita, to jest zmieniające i Deklinacyą.

Rozróżniamy przeto 3 gatunki Przymiotników pod względem zakończenia:

a) Przymiotniki trzech zakończeń (trium Terminationum)

b) Przymiotniki dwóch zakończeń (duarum Terminationum).

c) Przymiotniki jednego zakończenia (unius Terminationis).

A. *Przymiotniki trzech zakończeń.*

§. 109.

Przymiotniki trzech zakończeń kończą się na:

us masc. **a** femin. **um** neutr.

er „ **a** „ **um** „

odmieniając się podług Iléj Deklinacyi, a feminina podług I. Deklinacyi.

Co się tyczy zakończonych na er, wiedzieć trzeba, że podobnie jak Rzeczowniki w II. Deklinacyi jedne zatrzymują e przed er, drugie je wyrzucają.

Wzór Deklin. Przymiotn. o trzech zakończ.

	Singularis.			Pluralis.		
N.	altus	alta	altum	alti	altae	alta
	wysoki	wysoka	wysokie	wysocy		wysokie
G.	alti	altae	alti	altorum	altarum	altorum
D.	alto	altae	alto	altis	altis	altis
A.	altum	altam	altum	altos	altas	alta
V.	alte	alta	altum	alti	altae	alta
A.	alto	alta	alto	altis	altis	altis

Odmieniaj: bonus -a -um, dobry; malus, zły; carus, drogi; rarus, rzadki; molestus, przykry; modestus, skromny itd.

	Singularis.					
N.	miser	misera	miserum	piger	pigra	pigrum
	nędzny	-a	-e	leniwy	-a	-e
G.	miserī	miserae	miseri	pigri	pigrae	pigri
D.	misĕro	miserae	misero	pigro	pigrae	pigro
A.	misĕrum	miseram	miserum	pigrum	pigram	pigrum
V.	miser	misera	miserum	piger	pigra	pigrum
A.	misĕro	misera	misero	pigro	pigra	pigro
		Pluralis.				
N	misĕri	misĕrae	misĕra	pigri	pigrae	pigra
G	miserorum	-arum	-orum	pigrorum	-arum	-orum
D	miseris	miseris	miseris	pigris	pigris	pigris
A	miseros	miseras	misera	pigros	pigras	pigra
V	miseri	miserae	misera	pigri	pigrae	pigra
A	miseris	miseris	miseris	pigris	pigris	pigris.

§. 110. UWAGA I. Tylko następujące Przymiotniki na er zatrzymują e przed r:

Liber, lacer, asper	asper, szorstki miser, nędzny lacer, podarty prosper pomyślny
Miser, tener, prosper	liber, wolny tener, delikatny

Inne wszystkie wyrzucają e, np.: pulcher pulchri, piękny; niger nigri, czarny; sinister -stra -strum, lewy itd. odmieniające się podług piger.

§. 111. UWAGA II. Jeden jest tylko Przymiotnik na -ur, -a, -um: satur, satŭra, satŭrum, syt: deklinujący się także podług miser, tj. podług II. Deklinacyi.

§. 112. UWAGA III. Następujące Przymiotniki na us i er ze złożonemi mają na wszystkie trzy rodzaje Genit. Singul. na ĭus; zaś Dat. Sing. na ī

	alĭus, inny -a -ud
	solus, sam -a um
	unus, jeden -a -um
Solus, totus, unus, ullus	ullus, którykolwiek -a -um
Alius, uter, neuter, nullus	nullus, żaden -a -um
Tylko alter — alterĭus	uter, który z dwóch -ra -rum
Miewa krótkie, i długie ius	alter, jeden z dwóch -ra rum
	neuter, żaden z dwóch ra rum
	totus, cały -a -um.

mają w Genit. Sing. alīus, solīus itd. z długiem i: Dat. Sing. Alĭī, soli, uni, itd. Tylko alter ma zwykle w prozie krótkie ĭ: alterĭus; lecz w wierszach krótkie lub długie. Inne Przypadki odmieniają się regularnie, wyjąwszy że, alius, ma w Neutr. aliud nie alium, i że Dat. alĭī ściąga się niekiedy alī.

UWAGA. Podobnie odmieniają się złożone:
uterque, utrăque, utrumque, utervis, uterlibet, obaj (każdy z dwóch)
utercunque, którykolwiek z dwóch;
alteruter, jeden albo drugi.
Ostatni deklinuje się dwojakim sposobem: albo jeden tylko wyraz, albo obydwa razem. Genit. alterutrīus, Dat. alterutri, Accus. alterutrum; albo też Genit. alterĭus utrīus, Dat. altĕrī, utri itd.

B. *Przymiotniki dwóch zakończeń.*

§. 113. a) Przymiotniki te mają pierwsze zakończenie wspólne dla męzkiego i żeńskiego rodzaju; drugie zaś służy nijakiemu. Odmieniają się podług III. Dekl. kończąc Ablat. Sing. na i, Genit. Plur. na ium, Nomin. Plur. Neutr. na ia. Zakończenia tych Przymiotników są:

is masc. i fem. e neutr.

	Singularis.			Pluralis.		
N.	facĭlis m. f.	facile n.		facĭles m. f.	facilia n.	
	łatwy	łatwa	łatwe	łatwi	łatwe	
G.	facilis na wszystkie 3 rodz.			facilium na wszystkie 3 r.		
D.	facili	—	—	facilĭbus	—	—
A.	facilem m. f.	facile n.		faciles m.	facilia n.	
V.	facilis m. f.	facile n.		faciles m.	facilia n.	
A.	facili na wszystkie 3 r.			facilibus na wszystkie 3 rodz.		

Odmieniaj: brevis -e, krótki; gravis, ciężki: fidelis, wierny; fortis, mężny; crudelis, okrutny; utilis, użyteczny.

b) Następujące 12ście Przymiotników o dwóch zakończeniach -is, -e, przybierają jeszcze na rodzaj męzki trzecie zakończenie er, stają się więc Przymiotnikami o 3ch zakończeniach; wszystkie trzy zakończenia odmieniają podług Deklinacyi III., wyrzucając podręczną literę e, oprócz jednego Przymiotnika celer, celĕris, celere, szybki; w Genit. celĕris itd., a Genit. Plur. celerum. §. 114.

acer	acris	acre	ostry	campester	-stris	-stre polny
alăcer	-cris	-cre	ochoczy	equester	-stris	-stre konny
celĕber	-bris	-bre	sławny	pedester	-stris	-stre pieszy
celer	-ris	-re	szybki	paluster	-stris	-stre bagnisty
puter	-ris	-re	zbutwiały			
salūber	-bris	-bre	zdrowy	silvester	-stris	-stre leśny
volūcer	-cris	-cre	lotny	terrester	-stris	-stre ziemski.

UWAGA. Zakończenie ber mają imiona miesięcy: September, October, November, December, Genit. Septembris etc.; odmieniają się także jak powyższe Przymiotniki podług Dekl. III., będąc właściwie Adjec. dla domyślnego mensis, miesiąc. Zaś Aprilis, Kwiecień deklinuje się zupełnie podług facilis. §. 115.

Są także Rzeczowniki używające się przymiotnie, np. victor exercitus, zwycięzkie wojsko; victrices litterae, wieść o zwycięztwie, victricia arma, zwycięzka broń.

c) Drugą klassę Przymiotników o 2ch zakończeniach stanowią Comparativy na **or** masc. i fem., na **us** neutr., odmieniające się także podług III. Dekl., mające w Abl. Sing. e lub i; zaś w Plur. Nominat. neutr. a, Genit. um. §. 117.

	Singularis.		Pluralis.	
N.	facilior m. f.	facilius n.	faciliores m. f.	faciliora n.
	łatwiejszy	-a łatwiejsze	łatwiejsi	łatwiejsze
G.	facilioris		faciliorum	
D.	faciliori		facilioribus	
A.	faciliorem m. f.	facilius n.	faciliores m. f.	faciliora n.
V.	facilior m. f.	facilius n.	faciliores m. f.	faciliora n.
A.	faciliore v. faciliori		facilioribus.	

C. Przymiotniki o jednem zakończeniu.

§. 118. Przymiotniki tu należące mają tylko jedno zakończenie na wszystkie 3 rodzaje, najczęściéj **ns** w Participiach Praesent. Mają jak powyższe w Ablat. Sing. i, lub e; ale w Plur. Nominat. ia, Genit. ium.

	Singularis.	
N.	prudens, roztropny -a -e	felix, szczęśliwy -a e
G.	prudentis	felīcis
D.	prudenti	felīci
A.	prudentem, n. prudens	felīcem, n. felix
V.	prudens	felix
A.	prudenti v. prudente	felīci v. felīce.
	Pluralis.	
N.	prudentes, n. prudentia	felīces, n. felicia
G.	prudentium	felicium
D.	prudentĭbus	felicibus
A.	prudentes v. prudentia	felices, n. felicia
V.	prudentes	felīces, n. felicia
A.	prudentibus	felicibus.

§. 120. Odmieniaj: potens -ntis, potężny; diligens, pilny; sapiens, mądry; patiens, cierpliwy; audax -acis, śmiały; loquax gadatliwy. Nadto jeszcze: pauper -ĕris, ubogi; uber -eris, obfity; dives -ĭtis, bogaty; vetus -ĕris, stary; ale te mają Gen. Plur. na um, jako też w Nominat. neutr. mają: paupera, vetĕra. Wiedzieć jednak potrzeba, że wiele Przymiotników jednego zakończenia nie mają zakończeń nijakich in Singulari a tym mniéj in Plur.

O Ablat. Sing., Nominat. Plural., Genit. Plur. zobacz III. Deklinacyą Rzeczowników §. 59—68.

Nieforemne Adjectiva (Anomăla).

§. 121. 1) Indeclinabilia są: frugi, tęgi; nequam, nicwart, Gen. hominis nequam, Dat. homini nequam, i semis pół z liczbą, np. recipe uncias quinque semis, weź 5 uncyi i pół.

§. 122. 2) Defectīva Numero są: pauci, mało; plerique, wiele. Do ostatniego brakujący nawet Genit. Plur. zastępuje się przez plurimorum.

Defectiva Casibus: a) Tylko Nom. i Acc. Neutr. używają się: necesse z esse lub habēre, potrzeba, i volūpe z est, miło jest.

b) Mactc i macti (Voc. Singul. i Plur.) w połączeniu z esto i estōte, chwała ci, cześć wam.

c) Nom. Singul. Masc. nie mają: cetĕri, pozostali; ludicri,

krotofilni; sontis, winnego; seminĕcis, napółumarłego, primōris, pierwszego; nie mają więc cetĕrus, ludicrus etc.

3) Abundantia. Niektóre Przymiotniki najczęściéj złożone z Rzeczowników, na is, e, mają drugą poboczną formę na us, a, um, z których jednakże pospolicie jedna bardziéj była w używaniu: §. 123.

Hilăris -e	lub hilărus	-a, -um,		wesoły
exanĭmis -e	„ exanimus	—	—	bez duszy
semianimis -e	„ semianimus	—	—	na pół umarły
semisomnis e-	„ semisomnus	—	—	na pół śpiący
imbecillis -e	„ imbecillus	—	—	niedołężny
bijŭgis -e	„ bijugus	—	—	dwusprzężny itd.

Jednego zakończenia:

violens	lub violentus	-a, -um,		gwałtowny
opŭlens	„ opulentus	—	—	bogaty
mansues	„ mansuetus	—	—	obłaskawiony;

perpes i perpetuus, ustawiczny, w klassycznéj prozie tylko dłuższe formy używane.

Stopniowanie Przymiotników,

(GRADUS COMPARATIONIS).

a) Regularne Stopniowanie.

1) Ponieważ przymioty, czyli własności, nie są w równéj mierze wszystkim udzielone, przeto rozróżniamy w łacinie, podobnie jak w polszczyznie, trzy stopnie (Gradus): §. 124.

Positīvus, stopień równy, wyraża po prostu przymiot czyli własność, bez żadnego porównania, np. dom wysoki, domus alta.

Comparatīvus, stopień wyższy, jest wtenczas, kiedy porównywając dwie rzeczy między sobą, jednéj z nich więcéj jakiéj własności, czyli w większym stopniu przypisujemy, np. ten dom wyższy, jak owo drzewo, haec domus altior, quam illa arbor.

Superlatīvus, stopień najwyższy, wyraża, iż porównywając więcéj jak dwie rzeczy, jednéj z nich najwięcéj przyznajemy własności, np. ten dom jest ze wszystkich najwyższy, haec domus est omnium altissima.

UWAGA I. Przy Comparativie polskie jak, niż, od, tłomaczy się w Łacinie albo przez quam, albo też opuszczając quam, kładzie się porównany przedmiot w Ablat., np. Tullus Hostilius ferocior quam Romulus fuit, albo ferocior Romulo fuit, był straszniejszy niż, jak Romulus, albo od Romulusa, (zobacz w Składni, §. 432—438).

UWAGA II. Przy Superlativie stoi albo tak jak w polskiem najczęściéj Przyimek ex z Ablat. albo też opuszczając Przyimek, Genit. Plur. np.: hic puer est diligentissimus ex omnibus discipulis; albo diligentissimus omnium discipulorum (porównaj §. 404).

Kiedy zaś opuszczony jest ten porównany przedmiot i Superlativus sam stoi, tłomaczy się na polskie przez bardzo, nadzwyczajnie, np. vir doctissimus, mąż bardzo uczony.

§. 125. 2. Comparativus formuje się, dodając do Pierwiastku czyli źródłosłowu, pokazującego się w Genit. na rodzaj męzki i żeński **-ior,** na rodzaj nijaki **-ius.**

Superlativus zaś dodając: **issimus, -a -um.**

np. Positivus Comparativus Superlativus
alt-us (Gen. alt i) altior m. i f. altius n. altissimus
audax (Gen. audacis) audacior audacius audacissimus.

UWAGA. Dla praktycznego użytku podaje się taka reguła: Comparativus formuje się, dodając do Przypadku zakończonego na i, końcówkę or, us. Zaś Superlativus dodając do Przypadku zakończonego na is, końcówkę -simus, np. doctus, docti-or, doctis-simus; felix, felici-or, felicis-simus.

§. 126. 3) Przymiotniki na er przyjmują w Superlat. do tego zakończenia **-rimus, -a, -um**, np.

pulcher ma Superl. pulcherrimus a um, piękny
acer acerrimus — — ostry.

Comparat. formuje się regularnie.

Również i vetus, stary, nupĕrus, świeży, formują Superlativus: veterrimus, nuperrimus; zaś maturus, dojrzały, ma dwojako: maturrimus i maturissimus.

UWAGA. Ponieważ vetus i nuperus należą oraz do tych Przymiotników, które nie mają Comparat, przeto vetus przybiera w Compar. drugą formę vetustior. w Superlat. vetustissimus.

4) Sześć Przymiotników na ilis, to jest:

facĭlis łatwy, difficĭlis trudny
simĭlis podobny, dissimĭlis niepodobny
gracĭlis wysmukły, i humilis nizki

ma Superlat. na illĭmus, np. facĭllimus etc.

Zaś imbecillis, niedołężny, ma imbecillimus i imbecillissimus.

Inne na ilis idą regularnie, np. utilis — utilissimus, amabilis kochania godny; fertilis, żyzny; nobilis, szlachetny; ignobilis, nieznany; mobilis, ruchomy.

5) Przymiotniki na dĭcus — ficus — vŏlus formują Comp. na entior, Superlat. na entissimus.

maledĭc-us, maledic-entior, maledic-entissimus, złorzeczący
benefĭc us benefic-entior benefic-entissimus dobroczynny
benevŏl-us benevol entior benevol-entissimus, przychylny.

Podobnie idą maleficus, źle działający; munificus, szczodry, magnificus, wspaniały.

b] Stopniowanie przez opisanie.

1) W miejsce istotnego stopniowania używamy także opisania, jak w polskiem, do Comparat. magis bardziéj, minus mniéj; do Superlat. maxime najbardziéj, minime najmniéj, np. §. 127.

magis beatus = beatior, bardziéj szczęśliwy = szczęśliwszy
maxime beatus = beatissimus, najbardziéj szczęśliwy = najszczęśliwszy.

Takowe opisanie użyte być musi w miejsce zwyczajnego stopniowania w Przymiotnikach mających przed zakończeniem us Samogłoskę, jak

arduus, przykry	necessarius, potrzebny
dubius, wątpliwy	noxius, szkodliwy
idoneus, zdolny	vacuus, próżny.
ingenuus, szlachetny	

Comp. magis idoneus, Superl. maxime idoneus itd.

UWAGA I. Przymiotniki na quus, n. p.: antiquus starożytny, aequus słuszny, stopniują się regularnie, gdyż qu nie jest Samógłoska, ale Spółgłoska, antiquus, antiquior, antiquissimus; aequus, aequissimus.

UWAGA II. Niektóre jednak Adject. mające przed zakończenie us Samogłoskę, mają regularny Superlat.: assiduissimus, strenuissimus, piissimus i vacuissimus, od assiduus, ustawiczny, strenuus, dziarski, pius pobożny, vacuus próżny. Zaś tenuis cienki, pinguis tłusty, mogą mieć oba stopnie: tenuior, tenuissimus, pinguior, pinguissimus.

2) Wzmacnia się stopień Przymiotników przez dodanie Przysłówków: valde, admŏdum, oppĭdo, bardzo; imprīmis, apprīme, osobliwie: per, które się z Przymiotnikiem zrasta, np. perdifficilis, bardzo trudny, co się da jeszcze bardziéj wzmocnić przez quam: locus perquam difficilis, nadzwyczajnie trudne; kilka przyjmuje prae np.: praedives, praepinguis, jak w polskiem przesławny. Zmniejsza się Przymiot przez sub np. subtristis, trochę smutny. Są także w łacinie zdrobniałe Przymiotniki, np.: minuscŭlus, maleńki. §. 128.

3) Stopniowanie Comparat. i Superl. zwykło się wzmacniać następującym sposobem: §. 129.

a) Do wzmocnienia Comparat. służy: etiam jeszcze, multo o wiele, np. etiam doctior, jeszcze uczeńszy, nie zaś adhuc doctior. Zmniejsza się znaczenie Comparat. przez paulo, aliquanto, nieco, np. paulo doctior, nieco uczeńszy.

b) Do wzmocnienia Superl. służy longe, quam, vel np. longe albo quam doctissimus, jak najuczeńszy. Cicĕro vel optimus Oratorum, Cicero dobry, czyli raczéj najlepszy z mówców.

c) Nieforemne Stopniowanie.

§. 130. 1) Zupełnie nieforemnie stopniują się:

bonus	melior	optĭmus, dobry lepszy
malus	pejor	pessĭmus, zły gorszy
magnus	major	maximus, wielki większy
parvus	minor	minĭmus, mały mniejszy
multus	plus	plurĭmus, wielu więcéj.

Nadto jeszcze: dexter, dexterior, dextimus prawy
dives, divitior, divitissimus, bogaty,
albo ditior (od dis, ditis) ditissimus
nequam (indecl.) nequior, nequissimus, nicwart
frugi (indecl.) frugalior, frugalissimus, dobry
egenus (od egens) egentior, egentissimus, potrzebny
providus, providentior, providentissimus, przewidujący.

UWAGA. Plus jest Subst. Neutr. ma Genit. pluris, Dat. pluri, Ablat nie ma. W Liczbie mnogiéj jest całkowita forma: plures, plura; Genit. plurium, Dat pluribus itd.

§. 132. 2) Następujące przymiotniki mają podwójny nieforemny Superlativus, i dla tego zwaćby je można Abundantia w Superlativie:

extĕrus	exterior	extrēmus (i extĭmus)	zewnętrzny
infĕrus	inferior	infĭmus	imus, nizki
supĕrus	superior	suprēmus	summus, zwierzchni
postĕrus	posterior	postrēmus	postūmus, ostatni.

Postremus znaczy ostatni, postumus na ostatku narodzony (pogrobek).

3) Następujące mają tylko Comparat. i Superl., lecz Positivu nie mają, tylko odpowiednie Przyimki (Defectiva Positivo):
(citra) citerior, citĭmus, z téj strony, bliższy
(ultra) ulterior, ultĭmus, z tamtéj strony, dalszy
(intra) interior, intĭmus, wewnętrzny
(prope) propior, proxĭmus, bliższy
(prae) prior, primus, pierwszy.
Nadto: deterior, deterrimus, gorszy
ocior, ocissimus, prędszy,
§. 133. potior potissimus, przedniejszy.

4) Niektóre nie mają Comparat., tylko Posit. i Superl. (Defectiva Comparativo).
consultus, biegły, consultissimus invītus, niechętny, invitissimus
diversus, różny, diversissimus novus, nowy, novissimus
falsus, fałszywy, falsissimus nupĕrus świeży, nuperrimus
inclitus, sławny, inclitissimus sacer, święty, sacerrimus
(zob. §. 126).
i kilka Participiów: meritus, zasłużony, meritissimus
invictus, niezwyciężony, invictissimus itd.

5) Następujące nie mają Superlativu (Defectiva Superlat.): §. 134.

alăcer, ochoczy, alacrior	longinquus daleki, longinquior
ater, czarny, atrior	propinquus blizki, propinquior
adolescens (młodzień-czy) adolescentior	salutāris, zbawienny, salutarior
juvĕnis (młodzień-czy) junior	
senex, starzec, senior	satur, syt, saturior
deses, gnuśny, desidior	teres, okrągły, teretior
declīvis, pochyły, declivior	vulgāris, pospolity, vulgarior

Nareszcie wiele Adject. pochodzących od Słów zakończonych na ĭlis (bilis) np. docilis, pojętny, credibilis.

6) Dwa Przymiotniki: anterior, przedniejszy i sequior Neutr. sequius*) pośledniejszy, tylko w Comparat. użyte się znajdują (Defectiva Positivo et Superlativo). §. 135.

7) Wiele Przymiotników nie stopniuje się wcale właciwie (Defectiva Comparat. et Superl.) chociaż znaczenie stopniowaniu w polszczyznie nie sprzeciwia się: §. 136.

albus, biały	ferus, dziki	mirus, dziwny
almus, błogi	gnarus, świadomy	mutĭlus, skaleczony
cadūcus, znikomy	lacer, podarty	navus, czynny
calvus, łysy	lassus, zmęczony	par, równy
canus, siwy	mediŏcris, mierny	propĕrus, spieszny
curvus, krzywy	memor, pamiętny	rudis, nieokrzesany
	merus, czysty	trux(cis), straszliwy

UWAGA. Rozumie się samo przez się, że tym mniéj stopniować się mogą Przymiotniki nieprzypuszczające i w polszczyznie stopniowania, jako to znaczące: materyą, pochodzenie, posiadanie, stósunek czasu i miejsca, np. adamantinus, dyamentowy, graecus, grecki, paternus, ojcowski, hibernus, zimowy, campester, polny. Powtóre Przymiotniki składane ze Słów lub Rzeczowników, n. p.: magnanimis, wspaniałomyślny, pestifer, zgubny, degener, odrodny.

Imiona liczbowe (Numeralia).

I. Imiona liczbowe są to Przymiotniki, które przedmioty jednego gatunku podług ilości liczą. Są zaś: §. 137.

1) Cardinalia, Pierwotne na pytanie ile? quot? unus, duo, tres etc. jeden, dwa itd.

2) Ordinalia. Porządkowe, na pytanie: który z porządku? primus, secundus etc., pierwszy itd.

3) Distributiva, Podziałowe, na pytanie: quotēni? po ilu za każdą razą: singuli, bini, po jednemu, po dwóch etc.

4) Multiplicativa, Ilorakie na pytanie: quotŭplex? iloraki? simplex, duplex, pojedyńczy, podwójny.

5) Proportionalia, Stósunkowe na pytanie: quotŭplus? ilokrotny? simplus, duplus, jednokrotny, dwukrotny etc.

*) Adverb. secus, inaczéj, różni się tylko pisownią.

6) Adverbia numeralia v. Quotientiva, Przysłówki liczbowe na pytanie: quoties? ile razy coś ma być wzięte? semel, bis, ter, quater; raz, dwa.

Liczby rzymskie	Cardinalia Pierwotne.	Ordinalia Porządkowe.	Distributiva Podziałowe.	Adverb. numr. Przysł. liczb.
§. 138 I	unus, -a, -um, jeden -na -dno	primus, a, um pierwszy, a, e	singuli, ae a po jednemu éj, em	semel, raz
II.	duo, ae, duo dwaj, dwie, dwa	secundus, a, um v. alter, drugi z 2ch	bini ae a, po dwóch ie a	bis, dwa razy
III.	tres, tria etc. trzy etc.	tertius, a, um	terni v. trini po trzech	ter, trzy razy
IV.	quattuor	quartus	quaterni	quater
V.	quinque	quintus	quini	quinquies
VI.	sex	sextus	seni	sexies
VII.	septem	septimus	septēni	septies
VIII.	octo	octavus	octoni	octies
IX.	novem	nonus	noveni	novies
X.	decem	decimus	deni	decies
XI.	undĕcim	undecimus	undēni	undecies
XII.	duodĕcim	duodecimus	duodeni	duodecies
XIII.	tredĕcim	tertius decimus	terni deni	ter-v tredecies
XIV.	quattuordĕcim	quartus decimus	quaterni deni	quaterdecies v. quattuordecies
XV.	quindĕcim	quintus decimus	quini deni	quinquiesdecies v. quindecies
XVI.	sedĕcim	sextus decimus	seni deni	sexiesdecis vel sedecies
XVII.	septendĕcim	septimus decimus	septeni deni	septiesdecies
XVIII.	decem et octo v. duo de viginti	octavus decimus v. duodevicesimus	octoni deni v. duodeviceni	duodevicies vel octiesdecies
XIX.	decemet novem v. undeviginti	nonus decimus v undevicesimus	noveni deni v. undeviceni	undevicies, noviesdecies
XX.	viginti	vicesimus v. vigesimus	viceni	vicies
XXI.	unus et viginti v viginti unus	vicesimus primus unus et vicesimus	viceni singuli	semel et vicies
XXII	duo et viginti vel viginti duo	vicesimus alter v alter et vicesimus	viceni bini	bis et vicies
XXIII	tres et viginti v. viginti tres	vicesimus tertius,	viceni terni	ter et vicies
XXVIII.	duodetriginta v. octo et viginti	duodetricesimus	duodetriceni	duodetricies
XXIX	undetriginta v, novem et viginti	undetricesimus	undetriceni	undetricies
XXX.	triginta	tricesimus v. trigesimus	triceni	tricies.

XL.	quadraginta	quadragesimus	quadrageni	quadragies
L.	quinquaginta	quinquagesimus	quinquageni	quinquagies
LX.	sexaginta	sexagesimus	sexageni	sexagies
LXX.	septuaginta	septuagesimus	septuageni	septuagies
LXXX.	octoginta	octogesimus	octogeni	octogies
XC.	nonaginta	nonagesimus	nonageni	nonagies
XCIX.	undecentum vel nonaginta novem	undecentesimus	undecenteni	undecenties
C.	centum	centesimus	centeni	centies
CC.	ducenti, ae, a,	ducentesimus	duceni	ducenties
CCC.	trecenti, ae, a,	trecentesimus	treceni	trecenties
CCCC.	quadringenti ae, a,	quadringentesimus	quadringeni	quadringenties
D lub IↃ	quingenti, ae, a	quingentesimus	quingeni	quingenties
DC	sexcenti, ae, a,	sexcentesimus	sexceni	sexcenties
DCC.	septingenti, ae, a,	septingentesimus	septingeni	septingenties
DCCC.	octingenti, ae, a,	octingentesimus	octingeni	octingenties
DCCCC.	nongenti, ae, a	nongentesimus	nongeni	nongenties
M.	mille	millesimus	singula milia	millies
MM.	duo milia v. bina milia	bis millesimus	bina milia	bis millies
IↃↃ.	quinque milia vel quina milia	quinquies millesimus	quina milia	quinquies millies
cIↃↃ.	decem milia, vel dena milia	decies millesimus	dena milia	decies millies
ccIↃↃↃ	centum milia, vel centena milia	centies millesimus	centena milia	centies millies
ccccIↃↃↃↃ	decies centum milia, v. decies centena milia	decies centies millesimus	dena centena milia	millies millies

UWAGA I. Liczby Rzymskie składają się z następujących pierwiastkowych Cyfer, tj. V 5, X 10 czyli dwóch V wierzchołkiem się stykających; L znaczy 50, C jest skróceniem z Centum 100, M czyli cIↃ znaczy Mille, tj. 1000. Mniejsza Cyfra położona przed większą znaczy odciąganie, zaś po większéj dodawanie. Jednakowe Cyfry, stojące obok się dodają się. IↃ czyli D, tj. połowa tysiąca, znaczy 500. §. 138.

UWAGA II. Liczby od 13 do 19 wyrażają się także przez składanie z et, kładąc decem naprzód lub po, np. decem et tres, vel tres et decem. Ostatni sposób liczenia rzadszy. Zamiast sedecim używa się niekiedy pełniejsza forma sexdecim, 18, 28, 38 itd., jako też 19, 29, 39 itd. wyraża się albo zwyczajniéj przez dodawanie decem et octo, decem et novem; albo przez odciąganie: duodeviginti, undeviginti. Do dziesiątków dołączają się liczby mniejsze bez et, tak jak w polskiem: viginti unus, viginti duo, triginta unus, itd.,

albo mniejsze liczby kładą się naprzód, jak w niemieckim: unus et viginti, tres et viginti. Wyżéj sta idzie naprzód większa liczba z e t tylko raz użytem po największéj liczbie, poczem mniejsze już bez et następują, albo też et całkiem się opuszcza: m i l l e et septingenti sexaginta quattuor (1764) vel mille septingenti sexaginta quattuor.

D e k l i n a c y a l i c z b p i e r w o t n y c h.

§. 139. 2) Tylko unus, a um; duo, duae, duo; tres, tria, jako też zacząwszy od ducenti, ae, a; trecenti, ae, a, etc. i milia deklinują się; inne od quattuor aż do centum są indeclinabilia.

Singularis.	Pluralis
N. unus, una, unum	uni, unae, una
G. unīus	unorum, unarum, unorum
D. uni	unis
A. unum, unam, unum	unos, unas, una
V. une, una, unum	uni, unae, una
A. uno, una, uno	unis

UWAGA. Pluralis używa się w pluraliach tantum, np. una castra, jeden obóz; unae literae, jeden list.

Duo	Tres
N. duo, duae, duo	tres, tria
G. duorum, duarum, duorum	trium
D. duobus, duabus, duobus	tribus
A. duos, duas, duo	tres, tria
A. duobus, duabus, duobus	tribus.

Podług d u o odmienia się: a m b o, ae, o, obaj.

§. 140. UWAGA I. Zamiast duorum znajduje się także skrócona forma duum; zaś w miejsce duos używa się także duo Acc. plur. masc.

UWAGA II. M i l l e choć jest Subst. neutr. w liczbie pojedyńczéj nie deklinuje się i używa się przymiotnie, podobnie jak inne imiona liczbowe: e q u i t e s m i l l e praemisi, nie equitum. Dopiero w liczbie mnogiéj deklinuje się: milia, milium, milibus etc. i rządzi Genit. jako Rzeczownik, np.: duo milia captivorum, dwa tysiące jeńców, nie captivi. 4,000 żołnierzy, quattuor milia, m i l i t u m; z przymiotną setką dwojako wyrazić się można: 2,500 żołnierzy będzie albo duo milia quingenti milites, albo duo m i l i a m i l i t u m et quingenti.

II O r d i n a l i a, porządkowe.

§. 141. Liczenie porządkowych zwyczajne jest składane b e z et z mniejszą liczbą naprzód: tertius decimus, quartus decimus, lub rzadsze decimus tertius; dopiero od 21 idzie najpospoliciéj mniejsza liczba naprzód z et np. tertius et vicessimus, albo większa bez et, vicesimus tertius.

Zamiast: primus et vicesimus, tricesimus itd. mówi się raczéj u n u s et vicesimus, tricesimus itd. Również zamiast: secundus et vicesimus, tricesimus, lepiéj alter et vicesimus, tricesimus etc.

Lata i godziny wyrażają się liczbami porządkowemi: Annus millesimus octingentesimus quinquagesimus septimus post Christum natum. Quota hora est? hora tertia, nona itd.

Nasze ułamki wyrażają się także przez ordinalia z pars, jeżeli Licznik jest 1, np. tertia pars znaczy $^1/_3$, quarta pars $^1/_4$, zaś $^1/_2$ dimidia pars; jeżeli Licznik jest większy, kładą się obie liczby np. $^3/_8$ tres octavae, $^2/_7$ duae septimae sc. partes. Jeżeli Mianownik o jednostkę tylko większy jest od Licznika, zwykł się tylko sam Licznik wyrażać: $^2/_3$ duae partes, $^3/_4$ tres partes.

Od porządkowych liczb pochodzą przymiotniki na anus, np. primanus, secundanus, tertianus, oznaczające oddział czyli klassę, do której kto należy.

III. Distributīva, podziałowe.

§. 142. I. Distributiva, podziałowe, tylko pluralia rożnią się zupełnie od Cardinaliów pierwotnych, np.; centenos nobis imperiales dedit, znaczy: dał każdemu z nas po sto talarów; zaś centum, wszystkim razem tylko sto. Scipio et Hannibal cum singulis (ternis, quaternis etc.) comitibus congressi sunt, zeszli się, mając każdy po jednym (dwóch, trzech) towarzyszów. Legavit Augustus praetorianis militibus singula millia nummum cohortibus urbanis quingenos, legionariis trecenos nummos. Caesar et Arioyistus denos comites adduxerunt, po dziesięciu. Nasze: co godzina, dzień, co rok, kiedy jest mowa o powtarzanéj czynności, tłómaczy się: singulis horis, diebus, singulis mensibus et singulis annis v. quotannis.

§. 143. 2. Distributiva używają się w miejsce kardynalnych przy pluraliach tantum. Mówi się więc: bina castra, binae litterae. Jako też o rzeczach z natury podwójnych czyli parzystych, np. binae aures, dwoje uszu. Zamiast singuli i terni używa się uni et trini np. trinae hodie nuptiae celebrantur, odprawiają się trzy wesoła; unae literae (singulae literae) znaczy pojedyńcze głoski, trinae aedes trzy domy, (tres aedes trzy świątynie W Genit. plural binum, senum, denum za binorum etc. — 2 razy 2 jest 4, bis bina sunt quattuor, bis terna sunt sex. — Od 13—17, od 21—27 itd. deklinują się oba wyrazy np. terni deni, ternae denae, terna dena.

§. 144. 3. Od Distributivów formują się Adjectiva na -arius, oznaczające ile jednostek jednogatunkowych w całości jest zawartych, np. rosa centenaria, róża stólistna, octogenarius, sexagenarius, centenarius sc. senex, osiemdziesiątletni, cohors, quingenaria hufiec z 500 ludzi złożony, nummus denarius, pieniądz z 10 asses; Senarius, octonarius (versus) wiersz z 6 lub 8 stóp złożony.

IV. Multiplicatīva, ilorakie

§. 145. Stoją na pytanie iloraki? quotuplex? to jest z ilu części składa się całość; mają jedno zakończenie na wszystkie trzy rodzaje, Gen. -cis, i tylko następujące znajdują się w autorach użyte:

simplex, pojedyńczy	quadrŭplex	decemplex
duplex, podwójny	quincŭplex	centŭplex
triplex, potrójny	septemplex	multĭplex.

V. Proportionalia, stósunkowe.

§. 146. Wyrażają stósunek, ilokrotnie rzecz jaka jest większą od drugiéj np. fossa duplo major, rów dwa razy większy. Stoją na pytanie quotuplus, ilokrotny? ale tylko niektóre są w używaniu i to najczęściéj w rodzaju nijakim:

simplum, a, um, raz większy	quadrŭplum
duplum, a, um, dwa razy	decuplum
triplum, a, um, trzy razy	quintuplum, centuplum

VI. Adverbia numeralia. Przysł. liczbowe.

§. 147. Co się tyczy liczenia tych Adverbiów od 21, 22 etc., nie mówi się bis vicies, ter vicies etc., coby znaczyło dwa razy dwadzieścia, trzy razy dwadzieścia, tylko się mówi semel et vicies, lub vicies et semel, quater et vicies v. vicies et quater.

2. Inna klassa Przysłówków liczbowych formuje się od porządkowych z zakończeniem um albo o.

primum i primo, po pierwsze,
secundum i secundo, po drugie, zwykle iterum,
tertium i tertio, po trzecie, — quartum, quintum etc.

UWAGA. Do Imion liczbowych policzyć można Przymiotniki, pewien przeciąg czasu odznaczające, np. bimus, trimus, quadrimus, dwu-, trzy-, cztero letni; częściéj jeszcze w składzie z annus: biennis. triennis, quadriennis, quinquennis, sexennis, decennis, dwu letni Powtóre z mensis i dies, kończące się na mestris, iduus, np.: bimestris, trimestris, dwumiesięczny, trzymiesięczny, semestris, sześćmiesięczny (półroczny); biduus, triduus, dwudniowy; jako też odpowiednie Substantiv. na ennium, iduum: biennium, triennium, quadriennium; biduum, triduum, quatriduum, przeciąg czasu dwuletni, dwudniowy etc. Decemvir, Triumvir, decem viri, dziesięć mężów.

PRONOMINA, Zaimki i Adjectiva pronominalia, przymiotniki zaimkowe.

§. 148. Zaimek, Pronomen, jestto wyraz zastępujący miejsce imienia, a wyrażający stósunek innych przedmiotów do mówiącego; są zaś pronomina:

1) Personalia, osobiste, np. ego, ja, tu, ty.
2) Possesīva, dzierzawcze: meus, a, um, mój.
3) Demonstratīva, wskazujące: hic, haec, hoc, ten.
4) Relatīva, względne: qui, quae, quod, który.
5) Interrogatīva, pytające: quis, quid? kto, co?
6) Indefinita, nieokreślone: aliquis, ktoś.

I. Pronomina personalia.

Zaimki osobiste, które się także Zaimkami rzeczownemi, Pronomina substantiva nazywają, są: ego ja, tu ty, sui siebie, deklinują się:

	Singularis.	
N. ego, ja	tū, ty	nie ma
G. mei, mnie	tui, ciebie	sui, siebie
D. mihi, mnie	tibi, tobie	sibi, sobie
A. mē, mnie	tē, cię	se, siebie
V. jak Nomin.	jak Nomin.	nie ma
A. mē, mną	tē, tobą	sē, sobą
	Pluralis.	
N. nōs, my	vōs, wy	nie ma
G. nostri, nas	vestri, was	sui, siebie
nostrum, z nas	vestrum, z was	

D. nōbis, nam	vōbis, wam	sibi, sobie
A. nōs, nas	vōs, was	sē, siebie
V. jak Nomin.	jak Nomin.	nie ma
A. nōbis, nami	vōbis, wami	sē, sobą

UWAGA I. Dat. mihi skraca się na mi.

UWAGA II. Do wszystkich przypadków Zaimków osobistych można dodawać, dla wyrażenia naszego sam, przyrostek met: egomet, mihimet, temet, semet; niekiedy jeszcze dodaje się ipse, np. temet ipsum; tylko Genit. plur. i tu nie przyjmują met; ostatnie przybiera te: v. temet, np. tute, tutemet, ty sam. §. 149.

Nostrum i vestrum używają się tylko jako Genit. partitivus, vide paragr. 398. np. nemo nostrum idem est in senectute, qui fuit juvenis, lecz: Quoniam vita, qua fruimur, brevis est, memoriam nostri quam maxime longam efficere decet.

UWAGA III. Accus. i Ablat. sing. podwajają także syllaby dla wzmocnienia, np. meme, sese. Rzadko tete.

UWAGA IV. Pronomen sui, sibi, se nazywa się także Pronomen reflexivum, Zaimek zwrotny, że się czynność Subjectu zwraca na tenże sam Subjekt, n. p. laudat se, chwali się. O meum, tecum zob. paragraf 300.

II. Pronomina possesiva. Zaimki dzierzawcze.

Są to Przymiotniki od Zaimków osobistych uformowane, deklinujące się jak Przymiotniki 3ch Zakończeń, z tym tylko wyjątkiem, że meus ma Vocat. mi. Zaimki dzierzawcze oznaczają posiadanie téj osoby, z któréj Zaimka powstały, jako to: §. 150.

1) meus, mea, meum, mój, moja, moje,
2) tuus, tua, tuum, twój, twoja, twoje,
3) suus, sua, suum, swój, swoja, swoje,
4) noster, nostra, nostrum, nasz, nasza, nasze,
5) vester, vestra, vestrum, wasz, wasza, wasze.

UWAGA I. W Ablat. singul. przyczepia się, podobnie jak w powyższych, przyrostek pte, np. suapte manu, swoją własną ręką.

UWAGA II. Od noster, vester, formują się tak nazwane Pronomina gentilicia (rodowe): nostrās, nasz, naszyciec, vestrās, wasz, waszyniec, tj należący do waszego rodu, do waszéj partyi; prócz tego: cujas? czyj jest, zkąd rodem? od Zaimka cujus, a, um. Wszystkie trzy idą podług III. Dekl.: Genit. nostrātis, vestrātis, cujātis itd., jako Adjectiva jednego zakończenia. Genit. plur nostratium.

Różnica Zaimków zwrotnych (Pronomina reflexiva) w polskim i łacińskim języku.

a) Ponieważ Zaimki: siebie, sobie, się i swój, swoja, swoje są w polskim języku jedynie zwrotnemi Zaimkami, a zatem nie mogą się odnieść do innego Imienia, jak tylko do Subjektu zdania; i ponieważ nadto osoba w zakończeniu Słowa wyraźnie jest oznaczona, przeto te Zaimki do wszystkich trzech osób odnosić się mogą, np. wstrzymuję się (ja), wstrzymujesz się (ty), wstrzymuje się (on) itd.; podobnie: (ja) mam swego przyjaciela, (ty) masz swego prz.

(on) ma swego przyjaciela; zamiast: ja mam mego, ty masz twego przyjaciela itd.

W łacinie rozróżniać się muszą osoby w Zaimku, ponieważ łacińskie sui, sibi, se, jest Zaimkiem zwrotnym tylko trzeciéj osoby. abstineo me, abstines te, abstinet se; abstinemus nos, abstinetis vos, abstinent se. Podobnie: habeo (ego) meum amicum, habes (tu) tuum amicum - habet (ille) suum amicum - habemus (nos) nostrum amicum - habetis (vos) vestrum amicum habent (illi) suum amicum.

§. 151. b) Co się tyczy użycia tych Zaimków uważać trzeba, że jeżeli Zaimek zwrotny należy do Subjectu zdania, kładzie się sui, sibi, se; suus, a, um; przeciwnie zaś, jeżeli się odnosi do innego Rzeczownika w zdaniu, tłómaczy się przez is, ea, id; ejus, eorum, np. Cato se sua manu interemit. Coriolanus amplexus est matrem sibi carrissimam. Caesar civitatem servire sibi coëgit. Septem sapientes omnes praeter Milesium Thalen civitatibus suis praefuerunt. Romani Corinthos vicerunt, eorumque ornamenta in suam urbem transportaverunt Cleopatra sibi aspidem admovit, et veneno ejus exstincta est. Cicero cum Attico conjunctissime vixit ejusque per totam vitam memor fuit. Scipio Carthaginem cepit, ejusque cives in servitutem abduxit. I w tym razie zgadza się po większéj części łacina z polszczyzną, — w Senatui populus ipse regendi sui potestatem tradidit, jest jedno zdanie mające Subjekt populus, do którego się se odnosi: lud dał moc Senatowi rządzenia sobą, to jest ludem (nie Senatem). Jeżeli to jedno zdanie rozłożemy w polskiem dla jasności na dwa zdania, musimy koniecznie użyć Zaimka on, aby nim rządził, ale w łacinie nie tak.

c) Lecz Łacinnik idzie daléj i kładzie Zaimek sui, sibi, se i suus, a, um, w zdaniach zależnych dla wyrażenia zwrotu czynności do głównego Subjektu rządzącego zdania, a to dla tego, że takowe zależne zdania (Accus. cum Infinit. interogatio indirecta, zdania połączone przez Spójniki ut, ne, quo, quin) tworzą z zdaniem rządzącem jednę całość, jak gdyby jedno rozwinięte zdanie. Osobliwie zaś wtenczas, gdy zdanie zależne wypływa z myśli głównego Subjektu, to jest zawiera jego myśl, przekonanie; dla tego też to dla wyrażenia téj zawisłości, tego wewnętrznego związku zdań, kładzie się w takim razie Conjunctivus, n. p. Ille putat hoc sibi nocere. Ariovistus legatos interrogavit, cur ad se venirent. Socrates multa vitia sibi insita, sed ratione a se dejecta dicebat. Legati petierunt, ut sibi concilium totius Galliae indicere liceret. Brutus petit a te, ut se in amicitiam tuam recipias. Allobroges Umbrenum orabant, ut sui (nad niemi) misereretur. Homerum Colophonii civem esse dicunt suum; Smyrnei vero suum esse confirmant. Romani a Prusia petebant, ne inimicissimum suum secum haberet, sibique (im) dederet. Qui existimat divitias suas sibi semper mansuras, errat. Hannibal verebatur, ne se cives sui Romanis traderent.

Nawet wtenczas, gdy Subj. w Abl. z Przyim. a vel ab: Rogatus sum a matre tua, ut venirem ad se (do niéj). A Caesare invitor in legationem illam, sibi ut sim legatus. Scipionem Hannibal

eo ipso, quod adversus se (przeciw niemu to jest Hannibalowi) dux potissimus lectus esset, praestantem virum esse credebat. Tu stoi se, bo to zdanie z myśli Hannibala wyrzeczone i dla tego też w Conjunct. — Gdyby to pisarz sam od siebie powiedział, stałoby: quod adversus eum lectus erat. A zatem: Gajus contemnebat divitias, quod se felicem reddere non possent, znaczy, że to Gajus sam za przyczynę podawał; gdyby to było niezawisłą uwagą piszącego, stałoby: quod eum felicem reddere non poterant. Caesar cohortatus est milites, ut se sequerentur; zaś Caesar ita cohortatus est milites, ut eum sequerentur, ostatnie jest uwagą piszącego. Podobnie w składni Accusat. c. Infinit.: Cincinnatus nuntium accepit se Dictatorem esse factum; przeciwnie: Cincinnato nuntiatum est, eum Dictatorem esse factum.

d) Często powstaje wątpliwość, czy się Zaimek zwrotny odnosi do najbliższego, czy też do dalszego imienia. Jeźli dwuznaczności takiéj nie rozwięzuje związek rzeczy, to dla jasności w miejsce Zaimka se należy położyć ipse, np. Jugurtha legatos ad Consulem mittit, qui sibi, liberisque vitam peterent. Gajus rogavit Gnaeum, ut sibi consuleret; tu jest dwuznacznie: należy więc w miejsce sibi położyć ipsi, które się zawsze do Subjektu głównego zdania odnosi. Caesar milites suos incusavit, quod de sua virtute, aut de ipsius diligentia desperarent. Ale w zdaniu: Dionysius a filiabus ferrum removit instituitque, ut candentibus juglandium putaminibus barbam sibi adurerent, nie może się odnosić do córek, tylko do głównego Subjektu Dionysiusza; wątpliwość ta powstałaby, gdybyśmy zamiast filiae położyli ut servi sibi barbam adurerent.

UWAGA. Jako wyjątek od powyższéj reguły, że Zaimek zwrotny odnosi się zawsze do głównego Subjektu, jest następujący przypadek, gdy Zaimek suus, -a, -um, znaczy to samo, co własny, najczęściéj w połączeniu z quisque, natenczas odnosić się może do innego imienia, in Casu obliquo, w zdaniu zawartego, n. p. Aristidem cives sui (jego właśni) ex urbe ejecerunt. Latrones Consuli domi suae insidiati sunt. Sui cuique mores fingunt fortunam. —

III. Pronomina demonstrativa, wskazujące.

Zaimki wskazujące są w ogóle następujące: §. 152.

1) hic, haec, hoc, ten, ta, to,
2) iste, ista, istud, ten tam, ta tam, to tam,
3) ille, illa, illud, on ona ono, ów owa owo
4) is, ea, id, tenże taż toż, ów owa owo,
5) idem, eädem, idem, tenże sam, taż sama, toż samo
6) ipse, ipsa, ipsum, sam, sama, samo.

Trzy pierwsze są właściwie Zaimkami wskazującemi, demonstrativa: hic, ille, iste.

Trzy zaś pozostałe: is, idem, ipse, nazywają się Pronomina determinativa, Zaimki określające.

a] Singularis Demonstrativów.

N.	hic haec hoc	ille illa illud	iste ista istud
	ten ta to	on ona ono	ten tam ta tam to tam
G.	hujus	illius	istīus
D.	huic	illi	istī
A.	hunc hanc hoc	illum illam illud	istum istam istud
A.	hōc hāc hōc	illo illa illo	istō istā istō

Pluralis.

N.	hi hae haec	illi illae illa	isti istae ista
	ci te te	oni one one	ci tam te tam te tam
G.	horum arum orum	illorum -arum orum	istorum arum -orum
D.	hīs	illis	istis
A.	hōs hās haec	illos illas illa	istos istas ista
A.	hiś	illis	istis

b) Singularis Determinativów.

N.	is ea id	īdem eădem ĭdem	ipse ipsa ipsum
	tenże taż toż	tenże taż sama toż samo	sam sama samo
G.	ejus	ejusdem	ipsīus
D.	ei	eidem	ipsi
A.	eum eam id	eundem eandem idem	ipsum ipsam ipsum
A.	eo ea eo	eodem eadem eodem	ipso ipsa ipso

Pluralis.

N.	ii (ei) eae ea	iidem eaedem eădem	ipsi ipsae ipsă
	ciż też też	ciż sami też same	sami same
G.	eorum earum eorum	eorundem earund. eor-	ipsorum -arum -orum
D.	iis (eis)	iisdem (eisdem)	ipsis
A.	eos eas ea	eosdem easd. eadem	ipsos ipsas ipsa
A.	iis (eis)	iisdem (eisdem)	ipsis

§. 153. UWAGA I. Znaczenie Zaimka wskazującego hic ten, wzmacnia się przez dodanie Przyrostka ce, np.: hicce, haecce, ten oto, ta oto, to oto; jeżeli zaś do niego dodamy jeszcze Pytajnik ne, będzie: hiccine, haeccine, hoccine? tenże to, tażto, tożto?

UWAGA II. Obok form zwyczajnych: iste, ista, istud, i ille, illa, illud znajduje się w staroświeckiéj łacinie: istic, istaec, istoc vel istuc; illic, illaec, illoc vel illuc, odmieniając się jak hic, ale tylko Acc. istunc, istanc, illunc, Ablat. istoc, istac; illoc, illac; Neutr. Plurali istaec, illaec.

UWAGA III. Łącząc ecce oto, z temi Zaimkami, powstają wyrazy w potocznéj mowie (w komedyach) często używane: eccum, eccos, eccas; eccillum, eccillam, eccistam, otóż on itd.

Co się tyczy znaczenia Zaimków wskazujących:

Hic, ten, należy do przedmiotu obecnego, najbliższego.

Ille, on, ów, przeciwnie do oddalonego, odleglejszego, częstokroć powszechnie znanego, np. Pittacus ille, ów (znajomy) Pittacus. Melior, tutiorque est certa pax, quam sperata victoria; haec (pax) in tua, illa in deorum potestate est. Catulus non antiquo illo, sed hoc nostro more eruditus est. §. 154.

Iste, ten tam, odnosi się do osoby, z którą mówię, a zatem jest Zaimkiem 2giéj osoby; w mowach sądowych oznacza zwykle przeciwnika, najczęściéj z pogardą, np. Quam diu furor iste tuus nos eludet?

Ipse, sam (selbst) różni się od solus (allein), sam jeden wyłącznie, np. solus fui, sam jeden byłem, nikogo więcéj; zaś ipse feci, ja sam zrobiłem, a nie kto inny za mnie; Cato ipse sibi gladio pectus transfixit. Non egeo medicina, me ipse consolor. Valvae se ipsae aperuerunt. §. 155.

Is, ea, id, odnosi się zwykle do przedmiotu znanego lub już wzmiankowanego w znaczeniu tenże, np.: Apud Helvetios longe nobilissimus et ditissimus fuit Orgetorix; is regni cupiditate inductus, conjurationem nobilitatis fecit et civitati persuasit, ut de finibus suis cum omnibus copiis exirent; id hoc facilius eis persuasit, quod undique loci natura Helvetii continentur.

Powtóre: is, ea, id (determinativum) stoi wyraźnie lub domyślnie, odnosząc się do następującego lub poprzedzającego qui, quae, quod, jako odpowiednie sobie Correlativa: ten — który, np Contemnuntur ii, qui pecudum ritu omnia ad voluptatem referunt. Homines non requirunt rationes earum rerum, quas semper vident. Servi iisdem moribus esse solent, quibus dominus. Male se habet res, quum quod virtute effici debet, id tentatur pecunia. Num vir bonus emat denario, quod sit mille denarium. Maximum ornamentum amicitiae tollit (domyśla się is) qui ex ea tollit verecundiam.

Potrzecie: Jeźli się ten Zaimek z dodatkim jakim ma położyć, kładzie się z affirmacyą et is, isque; z negacyą nec is, i tłomaczy się przez i to [niem. und zwar) np. Unam rem explicabo, eamque maximam. Crassum cognovi optimis studiis deditum, idque a puero. Homo memoriam habet et eam infinitam rerum omnium. Uno atque eo facili proelio hostes caesi sunt. Annum jam audis Cratippum idque Athenis. Erant in Torquato plurimae litterae, nec eae vulgares (Cic.) i to niepospolite.

Poczwarte: is znaczy to samo, co talis, taki, tego rodzaju: ea est Romana gens, quae victa quiescere nesciat. Non is sum, ut mea me maxime delectent.

Powinowate są z Zaimkami wskazującemi Przymiotniki tak zwane Pronominalia Demonstrativa: talis, taki, tantus, tak wielki, i tot, tyle Plur. i Indecl.

§. 156. IV. Pronomen relativum, Zaimek względny.

	Singularis.			Pluralis.		
N.	qui	quae	quod	qui	quae	quae
	który	która	które	którzy	które	które
G.	cujus			quorum	quarum	quorum
D.	cui			quibus		
A.	quem	quam	quod	quōs	quās	quae
A.	quō	quā	quō	quibus.		

UWAGA I. Że zamiast cum quo, qua, quo, quibus, powiedzieć także można quocum quacum, quibuscum zobacz §. 300. W miejsce Abl. Sing. quo, qua, quo, używa się starożytna forma qui, osobliwie z dodatkiem cum, np. Quid dulcius, quam habere, quicum omnia audeas sic loqui, ut tecum. Zaś w Dat. i Abl. Plur. zamiast quibus jest staroświecka forma quis v. queis.

§. 157. UWAGA II. Podwójna forma, lub dodane cunque wyrażają nogólnienie: quisquis m. et f. (rzadko quaeque) quidquid n. ktokolwiek, cokolwiek, rzeczownie; quicunque, quaecunque, quodcunque, którykolwiek, przymiotnie; w pierwszem deklinują się obie części, w drugiem cunque pozostaje niezmienne. Deklinuj tak:

Nom. quisquis, quidquid, kto, cokolwiel,
Acc. quemquem, quidquid, kogo, cokolwiek,
Abl. quoquo, quaqua, quoquo, od kogo.

Zaś quicunque Gen. cujuscunque, cuicunque, quem-, quam-, quodcunque etc.

§. 158. UWAGA III. Do Zaimka względnego policzyć można nogólnione Pronomina generalia: qualiscunque, qualecunque, jakikolwiek; quantus-, cunque, jakikolwiek wielki, i quodcunque, quotquot, ilukolwiek. — Nareszcie: utercunque, utracunque, utrumcunque, którykolwiek z 2ch.

§. 159. V. Pronomen interrogativum, Zaimek pytający.

1) Quis, quid? kto, co? rzeczowny,

2) qui, quae, quod? który, -a, -e? przymiotny, deklinują się tak zupełnie jak relativum: qui, quae, quod; wzmacniają się przez Partykuły: num i pytajnik ec.

3) quisnam, któż, quidnam, cóż?

4) quinam, quaenam, quodnam? któryż, -aż, -eż?

5) ecquis, ecquid? czy kto, czy co?

6) ecqui, ecquae, v. ecqua, ecquod? czy który? czy która, czy które?

7) numquis, kto, kto taki? numquid, co takiego, numqui, numquae, numquod, który, taki, deklinują się jak qui: numcujus, cujusnam etc. cuinam, numcui.

§. 160. UWAGA I. Zamiast quo Abl. Sing. używa się podobnie jak w relat. niekiedy staroświecka forma qui, w znaczeniu jakim sposobem, jak? np. qui fit, jak się to dzieje? qui sciebas, jakim sposobem widziałeś?

§. 161. UWAGA II. Co do znaczenia nazywa się quis, quid, rzeczownym, ponieważ się używa rzeczownie (substantive); zaś qui, quae, quod, jest Przymiotnik, ponieważ się tylko łącznie z Rzeczownikiem (tak jak

Przymiotnik) kładzie. Ta reguła rozumie się szczególnie o quid i i quod, albowiem pierwsze tylko rzeczownie stać może, np. quid facinoris commisit, co za czyn popełnił; quid consilii cepisti, co za zamiar powziąłeś; przeciwnie: quod facinus (nie quid) commisit? jaki czyn popełnił; quod consilium cepit? jaki zamiar powziął.

Podobnie i quis est? kto jest? co za człowiek? zaś qui homo est? jaki człowiek jest; ale téj różnicy w męzkim i żeńskim rodzaju razem nie przestrzegają tak ściśle Łacinnicy jak w nijakiem.

UWAGA III. Kiedy jest mowa tylko o dwóch przedmiotach, np. które oko? która ręka? wtenczas nie kładzie się quis, quid, ale uter, utrum, który z dwóch? uter oculus? utra manus? I w takim razie nie służy także negacya: żaden, nullus; lecz neuter, neutra, neutrum, żaden z dwóch. Przy Comparat., jako Stopniu, który dwie rzeczy z sobą porównywa, nie może też stać quis, lecz uter, np. uter est diligentior? kto jest pilniejszy? uter tibi magis placet? który ci się (z dwóch) bardziéj podoba? lecz powie się: quis est vestrum diligentissimus; quis tibi maxime placet? Pluralis od uterque stoi przy pluralibus tantum, lub gdy jest wielu po obu stronach np. utraque castra, utrosque et Athenienses et Lacedaemonios bellum parare vetat. Ambo tem się różni od uterque, że oznacza przedmioty podwójne (dwoiste), np. ambabus manibus. §. 162.

VI. Zaimki nieokreślne wyrażają niepewność, tj. że dla mówiącego przedmiot, do którego się mowa odnosi, nie jest ściśle, odrębnie oznaczony. Powstają one wszystkie z poprzedzających quis lub qui, i tak się też deklinują z nieodmiennemi przyrostkami dam, piam, quam, vis, libet, que. §. 163.

1) quis m. i f. quid n., ktoś, coś) Neutr. plur. do
2) qui, quae albo qua, quod, jakiś) obu jest qua v. quae
3) aliquis (skróc. z alius) m. i f. aliquid, ktoś. coś,
4) aliqui, aliqua, aliquod, któryś, (aliquae nieużywane).
5) quidam, quaedam, quiddam i quoddam, pewien,
6) quispiam, quaepiam, quidpiam i quodpiam, ktoś,
7) quisquam (quaequam rzadko), quidquam, ktoś, tylko rzeczownie bez plural.
8) quivis, quaevis quidvis i quodvis (którybądź
9) quilibet, quaelibet, quidlibet i quodlibet) którykolwiek
10) quisque, quaeque, quidque i quodque (wszelki
11) unusquisque, unaquaeque, unumquidque i unumquodque, każdy.

UWAGA I. Wyszczególnione tutaj Indefinita w Neutrum tem się różnią, że mające i np. quid, aliquid quiddam używają się rzeczownie. zaś mające o, np: quod, aliquod, quoddam, przymiotnie; — quiddam, coś, quoddam negotium, jakaś sprawa; quidvis, cobądź; quodvis negotium, jakaśkolwiek sprawa; aliquod negotium, jakaś sprawa; formy zaś na is częściéj rzeczownie, jak przymiotnie. Quisquam używa się tylko rzeczownie; za przymiotne przybiera ullus, i oba mają to właściwego, że stoją tylko w zdaniach przeczących, np: vir bonus §. 164.

nec offendet quemquam, nec violabit, poczciwy człowiek ani nieobrazi, ani nie skrzywdzi nikogo; albo: vir bonus nec offendet ullum hominem, nec violabit.

§. 165. UWAGA II. Ponieważ aliqui m. przymiotnie jest przestarzałe, przeto aliquis, aliqua używa się zwyczajnie nietylko rzeczownie, ale i przymiotnie. Tylko w Neutrum pozostaje się owa różnica rzeczownego i przymiotnego użycia.

§. 166. UWAGA III. W praktyce podaje się następująca reguła: zamiast aliquis, aliquid i aliqui, aliqua, aliquod używają się krótsze formy: quis quid i qui qua, v. quae, quod, w Neutr. plur. qua, v. quae, bez ali, po: si, ne nisi, num, quo, quanto, a więc si quis i si qui, si quae i si qua; np. Consul videat, ne quid detrimenti respublica capiat. Quae ritur, num quod officium aliud alio majus sit. Quo quis est doctior, eo humanior esse solet; nawet gdy inny wyraz przegradza: si cui quid ille promisisset.

§ 167. UWAGA IV. W Deklinacyi quidam zamienia się m przed d na n np. quendam, quandam, quorundam, quarundam.

Unusquisque deklinuje obie części.

N. unusquisque, unaquaeque, unumquodque i unumquidque
G. unīuscujusque
D. unicuique
A. unumquemque, unamquamque, unumquodque i quidque
A. unoquoque, unaquaque, unoquoque.

§. 168. UWAGA V. Powinowate z Zaimkami nieokreślonemi są tak zwane

Pronominalia numeralia:

1) ullus, a, um, którykolwiek,
2) nullus, a, um, żaden (z wielu),
3) alter, ĕra, ĕrum, jeden z dwóch,
4) uter, utra; utrum, który z 2ch (Pronominale interr.),
5) neuter, neutra, neutrum, żaden z dwóch,
6) uterque, utrăque, utrumque, obaj,
7) alteruter, alterŭtra, alterŭtrum, jeden albo drugi
8) utervis, utrăvis, utrumvis
9) uterlĭbet, utralĭbet, utrumlibet
10) utercunque, utracunque, utrumcunque

(8–10)) którykolwiek z dwóch,

11) alius, alia, aliud, inny,
12) solus, sola, solum, sam jeden,
13) totus, tota, totum, cały.

§. 169. UWAGA VI. Wszystkie mają w Genit. ius, w Dativie i; zresztą deklinują się regularnie, jak wiemy z §fu 111go, wyjąwszy: alteruter deklinuje się zwyczajnie tylko druga część np.: alterutrius, alterutri etc.

VERBUM, Słowo.

1) Słowo wyraża czynność lub stan jakiéj osoby lub rzeczy, która się Subjektem nazywa, np. pastor percütit, pasterz bije; frater sedet, brat siedzi. §. 170.

2) Czynność ta działającego Subjektu albo przechodzi na inną jaką osobę lub rzecz, która się wtedy Przedmiotem, Objectum nazywa i w Accusat. stoi, a wtenczas Słowo wyrażające taką czynność jest przechodniem (verbum transitīvum), np. pastor percütit canem, pasterz bije, kogo? psa.

Albo też czynność ta pozostaje się w Subjekcie, tj. wyraża tylko stan i położenie Subjektu, nie przechodząc wcale na inną rzecz lub osobę, a Słowo takie nazywa sie nieprzechodnem (intransitivum), np. frater sedet, brat siedzi.

3) Każde Słowo przechodne zakończone na o, nazywa się także Słowem czynnem (activum) i ma zawsze odpowiadającą formę bierną (passivum) na or. §. 171.

Czynne Słowo jest wtenczas, kiedy Subjekt coś czyni, to jest: kiedy swe działanie na przedmiot wywiera, np. pastor percutit canem. Słowo takie nie wyraża samo przez się zupełnéj myśli, która dopiero przez dodanie Objektu uzupełnia się.

Bierne zaś jest wtenczas, kiedy Subjekt od kogoś innego działania doznaje, np.; canis percutitur a pastore, laudor, jestem chwalony od kogo.

4) Verbum neutrum, nijakie (to jest ani czynne, ani bierne) nazywa się Słowo nieprzechodne, odmieniające się podług formy czynnéj na o, np. jaceo, leżę Słowa nijakie nie mają Objektu, to jest nie rządzą Accusat., a zatem nie mają biernéj formy. §. 172.

5) Niekiedy działanie Subjektu zwrócić się może na sam Subjekt, to jest Subjekt może być oraz i przedmiotem czynność odbierającym; Słowo, takową czynność wyrażające, nazywa się reflexivum, zwrotne, i wyraża się nie jak w polskiem przez jeden Zaimek się, ale przez: me, te, se, nos, vos, se; np. moveo me, poruszam się, moves te, move se, movemus nos, movetis vos, movent se. §. 173.

Najczęściéj atoli nasze zwrotne słowa przez się wyrażone, oddają się w łacinie przez passiva. n. p. mylę się, fallor, dręczę się, angor, za jestem dręczony.

6) Jest to osobliwością języka łacińskiego, że ma Słowa z zakończeniem biernem, które atoli znaczenia biernego mieć nie mogą, tylko przechodne, albo nieprzechodne. Ta- §. 174.

kie słowa nazywają się Deponentia transitiva, np. hortor, napominam i Deponentia intransitiva, np. proficiscor, jadę.

UWAGA. Od słów Deponentiów nie da się uformować bierna forma, nie można więc przez hortor wyrazić jestem napominany; lecz szukać trzeba w takim razie innego łacińskiego słowa, któreby miało zakończenie czynne, np. moneo, i od niego dopiero uformować passivum: moneor, jestem napominany.

§. 175. 7) Semideponentia albo Neutropassiva są to słowa nijakie albo nieprzechodne, mające w Perfectum i innych czasach od Perfect. uformowanych formę bierną, podobnie jak Deponentia:

audeo, Perf. ausus sum, audēre, śmiem,
gaudeo, gavīsus sum, gaudēre, cieszę się,
soleo, solĭtus sum, solēre, zwykłem,
fido, fisus sum, fidĕre, ufam, Comp. confido, diffido.

Do nich policzyć jeszcze można:

juro, -avi, atum, -āre, przysiądz,
coeno, -avi, -atum, are, obiadować,
poto, -avi, -atum, -are, pić,
prandeo, -di, -sum, -ēre, śniadać

dla tego, że mają Participia Perf. ze znaczeniem czynnem: juratus, coenatus, potus (zamiast potatus), pransus, znaczące: który przysiągł, a nie przysiężony; potus, który wypił, a nie wypity. —

§. 176. 8) Neutralia passiva nazywają się Słowa nijakie, odmieniające się podług formy czynnéj, a mające znaczenie bierne, np.

vapŭlo, jestem bity od kogo,
veneo, przedają mnie, idę na sprzedaż,
fio, staję się.

Te słowa możnaby uważać za passiva, należące do czynnych: verbĕro biję, vendo sprzedaję, facio robię.

Konjugacya.

§. 177. Do Konjugacyi czyli odmiany Słowa wchodzą: osoby, liczba, tryby, czynność, czasy.

1) Osoby, Personae, są 3 w liczbie pojedyńczéj: 1sza ja, ego, który mówię; 2ga ty, tu, do którego mówię; 3cia on ona ono, ille, illa, illud, tj. każda inna osoba lub rzecz, o któréj mowa. W liczbie mnogiéj: my nos, wy vos, oni illi, illae, illa.

Zakończenia osobowe powstały właściwie z Zaimków osobistych i są następujące:

		Activum			Passivum.
Sing. 1	osoba o albo m	= odpowiada polskiemu	ę, m		r
— 2	— s (sti)	= — —	sz, ś		ris (re)
— 3	— t				tur
Plur. 1	— mus	= — —	my		mur
— 2	— tis	= — —	cie		mini
— 3	— nt	= — —	ą		ntur.

UWAGA. Słowo, nieodmieniające się przez osoby, nazywa się nieosobiste, impersonale, np. tonat, grzmi.

§. 178. 2) Tryb, Modus, jestto sposób wyrażania czynności Subjektu. Jest ich 4.

a) Indicatīvus, Tryb oznajmujący, wyraża (oznajmia) poprostu czynność istotną, od niczego niezależną, naprzykład mater amat, matka kocha.

b) Conjunctīvus, Tryb łączący (zależny), stoi, kiedy zdanie od drugiego zawisło, albo kiedy jest tylko mniemaniem, warunkiem, życzeniem mówiącego, np.: opto, ut veniat; życzę, aby przyszedł.

c) Imperatīvus, Tryb rozkazujący, kiedy rozkazujemy, np. pisz, scribe.

Słowo w tych trzech Trybach nazywa się Verbum finītum, Słowo okoliczne, ponieważ tworzy sąd, przypisując czynność Subjektowi.

d) Infinitīvus, Tryb bezokoliczny, nie wyraża ani osoby, ani czasu, tylko czynność; np. scribere, pisać.

Do Trybów liczyć się jeszcze mogą:

§. 179. e) Participium, Imiesłów, jest co do formy Adjectivum, ale wyraża oraz czynność, np. amans, kochający.

f) Gerundium, co do formy jest Neutrum Participii futuri passivi, co do znaczenia uzupełnia in casibus obliquis Infinit. rzeczownie wzięty, np. ars scribendi, sztuka pisania.

g) Supīnum jest rzeczownikiem słownym i uzupełnia w pewnym związku także niektóre przypadki Infinitivu, np.: eo venatum, idę na polowanie.

§. 180. 3) Tempora, czasy, i Actio czynność. — Czynność jest dwojaka: niedokonana, tj. przez pewien przeciąg czasu trwająca; albo dokonana, tj. już ukończona. Obie te czynności mieszczą w sobie trzy czasy: teraźniejszy, Tempus praesens; przeszły, praeteritum; przyszły, futurum, ponieważ albo się coś teraz obecnie dzieje, albo się już (przedtem, dawniéj) stało, albo się dopiero na przyszłość dziać będzie. Ztąd powstaje 6 Czasów:

a, Czynność niedokonana	b, Czynność dokonana.
Praesens, teraźniejszy	Perfectum, dokonany
scribo, piszę teraz	scripsi, napisałem teraz lub dawniéj

Imperfectum, Przeszły niedokonany.	Plusquamperfectum, Zaprzeszły.
scribebam, pisałem, ale jeszcze pisania nie skończyłem	scripseram, napisałem był już dawniéj, przedtem.
Futurum simplex, Przyszły niedokonany	**Futurum exactum, Przyszły dokonany**
scribam, będę pisał	scripsero, napiszę.

UWAGA. Też same czasy są w Passivie, np. audior, jestem słuchany, audiebar, byłem słuchany etc.

§. 181. 4) Konjugacya. Przyjmujemy w łacinie cztery Konjugacye, podług 4ch zakończeń w Infinitivie:

w Konjugacyi I. āre, II. ēre, III. ĕre, IV īre.

Aby umieć Słowo konjugować, trzeba najprzód poznać 4 pierwotne formy, od których się wszystkie inne wywodzą. Temi pierwotnemi formami są: Praesens, Perfectum Supinum i Infinitivus.

UWAGA. Te zaś pierwotne formy powstały z pierwiastka słowa, który może się kończyć na Samogłoskę, albo na Spółgłoskę, nazywającą się charakterem słowa. Tworzy się więc Konjugacya przez łączenie tego pierwiastka z zakończeniami osobowemi: w 1 osobie o, m lub i, = ę, am; w 2 is = isz; w 3 it; w Plur. 1 imus = imy; w 2 itis = icie; — w 3 unt — ą, zob. pag. 63.

a) Najprościejszą konjugacyą, a razem najliczniejszą, dają pierwiastki na Spółgłoskę zakończone, tak nazwaną konjugacyą III., którą niektórzy Grammatycy mocną konjugacyą nazywają.

Sing. ag-o, czynię	Plur. ag ĭmus, czyn imy
ag ĭs, czyn isz	ag ĭtis, czyn icie
ag ĭt, czyn i	ag unt, czynią

Infinitivus ag ĕre, czynić.

W konjugacyi téj łączna głoska i, w Inf e, spajająca właściwie osobowe zakończenie z pierwiastkiem, jest krótka i tem się odróżnia od następujących konjugacyi, w których te łączne głoski, jako ze ściągnienia pochodzące, są długie.

b) Pierwiastki słowa, kończące się na a, e, i, tworzą razem tak nazwaną słabą konjugacyą, tj. a konjug. I., e konjug. II i konjug. IV.

ama o=amo	doce o	audio
ama-is=amās	doce is=docēs	audi is=audīs
ama-it=amat	doce-it=docĕt	audi it=audĭt
ama ĭmus=amāmus	doce-imus=docēmus	audi-mus=audīmus
ama ĭtis=amātis	doce-itis=docētis	audi-itis=audītis
ama-nt	doce-nt	audi unt.

Inf. ama ĕre=amāre, doce ĕre=docēre, audiĕ re=audīre.

To samo jest w innych czasach, np. Imperfect. Conjug. amaerem=amārem, monērem, audīrem, lecz legĕrem; jako też w Passivie: monēris, monētur, punīris, punītur, punīmur itd.; przeciwnie: legor, legĕris, legĭtur, legĕres.

Cztery te pierwotne formy mają takie zakończenia:

	Praesens	Perfectum	Supinum	Infinitivus.
I. Konj.	-o, ās	-āvi	-ātum	-āre
II. —	-ĕo, ēs	-ui	-ĭtum	-ēre
III. —	-o (io) ĭs	-i lub si	tum	-ĕre
IV. —	-io, īs	-īvi	-ītum	-īre
np.	amo, amās	amāvi	amātum	amāre
	monĕo, monēs	monui	monĭtum	monēre
	lego, legĭs	lēgi	lectum	legĕre
	audio, audīs	audīvi	audītum	audīre

UWAGA. Rozróżniać trzeba Słowa III. Konjugacyi na io, np.: fodio, kopię, fugio, uciekam, capio, chwytam (zob. §. 202), od słów Konjugacyi IV., także na io kończących się, np. audio, słyszę, erudio, wychowuję; w IIIciéj bowiem Konjug. jest i wszędzie krótkie, gdy przeciwnie w IVtéj jest wszędzie długie, a zatem: fodĭmus, fodĭtis; lecz audīmus, audītis; podobnie w Passivie: fodior, fodĕris, fodĭtur, fodĭmur; lecz audior, audīris, audītur, audīmur

A. Od Praesens Indicativi Act. formuje się: §. 181.

a) Praesens Conjunctivi, odmieniając w
I. Konj. o na em: amo—amem
II. — eo na eam: moneo—moneam
III. — o na am: lego—legam
IV. — io na iam: audio—audiam.

b) Imperfectum Indicativi, odmieniając w
I. Konj. o na ābam: amābam
II. — eo na ēbam: monēbam
III. — o na ēbam: legēbam
IV. — io na iēbam: audiēbam.

c) Futurum Indicativi, zmieniając w
I. Konj. o na ābo: amābo
II. — eo na ēbo: monēbo
III. — o na am: legam
IV. — io na iam: audiam

d) Participium Praesentis, odmieniając w
I. Konj. o na ans: amans
II. — eo na ens: monens
III. — o na ens; legens
IV. — io na iens: audiens.

Od Participium Praesentis formuje się Participium Futuri Pass., zamieniając ns na ndus: amandus, monendus, legendus, audiendus.

UWAGA. W Passivie zamienia się o na or, zaś m na r, np. amo, amem, na amor, amer itd. amabar etc.

B. Od Perfectum Indicativi Passivi formuje się:

a) Perfectum Conjunct. Act. odm. i na erim: amavĕrim.
b) Plusquamperf. Indic. odm. i na eram: amavĕram.
c) Plusquamperf. Conjunct. odm. i na issem: amavissem.
d) Futurum II. Indic. odm. i na ĕro: amavĕro
e) Infinit. Perfect. Act. odm. i na isse: amavisse.

§. 182. C. Od Supinum formuje się:

a) Infinitivus Fut. Passivi, łącząc Supinum z iri: amātum iri, monĭtum iri, lectum iri, audītum iri.
b) Participium Futuri Act., zmieniając um na urus: amāturus etc.
c) Participium Perf. Pass. zmieniając um na us; amatus etc.
d) Perf., Plusquamperf. i Futur. II. Indic., jako też Perfec. i Plusquamperf. Conj. Pass., tudzież Inf. Perf. Pass, łącząc Participium Perf. ze słowem posiłkowem sum, eram, ero; sim, essem, esse, np. amatus sum, amatus eram etc. Infinit. amatum esse.

§. 183. D. Od Infinitivu formuje się:

a) Imperativus Pass. równobrzmiący z Inf. Act. amāre, monēre, legĕre, audīre.
b) Imperat. Activi, odrzucając końcówkę re: amā, monē, legĕ, audī.
c) Imperfectum Conjunct. Activi, przybierając m: amāre-m, monēre-m, legĕre m, audīre-m.
d) Infinit. Praes. Pass. zamieniając końcowe e na i, wyjąwszy w III. Konjugacyi, gdzie się ĕre na i zamienia: amār-i, monēr-i, leg-i, audīr i.

Słowo Sum, jestem.

§. 184. Słowo sum, fui, esse, jestem, nazywa się Słowem posiłkowem (Verbum auxiliare), ponieważ używa się do formowania czynności dokonanéj w Passivie.

Inaczéj nazywa się także łącznikiem (Copula), ponieważ zwykle łączy Predikat z Subjektem (zobacz Składnię).

I właśnie z tego powodu, że Słowo sum wyrażało bytność Predikatu w Subjekcie, weszło w skład wszystkich słów, zrósłszy się z niemi w jeden wyraz, np. ama-re=ama-se=ama-esse; bo zmiana r na s zwyczajna (zobacz §. 41), ama-vit=ama-fuit, ama-verat=amafuerat, ama-

vero=ama-fuero. W innych później wyrażonych formach, jak Passivie, pozostało osobnym, niezrosłym wyrazem.

Konjugacya słowa Sum w łacinie, podobnie jak we wszystkich językach, jest nieregularna, jako powstała z dwóch słów: est, ero, esse, odpowiadającego naszemu: jestem, jesteś, jest; powtóre z przestarzałego fuo, od którego w staroświeckiéj łacinie jeszcze i Praes. Conjunc. się znajduje: fuam, fuas, fuat, fuant, jako też czasy czynności dokonanéj: fui, fueram, fuero itd., odpowiadające polskiemu: być, był (zamiana litery f, czyli mocnéj w na b, jest zwyczajna).

A. Indicativus, Tryb oznajmujący	B. Conjunctivus, Tryb łączący
a, Praesens.	Czas teraźniejszy.
Sing. Sum, jestem	sim, gdy jestem
ĕs, jesteś	sīs, gdy jesteś
est, jest	sit, gdy jest
Plur. sŭmus, jesteśmy	sīmus, gdy jesteśmy
estis, jesteście	sītis, gdy jesteście
sunt, są	sint, gdy są.
b, Imperfectum.	Czas przeszły niedokonany.
ĕram, byłem	essem, gdy byłem, byłbym
ĕras, byłeś	esses, gdy byłeś, byłbyś
ĕrat, był	esset, gdy był, byłby
erāmus, byliśmy	essēmus, gdy byliśmy, bylibyśmy
erātis, byliście	essētis, gdy byliście, bylibyście
ĕrant, byli	essent, gdy byli, byliby.
Futurum I.	Czas przyszły niedokonany.
ĕro, będę	W Conjuntivie nie ma. Zastępuje się przez
ĕris, będziesz	futurus -a -um sim, sis, sit
ĕrit, będzie	futuri -ae -a simus, sitis, sint
érĭmus, będziemy	gdy będę etc.
érĭtis, będziecie	
ĕrunt, będą.	
c, Perfectum.	Czas przeszły dokonany.
fŭi, byłem	fuĕrim, gdy byłem
fuīsti, byłeś	fuĕris,
fuit, był	fuĕrit
fuĭmus, byliśmy	fuérĭmus
fuīstis, byliście	fuérĭtis
fuērunt, byli (v. fuēre)	fuĕrint.
Plusquamperfectum.	Czas zaprzeszły.
fuĕram, byłem był	fuissem, gdy byłem był, byłbym był

§. 185.

fuĕras, byłeś był
fuĕrat, był był
fuerāmus, byliśmy byli
fuerātis, byliście byli
fuĕrant, byli byli

fuisses
fuisset
fuissemus
fuissētis
fuissent

Futurum exactum. Czas przyszły dokonany.

fuĕro, będę
fuĕris, będziesz
fuĕrit, będzie
fuérĭmus, będziemy
fuérĭtis, będziecie
fuĕrint, będą.

W Conjuct. nie ma. W miejsce jego używa się Plusquamperf.

d, Imperativus. Tryb rozkazujący.

I. ĕs, bądź
este, bądźcie

II. esto, bądźże
esto, niechże będzie
estōte, bądźcież
sunto, niechże będą

e, Infinitivus. Tryb bezokoliczny.

Praesens: esse być, że jestem
Praeteriti: fuisse być było, że byłem
Futuri: futūrum a -um esse, albo fŏre, że będę.

Participium. Imiesłów.

Teraźniejszy (ens, będący) nieużywany
Przyszły: futurus -a -um, mający być.

UWAGA I. Zamiast essem, esses, esset, essent w Imperfec. Conj. używa się w znaczeniu warunkowem: byłbym: forem, fores, foret, forent.

§. 186. UWAGA II. Podług sum odmieniają się złożone:
absum abfui abesse, nie masz mnie, nie jestem obecny
adsum adfui adesse, jestem obecny
desum defui deessse, braknie mnie, nie jestem obecny
insum jestem w czem, infŭi etc.
intersum jestem przy czem
obsum przeszkadzam, jestem na zawadzie
praesum, jestem przełożonym
prosum profui prodesse, jestem przydatny
subsum jestem pod czem
supersum zbywam.

W słowie prosum, gdy po pro ma następować Samogłoska e, dla ułatwienia wymowy wtrąca się d. Praes. prosum, prodes, prodest, prosŭmus, prodestis, prosunt, w Imperf. proděram, w Conj. prodessem, w Fut. proděro, Praes. Conj.

prosīmus, prosītis. Uważać należy na Iloczas, osobliwie w złożonych. Tylko dwa słowa złożone mają Partic. absens, nieobecny, i praesens, obecny.

Paradigma, czyli wzór Konjugacyi regularnéj.

Wystawiony jest najprzód wzór Słowa czynnego i biernego: amo, kocham, mający nas nauczyć, jakiéj odmianie w ogóle ulega Słowo, tak w łacinie, jak w polszczyznie, tj. jakie zakończenia przyjmuje przez wzgląd na tryby, czasy, osoby, liczby etc. Następuje potem wykaz IVch Konjugacyi, wystawiający nam różnicę, jaka między niemi zachodzi. Aby tem więcéj ułatwić nauczenie Konjugacyi, wydrukowane są zakończenia Konjugacyi amo oddzielnie. Ucząc Konjugacyi, pilnie baczyć należy na wskazany Iloczas, bo Polacy skłonni do łamania Iloczasu.

VERBUM ACTIVUM. SŁOWO CZYNNE.

I. Indicatīvus. Tryb oznajmujący		II. Conjunctīvus. Tryb łączący
Tempus praesens.		Czas teraźniejszy.
Sing. am-o, kocham		ame-m, gdy kocham, etc.
ama s, kochasz		ame s
ama t, kocha	teraz	ame-t
Plur. amā-mus, kochamy		amē mus
amā-tis, kochacie		amē tis
ama nt, kochają		ame nt.
Imperfectum.		Czas przeszły niedokonany.
amā bam, kochałem		amā-rem, gdy kochałem albo
amā-bas, kochałeś		amā res kochałbym
amā-bat, kochał		amā ret
ama-bāmus, kochaliśmy		ama rēmus
ama-bātis, kochaliście		ama rētis
amā bant, kochali		amā rent.
Futurum simplex.		Czas przyszły niedokonany.
amā bo, będę kochał		Nie ma; uzupełnia się tylko przez czas omowny: amaturus sim sis sit, amaturi simus sitis sint, gdy będę kochał, gdy mam kochać.
amā bis, będziesz kochał		
amā bit, będzie kochał		
amá bĭmus, będziemy kochali		
amá bĭtis, będziecie kochali		
amā bunt, będą kochali		

§. 187.

Perfectum. Przeszły dokonany.

kochałem dawno

amā vi, ukochałem (już) albo amá věrim, gdy ukochałem
ama visti, ukochałeś ama věris
amā-vit, ukochał ama-věrit
amá-vĭmus, ukochaliśmy ama vérĭmus
ama vístis, ukochaliście ama vérĭtis
ama vērunt (vēre), ukochali amá-vĕrint

Plusquamperfectum. Czas zaprzeszły.

przedtem

amá-věram, ukochałem był ama-vissem gdy ukochałem był
ama-věras, ukochałeś był ama visses, albo ukochałbym
ama věrat, ukochał był ama-visset był
ama verāmus ukochaliśmy byli ama-vissēmus
ama-verātis, ukochaliście byli ama-vissētis
amá věrant, ukochali byli ama-vissent.

Futurum exactum. Czas przyszły dokonany.

jak skoro ukocham

amá-věro, ukocham wprzód Niema, uzupełnia się tylko
ama-věris, ukochasz przez czas omowny:
ama-věrit, ukocha amaturus fuissem, -ses -set
ama vérĭmus, ukochamy amaturi fuissemus -etis -nt
ama vérĭtis, ukochacie gdy ukochają, lub gdy mają
amá-vĕrint, ukochają ukochać.

Imperativus. Tryb rozkazujący.

I. ama, kochaj
amā-te, kochajcie

II. ama-to, kochajże
amā-to, niechże kocha
amā-tote, kochajcież
ama nto, niechże kochają

Infinitivus. Tryb bezokoliczny.

Praesentis i Imperfecti.

amā-re, kochać, że kocham

Perfectum i Plusquamperfectum.

ama-visse ukochać, że kochałem, że kochałem był

Futuri.

amā tūrum -am -um esse, vel fore ut amem, że będę kochał.

Gerundium.

(amandum est, trzeba kochać).

G. amandi, kochania
D. amando, do kochania, ku kochaniu
A. (ad, inter) amandum, do, wśród kochania
A. amando, kochaniem, kochając.

Supinum.

1) amā tum kochać, aby kochać, dla kochania
2) amā-tu, do kochania.

Participium. Imiesłów.

Participium Praesentis i Imperfecti, czyli czynność niedokonana:
ama ns, Gen. ntis, kochający -ego.

Participium Futuri, czyli czasu przyszłego:
ama turus -a -um, mający kochać.

VERBUM PASSIVUM SŁOWO BIERNE.

I. Indicativ. Tryb oznajmujący	II. Conjunc. Tryb łączący
a, Tempus praesens. Czas teraźniejszy.	
amo r jestem kochany	ame-r gdy jestem kochany itd. §. 188.
amā ris jesteś kochany	amē-ris (re)
amā tur jest kochany	amē tur
amā-mur jesteśmy kochani	amē-mur
ama mĭni jesteście kochani	amé mĭni
ama ntur są kochani	ame-ntur
Imperfectum. Czas przeszły niedokonany.	
amā bar byłem kochany	amā rer gdy byłem kochany
ama-bāris (re) byłeś kochany	ama rēris (re) byłbym kochany
ama bātur był kochany	ama-rētur
ama-bāmur byliśmy kochani	ama rēmur
ama bamĭni byliście kochani	ama-rémĭni
ama-bantur byli kochani.	ama rentur
Futurum simplex. Czas przyszły niedokonany.	
amā bor będę kochany	
ama bĕris(re) będziesz kochany	
ama bĭtur będzie kochany	
ama-bĭmur będziemy kochani	Nie ma.
ama-bímĭni będziecie kochani	
ama-buntur będą kochani	

b, Perfectum. Przeszły dokonany.

amā-tus -a -um	sum ukochany -a -e es jestem lub byłem est kochany	amātus -a -um	sim gdy byłem kochany sis sit
amā-ti -ae -a	sumus estis sunt	amā-ti -ae -a	simus sitis sint.

Plusquamperfectum. Czas zaprzeszły.

amā tus	eram	byłem ukocha	amā-tus	essem	gdy byłem
	eras	ny przedtem		esses	ukochany
a um	erat	albo byłem	a um	esset	albo gdy
amā ti	erāmus	był kochany	amāti	essēmus	byłem był
	eratis			essetis	albo był-
ae a	erant		ae a	essent	bym był kochany

Futurum exactum. Czas przyszły dokonany.

amatus ero eris erit. zostanę (wprzód) ukochany a e amāti ae a érĭmus éritis erunt.

III. Imperativus. Tryb rozkazujący.

I. amā-re bądź kochany
amá mĭni bądźcie kochani

II. amā tor bądźże kochany
amā tor niechże będzie k.
amà minor. bądźcież k.
ama ntor niechże będą k.

IV. Infinitivus. Tryb bezokoliczny.

Praesens i Imperfectum. Czynność niedokonana.

amā ri być kochanym.

Perfectum i Plusquamperfectum. Czynność dokonana.

amā-tum am um esse vel fuisse, być ukochanym, że byłem kochanym.

Futurum.

amā-tum iri albo futurum esse, vel fore ut amer, że będę kochany.

V. Participium. Imiesłów.

1) Participium Perf. i Plusquamperf. Czynność dokonana.
amā-tus -a -um, ukochany a e (od kogo).

2) Participium necessitatis, czyli Czynność mająca być dokonana konieczna.
amandus a um, mający być kochany (od kogo).

§. 189. UWAGA. Ponieważ Polak nie lubi używać biernych sposobów mówienia, dla tego zwykł formę bierną, np. amor, najczęściéj wyrażać przez się: kochają mnie, cię, go, kochają nas, was, ich. Podobnie będzie jubeor, vetor, każą, zakazują mi; juberis, vetaris, każą zakazują ci; jubetur, vetatur, każą, zakazują mu; jubemur, vetamur, każą, zakazują nam i tak daléj we wszystkich czasach; kochali albo kochano mnie, kazano mi i t d. Najczęściéj jednak da się wykładać Passivum przez polskie zwrotne słowa (i na odwrót), n. p.: exerceor, ćwiczę się, exercebar, ćwiczyłem się etc.

Conjugatio Periphrastica.

Konjugacya tak zwana omowna powstaje z połączenia § 190.
Participium Fut. I. Act. i Pass. ze Słowem Sum:

a) amaturus sum oznacza czynność, którą dopiero wykonać mamy zamiar, wykonać chcemy: mam kochać. Są więc następujące czasy omowne czynności odbyć się mającéj:

Indicativus	Conjunctivus
Praes. amaturus sum, mam kochać,	amaturus sim, gdy mam kochać
Imperf. amaturus eram, miałem kochać,	amaturus essem, gdy miałem kochać
Fut. amaturus ero, będę miał kochać	
Perfect. amaturus fui, chciałem kochać	amaturus fuerim, gdy chciałem kochać
Plusquamprf. amaturus fueram, chciałem był kochać.	amaturus fuissem, gdy chciałem był kochać.

Inf. praes. amaturum, -a, -um, esse, że mam kochać,
Perf. amaturum, -a, -um, fuisse, że byłbym był kochał.

UWAGA I. W Passivie nie da się ta czynność inaczéj wyrazić, jak przez § 191.
zwyczajne opisywanie, którego wtenczas używamy, kiedy Słowu jakiemu Czasu brakuje:
w Praes. futurum est, ut amer, mam być kochany,
w Praet. futurum erat, fuit, fuerat, ut amarer,
w Fut. futurum erit, ut amer.

UWAGA II. Amaturus sim (essem) zastępują oraz miejsce Futuri Con- § 192.
junct do futurum amabo, przybierając zupełnie znaczenie Fut. I. to jest, iż się co stanie, nie jak pierwiastkowo, iż się ma stać. Przeciwnie amaturus fuerim i fuissem nie służą w Conjunct. za Fut. do amavero, ponieważ zatrzymują swe pierwotne znaczenie zamiaru.

b) Participium Fut. Pass. na ndus tak nazwane Participium necessitatis, wyraża konieczność czynności, iż się coś dziać musi, powinno; połączone ze słowem sum, formuje tak nazwane tempora necessitatis:

Indicativus	Conjunctivus.
amandus sum, powinienem być kochany	amandus sim, gdy powinienem być kochany
amandus eram, powinienem był być kochanym	amandus essem v. forem, gdy powinienem był być kochany
amandus fui, fueram, trzeba było mnie kochać	amandus fuerim, fuissem, gdy trzeba było mnie kochać.
amandus ero, trzeba będzie mnie kochać.	

Inf. amandum esse v. fuisse, trzeba być kochanym.
Mihi, tibi, ei scribendum est, nobis, vobis iis scribendum est.

Verba activa. Słowa czynne.

A. Indicativus.

§ 193.

a) Praesens.

I.	II.	III.	IV.
chwalę	napominam	czytam	karzę
laudo	mon-eo	leg-o	pun-io
laud ās	mon ēs	leg ĭs	pun īs
laud at	mon-et	leg it	pun it
laud amus	mon-ēmus	lég ĭmus	pun īmus
laud ātis	mon-ētis	lég ĭtis	pun-ītis
laud ant.	mon-ent	leg-unt.	pun iunt

Imperfectum.

chwaliłem	napominałem	czytałem	karałem
laud-ābam	mon ēbam	leg ēbam	pun-iēbam
laud-ābās	mon-ēbās	leg ēbās	pun-iebās
laud ābat	mon ēbat	leg ēbat	pun iebat
laud abāmus	mon ebāmus	leg ebāmus	pun iebāmus
laud-abātis	mon ebātis	leg ebātis	pun iebātis
laud-ābant	mon ēbant	leg ēbant	pun iebant

Futurum simplex.

będę chwalił	będę napominał	będę czytał	będę karał
laud ābo	mon-ēbo	leg-am	pun iam
laud ābis	mon ēbis	leg ēs	pun iēs
laud ābit	mon ēbit	leg et	pun iet
laud ābĭmus	mon ébĭmus	leg ēmus	pun iēmus
laud ābĭtis	mon ébĭtis	leg ētis	pun iētis
laud ābunt	mon-ēbunt	leg ent	pun ient.

b) Perfectum.

pochwaliłem	napominałem	przeczytałem	ukarałem
laud āvi	món ui	leg i	pun īvi
laud avisti	mon uisti	leg isti	pun ivisti
laud āvit	mon uit	leg it	pun īvit
laud ávĭmus	mon uĭmus	lég ĭmus	pun ivĭmus
laud avīstis	mon uīstis	leg īstis	pun ivīstis
laud avērunt	mon uērunt	leg ērunt	pun ivērunt

Plusquamperfectum.

pochwaliłem był	napominałem był	przeczytałem był	ukarałem był
laud ávĕram	mon úĕram	lég ĕram	pun ívĕram
laud avĕrās	mon uĕrās	leg ĕrās	pun ívĕrās
laud avĕrat	mon uerat	leg erat	pun ivĕrat
laudaverāmus	mon uerāmus	leg erāmus	pun iverāmus
laud averātis	mon uerātis	leg erātis	pun iverātis
laud ávĕrant	mon úĕrant	lég ĕrant	pun ívĕrant.

Passiva. Bierne.

Tryb oznajmujący.

Czas teraźniejszy. § 193.

I.	II.	III.	IV.
jestem chwalony	jestem napominany	jestem czytany	jestem karany
laud or	mon eor	leg or	pun ior
laud āris	mon ēris	l é g-ĕ r i s	p u n-ī r i s
laud ātur	mon ētur	l e g ĭ t u r	p u n-ī t u r
laud ă mur	mon ēmur	l é g ĭ m u r	p u n-ī m u r
laud amĭni	mon emĭni	leg imĭni	pun imĭni
laud antur	mon entur	leg untur	pun iuntur.

Przeszły niedokonany.

byłem chwalony	byłem napominany	byłem czytany	byłem karany
laud abar	mon ēbar	leg ēbar	pun iēbar
laud abāris (re)	mon ebāris (re)	leg ebāris	pun iebāris (re)
laud abatur	mon ebatur	leg ebatur	pun iebatur
laud abamur	mon ebamur	leg ebamur	pun iebamur
laud abamĭni	mon ebamĭni	leg ebamĭni	pun iebamini
laud abantur	monebantur	legebantur	pun iebantur

Przyszły niedokonany.

będę chwalony	będę napominany	będę czytany	będę karany
laud ābor	mon ēbor	leg ar	pun iar
laud ăbĕris (re)	mon ébĕris (re)	leg ēris (re)	pun iēris
laud ábĭtur	mon ébitur	leg ētur	pun iētur
laud abĭmur	mon ébimur	leg ēmur	pun iēmur
laud abimĭni	mon ebimĭni	leg emĭni	pun iemĭni
laud abuntur	mon ebuntur	leg entur	pun ientur.

Przeszły dokonany.

pochwalony		napominany		przeczytany		ukarany jestem	
laudatus	sum	monĭtus	sum	lectus	sum	punītus	sum
	es		es		es		es
-a -um	est	a um	est	a um	est	a um	est
laudati	sumus	monĭti	sumus	lecti	sumus	punīti	sumus
	estis		estis		estis		estis
-ae -a	sunt	ae a	sunt	ae a	sunt	ae a	sunt

Zaprzeszły.

był pochwalony		napominany		przeczytany		ukarany	
laudatus	eram	monĭtus	eram	lectus	eram	punītus	eram
	eras		eras		eras		eras
-a -um	erat	a um	erat	a um	erat	a um	erat
laudati	eramus	monĭti	eramus	lecti	eramus	punīti	eramus
	eratis		eratis		eratis		eratis
-ae -a	erant	ae a	erant	ae a	erant	ae a	erant

Futurum exactum.

pochwalę	napomnę	przeczytam	ukarzę
laud ávěro	mon úěro	lég ěro	pun ívěro
laud avěris	mon uěris	leg eris	pun ivěris
laud avěrit	mon uěrit	leg erit	pun iverit
laud averĭmus	mon uerĭmus	leg erĭmus	pun iverĭmus
laudaverĭtis	mon uerĭtis	leg erĭtis	pun iverĭtis
laud avěrint	mon uěrint	leg ěrint	pun ivěrint

B. Conjunctivus.

a) Praesens.

gdy chwalę	gdy napominam	gdy czytam	gdy karzę
laud em	món eam	lěg am	pun iam
laud ēs	món eās	leg as	pun ias
laud et	mon eat	leg at	pun iat
laud ēmus	mon eāmus	leg āmus	pun iāmus
laud ētis	mon eatis	leg atis	pun iatis
laud ent	món eant	leg ant	pun iant

Imperfectum.

gdy chwaliłem al bo chwaliłbym	gdy napominałem napominałbym	gdy czytałem czytałbym	gdy karałem, karałbym
laud ārem	mon ērem	lég ěrem	pun īrem
laud āres	mon ēres	leg ěres	pun īres
laud āret	mon ēret	leg ěret	pun īret
laud arēmus	mon erēmus	leg erēmus	pun irēmus
laud aretis	mon eretis	leg eretis	pun iretis
laud ārent	mon ērent	lég ěrent	pun īrent

Perfectum.

gdy pochwaliłem	gdy napominałem	gdy przeczytałem	gdy ukarałem
laud àvěrim	mon úěrim	lég ěrim	pun ívěrim
laud avěris	mon uěris	leg ěris	pun ivěris
laud averit	mon uerit	leg erit	pun iverit
laud avérĭmus	mon uerĭmus	leg érĭmus	pun ivérĭmus
laud averĭtis	mon uerĭtis	leg érĭtis	pun iverĭtis
laud àvěrint	mon úerint	lég ěrint	pun ivěrint

Plusquamperfectum.

gdy pochwaliłem był	gdy napomniałem był	gdy przebaczyłem był	gdy ukarałem był
laud avissem	mon uissem	leg issem	pun ivissem
laud avissēs	mon uissēs	leg issēs	pun ivissēs
laud avisset	mon uisset	leg isset	pun ivisset
laud avissēmus	mon uissēmus	leg issēmus	pun ivissēmus
laud avissetis	mon uissetis	leg issetis	pun ivissetis
laud avissent	mon uissent	leg issent	pun ivissent.

Czas przyszły dokonany.

laudatus	ero	monĭtus	ero	lectus	ero	punītus	ero
	eris		eris		eris		eris
a um	erit	a um	erit	a um	erit	a um	erit
laudati	erimus	moniti	erimus	lecti	erimus	puniti	erimus
	eritis		eritis		eritis		eritis
ae a	erunt	ae a	erunt	ae a	erunt	ae a	erunt

Tryb łączący. Czas teraźniejszy.

gdy jestem chwalony	napominany	czytany	karany
laud er	mon ear	leg ar	pun iar
laud ēris (re)	mon eāris [re]	leg āris	pun iāris (re)
laud ētur	mon eatur	leg atur	pun iatur
laud ēmur	mon eāmur	leg amur	pun iamur
laud emĭni	mon eamĭni	leg amĭni	pun iamĭni
laud entur	mon eantur	leg antur	pun iantur

Czas przeszły niedokonany.

gdy byłem albo byłbym chwalony	napominany	czytany	karany
laud ārer	mon ērer	lég-ĕrer	pun īrer
laud arēris	mon erēris (re)	leg erēris (re)	pun irēris
laud aretur	mon eretur	leg erētur	pun-iretur
laud aremur	mon eremur	leg erēmur	pun iremur
laud aremĭni	mon eremĭni	leg eremĭni	pun iremĭni
laud arentur	mon erentur	leg erentur	pun irentur

Czas przeszły dokonany.

gdy jestem albo zostałem pochwalony		napominany		przeczytany		ukarany	
laudatus	sim	monĭtus	sim	lectus	sim	punītus	sim
	sis		sis		sis		sis
a um	sit	a um	sit	a um	sit	a um	sit
laudati	simus	moniti	simus	lecti	simus	puniti	simus
	sitis		sitis		sitis		sitis
ae a	sint	ae a	sint	ae a	sint	ae a	sint

Czas zaprzeszły.

gdy byłembyłbym albo byłbym chwalony pochwalony		napomniany napominany		przeczytany czytany		ukarany karany	
laudatus	essem	monitus	essem	lectus	essem	punitus	essem
	esses		esses		esses		esses
a um	esset	a um	esset	a um	esset	a um	esset
laudati	essemus	moniti	essemus	lecti	essemus	punīti	essemus
	essetis		essetis		essetis		essetis
ae a	essent	ae a	essent	ae a	essent	ae a	essent

C. Imperativus.

I. chwal	napominaj	czytaj	karz
S. laud-ā	mon ē	lĕg-ĕ	pun-ī
chwalcie	napominajcie	czytajcie	karzcie
P. laud-āte	mon ēte	leg ĭte	pun ĭte
II. chwalże	napominajże	czytajże	karzże
S. 2. laud-āto	mon ēto	leg ĭto	pun ĭto
niechże chwali	niechże napomina	niechże czyta	niechże karze
3. laud-ato	mon-ēto	leg-ito	pun ito
chwalcież	napominajcież	czytajcież	karzcież
P. 2. laud-atōte	mon-etōte	leg itōte	pun-itōte
niechże chwalą	niechże napominają	niechże czytają	niechże karzą
3. laud anto	mon ento	leg-unto	pun iunto

D. a) Infinitivus.

Praesentis et Imperfecti.

chwalić	napominać	czytać	karać
że chwalę	że napominam	że czytam	że karzę
chwaliłem	napominałem	czytałem	karałem
laud-are	mon-ēre	lég-ĕre	pun-īre

Perfecti et Plusquamperfecti.

pochwalić	napomnieć	przeczytać	ukarać
że pochwaliłem lub chwaliłem był	że napomniałem lub napominałem był	że przeczytałem lub czytałem był	że ukarałem lub karałem był
laud avisse	mon-uisse	lēg-isse	pun-ivisse

Futuri.

że będę chwalił	napominał	czytał	karał
laudatūrum am um esse	monitūrum am um esse	lectūrum am um esse	punitūrum am um esse

b) Gerundium.

(trzeba chwalić laudandum est	trzeba napominać monendum est	trzeba czytać legendum est	trzeba karać puniendum est)
chwalenia	napominania	czytania	karania
G. laudandi	monendi	legendi	puniendi
do chwalenia	napominania	czytania	karania
D. laudando	monendo	legendo	puniendo
do, wśród chwalenia etc.	napom.	czyt.	kar.
Ac. ad, inter etc. laudandum etc.	monendum	legendum	puniendum
chwaleniem albo chwaląc			
Abl. laudando	monendo	legendo	puniendo

c) Supinum.

aby chwalić	aby napominać	aby czytać	aby karać
dla chwalenia	dla napominania	dla czytania	dla karania
laudātum	monĭtum	lectum	punĭtum
do chwalenia	do napominania	do czytania	do karania
laudātu	monĭtu	lectu	punĭtu.

Tryb rozkazujący.

I. bądź chwalony	napominany	czytany	karany
laud-āre	mon-ēre	leg-ĕre	pun-īre
laud-amĭni	mon emĭni	leg-imĭní	pun imĭni
laud ator	mon ētor	leg ĭtor	pun-ītor
laud-ator	mon etor	leg ĭtor	pun itor
laud-amĭnor	mon emĭnor	leg-imĭnor	pun imĭnor
laud antor	mon entor	leg-untor	pun-iuntor

Tryb bezokoliczny.

Czynności niedokonanéj.

być chwalonym że jestem, byłem chwalony	być napominanym że jestem, byłem napominany	być czytanym że jestem, byłem czytany	być karanym
laud āri	mon ēri	leg-i	pun-īri

Czynności dokonanéj

być pochwalonym że byłem chwalony	być napominanym że byłem napominany	być przeczytanym, że byłem czytanym	być ukaranym
laud-atum am um esse	mon ĭtum am um esse	lectum am um esse	pun ītum am um esse

Przyszły.

że będę chwalony	napominany	czytany	karany
laud-atum iri	mon-ĭtum iri	lectum iri	punītum iri

Imiesłowy. Perfectum.

pochwalony a e	napomniany	przeczytany	ukarany
Perf. laudatus, a um.	monĭtus, a um	lectus a um	punītus a um

Fut. Czynność mająca być dokonana, konieczna czyli Particip. necessitatis.

mający być chwalony	napominany	czytany	karany
laudandus a um	monendus a um	legendus a um	puniendus a um

E. Participia.

chwalący a e	napominający	czytający	karzący
laudans (tis)	monens	lĕgens	puniens

Participium futuri, Czasu przyszłego.

mający a e chwalić	napominać	czytać	karać
laudaturus a um	moniturus a um	lecturus a um	puniturus a um

Deponentia.

Deponentia idą zupełnie podług formy biernéj, z tym jedynie wyjątkiem, że przybierając participia z formy czynnéj, tem samem najzupełniejsze mają Imiesłowy, bo na wszystkie czasy, jako to: hortans, napominający teraz; hortatus, a, um, który dawniéj napomniał, napomniawszy; hortaturus mający na przyszłość napominać.

Powtarza się dla początkującego ta uwaga, że Part. perf. hortatus, nie ma znaczenia biernego, jak w Passivum laudatus, chwalony od kogo, lecz czynne, i że Inf. fut. nie jest hortatum iri, ale hortaturum esse

Do tych trzech Imiesłowów należy jeszcze czwarty na ndus, np. hortandus w znaczeniu biernem: mający być napominany: lecz tylko od takich słów formować się może, które mają znaczenie przechodne; słowa nieprzychodne np. profiscor, jadę, nie mogą mieć właściwie z natury swojéj tego participium; jednakże i te przybierają go w rodzaju nijakim ze słowem est, np. proficiscendum est, trzeba jechać.

I. Indicativus. Tryb oznajmujący.

§ 194.

Praesens. Czas teraźniejszy.

I.	II.	III.	IV.
napominam	wyznaję	mówię	dzielę
hortor	fateor	loquor	partior
hortāris	fatēris	lóquĕris	partīris
hortātur	fatētur	loquĭtur	partītur
hortāmur	fatēmur	loquĭmur	partīmur
hortamĭni	fatemĭni	loquimĭni	partimĭni
hortantur	fatentur	loquuntur	partiuntur

Imperfectum. Czas przeszły niedokonany.

napominałem	wyznawałem	mówiłem	dzieliłem
hortābar	fatēbar	loquēbar	partiēbar
hortabāris	fatebāris	loquebāris	partiebāris
hortabatur	fatebatur	loquebatur	partiebatur
hortabamur	fatebamur	loquebamur	partiebamur
hortabamini	fatebamini	loquebamini	partiebamini
hortabantur	fatebantur	loquebantur	partiebantur

Futurum simplex. Czas przyszły niedokonany.

będę napominał	będę wyznawał	będę mówił	będę dzielił
hortābor	fatēbor	loquar	partiar
hortabĕris	fatebĕris	loquēris	partēris
hortabĭtur	fatebĭtur	loquētur	partiētur
hortabĭmur	fatebĭmur	loquēmur	partiēmur
hortabimĭni	fatebimĭni	loquemĭni	partiemĭni
hortabuntur	fatebuntur	loquentur	partientur

Perfectum. Czas przeszły dokonany.

napomniałem		wyznałem		mówiłem		podzieliłem	
hortatus	sum	fassus	sum	locutus	sum	partītus	sum
	es		es		es		es
-a um	est	a um	est	a um	est	a um	est
hortati	sumus	fassi	sumus	locuti	sumus	partīti	sumus
	estis		estis		estis		estis
-ae a	sunt	ae a	sunt	ae a	sunt	ae a	sunt

Plusquamperfectum. Czas zaprzeszły.

napomniałem był		wyznałem był		mówiłem był		podzieliłem był	
hortatus	eram	fassus	eram	locutus	eram	partitus	eram
	eras		eras		eras		eras
a um	erat	a um	erat	a um	erat	a um	erat
hortati	eramus	fassi	eramus	locuti	eramus	partīti	eramus
	eratis		eratis		eratis		eratis
ae e	erant	ae a	erant	ae a	erant	ae e	erant

Futurum exactum. Czas przyszły dokonany.

napomnę		wyznam		zmówię		podzielę	
hortatus	ero	fassus	ero	locutus	ero	partītus	ero
	eris		eris		eris		eris
a um	erit	a um	erit	a um	erit	a um	erit
hortati	erimus	fassi	erimus	locūti	erimus	partiti	erimus
	eritis		eritis		eritis		eritis
ae a	erunt	ae a	erunt	ae a	erunt	ae a	erunt

II. Conjunctivus. Tryb łączący.

Praesens. Czas teraźniejszy.

gdy napominam	gdy wyznaję	gdy mówię	gdy dzielę
horter	fateor	loquar	partiar
hortēris	fateāris	loquāris	partiāris
hortetur	fateātur	loquatur	partiātur
hortemur	fateāmur	loquāmur	partiāmur
hortemĭni	fateamĭni	loquamĭni	partiamini
hortentur	fateantur	loquantur	partiantur

Imperfectum. Czas przeszły niedokonany.

gdy napominałem	gdy wyznawałem	gdy mówiłem	gdy dzieliłem
hortarer	fatērer	loquĕrer	partīrer
hortareris	fatereris	loquereris	partireris
hortaretur	fateretur	loqueretur	partiretur
hortaremur	fateremur	loqueremur	partiremur
hortaremini	fateremini	loqueremini	partiremini
hortarentur	faterentur	loquerentur	partirentur

Perfectum. Czas przeszły dokonany.

gdy napomniałem		gdy wyznałem		gdy zmówiłem		gdy podzieliłem	
hortatus	sim	fassus	sim	locutus	sim	partitus	sim
	sis		sis		sis		sis
-a -um	sit	a um	sit	a um	sit	a um	sit
hortati	simus	fassi	simus	locuti	simus	partiti	simus
	sitis		sitis		sitis		sitis
-ae -a	sint	ae a	sint	ae a	sint	ae a	sint

Plusquamperfectum. Czas zaprzeszły.

gdy napomniałem był		gdy wyznałem był		gdy zmówiłem był		gdy podzieliłem b.	
hortatus	essem	fassus	essem	locutus	essem	partitus	essem
	esses		esses		esses		esses
-a um	esset	a um	esset	a um	esset	a um	esset
hortati	essemus	fassi	essemus	locuti	essemus	partiti	essemus
	essetis		essetis		essetis		essetis
-ae -a	essent	ae a	essent	ae a	essent	ae a	essent

III. Imperativus. Tryb rozkazujący.

napominaj	wyznawaj	mów	dziel
hortāre	fatēre	lóquĕre	partīre
napominajcie	wyznawajcie	mówcie	dzielcie
hortamini	fatemini	loquimini	partimini
napominajże	wyznawajże	mówże	dzielże
hortator	fatētor	loquitor	partĭtor
niechże napomina	niechże wyznawa	niechże mówi	niechże dzieli
hortator	fatetor	loquĭtor	partitor
napominajcież	wyznawajcież	mówcież	dzielcież
hortaminor	fateminor	loquiminor	partiminor
niechże napominają	niechże wyznawają	niechże mówią	niechże dzielą
hortantor	fatentor	loquuntor	partiuntor

IV. Infinitivus. Tryb bezokoliczny.

napominać	wyznawać	mówić	dzielić
że napominam	że wyznaję	że mówię	że dzielę
hortari	fatēri	loqui	partīri
napomnieć	wyznać	zmówić	podzielić
że napomniałem	że wyznałem	że mówiłem	że podzieliłem
hortatum, -am -um esse	fassum, -am um esse	locutum, am -um esse	partĭtum -am um esse
że będę napominał	że będę wyznawał	że będę mówił	że będę dzielił
hortaturum, -am -um esse	fassurum, -am um esse	locuturum, -am, um esse	partiturum, -am um esse

V. Gerundium.

napominania etc.

G. hortandi	fatendi	loquendi	partiendi
D. hortando	fatendo	loquendo	partiendo
A. ad, inter hortandum	fatendum	loquendum	partiendum
A. hortando	fatendo	loquendo	partiendo

VI Supinum.

aby napomnieć	aby wyznać	aby mówić	aby dzielić
hortatum	fassum	locutum	partītum
do napomnienia	do wyznania	do mówienia	do dzielenia
hortatu	fassu	locutu	partītu.

VII. Participia. Imiesłowy.

napominający	wyznawający	mówiący	dzielący
Praes. hortans	fatens	loquens	partiens
ten który napomniał, napomniawszy	który wyznał	który mówił	który dzielił
Praet. hortatus, -a, um	fassus, a, um	locutus, a, um	partītus, a, um,
mający napomnieć	mający wyznać.	mający mówić	mający dzielić
Fut. act. hortaturus, a, -um	fassurus, a, um	locuturus, a, um	partiturus, a um
mający być napominany	mający być wyznawany	mający być mówiony	mający być dzielony
Fut. pass. hortandus, -a, -um	fatendus, a, um	loquendus, a,	partiendus, -a -um

Uwagi nad 4ma Konjugacyami.

1) Zakończenia: avi, evi, ivi w Perfectum i w czasach od Perf. uformowanych, po wyrzuceniu v, ściągają dwie pozostałe Samogłoski na jednę długą, najczęściéj przed s albo r. § 195

a) w I. konj. amavisti — amasti; amaveram — amarăm; amavisse — amasse. W II. konj. neo, przędę: nevisti — nesti, nerunt. W III. consueris, consuerunt, consuesse, za consueveris itd.

b) Zakończenia ovi ściąga się tylko w słowie novi, znam, i w złożonych z moveo, poruszam; nosti, norunt, nosse: commossem.

c) Najpospolitsze jest to ściąganie w IV. konj. (i w niektórych w III. k.) ivi na i długie: audivisti — audisti, audivisse — audisse, i ta forma § 196 za czasów Quintiliana była najpospolitsza. Niekiedy jednak wyrzuca się tylko samo v, n. p. audiit; ale takie formy z podwójnem i tylko u poetów się znajdują, wyjąwszy w słowie petii, petiissem i eo, ii, iit. Również zwyczajne jest ściągnienie, kiedy się ie nie ii zbiegają: audierunt, desierint, quesieram, za audiverunt etc.

2) Trzecia osoba Plur. w Perfect. na erunt może się także
§ 197 ēre kończyć, np.: amavēre za amavērunt, które jednakże poeci niekiedy skracają.

§ 198 3) Zamiast zakończenia ris w 2giéj osobie Pass, znajduje się inne zakończenie re: amabare za amabaris, amabĕre za amabĕris, amere za ameris. Jednakże w Praes. Indic. forma na re rzadko się używa, bo jest równobrzmiąca z Inf. Act.

§ 199 4) Przestarzałe jest zakończenie na ier w Inf. Praes. Pass. np. amarier, quatier, nitier, za amari, quati, niti.

§ 200 5) W kilku Słowach IIIciéj i IVtéj Konjugacyi znajduje się Part. Fut. Pass. na undus za endus, zwłaszcza w słowach na io np. repetundus, capiundus, najzwyczajniejsze w potiundus.

§ 201 6) Imperativy od słów: dicere, ducere, facere, ferre, odrzucają końcowe ere: dic, duc, fac, fer; podobnie i w złożonych, np. adduc, educ, benedic, calefac, perfer, wyjąwszy złożone z facio, zamieniające a na i, które mają regularnie, np. perfice, confice. Zamiast nieużywanego sci, od scire, mówi się scito.

§ 202 Jest 13 słów Konjugacyi III., które w Praes. Indic. Activum i Pass. między pierwiastek Słowa a zakończenie osobowe o, or, unt, wtrącają i, np. cap-i-o, capiam, capiebam, capiens, capior, capiebar; wyrzucają i gdy drugie i następuje, lub er, np. cap-is, cap-eris, cap-ere, cap-erem. — Imperat. ma cape, lecz Fut. capiar, capieris.

Podobnie idą: cupio, pragnę, facio, czynię, fodio, kopię, fugio, uciekam, jacio, rzucam, pario, rodzę, quatio, wstrząsam, rapio, porywam, sapio, smakuję itd., i Depon.: morior, umieram, patior, cierpię, gradior, stąpam; np. morior, moreris, moritur, moriuntur, moriebar, morere etc., morimini, moritor, moriuntor, morerer.

Wzór takich Słów na io.

Praes. Act.	Praes. Pass.	Conjunc. Act.	Imperf. Act.	Pass.
capio	capior	capiam	cape	capĕre
capis	caperis	capias	capite	capimini
capit	capitur	itd.	capito	capitor
capimus	capimur	w Pas. Pr.	capito	capitor
capitis	capimini	capiar	capitote	capiminor
capiunt	capiuntur	capiaris itd.	capiunto	capiuntor
Imperfectum		Futurum		Particip.
capiebam	capiebar	capiam	capiar	capiens
capiebas	capiebaris	capies	capieris	capiendus
itd.	itd.	itd.	itd.	itd.

Perfecta i Supina.

Przyjąć można 6 odmian w zakończeniu Perfect. § 203.

1) vi, np. amavi, audivi
2) ui, np. monui, alui od alo
3) si, np. mansi (maneo) repsi (repo)
4) i, np. stridi (strideo)
5) przez przedłużenie pierwiastkowéj Samogłoski od lĕgere Perfectum lēgi,
6) przez Reduplicatio czyli podwojenie syllaby, tj. że pierwsza Spółgłoska z następującą Samogłoską lub z podręcznem e kładzie się na początku wyrazu, np. tundo, tutŭdi; fallo, fefĕlli; cado, cecĭdi.

Słowa złożone tracą zwykle reduplikacyą, np. contundo, contŭdi; attingo, attigi (choć tango tetigi).

Wyjątek. Słowa złożone z do, sto, disco, posco i niekiedy z curro, zatrzymują reduplikacyą: circumdo, circumdedi; exposco, expoposci; decucurri v decurri.

Słowa w I. Konjugacyi niezupełnie regularnie formujące PERFECTUM i SUPINUM. § 204.

1) Mające w Perf. ui, Sup. itum. 2) Skracające Sup. itum na tum 3) Mające w Perf. reduplikacyą.

A 1) Crĕpo, crepui, crepĭtum, crepāre, skrzypię,
Discrepo, -ui, bez Sup. -are, nie zgadzam się
Increpo, -ui, -itum, niekiedy -avi, atum, łaję.

2) Cŭbo, cubui, cubĭtum, cubāre, leżę.
Podobnie Comp. incubo, leżę na czem; recubo, wznak leżę.
Lecz te, które wtrącają m przed b, idą podług III. konj., zatrzymując ui, itum, np. incumbo, incubui, incubitum, incumbere, przykładać się do czego; occumbo, uledz, umrzeć.

3) Dŏmo, domui, domĭtum, domāre, uśmierzam.

4) Sŏno, sonui, sonĭtum (Part. sonaturus) sonare, brzmię
Comp. resono, odbijam się ma perf. resonavi.

5) Tŏno, tonui (itum), tonare, grzmię (Part. perfect. tonatus)

6) Vĕto, vetui, vetĭtum, vetare, zakazuję.

7) Mico, micui, bez Sup. micare, migam, błyszczę.
Comp. mają regularne Sup.: emico, -ui, -atum, zabłysnąć.
Dimico, -avi (rzadko ui), -atum, walczę.

8) Od nieużywanego plico, składam; applico, przykładam; explico, rozwijam, wykładam, mają u Cicerona regularnie -avi, -atum; inne zwykle -ui, -atum, np. implico, -ui, -atum, wikłam.
Pochodzące od imion na plex, np. duplico, dwoję; multiplico, mnożę; supplico, błagam, idą regularnie.

B 9) Frico, fricui, fricatum (frictum), fricare, nacieram.

10) Sĕco, secui, sectum (Part. secaturus) secare, tnę.

11) Od regularnego neco, zabijam, złożone:
Eneco, -avi, -actum, zwyczajniéj, -ui, -ectum, zabijam.

12) Jŭvo, jūvi, jūtum (Part. juvaturus) juvare, pomagam.
Comp. adjuvo, -uvi, -utum, ma Participium adjuturus i adjuvaturus. Juvo i lavo przedłużają Samogłoskę w Perfectum.

13) Lăvo, lāvi, lavatum, lautum i lotum, myję.
Dwa następujące formują Perf. przez reduplikacyą:

14) Do, dĕdi, dătum, dăre, daję, z krótkiem ă.
Podobnie Compos. trójzgłoskowe: circumdo, otaczam; pessumdo, niszczę; satisdo, ręczę; venumdo, przedaję; circumdĕdi, circumdătum etc.
Zaś dwuzgłoskowe należą do III. konj., zamieniając w Inf. a na ĕ: dĕdi, didi; abdo, ukrywam; addo, dodaję; condo, zakładam; credo, wierzę; ēdo, wydaję; perdo, gubię; prodo, zdradzam; reddo, oddaję; trado, vendo, przedaję, mają addidi, additum, addĕre, etc.

15) Sto, stĕti, stătum, stāre, stoję.
Złożone z jednozgłoskowéj praepozycyi zamieniają eti na iti; z dwuzgłoskowéj zatrzymują eti: n. p. adsto, stoję przy czem; circumsto, consto, obsto, zawadzam; praesto, przewyższam; resto, pozostaję, mają: adstiti; circumsto, stoję na okół, ma circumsteti. Supinum zwykle na -atum, wyjąwszy jedno praestitum, choć Part. praestaturus. Disto i supersto nie mają ani Perfectum, ani Supinum.

DRUGA KONJUGACYA.

Nieforemność téj Konjugacyi jest ta, że skracają ui na vi, itum na tum; np. caveo, cavi, cautum, strzegę. Inne formują Perf. i Sup. na wzór III. Konjugacyi na si, xi; Sup. sum, tum; najwięcéj nie ma Supinum.

§ 205. 1) Zakończone w Praes. na veo przedłużają w Perf. pierwiastkową Samogłoskę:

A 1) Căveo, cāvi, cautum, cavere, strzegę się.
2) Făveo, fāvi, fautum, favēre, sprzyjam.
3) Fŏveo, fōvi, fōtum, fovēre, pielęgnuję.
4) Mŏveo, mōvi, mōtum, movēre, poruszam.
5) Vŏveo, vōvi, vōtum, vovēre, ślubuję.
6) Păveo, pāvi, bez Sup. lękam się (timeo także bez Sup.)
7) Ferveo, fervi, v ferbui, bez Sup. fervere, wrę.
8) Conniveo, connivi i connixi, bez Sup., przymrużam oczy.

2] Perf. evi, zamiast ui.

§ 206. 9) Deleo, delēvi, delētum, delēre, mażę, gładzę.
10) Fleo, flēvi, flētum, flēre, płaczę.
11) Neo, nēvi, nētum, nēre, przędę.
12) (pleo) compleo, complevi, completum, impleo, napełniam; suppleo, dopełniam.
13) (ōleo), exoleo, exolesco, exolevi, exoletum, starzeję, obsoleo i obsolesco, obsolevi, obsoletum, starzeję

aboleo i abolesco, abolevi, abolitum, znoszę,
adoleo, adolesco, adolevi, adultum, dorastam.

3) W Supinum wyrzucają krótkie i: § 207.

14) Dŏceo, docui, doctum, docēre, uczę.
15) Tĕneo, tenui, tentum, tenēre, trzymam.
Composit retineo, -ui, -entum, wstrzymuję etc.
16) Misceo, miscui, mixtum v. mistum, mięszam.
17) Torreo, torrui, tostum, torrere, suszę.
18) Censeo, censui, censum, censēre, mniemam, szacuję.
Recenseo, dochodzę, recensum i recensitum.

4) Odrębnie mają:

19) Langueo, langui, słabieję, bez Sup.
20) Liqueo, licui (liqui) bez Sup. topnieję.
21) Cieo, cīvi, cĭtum, ciere, wzruszam.
Jest także cio, civi, citum, podług IV. Konjug. z długiem i, nietylko w Perfec, ale i w Supin., z tą różnicą złożonych, że z długiem i, np. accitus, znaczy wezwany, zaś z krótkiem i excitus, wzruszony.

5) Perf. regularne, ale bez Supinum,

22) Arceo, arcui, arcere, wstrzymuję.
Compos. coërceo, powściągam, i exerceo, ćwiczę, mają Perf. coërcui, § 208.
exercui, Sup. coërcitum, exercitum.

I kilkanaście słów nieprzechodnych:

Caleo, -ui. znam	Rigeo, -ui, tężeję
Candeo, jestem rozpalony	Rubeo, czerwinieję się
Egeo, ui, potrzebuję	Sileo, milczę
Emineo, ui, wystaję	Sorbeo, chlipię
Floreo, ui, kwitnę	Sordeo, jestem brudny
Frondeo, ui, zielenieję się	Splendeo, świecę
Horreo, ui, wzdrygam się	Studeo, usiłuję
Lateo, ui, kryję się	Stupeo, jestem osłupiały
Madeo, moknę	Timeo, boję się
Niteo, lśnię się	Torpeo, drętwieję
Oleo, pachnę, redoleo	Tumeo, wzdymam się
Palleo, blednieję	Vigeo, jestem w sile
Pateo, stoję otworem	Vireo, zielenieję się.

β Druga Klassa na wzór IIIciéj Konjugacyi.

6) Perfectum si, Supinum sum. § 209.

1) Ardeo, arsi, arsum, ardēre, goreję.
2) Haereo, haesi, haesum, haerere, tkwię.
3) Jŭbeo, jussi, jussum, jubere, rozkazuję.
4) Măneo, mansi, mansum, manere, pozostaję.
5) Mulceo, mulsi, mulsum, mulcere, głaszczę.
7) Mulgeo, mulsi, mulsum, doję.
8) Rīdeo, risi, risum, redere, śmieję się. Comp. irrīdeo.
9) Suadeo, suasi, suasum, suadere, radzę.
10) Tergeo, tersi, tersum, tergere, ścieram.
Także podług III. tergo, tersi, tersum, tergere.

10) Algeo, alsi, bez Sup algere, ziębnę.
11) Fulgeo, fulsi, bez Sup. fulgere, połyskuję.
12) Turgeo, tursi, bez Sup. nabrzmiewam.
13) Urgeo, ursi, bez Sup. naglę

7) Perfectum si, Supinum tum.

§ 210. 14) Indulgeo, indulsi, indultum, pobłażam.
15) Torqueo, torsi, tortum, kręcę.

8) Perfectum xi (gs, cs), Supinum tum.

§ 211. 16) Augeo, auxi, auctum, augēre, pomnażam.
17) Lūceo, luxi, bez Sup. świecę.
18) Lūgeo, luxi, bez Sup. śmucę się.
19) Frīgeo, frixi, bez Sup. ziębnę.

§ 212. 9) Na deo, w Perfectum di, Supinum sum.

20) Prandeo, prandi, pransum, obiaduję, Part. pransus, który obiadował.
21) Strīdeo, strīdi, bez Sup. syczę.
Dwa następujące przedłużają w Perf. Samogłoskę:
22) Sĕdeo, sēdi, sessum, sedēre, siedzę.
Compos. dissideo, jestem niezgodny; praesideo, prezyduję; resideo, osiadam, nie mają Sup. Ze złożonych tylko supersedeo zatrzymuje e.
23) Vĭdeo, vīdi, visum, vidēre, widzę; invideo, invĭdes.

Z Reduplikacyą.

1) Mordeo, mŏmordi, morsum, mordēre, gryzę.
§ 213. 2) Pendeo, pĕpendi, pensum, pendēre, wiszę.
Comp. dependeo, dependi, dependsum, dependuję.
3) Spondeo, spŏpondi, sponsum, spondēre, ręczę.
Comp. respondeo, respondi, responsum, odpowiadam.
4) Tondeo, tŏtondi, tonsum, strzygę, ēre i ĕre.
Comp. tracą Reduplikacyą.

10) Bez Perfectum i Supinum.

§ 214.

Aveo, pragnę	Hebeo, tępieję
Calveo, łysieję	Hūmeo, wilżeję
Caneo, siwieję	Līveo, sinieję
Flaveo, płowieję	Immineo, zagrażam
Foeteo, śmierdzę	Moereo, smucę się

Polleo, mogę
Renīdeo, połyskuję
Scăteo, wytryskuję
Squaleo, brudny jestem
Neutropassiva: audeo, gaudeo, soleo (zob. §. 175).

TRZECIA KONJUGACYA.

§ 215. Najpospolitszem zakończeniem w Perf. III. Konjugacyi jest si, które z głoskami k (c, g, qu, niekiedy h, v) zlewa się na xi,

Supinum zaś na tum, sum lub xum. Zetknięcie się atoli charakterystycznéj głoski pierwiastka Słowa z temi zakończeniami, pociąga za sobą najczęściéj Assymilacyą liter: b, d, m, n, t, r z następującem s, np. prem-o, pres-si, pres sum; albo zamianę słabéj na mocną, n. p.: nub-o, nup-si, nup tum. I te stanowią Klassę Iszą.

II. Klassa formuje Perf. na u i lub v i, Supin. na t u m.

III. Klassa formuje Perf. na i, Sup. na t u m lub s u m wzmacniając niekiedy w Perf. pierwiastek przedłużaniem Samogłoski, a nawet zamieniając ă na ē długie.

IV. Klassa wzmacnia w Perf. pierwiastek przez Reduplikacyą.

UWAGA. Bardzo często wyrzucają się w Perfec. głoski płynne: m, n, i głosy k (c, g, q) i T (d, t), które w Praes. dla wzmocnienia pierwiastka przybrane były, np. rum-po, ru-pi, rup tum; vin-co, vi-ci, victum; spar-g-o, sparsi, sparsum; ra-d-o, ra-si, ra-sum; claudo, clausi, clausum. § 216

KLASSA I. O d d z i a ł A. Perfec. **si, xi** Sup. **tum.**

a) Na, b o, p o, Perf p s i, Sup. p t u m. § 217

1) C a r p o, carpsi, carptum, carpĕre, zrywam; decerpo.
2) G l ū b o, glupsi, gluptum, glubere, obłupuję.
3) N ū b o, nupsi, nuptum, idę za mąż, z Dat. viro nupta, zamężna.
4) R e p o, repsi, reptum, czołgam się.
5) S e r p o, serpsi, S u p. n i e m a, czołgam się.
6) S c a l p o, scalpsi, scalptum, skrobię.
7) S c r ī b o scripsi, scriptum, scribĕre, piszę, adscrībo,
8) S c u l p o, sculpsi, sculptum, ryję dłótem.

b) Pierwiastki na m, n, przybierają p w Perf. i Sup. § 218

9) C ō m o, compsi, comptum, comĕre, stroję.
10) C o n t e m n o, contempsi, contemptum, contemnĕre, gardzę.
11) D e m o, dempsi, demptum, demĕre, odejmuję.
12) P r ō m o, prompsi, promptum, promĕre, wydobywam.
13) S ū m o, sumpsi, sumptum, sumĕre, biorę, consūmo.

c) Dwa następujące formują Perfectum przez Assimilacyą Sup. regularnie. § 219

14) G ĕ r o, gessi, gestum, gerĕre, prowadzę, niosę.
15) U r o, ussi, ustum, urĕre, palę combūro.

d) Głosy k (c, g, qu, h) zlewają się w Perf. na x i, Sup. regularnie ctum. § 220

16) C i n g o, cinxi, (cingsi), cinctum, cingere, opasuję.
17) C o q u o, coxi, coctum, coquĕre, gotuję.
18) D ī c o, dixi, dictum, dicĕre, mówię interdīco zakazuję.
19) D ū c o, duxi, ductum, prowadzę abdūco.
20) (F l ī g o), a f f l ī g o, affl ī xi, aflictum, afligĕre, uderzam; profligare, rozbić, rozproszyć, podbić, 1 Konj. regularna.
21) F r ī g o, frixi, frictum, rzadko frixum, smażę.

22) Jungo, junxi, junctum, jungĕre, łączę.
23) Lingo, linxi, linctum, lingĕre, liżę
24) (Mungo) emungo, emunxi, emunctum, wycieram nos.
25) Plango, planxi, planctum, plangĕre, opłakuję.
26) Rego, rexi, rectum, regĕre, kieruję, rządzę, Comp. rĭgo, Corrĭgo, correxi, correctum, corrigĕre, poprawiam.
Dirĭgo, direxi, directum, prostuję, erigo, wznoszę.
Pergo, perrexi, perrectum ciągnę daléj.
Porrigo, -exi, -ectum, podaję.
Surgo, surrexi, surrectum, wstaję etc.
27) Sūgo, suxi, suctum, sugĕre, ssię.
28) Struo, struxi, structum, struere, wznoszę.
29) Tĕgo, texi, tectum, tegere, okrywam.
30) Tingo (tinguo), tinxi, tinctum, maczam, farbuję.
31) Ungo, unxi, unctum, ungere, maszczę.
32) Trăho, traxi, tractum, trahere, ciągnę, contrăho.
33) Vĕho, vexi, vectum, wiozę: vehor, wiozą mnie, jadę.
34) Vivo, vixi, victum, vivere, żyję.
35) Aspicio (specio), aspexi, aspectum, aspicere, ujrzyć. Comp. despicio, gardzę; perspicio, przejrzyć, respicio, oglądam się.
36) Allicio, (lacio) allexi, allectum, allicere, przywabiać; podobnie illicio i pellicio; ale elicio, elicui, elicĭtum wywabiać, podług II. Klassy §. 227.

§ 221 e) Wyrzucające w Sup. n.

37) Fingo, finxi, fictum, fingere, tworzę, zmyślam.
38) Mingo, minxi, mictum, mingere, mokrzę.
39) Pingo, pinxi, pictum, pingere, maluję.
40) Stringo, strinxi, strictum, stringere, osmuknąć.

§ 222 KLASSA I. Oddział B. Perfectum regularnie si lub xi, ale Sup. sum lub xum

a, Zakończone na do wyrzucają w Perf. i Sup. d: -si -sum.

1. Claudo, clausi, clausum, claudere, zamykam.
Comp. np. conclūdo, conclūsi, conclūsum, postanawiam, zamieniają au na ū: inclūdo, zamykam, exclūdo, wyłączam.
2. Divĭdo, divīsi, divīsum, dividere, dzielę.
3. Laedo, laesi, laesum, laedere, obrażam.
Comp. zamieniają ae na i: illīdo, collīdo, illīsi, illīsum, uderzam o co.
4. Lūdo, lūsi, lūsum, ludere, gram; illūdo, naigrawam
5. Plaudo, plausi, plausum, poklaskuję.
Podobnie: applaudo, przyklaskuję. Inne Composita zamieniają au na o: explōdo, explōsi explosum, wypukać.

6. Rādo, rāsi, rāsum, rādere, skrobię.
7. Rōdo, rōsi, rōsum, roděre, gryzę; corrōdo, zgryźć.
8. Trūdo, trūsi, trūsum, truděre, potrącam, extrūdo.
9. Vādo, bez Perf. i Sup. vādere, idę; ale Composita: Evādo, wychodzę, invādo, nachodzę, evāsi, evasum, evadere.

b. Następujące formują Perf. i Sup. przez Assimilacyą ss. § 223

10. Cēdo, cessi, cessum, cedere, ustępuje, accēdo.
11. Prĕmo, pressi, pressum, preměre, cisnę. Comp. comprĭmo, ściskam; exprimo, wyrażam; imprimo, wytłaczam; opprimo, przytłaczam.
12. Quătio, bez Perf i Sup. quatĕre, wstrząsam. Comp. zamieniają qua na cu: np. concutio, discutio, discussi, discussum, roztrząsam; percutio, uderzam percussi, percussum.
13. Mitto, misi, missum, mittere, posyłam; amitto, utracam, omitto, opuszczam; permitto, zezwalam; promitto, obiecuję.

c. Na go wyrzucają g w Perf. i Sup. si, sum. § 224

14. Mergo, mersi, mersum, mergĕre, zanurzam.
15. Spargo, sparsi, sparsum, spargĕre, sieję; aspergo.
16. Tergo, tersi, tersum, tergere, ocieram. Comp. detergēre, abstergēre, ocierać, zwykle podług IIgiéj Konjugacyi.

d, Jedno na go, kilka na cto mają Perf. xi, Sup xum.

17. Fīgo, fixi, fixum, figĕre, przymocować, transfīgo. § 225
18. Flecto, flexi, flexum, flectĕre, gnę.
19. Necto, nexi i nexui, nexum, nectĕre, wiążę. Comp. annecto, przywięzuję; zawsze annexui, annexum.
20. Pecto, pexi, pexum, pectĕre, czeszę.
21. Fluo, fluxi, fluctum, fluĕre, płynę.

e, Bez Supinum są:

22. Ango, anxi, angĕre, trapię.
23. Ningo, ninxi, śnieg pada; zwykle ningit imperson. § 226
24. Clango, bez Perf. i Sup. brzmię. Przeciwnie:
25. Frendo, v. frendeo, bez Perf. frēsum i fressum, zgrzytam.
26. Plecto bez perf. plexum, splatam.

KLASSA II. Oddział A. Perf. **ui**. Sup. **tum** lub **itum**. § 227.

1. Alo, alui, altum (albo alĭtum) alĕre, żywię.
2. Cŏlo, colui, cultum, colĕre, czczę, uprawiam.
3. Consŭlo, consului, consultum, consulĕre, radzę się.
4. Mŏlo, molui, molĭtum, molĕre, mielę.
5. Occŭlo, oceului, occultum, occulĕre, kryję.
6. Frĕmo, fremui, fremĭtum, freměre, mruczę, szemrzę.
7. Gĕmo, gemui, gemĭtum, geměre, stękam.

8. Vŏmo, vomui, vomĭtum, vomĕre, rzygam.
9. Antecello, antecellui, bez Sup. przewyższam.
Podobnie excello i praecello. Ale percello ma perculi, perculsum, powalić kogo.
10. Depso, depsui, depstum, gniotę.
11. Rapio, rapui, raptum, rapĕre, porywam.
Comp. zmieniają a na i, np. arripio, corripio, -ui, -eptum, eripio, -pui, -eptum, wyrywam.
12. Strĕpo, strepui, strepĭtum, strepĕre, szeleszczę.
13. Sapio, sapui albo sapīvi, bez Sup. sapĕre, smakuję.
Comp. desipio, bez Perf. szaleję.
14. Sĕro, bez Perf. i Sup. serĕre, łączę.
Consĕro, złączam; desĕro, opuszczam etc. i dissĕro, rozprawiam, mają conserui, consertum.
15. Mĕto, messui, messum, metĕre, żąć, demĕto.
16. Pinso, pinsui, pinsĭtum i pistum; także pinsi, pinsum, tłukę w stępie.
17. Texo, texui, textum, texĕre, tkam.
18. Compesco, compescui, bez Supin. powściągam; podobnie Dispesco, dispescui, bez Sup. rozdzielam.
19. Sterto, stertui, bez Sup. chrapię.
20. Tremo, tremui, bez Sup. drżę.

KLASSA II. Oddział B. Perf. vi

§ 228. a, Słowa na sco, ale które nie są Inchoativa, zob. §. 239.

1. Cresco, crēvi, cretum, crescĕre, rosnę.
2. Nosco, nōvi, nōtum, noscĕre, znam; właściwie gnosco.
Ztąd Comp. ingnosco, przebaczam, dignosco, rozeznaję, mają ovi, otum. Lecz agnosco, przyznaję, i cognosco, poznaję, mają Sup. agnitum, cognitum.
3. Obsolesco, obsolēvi -etum, obsolescĕre, przestarzeć się.
4. Pasco, pāvi, pastum, pascĕre, pasę, np. owce.
5. Quiesco, quiēvi, quiētum, quiescĕre, spoczywam.
6. Scisco, scīvi, scītum, sciscĕre, postanawiam; plebis vel populi scitum, uchwała ludu.
7. (Suesco, suēvi, suetum, suescĕre, przyzwyczajam).
Comp. asuesco, consuesco, przyzwyczajam się.

b, Których pierwiastek zakończony na n, r. wyrzuca się w Perf.

§ 229 8. Cerno, crevi, cretum, cernĕre, oddzielam.
W znaczeniu widzę nie ma Perf. i Sup.
Comp. decerno, dekretuję, discerno, rozróżniam, secerno, odłączam.
Z odmianą Zródłosłowu Praesentis w Perf.

Accumbo accubui accubitum, leżę przy czem
Gigno genui genitum gignere, rodzę
Pōno pŏsui positum ponere, kładę

9. Lĭno, lēvi albo līvi, lĭtum, linĕre, pomazać.
10. Sĭno, sivi, sĭtum, sinĕre, dozwalam.
Comp. desĭno, desii, desĭtum, desinere, przestaję.

11. Sperno, sprēvi, spretum, sperněre, gardzę.
12. Sterno, strāvi, strātum, sterněre, ścielę.
13. Sĕro, sēvi, sătum, serĕre, sieję.
Comp. consĕro, consevi, consĭtum, conserere, obsiewam.
14. Rudo, rudīvi, rudītum, ryczę.
15. Tĕro, trīvi, trītum, terĕre, trę.
16. Sapio, sapīvi [ui] bez Sup. sapere, smakuję, mam rozum.

c, Formujące Perf. i Sup. na wzór IV. Konjugacyi īvi, ītum. § 230.

17. Cupio, cupīvi, cupītum, cupĕre, pragnę.
18. Pĕto, petīvi lub petii, petītum, petĕre, dążę
19. Quaero, quaesīvi, quaesītum, quaerere, szukam.
Comp. acquīro, inquiro, poszukuję etc. zamieniają ae na długie i, inquisivi, inquisitum.
20. Accerso, accersīvi, accersītum, accersĕre, przywołuję.
21. Capesso, capessīvi, capessītum, capessere, chwytam.
22. Facesso, facessīvi, facessītum, facessere, sprawuję.
23. Incesso, incessīvi [incessi] bez Sup. incessere, nachodzę.
24 Lacesso, lacessīvi, lacessitum, lacessere, drażnię.

KLASSA III. ma Perf. i Sup. tum lub sum. § 231.

Na uo mają Perf ui (za uvi), Sup utum, skrócone z uitum

1. Acŭo, acui, acūtum, acuere, ostrzę.
2. Argŭo, argui, argūtum, arguere, obwiniam.
3. Imbŭo, imbŭi, imbūtum, imbuere, napawam.
4. Indŭo, indŭi, indūtum, obłoczę, exuo zewłoczę.
5. Lŭo, lŭi, Part. luiturus, przypłacam.
Comp abluo, obmywam, polluo, zwalać co, mają w Sup utum
6 Minŭo, minŭi, minūtum, minuere, zmniejszam.
7. (Nuo), abnŭo, abnui, (abnuĭtum) odmawiam.
Inne Comp annuo, przyzwalam, renuo, wzbraniam się, nie mają Sup
8. Rŭo, rŭi rŭtum, ruere, walę się.
Comp diruo, burzę, i obruo, zagrzebuję, mają dirui, dirutum; zaś corruo, upadam i irruo, napadam, nie mają Sup
9 Spŭo, spŭi, spūtum, spuere, spluwam, respuo, odrzucam.
10. Stătuo, statui, statūtum, postanawiam.
Comp constituo, restituo, przywracam, destituo, opuszczam.
11. Sŭo, sŭi, sūtum, suere, szyję.
12. Tribuo, tribui, tribūtum, tribuere, udzielam.
13. Solvo, solvi, solūtum, solvere, rozwięzuję.
14. Volvo, volvi, volūtum, volvere, toczę.

b Następujące bez Supinum § 232.

15. Batuo, batui, biję, walczę.
16. Congruo, congrui, congruere, zgadzam się.
17. Metuo, metui, metuere (i timeo bez Sup.) obawiam się.
18. Pluo, plui, zwykle Impersonal pluit v. pluvit, deszcz pada.
19. Sternuo, sternui, sternuĕre, kicham.

c, Następuje mają Sup. na sum, i jeżeli się kończą na do, wyrzucają d przed s.

§ 233 20. Accendo, accendi, accensum, accendere, zapalam.
21. Cūdo, cūdi, cusum, cudere, kuję.
22. Mando, mandi, mansum, mandere, żuję.
23. Defendo, defendi, defensum, defendĕre, bronię.
24. Offendo, offendi, offensum, offendere, obrażam.
25. Pando, pandi, passum (pansum) rozciągam.
26. Prehendo, prehendi, prehensum, prehendere, imam.
27. Scando, scandi, scansum, scandere, wstępuję.
Comp. na scendo: ascendo, conscendo, ascendi, ascensum.
28 Verto, verti, versum, vertere, obracam, averto.
29. Sallo, salli, salsum, sallere, solę.
30. Vello, velli, vulsum, vellere, skubię, evello.
31. Verro, verri, bez Sup. zamiatam.
32 Sīdo, sīdi, bez Sup. siadam.
Comp. mają: -sēdi, -sessum, consīdo, consēdi, consessum; obsīdo, obsēdi, obsessum, oblegam.
33. Strīdo i strideo, strīdi, bez Sup. stridĕre i stridēre, syczę.
34. Ico, īci, ictum, icere, uderzam; foedus, zawrzeć przymierze.
d, Następujące 3 bez, a 2 ze Supinum:
35. Lambo, lambi, bez Sup. lambere, liżę.
36. Bĭbo, bĭbi, bibĭtum, bibere, piję.
37. Fīdo, fisus sum, fidere, confido
38. Viso, visi, visum, visere, odwiedzam.
39. Psallo, psalli, bez Sup. psallere, grać, śpiewać.

KLASSA III. Oddział B. Perfecta przedłużają Samogłoskę.

§ 234 a, Przedłużające Samogłoskę w Perf. i wyrzucają płynne m, n
1. ĕmo, ēmi, emptum, emĕre, kupuję.
Compos. zamieniają ĕ na i: adĭmo, adēmi, ademptum, odejmuję, dirĭmo, rozdzielam, interimo, gubię.
2. Edo, ēdi, ēsum, edere, jem, comĕdo, ma Sup. comēsum vel comestum.
3. Lĕgo, lĕgi, lectum, legere, czytam, zbieram.
Podobnie: perlĕgo, praelego, przeczytać. Inne zamieniają e na i: delĭgo, eligo, obieram; collĭgo, collēgi, colligĕre zbieram. zaś: dilĭgo, kocham, intellĭgo, rozumiem, negligo, zaniedbuję mają Perf. lexi: dilexi, neglexi, dilectum, neglectum, negligere
4. Fŏdio, fōdi, fossum, fodĕre, kopię
5. Fŭgio, fūgi, fugìtum, fugere, uciekam.
6. Fundo, fūdi, fūsum, fundere, leję, rozpraszam.
7. Linquo, līqui, bez Sup linquere, opuszczam.
Comp mają Supin. ictum, relinquo, derelinquo; reliqui, relictum, opuszczam; delinquo, wykraczam.

8. Rumpo, rūpi, ruptum, rumpere, łamię, corrumpo.
9. Scăbo, scābi, bez Sup. skrobię.
10. Vinco, vici, victum, vincere, zwyciężam.

b, Przedłużające Samogłoskę w Perf. i zamieniające ă na ē. § 235.

11. Ago, ēgi, actum, agĕre, działam, pędzę,
Comp. zamieniają w Praes. ă na ĭ: abĭgo, odpędzam, exĭgo wykonywać, wypędzać; redĭgo, przywracam; wyjąwszy: circumăgo, perăgo: mają redēgi, redactum; cōgo (z coigo) coēgi, coāctum, przymuszam; dego, dēgi bez Supin. np. vitam pędzę życie; ambĭgo, wątpę, satăigo, mam dosyć do czynienia, bez Perf. i Sup.
12. Făcio, fēci, factum, facĕre, czynię Podobnie idą:

Arefacio, suszę	Madefacio, zmoczyć
Asuefacio, przyzwyczajam	Patefacio, otworzyć
Calefacio, ogrzewam	Stupefacio, zdurzyć,
Frigefacio, oziębiam	Satisfacio, czynię zadosyć, tj. złożone
Labefacio, zachwiać	nie z Przyimka, mają w Pass. fio,
Liquefacio, roztopić.	factus sum, fieri.

Przeciwnie złożone z Przyimka, zamieniają a na i, i mają Supinum fectum, a Passivum regularne: perficio, perfēci, perfectum, perficere; Pass. perficior, dokonywam. — Podobnie conficio, dokonywam, deficio, niedostaję, efficio, sprawiam, interficio, zabijam, praeficio, przekładam, reficio, naprawiam.

13. Căpio, cēpi, captum, capĕre, chwytam, łapię.
Comp. a na i: accipio, accepi, acceptum, accipere, odbieram; incipio, zaczynam.
14. Jăcio, jēci, jactum, jacĕre, rzucam.
Comp. mają jicio, jeci, jectum np. dejicio zrzucam, rejicio odrzucam, trajicio, przeprawiam się
15. Frango, frēgi, fractum, frangĕre, łamię.
Comp a na i: perfringo, perfregi, perfractum, przełamać.

c, Tylko są trzy Słowa skracające w Perf Samogłoskę § 236

16. Findo, fĭdi, fissum, findere, łupię.
17. Scindo, scĭdi, scissum, scindere, kraję, abscindo.
18. Sisto, stĭti, stătum (w złożonych stĭtum), sistere, stawiam.
Comp. resisto, restĭti, restĭtum, resistere, opieram się; podobnie desisto odstępuję, existo powstaję, persisto, obstaję przy czem, circumsisto obstawiam, Perf. circumstĕti, zob. §. 204.

KLASSA IV., wzmacniające pierwiastek w Perf. przez Reduplikacyą, która odpada w złożonych Sup. sum lub tum. § 237

1. Căddo, cĕcĭdi, cāsum, cadere, upadam.
Comp. zamieniają a na i: incĭdo wpadam, occĭdo zachodzę; recido upadam napowrót, occĭdi, occāsum; accido, wydarza się, concĭdo, zawalam się, bez Sup.
2. Caedo, cĕcīdi, caesum, caedĕre, rąbię, biję.

Comp. zamieniają ae na ī: occīdo zabijam, abscīdo obcinam; occīdo, occīdi, occīsum.

3. C ă n o, cĕnĭni, cantum, canĕre, śpiewam, concĭno -ui bez Sup.
4. C u r r o, cucurri, cursum, currĕre, biegnę.
   Comp. mogą zatrzymać Reduplikacyą accurro, accurri v accucurri
5. C r ē d o, crēdĭdi, creditum, credere, wierzę, zob do I. Konj.
6. D i s c o, didĭci, bez Sup. discere, uczę się.
   Comp zatrzymują Redupl: addisco, addidici, douczyć się,
7. F a l l o, fĕlleli, falsum, fallĕre, zwodzę
   Refello, refelli bez Sup. zbijam
8. (P a n g o) pĕpĭgi, pactum, pangĕre, zawrzeć przymierze: praes zwyczajnie paciscor.
   W znaczeniu: umocować, panxi i pēgi, pactum.
   Comp. impingo, compingo mają compēgi, compactum, pozbijać.
9. P a r c o, pĕperci, parsum, przepuszczam.
10. P ă r i o, pĕperi, partum, Part. Fut. pariturus, rodzę
11. P ĕ l l o, pepŭli, pulsum, pellere, pędzę.
    Comp. compello, spędzam, przynaglam, expello, wypędzam; dispello, rozpędzam; repello, pędzę napowrót.
12. P e d o, pepēdi, peditum, pedere, puszczać wiatry
13. P e n d o, pĕpendi, pensum, pendere, ważę, płacę.
14. P ŏ s c o, pŏposci bez Sup. poscere, żądam.
    Zatrzymuje Reduplikacyą w złożonych: reposco, repoposci żądam napowrót.
15. P u n g o, pŭpŭgi, punctum, pungere, kłuć.
    Comp. mają punxi, np interpungo
16. T a n g o, tĕtĭgi, tactum, tangere, dotykam
    Comp. attingo, attĭgi, attactum, attingere, dotykam się. Impers. contingit, contĭgit, obtingit, obtĭgit.
17. T e n d o, tĕtendi, tentum i tensum, napinam.
    Comp. intendo naciągam, extendo wyciągam, mają Sup. zwyczajniéj -tentum; tylko ostendo, pokazuję, ma zwykle ostensum
18. T u n d o, tŭtŭdi, tunsum, w złożonych tūsum, tłukę
19. T o l l o, sustŭli, sublatum, tollere, podnoszę, zob. fero.

§ 238 UWAGA. Słowa ambigo waham się, glisco szerzę się, plecto uderzam; furo szaleję, hisco rozwieram, vado idę, vergo nachylam się, nie mają ani Perf. ani Sup. Dla tego chcąc wyrazić Perf. trzeba szukać innych blizko znacznych, np. do furo służy: insanivi, od insanio. za Perf.

Inchoativa.

§ 239 Do III Konjugacyi należą jeszcze Słowa tak nazwane Inchoativa, wyrażające zaczęcie jakiéj czynności. Kończą się one na s c o i formują się po większéj części od Słów IIgiéj Konjugacyi, jako też od Rzeczowników i Przymiotników. — W pierwszym razie nazywają się Inchoativa verbalia, w drugim Inchoativa nominalia; wszystkie z natury swéj czasów dokonanych mieć nie mogą; pierwsze atoli pożyczają Perf., a kilka nawet i Sup.

od swego pierwiastkowego Słowa; drugie albo wcale Perf nie mają, albo je też formują na wzór Konjug. II., tj. na ui: np. senesco starzeję się, viresco zielenieję się, duresco twardnieję, itd., tj. zaczynam się starzeć, zielenieć itd.

1, Inchoativa verbalia z Perf. pierwotnego Słowa, bez Supinum. § 240.

Acesco — aceo — acui, kwaśnieję
Aresco — areo — arui, zaczynam schnąć, usycham
Calesco — caleo — calui, zagrzewam się
Canesco — caneo — canui, siwieję
Conticesco — taceo — conticui, zamilczam
Contremisco — tremo — contremui, zadrzeć
Defervesco — ferveo — deferbui, przestaję się gotować; effervesco, burzyć się, wrzeć
Delitesco — lateo — delitui, ukrywam się
Excandesco — candeo — excandui, rozpalam się
Expavesco — paveo — expavi, wylęknąć się
Extimesco, pertimesco — timeo — extimui, obawiam się
Floresco, de effloresco — floreo — efflorui, zakwitnąć
Haeresco, ad- inhaeresco — haereo — ad- inhaesi, zaczepiam się
Horresco, exhorresco, perhorresco — horreo — exhorrui, wzdrygam się
Ingemisco — gemo — ingemui, wzdycham
Intumesco — tumeo — intumui, napuchnąć
Irraucesco — raucio — irrausi, ochrzypnąć
Languesco, e- re languesco — langueo — elangui, osłabnąć
Liquesco — liqueo — licui, topnieję, rozpływam się
Madesco — madeo — madui, moknę
Marcesco — marceo — e-marcesco, e-marcui, więdnąć, słabieć
Pallesco, expallesco — palleo — expallui, blednieję
Putesco — puteo — putui, cuchnę
Putresco — putreo — putrui, gniję
Resipisco — sapio — resipui, powracam do rozumu
Senesco, consenesco — seneo — consenui, starzeję się
Stupesco, obstupesco — stupeo — obstupui, osłupieć
Tabesco — tabeo — tabui, schnę
Tepesco — tepeo — tepui, zaczynam się zagrzewać, zletnić
Viresco — vireo — virui, zielenieję się.

2, Inchoativa, które nietylko Perfectum, ale i Supinum od swych pierwotnych przybierają.

)Abŏlesco abolēvi abolĭtum abolescĕre, ustaję § 241
(Adolesco adolēvi adultum, dorastam; subolesco bez Sup.
)Exŏlesco exolēvi exolētum, starzeję się;
Coălesco coalui coalĭtum, zrastam się
Obsolesco obsolevi obsoletum, starzeję się
Concŭpisco — cupĕre — concupīvi concupītum, pożądać
Condolesco — dolēre — condolui condolĭtum, ubolewam; podobnie indolesco
Convălesco — valēre — convalui convalĭtum, ozdrowieć

Exardesco — ardēre — exarsi exarsum, zapalam się
Invetĕrasco — inveterare — inveterāvi inveterātum, starzeję się
Obdormisco — dormire — īvi ītum, zasypiam; condormisco, edormisco, wyspać się
Revivisco — vivĕre — revixi revictum reviviscere, ożyć.

Bez Perf. i Sup.

Hisco rozwieram (usta, paszczę)
Fatisco, rozpadam się, pękam.

Inchoativa nominalia mają Perfectum ui tylko 11.

§ 242. I. Crebresco — creber — crebrui, częstym się staję; percrebesco szerzę się Nietylko w Perf., ale już i w Praes. opuszczają niektórzy r.
2. Duresco obduresco — durus — durui, twardnieję
3. Evanesco — vanus — evanui, niknę niszczeję
4. Innotesco — notus — innotui, daję się poznać
5. Macresco — macer — macrui, chudnę
6. Nigresco — niger — nigrui, czernieję
7. Obmutesco — mutus — obmutui, zamilknąć
8. Obsurdesco — surdus — obsurdui, głuchnę, ogłuchnąć
9. Recrudesco — crudus — recrudui, odnawiam się — jątrzę, o ranach.
10. Rubesco — rubui — ruber czerwienię się
11. Vilesco evilesco — vilis — evilui, spodleć.

c, Inchoativu nominalia. bez Perf. i Sup

§ 243. Aegresco — aeger — zapadam na zdrowiu
Albesco exalbesco — albus — bieleję
Ditesco — dives — bogacę się
Dulceseo — dulcis — słodnieję
Grandesco — grandis — rosnę zwiększam się
Gravesco ingravesco — gravis — ciężeję
Incurvesco — curvus — krzywię się
Integrasco — integer — odnawiam się.
Juvenesco — juvenis — młodnieję
Mitesco — mitis — łagodnieję
Mollesco — mollis — mięknę
Pinguesco — pinguis — tyję
Plumesco — pluma — porastam
Puerasco — puer — dziecinnieję
Sterilesco — sterilis — staję się niepłodnym
Teneresco i tenerasco — tener — delikatnieję

CZWARTA KONJUGACYA.

a, Słowa mające w Perfectum ui, vi

§ 244. 1. Apĕrio aperui apertum aperīre, otwieram
2. Opĕrio i cooperio operui opertum, zakrywam; zaś comperio compĕri compertum dowiaduję się; w Praes. i Infinit. także jako Deponens: comperior comperiri; reperio repĕri repertum znajduję; tj.: zaczynające się od Samogłoski mają w Perf ui od Spółgłoski ĕri.
3. Salio salŭi rzadziéj: salĭi saltum salire skaczę, bez Sup. Compos. np.: desilio zeskakuję: exsilio, transilio przeskakuję wyskakuję mają Perf. desilui bez Sup.
4. Eo ivi ītum īre: idę. Patrz § 257. Composita mają w Perf. na ii. Zobacz §. 257.

5. Queo quīvi lub quii quītum quire: mogę. Zob. § 258.
6. Sepelio sepelīvi sepultum: grzebię.
7. Vĕnio, vēni ventum: przychodzę, przedłuża e w Perf.
8. Cio civi cītum cire: wzruszam, skraca i w Sup. Lecz Accio przywoływam ma accītus.

b, Następujące mają Perf. na si lub xi (csi).

9. Amicio amictum: odziewam. Perf. amixi i amicui nieuż. § 245.
10. Farcio farsi fartum (także farsum) farcīre, nadziewam; Comp. confercio refercio: napełniam, mają ersi ertum.
11. Fulcio fulsi fultum: podpieram
12. Haurio hausi haustum: czerpam
13. Raucio rausi rausum: ochrzypnąć
14. Sancio sanxi sanctum i sancītum: uchwalam, postanawiam
15. Sarcio sarsi sartum: łatam
16. Sentio sensi sensum: czuję, mniemam
Comp. consentio, assentio: zgadzam się; dissentio różnię się; praesentio przeczuwam
Assentior bardziéj używane jako Depon. niż assentio: w Perf. atoli równie dobrze assensi jako assensus sum
17. Sēpio (saepio) sepsi septum sepire: grodzę
18. Vincio vinxi vinctum vincīre: wiążę
19. Ferio bez Perfec. i Sup. biję, uderzam; brakujące w Perf. zastępuje się przez percussi, a w Pass. ictus sum; równie ferocio, jestem dziki; superbio, pysznię się; parturio, chcę rodzić, jak i wszystkie Desiderativa na urio np.: esurio łaknę bez Perf i Sup. Zob § 271.

a) Podobne Perf. i Sup. mają: cerno i cresco, mulceo i mulgeo; b) tylko Perf. fulgeo i fulcio, luceo i lugeo, paveo i pasco; c) równe Sup. frico i frigo, maneo i mando, pando i patior, pango i paciscor, succenseo i succendo, teneo i tendo, verro i verto, vivo i vinco.

Następujące idą podług II. lub III. Konjug: pendeo wiszę, pendo wieszam; sedeo siedzę, sido, sadowię się.

Verba Deponentia.

Deponentia I. Konjugacyi, których jest najwięcéj, formują § 246
wszystkie Perfec. i Sup. regularnie, tj. na wzór hortor hortatus sum hortatum hortari; dla tego je tu opuszczamy. To tylko pamiętać należy, że niektóre z nich, lubo zwyczajnie są Deponen. znajdują się także użyte jako activa, tj. na o, np. popŭlor, pustoszę i populo, altercor i alterco, kłócę się.

I przeciwnie są niektóre Słowa, zwyczajnie Activa, które także jako Depon. bywają używane np. dispertio rozdzielam.

Supinum w Deponent rzadko się użyte znajduje.

§ 247

DEPONENTIA KONJUGACYI II.

Do II. Konjug. należy tylko 8 Deponent., z których 5 mają regularnie perf. 3 nieregularnie:

1. L ĭ c e o r licĭtus sum licēri: licytuję; polliceor obiecuję
2. M e r e o r merĭtus sum: zasługuję; lecz częściéj merui od mereo
3. M i s e r e o r miserĭtus skrócone misertus sum: lituję się
4. T u e o r tuĭtus sum: dozieram, strzegę
   Comp. contueor, intueor, spoglądam
5. V e r e o r verĭtus sum: obawiam się, szanuję
6. F ă t e o r fassus sum fatēri wyznaję
   Comp. confiteor confessus sum zeznaję; profiteor wyznaję
7. R e o r rătus sum reri: mniemam sądzę; irrĭtus
8. M e d e o r leczę: bez Perfec. zastępuje się przez medicatus sum, medicari.

DEPONENTIA KONJUGACYI III.

a, Deponentia Konjug. III.

§ 248

1. A m p l e c t o r amplexus sum amplecti; obejmuję
2. F r u o r fruĭtus i fructus sum frui: używam, Part. tylko fruiturus: perfrŭor używam
3. F u n g o r functus sum fungi; sprawuję
4. G r ă d i o r (gressus sum) grădi: stąpam, chodzę
   Comp. aggredior aggressus sum aggrĕdi: zaczepiam
5. I n v ĕ h o r invectus sum invĕhi: wpadam na kogo, łaję
   Właściwie Pass (od veho) vehor vectum sum. Zob. § 220.
6. L ā b o r lapsus sum lābi: upadam, collābor
7. L ŏ q u o r lucūtus sum lŏqui: mówię; allŏquor
8. Q u ĕ r o r, queĭstus sum queri: użalam się, conquĕror
9. S ĕ q u o r, secutus sum sequi, idę za kim, persĕquor
10. M ŏ r i o r, mortuus sum mŏri, umieram, moriturus
11. N ĭ t o r, nīsus i nixus sum niti, wspieram się, usiłuję
12. P ă t i o r, passus sum păti, cierpię
    Comp. perpetior perpessus sum perpĕti, ponoszę
13. R e v e r t o r, devertor, reversus sum reverti powracam
    Perf. i inne czasy od Perf. formują się raczéj podług Activ.: reverti reverteram revertero; podobnie devertor, wstępuję, tylko reversus, który powrócił
14. U t o r, usus sum uti, używam, abūtor.
15. R i n g o r bez Perf. i Sup. zgrzytam, wyszczerzam zęby

b, Deponentia Konjugacyi III. zakończone na s c o r.

§ 249

16. (A p i s c o r) adipiscor adeptus sum adipisci, dostępuję
17. E x p e r g i s c o r experrectus sum expergisci, budzę się
18. I r a s c o r iratus sum irasci, gniewam się
    Iratus sum jako Adjec. znaczy: jestem zagniewany, dla tego za Perf. używa się succensui, gniewałem się.

19. Comminiscor commentus sum comminisci, zmyślam
20. Reminiscor, przypominam sobie, ma za Perf. recordatus sum.
21. Nanciscor nactus sum nancisci, osięgam
22. Nascor natus sum (ale nasciturus) nasci, rodzę się
23. Obliviscor oblītus sum oblivisci, zapominam
24. Paciscor pactus sum (pepigi) pacisci, zawieram przymierze
25. Pascor pastus sum pasci, pasę się; właściwie pass od pasco. (Patrz §. 228).
26. Proficiscor profectus sum proficisci, jadę, ruszam
27. Ulciscor ultus sum ulcisci, mszczę się
28. Vescor jem, żywię się bez Perf. przybiera ēdi od edo

DEPONENTIA KONJUGACYI IV.

1. Assentior assensus sum assentīri, przyzwalam (zobacz assentio]. § 250
2. Experior expertus sum experīri, doświadczam
   Comp. opperior, oczekuję, ma oppertus i opperitus sum: lecz comperior, dowiaduję się, tylko w Praes. obok comperio używane, ale Perf. tylko comperi, dowiedziałem się.
3. Metior mensus sum metīri, mierzę
4. Ordior orsus sum ordīri, zaczynam
5. Orior ortus sum orīri (Part. oriturus) powstaję, wschodzę. Part. Fut. Fass. oriundus znaczy pochodzący, tj. z familii lub miejsca; ortus zrodzony z matki i ojca. Praes. Indic. odmienia się podług Konjug. III.: orior orĕris orĭtur orĭmur etc.; lecz Imperf Conj. orīrer. Podobnie idą coorior i exorior; lecz adorior zaczepić tylko podług IV. adorīris adorītur.

Verba Anomala

Verba anomăla, to jest nieforemne, nazywają się takie słowa, które nietylko Perfectum i Supinum mają nieregularnie, ale nawet i w innych czasach odstępują od podanych wzorów. Odmieniają się one częścią na wzór Konjug. III., częścią na wzór Konjug. IV. Jest ich 10 oprócz sum: § 251

possum edo fero volo nolo malo i eo queo nequeo fio.

1) *Possum, potui, posse,* mogę.

Possum jest złożone z sum i pot (zamiast potis, zdolny mogący, jak sat zamiast satis) ztąd zpotsum przez Assymilacyą possum powstało; zaś Perf. pot-ui zamiast pot fui, pot-sim = possim, potessem, potesse skraca się na possem, posse, i że nareszcie f z fui wypada: pot-fui = potui. § 252

Indicativus			Conjunctivus		
Praesens					
Pos-sum	pŏ tes	pot-est	pos-sim	pos-sis	pos-sit
pós-sŭmus	po testis	pos sunt	pos-sīmus	pos ītis	pos-sint
mogę itd.			gdy mogę itd.		
Imperfectum					
pot ĕram	pot eras	pót-erat	pos sem	pos-ses	pos set
pot erāmus	pot-erātis	pót erant	pos sēmus	pos-setis	pos sent
mógłem itd.			gdy mógłem itd.		
Futurum simplex					
pót ĕro	pot eris	pot erit	Nie ma		
pot-erĭmus	pot-erĭtis	pót erunt			
będę mógł					
Perfectum					
pot-ŭi	pot uīsti	pot-ŭit	pot uerim	pot ueris	pot-uerit
pot-uĭmus	pot uīstis	pot uērunt	pot-uerĭmus	pot-uerĭtis	pot-uĕrint
mógłem itd.			gdy mógłem itd.		
Plusqnamperfectum					
pot-uĕram	pot ueras	pot uerat	potuissem	potuisses	potuisset
pot-uerāmus	pot uerātis	ant	potuissemus	potuissetis	potuissent
mógłem był itd.			gdy mógłem był itd.		
Futurum exactum.					
pot-uĕro	-eris	-erit	Imperat. nie ma		
pot uerĭmus	-ĭtis	-ĕrint			
będę mógł (wprzód) itd.					

Infinitivus

Praesens et Imperf. posse módz, że mogę

Plusquamperf. pot uisse módz było, że mógłem

Part. pot ens -ntis możny, stał się przymiotnikiem; reszty brakuje

2) *Edo, edi, esum, edere*, jeść.

§ 253 Słowo ĕdo idzie zupełnie regularnie podług Konjug. III. tylko obok regularnéj Konjugacyi; przybiera także skrócone formy, które formom słowa esse, zaczynającym się od es, odpowiadają, z tą tylko różnicą, że formy od edo są długie, gdy przeciwnie od sum są krótkie. Tym sposobem ma podwójnie Praes. Indicat., Imperf. Conj., Imperat. i Inf. Praes.

Praesens Indic.	Imperf. Conj.
edo	ederem v. essem
edis ēs (ed-s)	ederes v. ēsses
edit ēst (et-s)	ederet v. ēsset
edĭmus	ederēmus v. essēmus
edĭtis v. ēstis (ed-tis)	ederētis v. essētis
edunt	ederent v. essent

Imperativus	Infinitivus
S. ede v. ēs	edere v. ēsse
P. edīte v. ēste	Impersonal
S. edīto v. ēsto	editur v. ēstur, je się edīto v. ēsto; za ederetur używa się także ēssētur
P. editōte v. estōtē	

edunto. Zresztą zupełnie regularnie podług III. edēbam ederim ederam edissem edam edero edisse edens esum esu esus esurus edendus. Gerund. edendi edendo itd

Toż samo rozumie się o złożonych: comēdo zjadam, exedo wyjadam, adedo, ambedo, objadam, peredo przegryzam, które mają Part. comēsus ambesus adesus exesus, Sup. comēsum i -stum.

3) *Fero, tuli, latum, ferre,* nieść.

Słowo to (podobnie jak sum) składa się z 2ch różnych pierwiastków: § 254
z Perf. tuli, Sup. latum i ze słowa fero, Inf Act. ferre, Pass ferri.

Odmienia się regularnie podług III. Konjug. wyjąwszy ze Samogłoska łączna i, tak w Act., jak Pass. w Praes. Indic. a w Imperat. przed s, t, opuszcza się: fers, fertur, ferte zamiast ferite.

Podobnie wyrzuca się e w Infin.: ferre zamiast ferrere, w Imp. fer za fere, ferrem za ferrerem. *Zob. § 183.

Activum		Passivum	
Indicat.	Conj.	Indicat.	Conj.
niosę	gdy niosę	jestem niesiony	gdy jestem niesiony
fĕro	feram	feror	ferar
fers	feras	ferris	ferāris
fert	ferat	fertur	ferātur
ferĭmus	ferāmus	ferĭmur	feramur
fertis	ferātis	ferimĭni	feramini
ferunt	ferant	feruntur	ferantur
Imperfectum.			
niósłem	gdy niósłem	byłem niesiony	gdy byłem n.
ferēbam	ferrem	ferebar	ferrer
ferēbas	ferres	ferebāris	ferrēris
ferēbat	ferret	ferebātur	ferretur
ferebāmus	ferrēmus	ferebāmur	ferremur
ferebātis	ferrētis	ferebamĭni	ferremini
ferēbant	ferrent	ferebantur	ferrentur
Futurum simplex			
będę niósł		będę niesiony	
feram	laturus -a -um sim sis sit	ferar	
feres		ferēris	
feret		feretur	Nie ma
ferēmus	laturi -ae -a simus sitis sint	feremur	
ferētis		feremĭni	
ferent		ferentur	

Activum		Passivum	
Indicat	Conj	Indicat	Conj
		Perfectum	
zaniósłem	gdy zaniósłem	jestem (już) zanies.	gdy jestem zan.
t u l i	tulĕrim	latus sum	latus sim
tulisti	tuleris	es	sis
tulit	tulerit	a um est	a um sit
tulĭmus	tulerĭmus	lati sumus	lati simus
tulistis	tulerĭtis	estis	sitis
tulērunt	tulĕrint	ae a sunt	ae a sint
		Plusquamperfectum	
zaniósłem był	gdy zaniósłem był	zaniesiony byłem	gdy zaniesiony b.
tulĕram	tulissem	latus eram	latus essem
tuleras	tulisses	eras	esses
tulerat	tulisset	a um erat	a um esset
tulerāmus	tulissemus	lati eramus	lati essemus
tulerātis	tulissetis	eratis	essetis
tulĕrant	tulissent	ae a erant	ae e essent
		Futurum exactum.	
zaniosę		zaniesiony będę	
tulĕro		latus ero	
tuleris		eris	
tulerit	Conj nie ma	a um erit	Conj nie ma
tulerĭmus		lati erimus	
tulerĭtis		eritis	
tulĕrint		ae a erunt	
		Imperativus	
f e r nieś	f e r t o nieśże	ferre bądź niesiony	fertor, bądźże niesiony
ferte nieście	f e r t o niechże niesie	ferimĭni bądźcie niesieni	fertor niechże będzie nies
	f e r t o t e nieścież		feriminor bądźcie nies
	f e r u n t o niechże niosą		feruntor niechże będą n.
		Infinitivus	
Praes. i Imp. f e r r e nieść		f e r r i być niesionym	
Perf. tulisse zanieść, że niósł		latum am um esse, być zan.	
Fut. laturum esse, że będę niósł		latum iri, że będę niesionym	
Part. Praes. ferens -tis, niosący		Supinum latum latu	
Part. Fut. Act.		Part Perf latus a um, niesiony -a -e	
laturus a um, mający nieść		Part Fut Pass	
Gerundium		ferendus a um mający być niesiony.	
ferendum (est) trzeba nieść			
di do, dum do.			

UWAGA. Comp. affĕro (adfero) attŭli, allātum, przynoszę
Antefĕro, antetŭli, antelātum, przenoszę
Aufĕro, abstŭli, ablātum, auferre, unoszę
Circumfero, circumtŭli, circumlatum, obnoszę
Confĕro, contŭli, collatum, conferre, znoszę
Defĕro, detŭli, delatum, zanoszę
Diffĕro, distŭli, dilatum, odkładam
Effero, extŭli, elatum, wynoszę § 255
Infero, intŭli, illatum, wnoszę
Offero, obtŭli, oblatum, ofiaruję
Perfero, pertŭli, perlatum, znoszę
Praefero, praetŭli, praelatum, przekładam, przenoszę
Profero, protŭli, prolatum, wydobywam
Refero, retŭli, relatum, odnoszę
Transfero, transtŭli, translatum, przenoszę

Suffero (sub fero) znoszę, rzadko się używa w Perf. i Sup. sustŭli, sublatum; gdyż te formy zwyczajnie należą do słowa tollo, podnoszę; sustŭlli, sublātum; zaś do suffero służy za Perf. sustinui, zniósłem.

Differo ma tylko w znaczeniu: roznoszę, odkładam Perf. i Sup. distuli, dilatum; w znaczeniu zaś: różnię się, tylko czasy od Praes. uformowane. Zamiast tuli w Perf. znajduje się u komików tetŭli.

4) *Volo, volui, velle*, chcę.
5) *Nolo, nolui, nolle*, niechcę.
6) *Malo (mavolo), malui, malle*, wolę.

Nolle znaczy właściwie: non velle, jak się to z trzech osób Praes. Indic. pokazuje; malle, złożone z magis (mage) i velle, skrócone mavolo, a to na malo; z mavelim malim; z mavellem mallem; z mavolam malam, a nawet sultis zamiast si vultis, visne skróc. vin, znajdujemy przez skrócenie użyte w komedyach; podobnie jak ain za aisne, czy tak? Zob. § 260. § 256

Indicativus.			Conjunctivus.		
Praesens.					
chcę	niechcę	wolę	gdy chcę	gdy niechcę	gdy wolę
vŏlo	nōlo	mālo	velim	nōlim	mālim
vīs	non-vis	mavis	velīs	nolīs	malīs
vult	non-vult	mavult	velit	nolit	malit
volŭmus	nolŭmus	malŭmus	velīmus	nolīmus	malīmus
vultis	non vultis	mavultis	velītis	nolītis	malītis
volunt	nolunt	malunt	velint	nolint	malint.
Imperfectum.					
volēbam	nolēbam	malēbam	vellem	nollem	mallem
-as -at	-āmus -atis -ant		-es et	-ēmus -ētis -ent	
chciałem	niechciałem	wolałem	gdym chciał, gd. niechciał, gd. wolał		

Futurum simplex.

volam nolam malam
-es -et -ēmus -ētis -ent
będę chciał

W Conj. nie ma

Perfectum.

volui nolui malui
-isti -it ĭmus istis -ērunt
zechciałem

voluerim noluerim maluerim
-ris -rit -rimus -ritis rint

Plusquamperfectum.

voluĕram noluĕram maluĕram
ras at āmus -atis atis -ĕrant
zechciałem był

voluissem noluissem maluissem
-es -et -emus -etis ent

Futurum exactum.

voluero nōluero maluero
-ris -rit -rĭmus -rĭtis -rint

W Conj. nie ma

Imperativus.

nolī, nolīte nie ma
nie ma. nolīto nolitōte
nolīto nolunto

Infinitivus

velle nolle malle
voluisse noluisse maluisse
Part. volens, nolens nie ma
Ger. volendi nolendi nie ma
volendo

7) *Eo, ivi, itum, ire.*

§ 257 Idzie po części regularnie podług Konjugacyi IVtéj.; tylko w czasach niedokonanych odstępuje od regularnéj formy.

Indicativus. Conjunctivus.

Praesens

Eo īs ĭt īmus ītis eunt idę eam eas eat eamus eātis eant
gdy idę

Imperfectum

ībam ības ībat ībamus ibātis īrem īres īret irēmus irētis
ībant, szedłem irent, gdy szedłem

Futurum simplex.

ībo ībis ībit ibĭmus ibĭtis ībunt iturus -a -um sim sis sit
pójdę ituri -ae -a simus sitis sint

Perfectum.

īvi ivisti ivit ivĭmus ivistis ivē- iverim -ris -rit rĭmus rĭtis ivē-
runt, poszedłem rint, gdym poszedł

Plusquamperfectum

ivĕram ras rat rāmus rātis ivissem es -et ēmus ētis -ent
-ĕrant, poszedłem był gdym poszedł był

Futurum exactum.

ivĕro -ris -rit -ĭmus -ĭtis ĕrint, Nie ma.
pójdę.

Imperativus.	Infinitivus
I, ī idź; 2) ito, idźże; 3) ito niechże idzie	īre, iść ivisse v. isse, iść było
īte, idźcie; 2) itōte, idźcież eunto, niechże idą	īturum -am -um esse, że pójdę.

Fart. Praes. ĭens, Genit. euntis, idący
Part. Fut. iturus, itura, iturum, mający iść
Gerund. N. eundum, G. eundi, D. eundo etc.
Supin. ĭtum, itu, do chodzenia.

W Passivum używa się tylko jako Impersonale, jako to: itur, idzie się; ibatur, itum est, szło się; ibitur, pójdzie się, eundem est, trzeba iść; eatur, iretur, itum sit, eundum sit, Inf. iri. Ale niektóre Comp przybierają czynne znaczenie (to jest rządzą Accus.), i dla tego mają też zupełną konjugacyą, t. j. czynną i bierną, np. praetereo, pomijam; praetereor, praeterīris, praeter ītur etc., adeor, adīris, adītur, adibar, adibor.

Simplex ma Perfec. ivi; ale Composita, jako to: abeo odchodzę, adeo, udaję się do kogo; coeo schodzę się, exeo wychodzę, ineo wchodzę, intereo i pereo ginę, obeo obchodzę, praetereo pomijam, prodeo występuję, subeo podchodzę, mają zwyczajnie w Perf. tylko ii, np. perii, abii, abierim, abieram, abĭisse, osobliwie adeo, przychodzę, i redeo, powracam; tylko adii, redii.

Vēneo, idę na sprzedaż, Verbum Neutrale Passivum bez Supinum jest skrócone z venum eo; idzie więc zupełnie podług eo: venii, venieram, veniero bez Imperat.; gdy tymczasem ambio obchodzę, ubiegam się, ponieważ już w Praes. zmieniło samogłoskę, zupełnie regularnie podług IV. Konjug. się odmienia, zatrzymując wszędzie i: ambiam, ambiebam w Part. ambiens, ambientis, ambienti, w Gerund ambiendum, ambiendi etc.

8) *Queo, quivi, quitum, quire.* mogę.
9) *Nequo, nequivi,* vel *ii, nequitum,* nie mogę.

Obadwa te słowa konjugują się podług eo. Oprócz Praes, który dość § 258
jest pospolity, inne czasy nie tak często w prozie znajdują się. Zamiast nequeo można także powiedzieć równie dobrze: non queo

Indicativus		Conjunctivus.	
mogę	nie mogę	Praesens.	
queo	nequeo	queam	nequeam
quis	nequis	queas	nequeas
quit	nequit	queat	nequeat
quimus	nequīmus	queāmus	nequeāmus
quitis	nequītis	queatis	nequeātis
queunt	néqueunt	queant	néqueant

Imperfectum.

quibam	nequībam	quirem	nequīrem
quibas			
quibat	nequibat	quiret	nequiret
quibamus			nequiremus
quibatis			
quibant	nequībant	quirent	nequirent
mógłem	nie mógłem		

Futurum

quibo		
quibunt	nequībunt	Nie ma.
będę mógł	nie będę mógł	

Perfectum

quivi, quivit	nequivi v nequii		nequiverim
quivērunt	nequisti	quiverit	nequierit
	nequivit (iit)		nequierint
	nequiverunt vel		
	nequierunt		

Plusquamperfectum

	nequierat		nequisset
	nequierant	quivissent	nequissent

Infinitivus		Participium	
quire	nequire	quiens gen.	nequiens gen.
quivisse (quisse)	nequivisse (nequisse)	queuntis	nequeuntis

Sup. quitum- nequītum.

UWAGA. Znajduje się także Passivum od tych słów: quitur, queatur, nequitur; quita est, nequita est; lecz rzadko się używają.

10) *Fio, fieri*, staję się, bez Perf. i Sup.

§ 259 Nieregularność tego słowa w tem się okazuje, iż mając czynne zakończenie, zastępuje brakujące Passivum od słowa facio, a pożyczywszy od niego Participia: factus, a zatem i wszystkie czasy czynności dokonanéj: factus sum, factus eram, factus ero, factus sim, factus essem, tym sposobem dopiero zupełną składa Konjugacyą.

Czasy czynności niedokonanéj idą regularnie podług IV. Konjugacyi.

Indicativus	Conjunctivus
Praesens	
fio fis fit, fimus fitis fiunt	fiam fias fiat, fiāmus fiātis fiant
Imperfectum	
fiebam -as -at, fiebamus -atis -bant	fiĕrem -eres -eret, -remus -etis -ĕrent.

Futurum	Infinit.
fiam fies fiet, fiemus fiētis fient	fiĕri, factum esse, factum iri v. fore, v. futurum esse.
Imperativ	Part. praet. factus a um
fi fite fito fitōte fiunto	Part. Fut. facturus i faciendus.

UWAGA. Pomiędzy słowami złożonemi są następujące defectiva: infit zaczyna np. mówić loqui, które się tylko jedynie w téj osobie 3ciéj użyte znajduje, jako też defit braknie, defiunt, defiat, defieri (ale w prozie nieużywane).

Słowa ułomne. VERBA DEFECTIVA.

§ 260 Słowa ułomne nazywają się te, które tylko mają niektóre czasy, a i w tych nawet często niewszystkie osoby są w używaniu. Są zaś następujące:

Ajo, inquam, fāri,
i Perfecta: coepi, memini, novi, odi,
Imperativy: apăge, ave, salve, vale; jako też
cedo, quaeso i fŏrem.

UWAGA. Oprócz tu wymienionych znajdują się jeszcze inne słowa, którym także niektórych czasów lub osób niedostaje, np. furo szaleję, ferio biję itd., nie mają Perf. i Supin., a zatem i wszystkich czasów od nich uformowanych; dla tego w takim razie pomagamy sobie, przybierając te czasy od innych słów, np. insanii, szalałem; percussi, verberavi, cecidi, biłem. Również np. słowo: do, daję, nie ma osób d o r i d e r; soleo nie ma Fut. solebo; cupio, polleo, nie ma cupe, polle; wszelako te do słów ułomnych liczyć się nie zwykły.

1) *Ajo*, mówię, tak jest.

Praes. Indicat. ajo ăis ăit	Praes. Conj. — ājas ājat
— — ājunt	— — ājant
Imperf. ājēbam ajebas ajebat	
ajebamus -batis -ant	Reszty nie ma.
Perf. tylko ăit.	

UWAGA. Zamiast aisne używa się często w prozie: a i n, czy tak? ajens tylko jako Adj. niekiedy użyte znaczy: twierdzący.

2) *Inquam*, powiadam (mówię).

Wtrąca się tylko po kilku przytoczonych czyich własnych wyrazach, jak nasze: powiada, np. hunc unum diem, inquam, defende, si potes.

Praes. Ind. inquam inquis inquit
inquĭmus inquitis inquiunt.

Imperf. inquiebat (inquibat)	Imperativ. inque, mów
	inquito mówże inquite mówcie
Perf. inquisti inquit	Fut. inquies inquiet.
	Reszty nie ma.

3) *Fari*, mówić.

To bardzo ułomne słowo ze swemi złożonemi: affari, effari, profari, bardziéj jest w używnniu u poetów w uroczystéj mowie, niż w zwyczajnéj prozie. Najpospolitsze są: fātur 3cia osoba Praes. fantur, fatus sum, fatus eram, fābor i fabitur. Imperat. fāre, mów, i Particip. fātus, -a, -um, (od którego effātum), także w biernem znaczeniu, Sup. fātu. Najzwyczajniejsze w infans, niemowlę, i Casus obliqui Gerundii: fandi (doctissima), fando audivisse, z pogłoski usłyszeć.

4) *Coepi*, zacząłem.

5) *Memini*, przypominam sobie, pamiętam (

6) *Novi*, wiem.) teraz

7) *Odi*, nienawidzę. (

§ 261 Słowa te są właściwie Perfecta słów przestarzałych oprócz nosco i poczęści coepio. — Mają więc tylko te czasy, które się od Perfectum wywodzą, ale (oprócz coepi, zacząłem) mają znaczenie czasu teraźniejszego, gdyż np. nosco znaczy: poznaję, novi poznałem, a zatem znam (teraz); podobnie memini, pamiętam; odi, nienawidzę, dopiero memineram, pamiętałem etc., nie zaś spamiętałem był, Fut meminero, będę pamiętał; Plusquampf. ma znaczenie Impf., a Fut. exact. znaczenie Fut. primi

Perfectum.

zacząłem	pamiętam	wiem	nienawidzę
coepi	memĭni	nōvi	ōdi
coepisti	meministi	novisti v. nosti	odisti
coepit	meminit	novit	odit
coepĭmus	meminĭmus	novĭmus	odĭmus
coepistis	meministis	novistis v. nostis	odistis
coepērunt	miminērunt	novērunt v. nōrunt	oderunt.

Plusquamperfectum

zacząłem był	pamiętałem	znałem	nienawidziłem
coepĕram	meminĕram	novĕram v nōram	oderam
	as -at amus -atis ant		

Futurum

zacznę	będę pamiętał	będę znał	będę nienawidził
coepĕro	meminero	novero noveris v. noris etc.	odero
	is -it imus -itis -rint.		

Perfectum Conj.

gdym zaczął	gdy pamiętam	gdy znam	gdy nienawidzę
coepĕrim etc.	meminerim etc.	noverim v. norim	oderim etc.

Plusquamperfectum

coepissem etc.	meminissem	novissem v.	odissem etc.
gdym zaczął był		nossem.	

Imperat. Tylko memento, pamiętaj; mementōte, pamiętajcie.
Infinit. coepisse meminisse novisse v. nosse odisse
Fut. Inf. coepturum -am -um osurum -am -um, esse chcieć
esse, chcieć zacząć nienawidzieć
Perf. Pass. coeptus — Participia — perōsus, exōsus, znie-
zaczęty nawidziwszy, w znacz czynnem.
Part. Fut. Act. coepturus — Fut. Act. osurus -a -um

Coepi stoi zwykle z Inf. Act. np.: coepi scribere; unikać należy rzeczownika w Acc. jako Objektu. Przy Inf. Pass. stoi zwykle coeptus sum, np. pugna coepta est, zaczęła się; bellum coeptum est, wojna się zaczęła; z Infinit. Passiv. innego słowa, np.: pons institui coeptus est. Desiderari coepta est Epaminondae diligentia.

8) *Salve,* bądź pozdrowiony.	9) *Ave (have),* witaj.	10) *Vale,* bądź zdrów.	§ 262
Plur. salvēte	avēte	valēte	
(Imp. salvēto)	(avēto)	(valēto)	
Infin. salvēre	avēre	valēre	
Fut. salvēbis	—	valēbis.	

Ostatnie w miejscu Imperat. salve, vale. Inf. tylko ze słowem jubeo, np.: valere te jubeo, bywaj mi zdrów; jubeo vos salvere, pozdrawiam was.

11) *Age,* nuże; Plur. agite. 12) *Apage,* precz. Apāge znaczy właściwie: odpądź, dla tego też miewa Objekt w Accus. np. apāge istas a me sorores oddal odemnie te siostry, apāge te, precz z tobą.

13) *Cedo,* daj tu, powiedz; także Imper. in Sing. i Pl. lecz ma oprócz tego osobny Pluralis, cedite albo cette; cēdo dextram, daj prawicę; cedo quid faciam, powiedz co robić. — E jest krótkie i tem się różni od słowa cedo, ustępuję; cedo, cedite, podobnie jak apāge, mają przy sobie Accus. np.: cette, dajcie, manus vestras, measque accipite! cedo tuum consilium, powiedz twoją radę.

14) *Quaeso, quaesumus,* proszę, prosimy; początkowo to samo, co quaero; w dobréj prozie wtrąca się w środku zdania.

15) *Forem,* byłbym; jestto Imperf. Conj.; Sing. jest cały wużyw.; Plur. tylko forent; prócz tego jeszcze fore, to samo, co futurum -am -um esse (zob. sum). Forem używa się w zdaniach warunkowych i celowych w znaczeniu: byłbym, abym był.

Słowa nieosobiste. VERBA IMPERSONALIA.

1) Nieosobiste Impersonalia nazywają się takie słowa, które § 263
mają tylko 3cią osobę Sing. i które nie odnoszą się wcale do Subj.

Należą do Konjugacyi II, wyrażając zwykle jakie uczucie, i formują po części dwojako Perf.

Miseret me, misertum v. miserĭtum est, żal mi
Piget me, piguit v. pigitum est, przykro mi
Poenĭtet me, poenituit, Fut. poenitebit, żal mi
Pudet me, puduit v. pudĭtum est, wstyd mnie
Taedet me, pertaesum est (rzadko taeduit) przykrzy, nudzi mi się

§ 264 2) Impersonalia tym sposobem się konjugują:

Indic. (me, te, illum, nos, vos, illos) poenitet, poenitebat, poenitebit poenituit, poenituerat, poenituerit
Conj. — — poeniteat poeniteret, -tuerit -tuisset
Infinit. poenitere, poenituisse. — Daléj także następujące:

Decet me, decuit, przystoi, ze złożonemi dedĕcet, nieprzystoi
Libet mihi (lubet) Perf libuit v. libĭtum est, podoba się
Licet mihi, licu't v. licĭtum est, wolno jest
Liquet, licuit, wiadomo jest
Oportet, oportuit, Fut. oportebit, potrzeba.

Przy wszystkich tych nieosobistych słowach, oprócz miseret, taedet i oportet, może stać jako Subjekt Neutrum Pronom. Sing., np.: hoc me piget, to mnie korci; a przy libet i licet nawet Plur. haec libent, to się podoba; non omnia licent, nie wszystko wolno.

Decet, dedecet może przybierać zwyczajny Nomin. jako Subj., tak w Sing., jak Plur.

Brakujący Imperat. opisuje się, jak zwykle, przez Praes. Conj. pudeat te, wstydź się.

Równie brakuje im Particip. i form od tychże pochodzących. Tylko; decens przyzwoity, libens chętny, licens wolny, rozwiozły, poenitendus pożałowania godny, i pudendus, szpetny, haniebny, są w używaniu.

§ 265 3) Nareszcie używa się jeszcze wiele słów w 3ciéj osobie, nieosobiście, tj. bez Subjektu, które należą do słów osobistych, mających mniéj więcéj inne znaczenie.

Accĭdit, Fit, Evĕnit, Contingit — zdarza się
Restat, Superest — pozostaje
Interest, Refert — zależy na tem
Appāret, Constat, Patet — wiadomo
Expĕdit, Condūcit — użyteczna
Convĕnit — przyzwoita
Liquet, Fugit — uchodzi wiadomości
Delectat, Juvat — miło jest
Fallit — uchodzi wiadomości
Placet — podoba się
Praetĕrit — Sufficit — jest dosyć
Latet — Vacat — braknie.
Praestat — lepiéj jest

§ 266 4) Następujące, wyrażające zmianę powietrza, są Impersonalia dla opuszczonego deus, lub coelum.

Fulmĭnat (Fulgŭrat (	błyska się	Pluit ningit, deszcz śnieg pada	
Grandĭnat. grad pada		Rorat, rosi	
Lapidat, kamienny deszcz pada		Tonat, grzmi	
Lucescit, dnieje (illuxit)		Vesperascit, zmierzcha się (Advesperavit Perf.)	

5) Nareszcie 3cia osoba Sing. Passivi zwykła się używać nieosobiście od wielu słów nijakich, nie formujących osobistego Passivum, np.: § 267

pugnatur, walczy się; currĭtur, biega się; vivitur, żyje się; bibitur, pije się; editur, je się; itur, idzie się; ventum est, przyszło się; eundum est, trzeba iść.

PRZESTROGA. W polskiem używają się Infinit. nieosobiście, np. słychać, widać, znać; to się w łacinie wyraża przez Impersonalia: dicitur, fertur, traditur, apparet, perspicuum est.

UWAGA. Impersonalia nie mają Imperat., zastępuje się więc tenże przez Praes. Conjunct., np. pudeat te, wstydź się; liceat mihi, niech mi będzie wolno (także liceto). Również nie mają Participiów, wyjąwszy: decens, przyzwoity; licens, rozwiozły; libens, chętny; poenitens, żałujący; pudens, wstydliwy; pudendus, wstydny, które się na Adjectivy zamieniły.

CZĘŚĆ III.

ETYMOLOGIA czyli POCHODZENIE WYRAZOW.

Etymologia poszukuje ostatecznego pierwiastka czyli źródłosłowu i wskazuje nam prawidła, podług których tworzą się w łacinie z wyrazów pierwiastkowych pochodne i złożone, i jakie jest ich znaczenie. § 268

Tworzą się wyrazy z pierwiastkowych albo przez dodawanie pierwiastkowym, najczęściéj na końcu, pewnych końcowych syllab czyli zakończeń, albo też składając dwa osobne wyrazy pierwotne w jeden nowy wyraz. Dla tego rozróżniać należy pod względem pochodzenia wyrazy pierwotne czyli pierwiastkowe, vocabula primitīva, i pochodne, derivata; zaś pod względem składania: pojedyńcze, simplicia, i złożone, composita.

Będzie tu mowa tylko o Słowach, Rzeczown. i Przymiotn.

I. Pochodne Słowa.

Pochodne Słowa wywodzą się albo od innych słów (Verba verbalia), albo od imion (Verba nominalia). § 269

A. Między słowami uformowanemi od innych słów rozróżniać trzeba: słowa częstotliwe, Verba frequentatīva; pożądliwe, desiderativa; zdrobniałe, deminutiva, poczęcie czynności oznaczające, inchoativa.

§ 270. 1) Słowa częstotliwe, frequentativa, interativa, wyrażają często powtarzane, jak w polskiem: być, bywać; pisać, pisywać; siedzieć, siadywać, albo też natężone działanie, i dla tego zowią się też intensiva. Należą wszystkie do Konjugacyi I. i formują się od Supinum pierwotnego słowa, zamieniając um na are, np.:

Curro, Sup. cursum, freq. cursare
Cano — cantum — cantare
Dico — dictum — dictare
Volvo — volutum — volutare.

W Iszéj jednak Konjugacyi Sup. regularne atum zamienia się na ito, itare, i ta formacya jest najpowszechniejsza, używana i w tych słowach, które pochodzą od innych już częstotliwych, foremnie utworzonych.

Clamo, Sup. clamatum, freq. clamito, clamitare
Impero — imperatum — imperito, imperitare
Rogo — rogatum — rogito, rogitare.

Niektóre już częstotliwe np. dicto, curso, od dico, curro, drobnieją jeszcze bardziéj: dictito, cursito i są więcéj jak te pierwsze w używaniu.

§ 271 2) Słowa zdrobniałe, często z pogardą, Verba deminutiva, odmieniają się podług Konj. I. i mają zakończenie illo, Inf. illare, np. cantillo od canto, trelować, pośpiewywać; con scribillo, gryzmolę Takich słów jest mało.

3) Słowa pożądliwe, desideratiua, wyrażają pragnienie, dążenie; należą wszystkie do Konjug. IV. z zakończeniem urio, urire; formują się podobnie, jak częstotliwe od Supinum, np. empturio od emptum, mam ochotę kupować, dormiturio, nie mają ani Perf. ani Sup., wyjąwszy: esurio od edo, esum łaknę; nupturio, chcę iść za mąż, i parturio, rodzę, które mają Perf esurivi, nupturivi, parturivi, bez Sup.

4) Słowa poczynające, Verba inchoativa, wyrażające poczynanie się czynności; kończą się na sco i idą podług Konjugacyi III., np.: areo, jestem suchy; aresco, schnę; langueo, jestem słaby; languesco, słabieję. Osobliwie lubią Łacinnicy tym słowom dodawać przyimki, jak się i w polskiem te słowa przez za formują, np. dormio, śpię; obdormisco, zasypiam; przyczem uważać trzeba, że słowa pierwotne I. Konj. formują Inchoativa na asco, do II. esco, do III i IV. isco, np.: od labare, labasco, zachwiać się; palleo, pallesco, blednieję; gemo, ingemisco, wzdycham; dormio, obdormisco, zasypiam.

Wiele Słów tego gatunku na sco, formuje się także od Imion, tj. od Rzeczowników i Przymiotników, np. od puer,

puerasco, dziecinnieję; od lapis, lapidesco, kamienieję. (Zob. Inchoat. §. 239—243)

B. Formowanie Słów od Imion, Verba nominalia, tj od Rzeczowników i Przymiotników, odbywa się podług téj zasady, że Słowa pochodne, mające znaczenie nieprzechodne, czyli nijakie, przybierają w ogólności zakończenie II. Konjugacyi. Słowa zaś ze znaczeniem przechodnem, czyli czynne, zakończenie Konjugacyi I., i do téj ostatniéj należy najwięcéj od Rzeczowników i Przymiotników uformowanych: § 272

a) od Adj. albus, biały; albēre, bielić się;
flavus, żółty; flavēre, żółcić się;
od flos (floris) kwiat; florēre, kwitnąć;
lux (lucis) światło: lucēre, świecić; przeciwnie zaś:

b) numerus, numerare, liczyć: arma, armare, uzbrajać;
signum, signare, znaczyć; albus, albare, bielić (co);
nomen, nominare, nazywać; liber, liberare, uwolnić;
vulnus, vulnerare, ranić: sanus, sanare, uzdrowić.

Od Rzeczowników bardzo wiele uformowanych zostało Deponentiów na ari, także do I. Konjugacyi należących, oznaczających czynność i stan tego wyobrażenia, które w Rzeczowniku jest zawarte, np. od ancilla, służąca; augur, wróżek; aemŭlus, współzawodnik; medĭcus, lekarz; piscis, ryba; ancillari, służyć; augurari, wróżyć; aemulari, ubiegać się; medicari, leczyć; piscari, ryby łowić.

II. Pochodne Rzeczowniki.

Rzeczowniki pochodne wywodzą się: § 273

A. Od Słów, Substantiva verbalia.

1) Dodając do Sup. słów przechodnych zakończenie or w miejsce um, formuje się Imię męzkie (Subjekt słowa), np.
amator, monĭtor lector, audĭtor,
adulator, fautor, conditor, largītor;
od amo, amatum; adūlor, adulatum etc.

UWAGA. Zakończone na tor formują fem. na trix, np.: fautrix, adjutrix, victrix, inventrix, genitrix. Niektóre formują się także i od Rzeczowników, np. aleator, kosternik, szuler; janitor, odźwierny; viator, podróżny; od alea, kostka; janua, drzwi; via, droga itd.

2) Zakończenie or przydane do pierwiastka słów oznacza czynność albo stan Słowa rzeczownie wzięty, np. clamo, wołam amo, kocham; będzie clamor, krzyk, amor, miłość; najwięcéj Słów Konjugacyi II. favor sprzyjanie, timor bojaźń, moeror smutek, splendor blask.

3) Zakończenia io i us, podług IVtéj Deklinacyi przydane do Sup. po odrzuceniu um wyrażają czynność Słowa oderwaną

w formie Rzeczownika i oddają się w polskiem pierwsze najczęściéj przez Rzeczownik słowny na nie: motio, motus, poruszenie, ruch.

4) Zakończenie men obok mentum, którego jest tylko przedłużeniem, oznacza rzecz a często narzędzie, np.: tegmen i tegumentum, przykrycie; stramen i stramentum, posłanie; lecz częściéj samo bez krótszéj formy np. adjumentum, pomoc, bez adjumen.

5) Zakończenia ŭlum (bulum, culum) oznaczają narzędzie lub naczynie, np.: jacŭlum, pocisk; vehicŭlum, wóz (od veho); venabŭlum, oszczep.

6) Nareszcie syllaba ium wyraża skutek słowa, albo miejsce czynności, np. gaudium radość, odium nienawiść; dissidium niezgoda; refugium schronienie, comitium plac obrad.

Syllaba crum znaczy także miejsce, gdzie się coś dzieje, np. lavacrum, łaźnia; sepulcrum, grób; albo też narzędzie, np. fulcrum, podpora, od fulcio.

7) Na igo wyrażają chorowity stan np. vertīgo, zawrót głowy; prurīgo, świerzbiączka.

§ 274 B. Pochodne Rzeczowniki od Rzeczowników, Substantiva nominalia

1) Deminutiva, zdrobnałe, formują się:

a) Za pomocą syllab ulus, ula, ulum, stósując się do rodzaju pierwotnych najczęściéj I., II., a niekiedy III. Deklinacyi, np.: rivus, rivulus; luna, lunula; saxum, saxulum; adolescens, adolescentulus.

Zamiast ulus służy także olus, -a -um tym Rzeczownikom, w których Samogłoska po Samogłosce następuje, np. linea, filius, malleus; lineola, filiolus, malleolus, młotyszek.

b) Imiona III. i IV. Deklinacyi najczęściéj przybierają jeszcze c w środku: fraterculus, paterculus, flosculus, ponticulus, versiculus, matercula, opusculum.

c) Zakończenie cllus znajduje się najczęściéj w I. i II. Deklinacyi, zwykle w wyrazach mających płynną Spółgłoskę l, n, r: ocellus, asellus, agellus, libellus, od oculus, asinus, ager, liber.

Mała liczba zdrobniałych kończy się na illus: lapillus od lapis, anguilla od anguis.

d) Zakończenie zdrobniałe jeszcze się niekiedy rozszerza przez unculus, uncula, jak np. u nas serduszko, serduleńko; Michałek, Michałeczek; wzakończonych na o, onis lub inis, np. homunculus, carbunculus, puer, puella, puellula.

2) ium dodane do pierwiastka, tworzy najczęściéj wyobrażenie zbiorowe: consors, consortium, wspólnik, wspólnictwo; collega, collegium, sacerdotium.

3) arium, znaczy schowanie, miejsce, gdzie się coś chowa, np. aerarium, skarbiec, od aes: columbarium, gołębnik.

4) atus przydane do Imion osobowych, oznacza godność, np. consulatus, tribunatus, pontificatus.

5) ētum przydane najczęściéj imionom roślin, znaczy miejsce,

gdzie takowe w obfitości się znajdują, np: quercētum, dąbrowa; vinetum, winnica; dumetum, krzaki cierniowe.

6) ile, przyczepione do imion zwierzęcych, znaczy stajnią czyli oborę, np. bovīle, wolarnia; ovīle, owczarnia, equīle, stajnia. Przydane do Słów znaczy miejsce, gdzie się czynność odbywa, np. cubīle, łoże, sedile, siedzenie.

7) Patronymica, Imiona rodowe (własne), oznaczające syna albo w ogóle potomka, formują łacińscy poeci na wzór greczyzny, dodając do imienia przodka des, np. Romulus, Romulides; jak u nas Olgierd, Olgierdowicz; Jagiełło Jagielończyk.

a) Najzwyczajniejsze jest zakończenie ides w zakończonym na us II. Deklin., jako też wielu z Deklin. III., np. Priamus, Priamides; Cecrops, Agenor, Cecropides, Agenorides.

ĭdes mają imiona na eus i cles: Atrīdes (Atreus), Pelīdes (Peleus), Heraclīdes (Heracles).

b) Zakończone na as, należące do I. Deklin. formują Patronymica na ades, np. Aeneas, Aeneades.

Femin. od Imion rodowych tworzą się przez zmianę ĭdes na ēis, ades na as, np. Nerīdes, Nerēis; Atlantiades, Atlantias § 275

C. Pochodne Rzeczowniki od Przymiotników.

1) Zakończenie itas jest najzwyczajniejsze, wyrażające przymiot rzeczownie wzięty i odpowiada polskiemu zakończeniu ość. Formuje się zaś pospolicie od przypadku zakończonego na i: od cupidus chciwy, fecundus żyzny, celer prędki, felix szczęśliwy, atrox okropny, facilis łatwy, bonus, verus, będzie: cupiditas chciwość, fecunditas, celeritas, facilitas, atrocitas, bonitas, veritas. — Przymiotniki zakończone na ius formują Substantiva na iētas, np. pius, varius, ebrius; piĕtas pobożność, variĕtas rozmaitość, ebriĕtas pijaństwo

2) Tegoż samego znaczenia jest zakończenie ia, w Przymiotnikach jednego zakończenia, uformowane także od przypadku zakończonego na i, np. audacia od audaci, śmiałość; clementia, impudentia, constantia; od concors, concordia, zgoda. — Przymiotniki na us, przybierają także niekiedy w tem znaczeniu itia, np. justitia od justus, sprawiedliwość; avaritia, pudicitia, laetitia, radość.

3) Zakończenie tūdo, także do przypadku zakończonego na i dodane, ma podobne znaczenie, np. magnitudo wielkość, altitudo wysokość, pulchritudo piękność, fortitudo, similitudo.

III. Pochodne Przymiotniki od Słów i Rzeczowników.

A. Adjectiva Verbalia od Słów.

1) Przez zakończenie bundus najwięcéj w I. Konjug. formują się participialne Przymiotniki w znaczeniu Part. Praes. ale wzmocnionem, np. laetabundus, mocno się cieszący; mi- § 276

rabundus, pełen zadziwienia; lacrimabundus, obficie łzy wylewający; moribundus, umierający. — Podobne znaczenie ma zakończenie cundus: iracundus (irasci) gniewliwy, rubicundus, czerwieniejący się.

2) Zakończenie idus najczęściéj od Słów nieprzechodnych II. Konjug. wyraża przymiot Słowa: algidus, zmarzły, od algēre; calidus, gorący, od calere.

3) Zakończenia ĭlis i bĭlis wyrażają biernie możebność lub zdolność doznawania czego, np.: fragĭlis, dający się złamać, kruchy, znikomy; delebĭlis, dający się zgładzić; mobĭlis, ruchomy; amabĭlis, kochania godny.

4) Zakończenie ax dodane do pierwiastka Słowa, wyraża skłonność, najczęściéj złą: loquax gadatliwy, pugnax, skłonny do walczenia, waleczny; edax, vorax żarłoczny, rapax, fallax.

B. Adjectiva nominalia.

§ 277. Najwięcéj atoli formuje się Przymiotn. pochodnych od Rzeczown.

1) Na eus formują się Przymiotniki od Rzeczowników matery alnych, jak w polskiem: złoty, gliniany, np.: aureus, plumbeus, ferreus, ligneus, vitreus.

Zakończenia ius, icus, ilis, alis, aris, ensis. znaczą należenie do czego, np. imperatorius imperatorski, hostilis nieprzyjacielski, consularis, bellicus, navalis, castrensis, od imperator, hostis, consul etc.

2) Zakończenie īnus używane jest przy imionach żywotnych, tj. zwierzęcych, np. anserīnus, gęsi; daléj ludzkich, np. divīnus, peregrinus, masculinus.

3) arius wyraża najczęściéj rzemiosło, ale także i inny ogólny przymiot, np.: statuarius rzeźbiarz, carbonarius węglarz, argentarius wexlarz, ostiarius odźwierny.

4) Na osus wyrażają obfitość albo też skłonność do czego, np. arenosus piaszczysty, lapidosus kamienisty; na lentus zwykle złą skłonność: vinolentus, napiły, fraudulentus.

5) Liczna jest formacya Przymiotników na ātus na wzór Part. Perf. I. Konj.; wyprowadza się od Rzeczown. i znaczy mienie: alatus skrzydlaty, barbatus brodaty, falcatus, calceatus.

6) Zakończenia anus, inus i as (Gen. atis) znaczą pochodzenie zkąd, np. urbanus, marinus, Arpinas, od urbs mare Arpinum.

Złożone. COMPOSITA.

§ 278. Kiedy do składu wyrazu dwa osobne wchodzą Słowa, natenczas wyraz ten nazywa się złożonym, Compositum. W każdym wyrazie złożonym ostatnie słowo zawiera w sobie istotne znaczenie całego wyrazu; pierwsze zaś wyraża tylko bliższe okryślenie [okryślnik] drugiego, np. agricola (agrum colens) rólnik.

1. Gdy pierwszy członek (okryślnik) wyrazu złożonego jest wy-

razem odmiennym, wtenczas albo się skraca tak, że tylko sam pierwiastek pozostaje, np. magn-animus, wielkoduszny, albo też spaja się za pomocą łącznéj Samogłoski i [rzadko o, u z drugim członkiem np. arm-i ger.

UWAGA. Skład wyrazów złożonych może być czworaki:
1. kiedy 1szy członek ulega zmianie np. magnanimus.
2. kiedy 2gi — — inculco.
3. kiedy oba członki ulegają zmianie, np. armiger.
4. kiedy oba członki pozostają niezmienne: interrex.

Ostatnim sposobem zestawione, są tylko pozornie złożone, np. respublica, rosmarinus, bo je także osobno pisać, a nawet deklinować można: roris marini. Kiedy 1szy członek stoi w Genit., wtenczas deklinuje się tylko 2gi członek: aquaeductus, plebiscitum.

a, Substantiva composita.

Rzeczowników najwięcéj jest takich, gdzie pierwszy członek § 279
jest Rzeczownikiem, drugi Słowem. Jestto właściwie skrócone zdanie, składające się z Subj. i Praedicatu:

artifex, kunsztmistrz (z ars facio) coeli cola, niebianin
opifex, rzemieślnik (z opus facio) fidicen, skrzypek
carnifex, hycel (caro facio) tubicen, trębacz
fratricīda, bratobójca (frater caedo) vaticinium, wieszczba
parricida, ojcobójca.

Widzimy, że gdy 1szy członek spojony jest z 2gim przez i; drugi członek musi ulegać większéj zmianie, ponieważ Słowo na Imię zamienić się musi. Z innych członków mniéj jest wyrazów składanych, np.: rupicapra (rupes capra) koza dzika, latifundium, dobra, triennium. 3 lata, biduum (bis, dies) 2 dni.

b, Adjectiva composita.

a) Podobnym sposobem składają się i Adjectiva z Imienia i Słowa, za pomocą łącznéj Samogłoski i:
fatidicus wieszczący, veridicus prawdomowny,
dulcisonus słodkobrzmiący, particeps udział mający,
ignivomus ogień wyrzucający, carnivorus mięsożerny
pedisequus idący za kim, foedifragus wiarołomny.

b) Daleko pospolitszy w prozie skład Przymiotnika jest z Partykuły i Imienia; najzwyczajniejsze są: con, per, prae, sub, i nierozdzielne dis, ve, np.
consors mający udział, praeclarus przesławny, dissimilis dispar, niepodobny nierówny, difficilis trudny, discors niezgodny, vecors vesanus, szalony.

Przyimki a, de, ex, in, se znaczą brak czego:
amens demens szalony, exspes bez nadziei, impius bezbożny, ingratus niewdzięczny, inermis bezbronny, imberbis bez brody, sobrius trzeźwy.

c) Adjectiva powstające ze składu Imion:
quadrupes bipes, czworo dwunożny, misericors litościwy, magnanimus wielkoduszny, triceps, trójgłowy; pospolicie adv, bene i male ze słowami dico, facio, volo: maledicus, maleficus, malevolus, benevolus.

c, Verba composita.

a) Słowa mogą się łączyć ze słowami i wtenczas tylko pierwszy członek doznaje zmiany, np. patefacio, otwieram.

b) Substantiva łączą się ze Słowami za pomocą i:
acdificare [aedes facere) budować; significare, znaczyć,
tergiversari (tergum vertere) zwłaczać; lucrifacere, zyskiwać.

c) Najliczniejsze są Słowa złożone z Praeposit. i Słów z Assymilacyą odpowiednich głosek w Przyimku; w Słowie zaś zamieniają się a na ĭ lub e, e na ĭ, ae na ī: facio—afficio, cedo— concĭdo, ago— abĭgo, salio— desilio, emo— redĭmo, scando—ascendo, spargo, conspergo, premo—comprĭmo, caedo, quaero, laedo— incīdo, inquīro, illīdo: claudo, plaudo— — inclūdo, explōdo.

Adjectiva złożone z Przymiotnika i Rzeczownika najmniéj się zmieniają, np. centimanus, misericors, bipes.

CZĘŚĆ IV.

O PARTYKUŁACH.

Przysłówek, ADVERBIUM.

§ 280 1. Przysłówki dzielą się pod względem formy na pierwotne, primitiva, i pochodne, derivata.

Przysłówków pierwotnych jest niewiele, np. cur czemu, cras jutro, fere prawie, ita tak, nunc teraz, sic tak, satis dosyc, saepe często, tum wtenczas, vix ledwie.

Najwięcéj wyprowadza się Przysłówków pochodnych od Przymiotników i Imięsłowów z zakończeniem na e, o, ter, lub iter.

a) Od Przymiotn. i Imiesłowów na us, a, um, i er, a, um, to jest do II. Deklinacyi należących, formują się Przysłówki zakończone na ē, np.

od altus, liber, pulcher formują się Adverbia: alte, wysoko, libere, pulchre; bonus, malus, mają bĕnĕ, mălĕ.

§ 281 2. b) Niektóre Przysłówki, pochodzące od Przymiotn. Dekl. IIgiéj, mają zakończenie o zamiast e:

falso fałszywie, sedŭlo pilnie, merĭto słusznie.

3. c) Wszystkie inne Przymiotn., jako też Participia na ns, a zatem należące do III. Dekl., formują Adverbia na iter; ter.

par- parĭter, celer- celeriter, elegans -nter, utilis- utiliter, turpis- turpiter, conveniens -ter, ferox ferociter, fortis fortiter, abundans -ter. Od audaci zwyczajniéj audacter, niż audaciter, a od difficilis difficulter. Od nequam nequiter, niegodziwie. Zamiast recenter, lepiéj recens. Od niektórych na us formują się Adverbia razem na e i na ter: dure i duriter, firme i firmiter, humane i humaniter, large i largiter, luculente luculenter; lecz alius ma tylko aliter, i violentus, gwałtowny, tylko violenter.

4. d) W wielu Przymiotnikach kładzie się rodzaj nijaki zamiast Przysłówków:

impune bezkarnie, recens świeżo

5. II. Wiele Przysłówków formuje się z zakończeniem im itus. § 281
a) Na im od Sup. oznaczają sposób, jakim się co dzieje:
caesim, punctim, ostrzem; cursim w biegu; sensim nieznacznie, furtim, ukradkowym sposobém; raptim raptownie, statim zaraz; a niektóre z nich formują już to na im, już na e; conjunctim i conjuncte, łącznie; separatim -e, gravatim -e, strictim i stricte.

b) Na ātim, po większéj części od Rzeczowników, wyrażają podziałowe postępowanie podług pewnego porządku:
catervatim, cumulatim, gregatim, gromadnie, kupą; curiatim, kuryami; turmatim hufcami, gradatim stopniowo, po stopniach: nominatim, po imieniu; viritim mąż w męża.

6. III. Daleko mniéj Adverbiów formuje się na itus, wyrażających pochodzenie (od Rzeczowników):
coelitus, divinitus, od Boga, z nieba, funditus, z gruntu, radicitus z korzeniem.

7. IV. Wielka ilość Przysłówków powstaje z przysłówkowego użycia rozmaitych przypadków w Imionach; najczęściéj jednak § 282
Ablat. albo też Accus. Sing. lub Plur. na ā ō e īs.

Z Ablat.: dextrā w prawo, sinistrā w lewo, rectā (via) wprost, certō pewno, cito szybko, crebro często, continuo zaraz, falso fałszywie, fortuito przypadkowo, manifesto oczywiście, merito słusznie, perpetuo ustawicznie, raro rzadko, sedulo pracowicie, sero późno, subito nagle, tuto bezpiecznie, sponte dobrowolnie, foris na dworze, paucis krótko, gratis darmo.

Z Accus. powstało wiele Adverb. z II. i III. Deklin.: ceterum zresztą, multum wiele, plurimum bardzo wiele, paulum parum mało, nimium i nimis, zbyt wiele, solum tylko, tantum tyle, quantum ile, plerumque najczęściéj, facile łatwo, difficile (difficulter) trudno, sublime w górę, partim częścią, foras na dwór, alias inaczéj.

Nadto złożone: hodie dziś, quemadmodum jak, praeterea prócz tego itd., i te są zwykle złożone albo z Przyimka ze swym przypadkiem: denuo, za de novo, znowu, imprimis szczególniéj; albo z dwóch partykuł, np.: interdum, insuper.

Stopniowanie Przysłówków.

1) Stopniowanie Przysłówków stósuje się zupełnie do stopniowania Przymiotników, gdyż te tylko Adverbia stopniują się, które od Przymiotników i Imięsłowów pochodzą z zakończeniem e, o lub ter; wszystkie więc nieforemności w stopniowaniu Przymiotników przechodzą także na Adverbia. § 283

2) Comparativus Adverbiów jest jednakowy z Neutrum Compativów Przymiotników, a Superlativus formuje się od Super-

lativu Przymiotn., zamieniając us na e: docte, doctius, doctissime; fortiter (fortis) fortius, fortissime; celeriter (celer) celerius, celerrime.

Z Adverb. na o zatrzymują w Superlat. o tylko dwa: meritissimo i tutissimo; wszystkie inne mają e.

Nieregularne: bene, melius, optime male pejus, pessime paulum, minus, minimum i minime multum, plus, plurimum prope, propius, proxime etc.

Z pierwotnych Adverbiów tylko: diu, długo, diutius diutissime, saepe często, saepius saepissime, stopniują się.

Possitivu nie mają: magis, maxime (zastępuje się przez magnopere, valde) deterius gorzéj, deterrime, potius raczéj, potissime, częściéj potissimum; prius pierwéj, primum v. primo; ocius prędzéj, ocissime. — Comparativu nie mają: nuper świeżo, nuperrime: nove (noviter) novissime: merito słusznie, meritissimo. — Superlativu nie mają: satis satius, tylko z est, lepiéj jest: secus, secius.

Wykaz najpospolitszych Przysłówków.

§ 284 A. Adverbia loci, Przysłówki miejsca, stoją na pytanie: gdzie? zkąd? dokąd?

a, Na pytanie: gdzie?

Ubi gdzie?	Quā którędy	Usquam gdziekolwiek
Ibi tam	Ea tamtędy	Uspiam
Hic tu (gdzie ja)	Hac tu (gdzie ja)	Nusquam nigdzie
Isthic tam (gdzie ty)	Ista, Istac tam (gdzie ty)	Nuspiam
Illic tam (gdzie on)	Illa, Illac tam (gdzie on)	Praesto na podoręczu
Alicŭbi gdziekolwiek	Aliqua gdziekolwiek	Obviam naprzeciw
Ubīque, Ubīvis, Ubilĭbet wszędzie	Quavis, Qualibet którędykolw.	Procul daleko
Alĭbi gdzieindziéj		Prope blizko

Na pytanie: zkąd?

Unde zkąd	Illinc ztamtąd (gdzie on)	Undelibet zkądkolwiek
Inde ztąd	Alicunde zkądkolwiek	Aliunde zkądinąd
Hinc ztąd (gdzie ja)	Undĭque zewsząd	Utrinque z obustron
Istinc ztamtąd gdzie ty		

c, Na pytanie: dokąd?

Quō dokąd?	Illo, Illuc tam (gdzie on)	Quovis, Quolibet dokądkolwiek
Eo tamdotąd	Aliquo, Quoquam, Quopiam dokądkolwiek	Alio gdzieindziéj
Huc tu do mnie		Intro wewnątrz
Isto, Istuc tam (gdzie ty)		Retro w tył

Ultro citroque, tam i sam.

UWAGA I. Quorsus i quorsum znaczy: w którą stronę, i ma odpowiadające retrosum w tył; sursum, w górę; dextrorsum, w prawo; adversum, naprzeciw; seorsum, osobno. Niektóre Adver. używają się jako Przyimki, np. circa, contra, extra etc.

UWAGA II. Hic, tu, używa się, kiedy jest rzecz w spoczynku, np.: hic jacet liber; huc dla wyrażenia ruchu, np. veni huc, przyjdź tu dotąd. Podobnie różnią się: ibi, tam i eo, tam dotąd: istic istuc, illic illuc.

B. Adverbia temporis. Przysłówki czasowe.

Quando, kiedy?	Intĕrim		Modo, co tylko § 285
Quandocunque kiedy	Interea	tymczasem	Pridem dawno
Quandoque kolwiek.	Simul oraz		Pridie przedtem
Aliquando kiedyś	Jam już		Heri wczoraj
Quondam niegdyś	Tandem nakoniec		Nudius tertius onegdaj
Interdum niekiedy	Demum dopiero		Postridie nazajutrz
Illĭco	Nunc teraz		Cras jutro
Statim natychmiast	Etiam nunc, jeszcze		Diu długo
Actutum	Tunc tum, wtedy		Quamdiu jak długo
Cummaxime właśnie	Mane rano		Tamdiu tak długo
Perendie pojutrze	Interdiu we dnie		Aliquamdiu przez nie jaki czas
Hodie dziś	Vesperi wieczorem		Dudum oddawna
Unquam kiedykolwiek	Noctu w nocy		Usque aż do
Nunquam nigdy	Ex quo odkąd		Quousque quoad, dopókąd
Olim quondam niegdyś	Ex eo odtąd		
Propediem w tych dniach	Deinde dein poczem		Semper zawsze
	Exinde exin	następnie	Nuper niedawno świeżo
Posthac	Deinceps kolejno		Parumper cokolwiek
Postea potem	Denĭque nakoniec		Paulisper o czasie
Postmodo	Abhinc dehinc odkąd		Tantisper tak długo
Mox zaraz	Adhuc jeszcze		

Do nich należą także Adverbia powtarzane na pytania: ile razy?

Quoties, ile razy?	Rursus, znowu	Quotidie, codzień
Toties tyle razy	Denuo znowu	Quotannis corocznie
Aliquoties kilka razy	Saepe często	Semel, raz — (patrz
Itĕrum powtórnie	Identidem wielokrotnie	§ 138.)

C Adverbia modi. Przysłówki sposobu, jakości.

Przysłówki znaczące sposób, jakim się coś dzieje, są wymienione wyżéj na e, o, ter, im, itus, albo przez Neutrum lub Ablat. wyrażone, prócz tego jeszcze następujące: § 286

Quomŏdo, quemadmodum, ut uti sicut, velut, velŭti, tanquam, jak, quasi, jakby.	Paene, prope, prawie.
	Saltem przynajmniéj
	Fortasse forsitan forte, może
Sīc ită, tak.	Palam jawnie
Item itĭdem, perinde proinde, po dobnież.	Subĭto, repente nagle

Quam, jak, jak bardzo
Tam, tak, tak bardzo
Adeo, tantopĕre, tak dalece, tak bardzo, quantopere
Alĭter, secus, inaczéj
Satis, dosyć, sat
Valde, admŏdum, perquam, bardzo
Magnopĕre, tak bardzo.
Nimis, nimium, zbytnie
Praecipue, imprīmis, osobliwie.
Frustra, nequicquam napróżno
Vix, ledwo
Modo, tantum, duntaxat, tylko.
Ferē, fermē, prawie.
Alioqui alioquin przeciwnie
Ceteroqui ceteroquin zresztą
Nempe nimīrum scilĭcet, videlicet, to jest.
Plane zgoła.
Omnīno koniecznie.
Nae, utique, tak jest, w istocie
Sane nieinaczéj
Non, haud, nie.
Neutiquam bynajmniéj
Nequaquam, minime, minime vero, wcale nie.
Imo, nie i owszem
Cur quare czemu
Ideo propterea, idcirco dla tego
Quidem wprawdzie, equĭdem (ego) quidem.

D. Adverba correlativa. Przysłówki odpowiadające sobie.

§ 286 Niektóre z tych Adverbiów odpowiadają sobie jak Pronomina interrogativa, pytające: relativa, względne: demonstrativa, wskazujące: i indefinita, nieokreślne.

1. Do Adverbiów interrogativów przyczepia się pytajnik n a m np. ubinam, gdzież?
2. Adverb. relativa, względne, uogólniają się, dwojąc formy, albo przybierając przyrostek cunque; ubiubi ubicunque gdziekolw.
3. Adverb. demonstrativa, wskazujące, przybierają wzmacniające przyrostki d e m, np. ibi tam, ibĭdem tamże.
4. Adverb. indefinita, nieokreślne, tworzą się z pytajników:
   a, kładąc naprzód a l i, np. ali-quo, dokądsiś, alicubi, gdzieś;
   b, przybierając przyrostki vis, libet i que, w znaczeniu uogólniającem, jak ubivis, ubilibet, ubique, gdziekolwiek, wszędzie.

Są więc następujące Correlativa:

Interrog.	Demonst.	Relat.	Indef.	General.
1) ubi	ibi, tam	ubi, gdzie,	alicubi	ubique
§ 287 gdzie?	ibidem, tamże	ubiubi gdziebądź ubicunque, gdzie kolwiek	gdzieś	ubivis ubilibet, wszędzie
2) unde zkąd?	inde ztamtąd indidem ztądże	unde, zkąd undeunde, zkąd bądź undecunque zkąd kolwiekbądź	alicunde zkądsiś	undique undevis undelibet zewsząd
3) quo, dokąd?	eo, tam eodem tamże	quo, dokąd quoquo, dokądb. quocunque, dokądkolwiek	aliquo dokądsiś	quovis quolibet, wszędzie

Interrog.	Demonst.	Relat.	Indef.	General.
1) qua którędy?	ea, tędy eadem tędyż	qua, którędy quaqua, którędybądź quacunque, którędykolwiek	aliqua którędyś	quavis qualibet wszędy
5) quando kiedy?	tum, wtedy tunc wtenczas		quum gdy	aliquando, quandoque, kiedyś

Podobnie odpowiadają sobie wyrazy:

Interrog.	Demonst.	Relat.	Indef.	General.
6) quis, qui?	hic, is, iste, ille,	qui,	(si-ne-ali) quis, qui	quicunque quivis
7) quantus	tantus	quantus,	aliquantus	quantuscunque quantusquantus
8) qualis	talis,	qualis,		qualiscunque
9) quot?	tot,	quot,	aliquot,	quotcunque quotquot
10) quoties?	toties	quoties	aliquoties	quotiescunque
11) quam?	tam	quam	aliquam.	quamquam utcunque, ut ut

E. O Pytaniach i Przeczeniach.

A.

a) Są wyrazy niektóre mieszczące w sobie pytania, jako to: quis, kto? uter, który z dwóch? qualis, jaki? quantus, jak wielki? i Adverbia: ubi, gdzie? unde, zkąd? cur, quare, czemu? quando, kiedy? quomŏdo, jak? itd. § 288

b) Może także pytanie mieścić się w zdaniu bez osobnego wyrazu pytającego, przez ton pytający oznaczone, np. accepisti hodie litteras?

c) Rozróżniać należy pytanie wprost, Interrogatio directa:

Unde veniunt ciconiae? Quid est philosophia?

I pytanie uboczne, Interrogatio indirecta, zawisłe od słowa albo od całego zdania, np.:

Dic mihi, unde veniant ciconiae? Quaero, quid sit philosophia?

Te ostatnie kładą się zawsze w Conjunctivie.

UWAGA. Łacinnik lubi w pytaniu wyrazy zawierające pytanie stawiać obok siebie, n. p.: Uter utri insidias fecit, tak jak w polskim: który któremu Quis quem fraudavit, kto kogo oszukał; lub też opisuje kto? przez: quis est, qui: co, przez: quid est, quod, np. Quis est, qui non oderit libidinosam adolescentiam? Cic. § 289

d) Powtóre rozróżniać jeszcze trzeba: pojedyńcze, tj. zawierające w sobie tylko jedno pytanie. I podwójne, ktorego drugim członkiem jest: lub. albo, nazywające się także rozłączne, disjunctivae. Tak pytania wprost, jako i uboczne, mogą być pojedyńcze lub też podwójne.

Quis hoc fecit? Sumusne mortales, an immortales?
Quaero, quis hoc fecerit?
Quaero, simusne mortales, an immortales?

e) Właściwemi pytajnikami w łacinie są: ne, nonne, num, utrum, an, czy?

§ 290 aa, ne, najpospolitszy pytajnik stoi zawsze jako przyrostek do wyrazu zawierającego w sobie pytanie przyczepione, np.
Mene istud fecisse putas?

bb, nonne, czy nie, używa się, kiedy twierdzącéj oczekujemy odpowiedzi.
Canis nonne lupo similis est? Jeżeli kilka pytań po sobie następuje to najprzód kładzie się nonne, a potem tylko non, np.: Quid bestiae? nonne frigus, non famem, non montivagos atque silvestres cursus patiuntur.

cc, num używa się tylko w tym razie, gdy przecząca ma nastąpić odpowiedź:
Deum ipsum num vidisti! Num ego hoc feci? Numquid duas habetis patrias? Num putas me tam dementem.

§ 291 UWAGA. Do pytajników należą także? numquis, czy kto; numquid, czy co; jako też ecquis, ecquid (zob. §. 159.), np. Eequis me hodie vivit fortunatior.

dd] utrum, (które z dwóch) w pojedyńczem pytaniu kłaść się nie może; tylko w podwójnych zawsze zaczyna pytanie, np.:
Utrum hoc tu parum commeministi, an ego non satis intellexi, an mutasti sententiam? Si sitis (jeżeli pragniesz) nihil interest, utrum aqua sit, an vinum, nec refert, utrum sit aureum poculum, an vitreum, an manus concava.

ee) an znaczy właściwie czy też, a zatem dopiero w drugim członku pytania stać może, nie w pierwszym.
Vos Domitium, an vos Domitius deseruit. Źleby więc było: Quaero an pecuniam ei dederis? ale położyć należy: num dederis, albo też: dederisne ei pecuniam. Lubo poeci i późniejsi pisarze używają an w pojedyńczych ubocznych pytaniach: Quaeritur, an providentia mundus regatur? Quint. Consuluit Alexander, an totius orbis imperium fatis sibi destinaret pater? Curt. Czego jednak naśladować nie trzeba.

§ 292 UWAGA I. Tylko po wyrazach wątpliwość znaczących: nescio, haud scio, dubito, dubium, incertum est, podobnych niepewność wyrażających słowach w znaczeniu czy nie, stoi an w pojedyńczem pytaniu: Ingens eo die res, ac nescio, an maxima illo bello gesta sit; czy nie największa. Si per se virtus sine fortuna ponderanda sit, dubito, an Thrasybulum primum omnium ponam. Pewniebym nad wszystkich przeniósł Th.

UWAGA II. Si stoi często u Liviusza w pytaniach ubocznych, jako pytajnik, jak nasze jeżeli, zamiast czy: Tentata res est, si primo impetu capi Ardea posset? Czego naśladować nie należy.

ff, następujące są formy pytań podwójnych, czy one są wprost, czy też uboczne:
1, utrum (num) — an: 3, ne — an;
2, — — an: 4, — — ne.
1, Utrum (num) mundus fortuito casu ortus est, an auctorem habuit?

Quaeritur, utrum (num) mundus fortuito casu ortus sit, an auctorem habuerit.

2, Sumus mortales, an immortales. Quaero, mortales simus, an immortales?

3, Pluresne dii sunt, an unus tantum? Quaero, pluresne dii sint, an unus tantum?

4, Unam, duasne patrias habetis? Quaero, unam, duasne patrias habeatis?

UWAGA I. Ostatni przypadek znajduje się tylko w pytaniu ubocznem: Sine sciam, captiva, materne in castris tuis sim. § 293

UWAGA II. Jeżeli w drugim członku pytania ma być przeczenie: czy nie, wyraża się przez an non lub nec ne, ostatnie bez Słowa. Dicamne huic, an non dicam? Quaeritur, Corinthiis bellum indicamus an non. Demus beneficium, nec ne, in nostra est potestate.

gg) Odpowiedź tak jest (niemieckie ja) oddajemy przez: ita, ita est, sane, etiam, vero. Permitisne, ut ludam? sane;

albo powtarzając wyraz, o który pytającemu idzie, sam lub z dodatkiem:

Estisne legati? sumus. Dasne hoc nobis? do sane.

Dla wyrażenia zaś nie służą: non, non vero, minime, minime vero, same lub z powtórzeniem słowa, w którem się zawierało pytanie:

Num vespertilio avis est? minime. Potesne dicere, quid sit animus? non possum.

UWAGA. Imo wyraża przeczenie i znaczy: nie i owszem, np.: adjuvabis Sempronium? Imo resistam.

B.

W łacinie tylko jedna negacya (nie tak, jak w polszczyznie dwie) do przeczenia służy, np.: nunquam eris, nigdy nie będziesz. Dwie negacye w jednem zdaniu czynią w łacinie sens twierdzący, np.: § 294

non ignoro, non nescio, wiem dobrze; non possum non queri, nie mogę się nie użalać, tj. muszę się użalać; homo non indoctus, za homo sane doctus, bardzo uczony. Neque, nec, tłomaczy się zwykle przez: i nie, np. Hannibal substitit, neque proelium commisit.

UWAGA I. Zamiast słów: ajo, volo, jubeo, kładą się: nego, nolo, veto, kiedy następujące zdanie zawiera negacyą. Zaś: nemo, nihil, nullus, nunquam zamieniają się na § 295

quisquam, quidquam, ullus, unquam, usquam,

jeżeli się w tem samem zdaniu znajdują, aby dwóch negacyi nie było. A zatem:

noluit quemquam nominari za
neminem nominari voluit;
vetuit quicquam per fraudem fieri, za
jussit nihil per fraudem fieri.

UWAGA II. Non położone przed lub po wyrazie zmienia znaczenie:
non nemo, ktoś; nemo non, każdy (Subst.
nonnulli, niektórzy; nullus non, każdy. Adj.

nonnihil, cokolwiek; nihil non, wszystko;
nonnunquam, niekiedy; nunquam non, zawsze.

UWAGA III. Tylko ne-quidem, ani nawet, biorące w pośrodek wyobrażenie przez quidem wskazane i nec-nec stoją po negacyi, nie znosząc jéj, ale owszem stwierdzając, np. non fugio ne hos quidem mores; nihil nec utilius, nec jucundius fieri potuit. Jeżeli w takim przypadku nec położy się naprzód, zmienia się składnia podług Uwagi I., tj. nie może już następować nihil, nemo nullus, ale quicquam, quisquam, ullus, np. nec utilius quicquam fieri potuit.

UWAGA IV. Et non zamienia się na neque, kiedy negacya należy do całego zdania, a nie do jednego wyrazu, wyrażającego pospolicie przeciwstawienie, jako też neque, quisquam za et nemo, neque quidquam za et nihil, neque ullus za et nullus:

horae quidem cedunt et menses et anni; nec praeteritum tempus unquam revertitur.

Et non pozostaje się, gdy należy tylko do jednego wyrazu, np.: utinam pro decore tantum et non pro salute esset certamen.

UWAGA V. Haud nie używa się tylko za słowem scio, haud scio, an= nescio an; jako też z Adject. i Adv. miary: haud multum, haud mediocris; także z sane: haud sane facile, res haud sane difficilis: haud quisquam.

PRZYIMEK. Praepositio.

§ 296 Przyimki, tak nazwane, że stoją przy Imieniu, wyrażając stósunek jednego Imienia do drugiego. Dzielą się na separabiles i inseparabiles. Pierwsze mogą się odłączyć od wyrazów złożonych i stać osobno i rządzić przypadkami: drugie wchodzą tylko w skład słów złożonych.

W łacinie rządzą Przyimki albo Accusativem, albo Ablativem, albo nareszcie obiema przypadkami, stósownie do odmiennego znaczenia.

1) Przyimki rządzące Accus.

Ad, do	
Apud, u	
Ante, przed	
Adversus / Adversum	naprzeciw
Cis / Citra	z téj strony
Circa / Circum / Circiter	około
Contra, przeciw (nieprzyjaźnie)	
Erga, ku (przyjaźnie)	
Extra, zewnątrz	
Infra, niżéj	
Inter, między	
Intra, wśród	
Juxta, przy	
Ob, dla	
Penes, przy	
Per, przez	
Pone, za	
Post, po	
Praeter, oprócz	
Propter, dla	
Prope, blizko	
Secundum, podług	
Supra, nad	
Trans, z tamtéj strony	
Ultra, za	
Versus, ku.	

2) Przyimki rządzące Ablat.

A, ab, abs, od	E, ex, z	§ 297
Absque, bez	Prae, dla	
Clam, bez wiedzy	Pro, za	
Coram, w obec	Sine, bez	
Cum, z	Tenus, aż do.	
De, o		

3) Przyimki rządzące Accus. i Ablat.

In z Accusat. do, na w, na pytanie: dokąd? w co? tj. kiedy § 298
oznacza poruszenie, częstokroć nieprzyjazne, i wtenczas znaczy: przeciw.
— z Ablat. na pytanie: gdzie? na czem? w czem? tj. kiedy wyraża spoczynek.
Sub. pod, podobnież z Accusat., gdy znaczy: pod co? przeciwnie z Ablat. gdy znaczy: pod czem?
Super. gdy znaczy: nad, oprócz, z Accusat., gdy znaczy o, to samo, co de z Ablat.
Subter z Accusat i Ablat. w znaczeniu: pod, rzadko się używa.
UWAGA. Niektóre używają się także bez Przypadku jako Adverbia np. ante, przed; post, po.

Uwagi nad znaczeniem Przyimków.

A. Z Accusativem.

1) Ad, do, wyraża kierunek i cel, do którego się zmierza: do, na, ku; § 299
2, miejsce, i znaczy: przy, pod, nad; 3, czas: do, o, pod; 4, przy liczbach znaczy: około; 5, wyraża prawidło zastósowania się do czego: podług, co do, pod względem.
1, Sophocles ad summam senectutem tragoedias fecit. Ut ad cursum equus, ad arandum bos, ad indagandum canis, sic homo ad duas res, ad intelligendum et ad agendum est natus. Ad diem dictam venire vel facere. Meridie umbrae cadunt ad septentriones, ortu vero ad occasum Te oro, ut ad me statim venias. Pars Galliae vergit ad septentriones. 2, Hannibal vicit Flaminium ad lacum Trasimenum. Corinthus sita erat ad duo maria, unde bimaris vocabatur. 3, Quum magnam partem noctis vigilassem, ad lucem (o świcie) denique arcte et graviter dormitare coepi. Ad hiemem me ex Cilicia recepi. Nos hic te ad mensem Januarium expectamus. Bestiae ex se natos amant ad quoddam tempus. 4, Frequentes ibi fuimus ad ducentos. Ad unum (co do jednego) omnes cum ipso duce occisi sunt. De amicitia omnes ad unum idem sentiunt. 5, Regis ad exemplum totus componitur orbis. Leves homines atque fallaces ad voluntatem loquuntur omnia, nihil ad veritatem. Numa Pompilius annum ad cursum lunae in duodecim menses descripserat. Magna vis est fortunae in utramque partem, vel ad secundas res, vel ad adversas. Id et ad brevitatem est aptius, et ad reliquas res providentius.

2) Apud, u kogo (także o piśmie, czyje co) u czego, przy czem. Nullum scelus apud Scythas est gravius furto. De sepulcris nihil est am-

plius apud Solonem. Apud Aegos flumen Lysander classe Atheniensium potitus est. Cyrus apud Xenophontem (nie in Xenophonte) negat se unquam sensisse, senectutem suam imbecilliorem factam. Apud praetorem, apud judices (przed sądem), apud populum (do ludu) loqui Prae gaudio non est apud se (nie posiada się z radości). Ex qua hora injuriam accepit, apud se non est.

3) Ante, przed. Post me erat Aegina, ante me Megara, dextra Piraeus, sinistra Corinthus. Caesar equitatum omnem ante se miserat. Homerus multo ante Romam conditam vixisse dicitur. Vixere fortes ante Agamemnona multi. Ante omnia. Hannibal ante portas. Non vides, quae ante pedes sunt.

4) Adversus i adversum stoją równie w przyjaznem, jak nieprzyjaznem znaczeniu: przeciw, ku. Pietas est justitia adversus deos. Utendum est excusatione etiam adversus eos, quos invitus offendas. Ad hibenda est adversus omnes homines reverentia. Titus Quintius dictator adversus Gallos est missus. Quamdiu Hannibal in Italia fuit, nemo adversus eum post cannensem pugnam in campo castra posuit.

5) Cis, citra, z téj strony, przeciwne trans, ultra. Cis Taurum montem habitare. Veliterni jussi sunt trans Tiberim habitare, ut ejus qui cis Tiberim deprehensus esset. usque ad mille pondo clarigatio esset. Clusini audiebant a Gallis cis Padum legiones Etruscorum esse fusas. Quidquid est terrarum citra Tauri juga, id vos, Romani, vestro imperio jam dudum adjicere cupitis. Labienus id agebat, ut omnes Gallos citra flumen eliceret.

6) Circa, circum, około, ostatnie tylko o miejscu, zaś circa także o czasie, przy liczbach, co się tyczy. Terra circa axem suum summa celeritate torquetur. Scipio in Sicilia trecentos juvenes inermes circa se habebat. Cicero magis timebat eos, qui circum Caesarem erant, quam ipsum. Circa flumina et lacus frequens est nebula. Custodes circa omnes portas sunt missi, ne quis urbe egrederetur. Postero die circa eandem horam in eundem locum rex copias eduxit. Cecidere in ea pugna Persarum Arabumque circa decem milia. Tiberius circa deos ac religiones negligentior fuit.

7) Contra, naprzeciw, naprzeciwko, tak o miejscu, jako też kiedy czynność ku lub przeciw jakiemu przedmiotowi jest skierowana, w którymto razie w przyjaznem znaczeniu używa się erga, ku, w nieprzyjaznem contra. Carthago contra Italiam sita erat. Insulae unum latus est contra Galliam, alterum vergit contra Hispaniam, tertium est contra septentriones. Non est contra naturam spoliare eum, quem honestum est necare. Sapiens contra fortunam semper est armatus. Omnes Belgae olim contra populum Romanum conjuraverant. Hoc non modo non pro me, sed contra me est potius. Omnia in hoc bello contra opinionem acciderunt. Post cannensem cladem res romana contra spem votaque Carthaginiensium resurrexit.

8) Erga, ku, przeciw, tylko w przyjaznem znaczeniu. Amor, fraternus animus, benevolentia praecipiunt, ut eodem modo erga amicum affecti simus, quo erga nosmet ipsos. Nostra in amicos benevolentia illorum erga nos benevolentiae pariter aequaliterque respondeat. Non est succensendum militibus, qui fidem erga imperatorem suum conser-

vaverunt. Quidquid magnam utilitatem generi humano offert, id non sine divina bonitate erga homines fieri videtur.

9) Extra, zewnątrz, przeciwne intra. Apud Germanos latrocina nullam habent infamiam, quae extra fines cujusque civitatis fiebant. Manlius adversus edictum patris extra ordinem in hostes pugnaverat.

10) Infra, niżéj, pod, przeciwne supra. Infra lunam nihil est, nisi mortale et caducum, supra lunam sunt aeterna omnia. In convivio supra me Atticus, infra Verrius accubuerat. Caesar cum equitatu transiit Rhenum paulo infra eum locum, ubi pons erat factus. Uri sunt magnitudine paulo infra elephantes.

11) Inter, między, wśród; o czasie tłomaczy się przez: podczas. Classis communis Graeciae primum ante Artemisium inter Euboeam continentemque terram cum classiariis regiis conflixit. Ager Tarquiniorum, qui inter urbem, ac Tiberim erat, Marti consecratus est. Omnes virtutes inter se nexae sunt. Romulus inter medios pastores est educatus. Silent leges inter arma. Mores puerorum inter ludendum simplicius se detegunt. Alexander accepto poculo inter bibendum in vultum medici intendit oculos

12) Intra, wśród, w przeciągu; przeciwne extra. Majores nostri Antiochum terra marique superatum, intra montem Taurum regnare jusserant. Alexander intra paucos annos tota Asia potitus est. Scipio quadraginta oppida intra dies quadraginta cepit.

13) Juxta, przy, obok, po, podług. Atticus sepultus est juxta viam appiam. Juxta Deum tibi maxima beneficia debeo. In pugna salaminia Iones juxta praeceptum Themistoclis se paulatim subtrahere coeperunt

14) Ob, przed, dla. Non mihi mors, non exilium ob oculos versantur. Ob eam rem; quam ob causam; ob hoc ipsum.

15) Penes, przy, to samo co apud. Principio rerum imperium penes reges erat. Eloquentia non solum eos ornat, penes quos est, sed etiam universam rempublicam. Judicia de capite fortunisque nostris penes vos erunt.

16) Per, przez, o miejscu i czasie; po, podczas. Sanguis ex corde atque pulmonibus per venas in omne corpus effunditur. Luscinia per totam fere noctem canit. Antipater auxilium a Leonato per legatos petivit. Quod quis per alium facit, ipse fecisse putatur. Pisistratus tyrannidem Athenis per dolum occupaverat. Zamiast Ablat. Instrum. per litteras, per vim, per speciem, na pozór. Milites vagabantur per agros. Per noctem, nocą, cernuntur sidera. Per Jovem, per ego te deos oro obtestorque, na bogów.

17) Pone, za czem, w tył czego, rzadko się używa, bo jest bardziéj używane post. Manus pone tergum vinctae.

18) Post, po, za, przeciwne ante. Post me erat Aegina, ante me Megara. Thaebae et ante Epaminondam natum et post ejus interitum perpetuo alieno paruerunt imperio.

19) Praeter, koło, mimo; 2. oprócz, 3. nad, dla wyrażenia pierwszeństwa; 4. przeciw — Caesar praeter castra hostium exercitum transduxit. Fulvius septem milia hominum in naves impositos praeter oram etrusci maris Neapolim transmisit. Praeter unum omnes jam adsunt. Britanniam non temere adibat quisquam, praeter mercatores, neque iis ipsis quidquam praeter oram maritimam notum erat. Aristides adeo integer fuit, ut preter ceteros justus appellaretur; nonne eam ob causam expulsus est patria, quod praeter modum justus esset? Huic homini nihil praeter voluntatem cogitationemque accidit.

20) Prope, blizko, Comp. propius, Super. proxime. Hujus viri ad nostram memoriam monumenta manserunt duo; sepulcrum prope oppidum et statua in foro. In illo convivio proxime Pompejum accubueram. Propius inopiam erant obsidentus quam obsessi.

21) Propter powstało z propiter i znaczy właściwie blizko, to samo, co prope; 2. dla. Propter Siciliam insulae vulcaniae sunt. Quid illae sibi statuae volunt propter aedem Vulcani? Ego te propter humanitatem et modestiam diligo. Propter frigorem ne pabuli quidem satis magna copia suppetebat. Veniebat ad Eumenem captivum utrumque genus hominum, et qui propter odium fructum ex ejus casu oculis capere vellent, et qui propter veterem amicitiam colloqui consolarique cuperent.

22) Secundum, po, poza, od sequi; 2. wzdłuż, 3. podług. Secundum deum homines hominibus maxime utiles esse possunt. Marcellus pugione vulnus accepit in capite secundum aurem. Caesar sex legiones ad oppidum Gergoviam secundum flumen duxit. Omnia, quae secundum naturam fiunt, habenda sunt in bonis. Quid est autem tam secundum naturam, quam senibus mori. Secundum naturam vivere.

23) Supra nad; przeciwne infra. Carthaginiensium caesa sunt eo die supra viginti millia. Quae supra nos, nihil ad nos. Supra belli latini metum, alia quoque cura accesserat. Supra modum.

24) Trans, za, z tamtéj strony. Coelum non animum mutant, qui trans mare currunt. Ducem transcendentem trans fossam primo singuli, mox tota legio secuta est. Thusci prius cis Apenninum, ad inferum mare, postea trans Apenninum colonias miserunt.

25) Ultra, za, daléj niż, nad. Antiochus prope extra orbem terrae ultra juga Tauri exactus est. Divinatio conjectura utitur, ultra quam progredi non potest. Ne sutor ultra crepidam (Szewcze, patrz swego kopyta). —

26) Versus, po Rzeczowniku: ku, najczęściéj jako Adv. lub z Praep. ad, in. Supra Maleam, Italiam versus eram navigaturus.

B. Z Ablativem.

1) A, ab, (abs) pierwsze przed Spółgł., abs najczęściéj w połączeniu: abs te, od ciebie. Oznacza punkt, od którego się coś zaczyna, o czasie i o miejscu. Rem omnem a principio audies, ab initio. Mihi cum eo jam a pueritia fuit semper familiaritas. A mane ad noctem usque in foro dego diem. Alexander a fronte et a tergo hostes habebat; a Sabinis Curtius, ab Romanis Hostilius pugnam ciebant A laeva, a dextra, ab occasu, ab ortu, a tergo, a latere. Roma condita est a Romulo. Caesar interfectus est a Bruto et Cassio. Stare a senatu, a bonorum causa, być za senatem. Facere sentire ab aliquo, trzymać z kim A Platone, ab Aristotele, uczniowie Arist. Plat.; a manu, ab epistolis, sekretarz: a rationibus, rachmistrz; a bibliotheca, bibliotekarz; hoc est a me, to mówi za mną. § 300

Absque, bez, rzadko się używa. Animadvertimus apud Aeschylum et Euripidem eundem esse versum absque paucis syllabis. Nullam a me epistolam ad te sino absque argumento pervenire.

2) Cum, z. Z Zaimkami osobistemi kładzie się także jako przyrostek: mecum, tecum, secum, nobiscum, vobiscum, quocum, quibuscum, za cum quibus. Vagamur egentes cum conjugibus et liberis. Velim coenes hodie mecum. Divitiacus multis cum lacrimis Caesarem amplexus est. Cum prima luce, skoro świt, profectus est. Quid mihi tecum, co mi do ciebie. Cassius cum Bruto fecit, trzymał z Brut.

3) Coram, przed, w obec. Cantabit vacuus coram latrone viator. Quae recta, quae honesta sunt, dici possunt coram omnibus.

4) Clam, bez wiedzy. Imperator clam militibus fuga salutem petiit. Clam patre per hortum transiluit ad nos.

5) De, o czem, z czego. Cicero in primo Tusculanarum quaestionum libro de animi immortalitate agit. Credas hunc librum non de puero scriptum esse, sed a puero. Hic liber de contemnenda morte scriptus est. De republica quotidie magis timeo. Alexander moriens annulum detraxit de digito detractumque tradidit Perdiccae. Noctu de servis suis, quem habuit fidelissimum ad regem misit. Caesar victoriam de Gallis reportavit; homo de plebe, z pospólstwa. Unus de septem (z siedmiu mędrców). De integro, z nowa, de improviso, niespodzianie, o czasie: o; de media nocte, o północy.

6) E, ex, z; pierwsze przed Spółgłoską e longinquo, zdaleka, e propinquo, zblizka. Saxum ingens e mari eminebat. Britanni ex essedis saepe desiliunt et pedibus (pieszo) proeliantur. Ex Massiliensium classe quinque naves sunt submersae. Homo constat ex animo et corpore. Cotta ex consulatu profectus est in Galliam. Ex magna desperatione

tandem saluti sum redditus. Annus est, ex quo (odkąd) te non vidi. Vulgus ex (podług) veritate pauca, ex opinione multa aestimat. Ex lege, testamento; ex animi sententia, consuetudine, podług prawa; ex composito, podług umowy; ex improviso, niespodzianie. Dolere, laborare ex pedibus, oculis, cierpieć na nogi.

7) Prae, przed, dla. Hercules prae se armenta agens, trajecit Tiberim. Hostes ingentem prae se egerunt praedam. Athenae prae ceteris urbibus floruere. Vitia quaedam honestam prae se ferunt speciem, mają pozór. Solem prae multitudine jaculorum non videbitis. Prae lacrimis scribere non possum. Prae gaudio vix sum mei compos. W porównaniu: Campani Romam prae sua Capua irridebant. Prae se omnes contemnit. Gallis prae magnitudine corporum suorum brevitas nostra contemptui fuit.

8) Pro, przed, za, podług, stósownie do: Illa praesidia, quae pro templis omnibus cernitis, contra vim collocata sunt. Caesar unam legionem pro castris constituit, ne quae subita irruptio ab hostium peditatu fieret. Hasta posita est pro aede Jovis, przed świątynią na znak licytacyi; pro rostris laudare, pro suggestu pronuntiare, z mównicy. — 2, Dulce ac decorum est pro patria mori. Scythae plaustris utuntur pro domibus. Tribuni militum pro consulibus magistratum inibant. Unus Cato est pro centum milibus. Falsa pro veris habere. — 3, Helvetii pro multitudine hominum et pro gloria belli atque fortitudinis angustos se fines habere arbitrabantur. Proelium atrocius quam pro numero pugnantium fuit. Ego vos pro mea summa et vobis cognita in rempublicam diligentia moneo; pro auctoritate consulari hortor, pro magnitudine periculi obtestor, ut paci consulatis. Dii gratiam mihi referunt, pro eo, ac mereor. Pro virili parte, vel pro viribus defendere rempublicam. Praep. pro w znaczeniu podług, stósownie do, może się także wyrazić przez qui est, np.: pro tua humanitate = quae tua est humanitas, lub qua es humanitate. Tu pro tua prudentia, quid optimum factu sit, videbis. Spero quae tua prudentia et temperantia est, te jam ut volumus, valere. Qua est prudentia, nihil te fugiet.

9) Sine, bez. Thrasybulus Peloponnesio bello multa sine Alcibiade gessit, nullam rem sine hoc Alcibiades. Hoc sine ulla dubitatione confirmaverim, eloquentiam rem omnium esse difficillimam.

10) Tenus, aż po, aż do, kładzie się po Rzeczowniku. Aqua Trebiae fluminis erat pectoribus tenus aucta nocturno tempore. Antiochus Tauro tenus regnare jussus est. Alexander in convivio praeferre se patri ipse rerumque suarum magnitudinem extollere coelo tenus coepit.

C. Z Ablativem i Accusativem

§ 301. 1) In Proba vita est via in coelum et in coetum eorum, qui jam vixerunt. Codrus se in medios immisit hostes. Regio dierum plus triginta

in longitudinem; tres in latitudinem patens usque ad Tauri montis juga Antiocho adempta est. Solis defectiones itemque lunae praedicuntur in multos annos. Manlius fuit perindulgens in patrem, idem acerseverus in filium. Crescit in dies singulos hostium numerus. Mirum in modum In oculis esse, być na oczach. In hoc homine illud inprimis laudo, quod nihil agit temere. Gratias tibi ago, quod in summis tuis occupationibus, tamen ad me dedisti epistolam. Plato animi principatum, id est rationem in capite, sicut in arce posuit. Aves quaedam in mari se mergunt Merita in patriam, zasługi względem ojczyzny.

2) Sub. Samnites legiones romanas sub jugum miserunt. Sub vesperum Caesar portas claudi militesque ex oppido exire jussit. Postero die Caesar sub radicibus montis consedit. Res, quae sub oculos et sub sensum cadunt. Saepe est etiam sub palliolo sordido sapientia. Major pars Asiae sub regno Persarum erat.

3) Super zwyczajnie z Acc. rzadko z Abl. Hostes domos super se ipsos concremaverunt. Punus castra metatus est in tumulo super flumnis ripam. Exercitum super morbum, etiam fames affecit. Novus luctus super veterem, nowy smutek do dawnego Super bellum annona premit. Z Abl. znaczy względem, co się tyczy. Hac super re scribam ad te Rhegio. Nemo eorum redierat, qui super tali causa eodem missi sunt

4) Subter najczęściéj z Accus. Plato iram in pectore, cupiditatem subter praecordia collocat. Ferre juvat subter densa testudine casus. Virg.

UWAGA. Oprócz cum, tenus i versus, stojących po Rzeczowniku, kładą się jeszcze 4 dwuzgłoskowe Przyimki: ante, contra, inter i propter po Zaimku np. diem statuunt, quam ante. Gdy stoi przy Rzeczowniku Przymiotnik, zwykły się te Przyimki, a nadto i ob, post, de, ex, in brać w środek: Medios inter hostes. certis de causis, magna ex parte, aliquot post menses, quam ob rem.

Przyimki w wyrazach złożonych.

§ 302 Wiele z wymienionych Przyimków służy do formowania złożonych wyrazów, najwięcéj Słów, zmieniając ich znaczenie, albo przynajmniéj wzmacniając pierwotne, np: timeo, pertimeo, obawiam się.

W tym składzie ulegają zwykle Zaimki trojakiéj zmianie: a) odzyskując swą pierwotną formę; b) tracąc końcową Spółgłoskę przez Elizyą; c) zamieniając końcową Spółgłoskę na taką lub podobną, od jakiéj się wyraz w skład wchodzący zaczyna, co się Assymilacyą zupełną lub niezupełną nazywa.

§ 303 1. Odzyskują pierwotną formę: 1) pro, pierwiastkowo prod (podobnie jak red, sed) przed Samogłoską, np.: prodesse, przydać się; prod ire, wystąpić; 2) niekiedy sub i ob (właściwie subs i obs, jak abs, ale z Elizyą; b) przed c, p, t, np.: suscipere, podjąć się; sus tinere, wstrzymać; osten-dere, pokazać. —

II. Przez Elizyą tracą końcową Spółgłoskę: 1) ad przed sp, sc, st: aspicere, ascendere, zamiast równie zwyczajnego adspicere; 2) trans traci czasem dwie ostatnie litery np. trajicere, przeprawić, tradere; transcribere, przepisać; 3) circum przed ire, np. circuitus, obieg; 4) post np. pomeridianus, popołudniowy; pomoerium międzymurze; exul, expirare za exsul, exspirare, jest tylke inna pisownia.

III. A. Przez Assymilacyą zupełną zamieniają: 1) cum, pierwotne com, jako też in przed płynną: colligere, zbierać; corruere, zapaść się; immittere wesłać, irruere wpaść; 2) ob i sub przed c, f, g, p, np.: occumbere upaść, offerre ofiarować, opponere naprzeciwstawić, succumbere uledz, sufferre znosić; 3) ad przed c, g, p, t, np. accedere, przystąpić, attendere; 4) ex przed f: effugere, uniknąć, efficere. Jako też często per przed l, i sub przed m, r, np,: pellucidus, przezroczysty: surripere, ukraść. —

B. Przez niezupełną Assymilacyą: cum zamienia się zwykle na con, np.: congerere poznosić, contrahere ściągnąć; 2) in przed b, p zamienia się na im np. implere napełnić, imbuere; 3) ab na au np. aufugere, uciec.

Co do znaczenia: ad znaczy przy, do, np. attrăho, przyciągam: w wyrazie acquīro, nabywam jest Assymilacya.

Circum znaczy o, ob, np.: circumeo obchodzę, circumdo, otaczam.

Inter znaczy wśród, np. interpōno wtrącam.

Ob znaczy przeciw, np. occurro, biedz naprzeciw: oppōno.

Per znaczy zwykle dokonaną czynność, jak nasze prze: perlegere, przeczytać, często tylko wzmocnienie, zwłaszcza w Przymiotnikach, np. permagnus, perdificilis, bardzo wielki. Tylko w perfidus, zdradziecki i perjūrus, krzywoprzysięzki, znaczy przeczenie. —

Praeter znaczy pomimo, np. praeterire.

Trans znaczy prze, np. trādūco, przeprowadzam.

A, ab, abs tem się różnią, że a stoi przed m, v: abs tylko przed c, t, np.: amoveo abscedo abstineo: zaś ab przed Samogłoskami i Spółgłoskami: abeo, abdūco znaczy od, rozłączenie, np. abeo, odchodzę.

De znaczy od, z: depello, spędzam; descendo, schodzę (z góry); niekiedy znaczy przeczenie: demens, szalony; deformis, szpetny.

E, ex, ostatnie przed Samogłoskami znaczy wy: eligo, ejicio; wybieram, wyrzucam.

In znaczy w, na: impugno, nacieram. Przed Przymiotn. znaczy przeczenie; indoctus, immĕmor, nieuczony, niepamiętny.

Prae znaczy prze: praefĕro, przenoszę.

Pro znaczy wy: procurro, wybiegam; prodeo, występuję.

Sub (subs) znaczy pod: subscrĭbo, podpisuję; sustineo, wstrzymuję: subdūco, submoveo, umknąć, usunąć potajemnie. Niekiedy zmniejsza znaczenie: subrideo, uśmiecham się; subgrandis, duży.

Super, nad czem: supervŏlo, wzlatuję.

Subter, pod czem: subterjaceo, leżeć pod czem.

Cum, con znaczy z: componere, złożyć; conjungere, złączyć; czasem wzmacnia tylko znaczenie: confugio, uciekam. — Przed Samogłoską i przed b wypada m: coeo, schodzę się.

Praepositiones inseparabiles.

§ 304 Przyimki nierozdzielne nie używają się same, ale tylko w składanych Słowach i Przymiotnikach:

Amb znaczy ob: ambio, obchodzę; przed b, p wypada b: amplector, obejmuję

Dis albo di, roz: disjicio, rozrzucam; diripio, rozrywam; przed f assymiluje się: diffundo, rozlewam, differo, różnię się.

Re (red) przed Samogłoską: napowrót, znowu, od: remitto, odsyłam; relĕgo, odczytuję; redeo, wracam napowrót. Przed Samogł. wtrąca się d, np. redire, redigere. Zob. §. 278.

Se (sed) na stronę: secēdo, ustępuję na stronę; seditio, bunt. Przy Adject. znaczy bez: secūrus, bez troski.

Spojniki. Conjunctiones

§ 305 1) Spójniki, Conjunctiones, łączą zdania, wyrażając ich stósunek do siebie, który jest dwojaki: Zdania albo są współrzędne, coordinatae, albo podrzędne, subordinatae.

Współrzędne (coordinatae) nazywają się takie zdania, które są głównemi zdaniami i tylko zewnętrznie za pomoca Spójników dla utworzenia większéj całości zsobą są połączone. Podrzędne zaś zdania albo zależne są te, które z głównemi zdaniami tak są wewnętrznie czyli ściśle połączone, że są tamtych koniecznem uzupełnieniem. Zdanie rządzące jest główne zdanie, a zdanie rządzone, zależne, jest poboczne zdanie.

A. Spójniki współrzędne są: 1) Conjunctiones copulativae, łączne; 2) disjunctivae, rozłączne; 3) adversativae, przeciwstawne; 4) causales, przyczynowe; 5) conclusivae, wnioskujące.

Przez łączne zdanie drugie dołącza się do pierwszego; przez rozłączne zdanie drugie wyłącza pierwsze; przez przeciwstawne zdanie drugie stawia się naprzeciw pierwszego; przez przyczynowe podaje się przyczyna, a przez wnioskujące wyciąga się wniosek z pierwszego zdania.

I. Conjunctiones copulativae.

1. Et, atque, ac, znaczące i.
2. Etiam, quoque, także, tudzież.
3. Nec, neque, ani i nie.

§ 306 1. a) Et wiąże zwykle zdania; que kładzie się tylko jako przyrostek po wyrazie i dołącza jeszcze coś do zdania należącego, kończąc najczęściéj dłuższy szereg wyrazów, albo łącząc dwa wyobrażenia w jednę całość: senatus populusque romanus; terra marique; ortus solis et lunae reliquorumque siderum.

b) W przeciwstawieniu nie używa się et, jak nasze a, lecz sed; non mea culpa factum est, sed tua; albo tua culpa factum est, non mea, nie zaś: et non mea.

c) Atque łączy coś z większym przyciskiem; jako też: omnes servi atque liberi; magna diis immortalibus habenda est gratia atque huic ipsi Jovi Statori; dla tego też najczęściéj łączy się z etiam, adeo, quidem. Po idem, par, similis, także po aeque, perinde, znaczy atque, ac: jak: peccasti eodem modo, atque ego, jak ja.

d) Ac jest skróceniem z atque i stoi w dobréj łacinie tylko przed Spółgłoską: vir fortis ac strenuus.

e) Odpowiadają sobie: et—et, et—que, que—et w znaczeniu i—i, jużto—jużto. Et monere et moneri proprium est verae amicitiae. Adsuesce et dicere verum et audire.

2. Etiam stoi przed wyrazem, na który ton pada: quoque kładzie się po wyrazie.

3. Neque, nec stawiają się naprzeciw siebie w znaczeniu: ani —ani, neque—neque; nec—nec same lub z et: et—neque z jednéj strony — z drugiéj strony, neque—et. Atticus mendacium neque dicebat, neque pati poterat. Senectus et vires minuit, neque procul abest a morte. Contemnuntur ii, qui nec sibi, nec alteri prosunt.

II Disjunctivae, rozłączne.

§ 307 1. Aut albo, vel lub 2. Ve, sive, seu, czyli, czy.

1. Aut wyłącza jednę rzecz od drugiéj, jako zupełnie różną: albo też; vel oznacza różność wyrażenia: czyli. Quidquid enuntiatur, aut verum, aut falsum est. Vel—vel, tak—tak, jak tak: nihil est tam conveniens ad res vel secundas vel adversas, quam amicitia. Może także znaczyć jużto—jużto. Tuberonis gloriae faveo, vel propter propinquam cognationem, vel

quod ejus ingenio studiisque delector, vel quod laudem illius ad me pertinere existimo.

2. Ve kładzie się jako przyrostek po wyrazie: Consul alter ambove faciant. Sive, seu używa się często jak polskie czyli, kiedy tę samę rzecz innym wyrazem wyjaśniamy: Mavors sive Mars. Te Spójniki mogą sobie także odpowiadać: sive—sive, seu—seu, czyto, czyto. Sive tacebis, sive loqueris, mihi perinde est. Homines nobiles seu recte, seu perpĕram facere coeperunt, in utroque excellunt. Veniet tempus mortis et quidem celeriter, sive retractabis, sive properabis.

Oprócz tych odpowiadają sobie także: modo—modo, tum—tum, jam—jam, nunc—nunc, partim—partim, w polskiem jużto—jużto, częścią—częścią, raz to — drugi raz owo. Modo ait, modo negat. Nunc singulos provŏcat, nunc omnes incrĕpat. Jeszcze zwyczajniejsze są: cum—tum, non modo, albo non solum — sed (verum) etiam, nie tylko w ogóle, lecz także w szczególności, lecz osobliwie. Fortuna cum in reliquis rebus, tum praecipue in bello plurimum potest. Tullus Hostilius non solum proximo regis dissimilis, sed ferocior etiam Romulo fuit. Perficiendum est, ut homines te non solum audiant, verum etiam libenter studioseque audiant. Non paranda nobis solum sapientia, sed fruenda etiam. Non modo, sed ne quidem. Ego non modo tibi non irascor, sed ne reprehendo quidem factum tuum.

III. Adversativae, przeciwstawne.

§ 308

1) Sed, verum, lecz. 2) At, ale; atqui, a przecie. 3) Autem, vero, zaś. 4) Tamen, jednak; sedtamen, attămen, verumtămen, wszelako.

1. a) Sed zaczyna zawsze zdanie, gdy przeciwnie autem i vero po wyrazie stoi Otii fructus est non contentio animi, sed relaxatio. Gyges a nullo videbatur, ipse autem omnia videbat. — b) Verum (w istocie) podobnie jak sed, tylko mocniéj przekonywające: non ego, sed tu, nie ja, lecz ty, jest proste tylko przeciwstawienie: non ego verum tu, zapewnia razem i poprawia. Vero stanowi często przejście do czegoś ważniejszego, gdy autem daléj tylko rzecz prowadzi: Si rectum est facere, facias; verum ne post conferas culpam in me. Non aetate, verum ingenio adipiscitur sapientia.
2. Atqui najczęściéj przy zarzutach: a przecie: O rem difficilem, inquis, et inexplicabilem, atqui explicanda est.
3. Tamen jednak, sedtămen, attămen, a przecie; verumtamen jednakże, wszelako: Ut desint vires, tamen est laudanda vo-

luntas. Spero omnino cum aliqua felicitate ea agi et opto; verum tamen plus me in hac spe tua sapientia et humanitas consolatur, quam opportunitas temporis.

IV. Causales, przyczynowe.

§ 309 1) Nam, namque, bo, albowiem. 2) Enim, etĕnim, bowiem.

1. Nam, enim stoją dopiero w drugiem (następnem) zdaniu, nigdy zaś w pierwszem, jak się zwykło kłaść quoniam, ponieważ. Tem się zaś między sobą różnią, że nam stoi na czele swego zdania, enim dopiero po wyrazie. Neque minus in ea re prudentia, quam felicitate adjutus est; nam quum hostium devicisset exercitus, summa aequitate res constituit. Hac pugna nihil adhuc est nobilius; nulla enim unquam tam exigua manus tantas opes prostravit.

V. Conclusivae, wnioskujące.

§ 310 1) Ităque, azatem; igitur, ergo, więc. 2) Eo, ideo, przeto: idcirco, propterea, dla tego, proinde. 3) Quare, qua de causa, quam ob rem, quam ob causam, quapropter, quocirca, dla czego.

1. Ităque stoi zwykle na czele zdania, wyprowadzając wniosek z poprzedzającego zdania. Igĭtur stoi po jednym lub kilku wyrazach w zdaniu. Aristĭdes aequalis fere fuit Themistocli: itaque cum eo de principatu contendit. E Lacedaemoniis unus, quum Perses hostis in colloquio dixisset, solem prae jaculorum multitudine non videbitis: in umbra igitur, inquit, pugnabimus. Ergo, więc, przeto, w logicznych wnioskach: Omne animal appĕtit quaedam et fugit a quibusdam; quod autem refŭgit, id contra naturam est, et quod est contra naturam, id habet vim interimendi: omne ergo animal intereat necesse est.
2. Eo, ideo. Nihil laboras, ideo, quum opus est, nihil habes. Proinde, przeto: Proinde fac, magno sis animo, przeto bądź dobréj myśli. Proinde si sapis, vide, quid tibi faciendum sit.
3. Dla czego: Intelligebant Lacedaemonii sibi cum his de principatu certamen fore, quare eos quam infirmissimos esse voluerunt. Non modo est prudens, sed etiam curiosus; quapropter tibi ille omnia explanabit.

B.

§ 311 Spójniki podrzędne są: 1) locales, miejscowe — 2) temporales, czasowe — 3) conditionales, warunkowe — 4) causales, przyczynowe — 5) concessivae, przyzwalające — 6) finales, celowe — 7) consecutivae, skutkowe — 8) comparativae, porównawcze. —

I. Locales, miejscowe.

1) Ubi, gdzie. 2) Unde, zkąd. 3) Quo, dokąd.

II. Temporales, czasowe.

1) Quum, quando: gdy, kiedy. 2) Ut, uti, ut primum, quum primum, simul ac, simul atque, skoro. 3) Antequam, priusquam, nim. 4) Post quam, posteaquam, gdy. 5) Dum, podczas. 6) Dum, donec, quoad, aż, dopókąd.

III. Conditionales, warunkowe.

1) Si, jeżeli; sin, jeżeli zaś. 2) Nisi (ni), si non, jeżeli nie. 3) Dum, modo, dummŏdo, jeżeli tylko. 4) Dumne, modone, dum modone, byle tylko nie. § 312

1. Sin znaczy jeżeli zaś; sin minus, sin secus, jeżeli zaś nie, jeżeli przeciwnie: Discede, Catilina, atque hunc mihi timorem eripe: si verus est, ne opprimar, sin falsus, ut tandem ali quando timere desinam. Si quod volumus, eveniet, gaudebimus; sin secus (w przeciwnym razie), patiemur animo aequo. Senatus consultum si erit factum, scribes ad me: sin minus, rem tamen perficies.

2 Nisi (ni), jeżeli nie, chyba, oprócz. Nullum imperium est tutum, nisi benevolentia munītum. Ta zaś jest różnica między nisi a si non, że si non przytacza jeden tylko pojedyńczy przypadek, albowiem tu tylko si jest Spójnikiem, negacya zaś non do jednego tylko wyrazu należy; ztąd najczęściéj stoi si non, kiedy się szczególne wyrazy przeciwstawiają, i wtenczas ma zwykle odpowiadające wyraźne lub domyślne: at tamen certe. Dolorem si non potero frangere, occultabo. Si tanta clades vilem vitam non fecit, nulla faciet.

IV. Causales, przyczynowe.

1) Quia, quod, quum, gdy, że. 2) Quando, quandoquidem, kiedy, si quidem. 3) Quoniam, ponieważ

1. Quum causale znaczy gdy, ponieważ, i rządzi Conjunct. Miltiädes proditionis accusatus est, quod, quum Parum expugnare posset, a rege corruptus infectis rebus discesisset. Eo tempore aeger erat vulneribus, quae in oppugnando oppido acceperat. Itaque quoniam ipse pro se dicere non posset, verba pro eo fecit frater ejus Tisagoras. Hanc pecuniam quod solvere non poterat, in vincula conjectus est. Parthos times, quia diffidis copiis nostris.

V. Concessivae, przyzwalające.

1) Quamquam, chociaż, przyzwala istotną rzecz z Indicat. 2) Etsi, etiamsi, tametsi, choć. 3) Quamvis, quamlibet, quantumvis, lubo: licet i ut w znaczeniu lubo, ostatnie przyzwalają coś urojonego z Conjunct. § 313

I. Aristīdes quamquam adeo excellebat abstinentia, ut unus cognomine justus sit appellatus; tamen exilio decem annorum multatus est. Ista veritas etiamsi jucunda non est, mihi tamen grata est. Quamvis sint demersae leges alicujus opibus, emergunt tamen aliquando. Licet omnes in me terrores impendeant, succuram atque subibo. Ut desint vires, tamen est laudanda voluntas. VI. Finales, celowe.

§ 314 1) Ut, aby. 2) Ne, neve, neu, aby nie. 3) Quo, aby tem. 4) Quominus, aby nie.

Neve, nec stoją dopiero w drugim członku zdania celowego, gdy następuje zdanie przeczące: Vide, ne cadas; neve crus frangas.

VII. Consecutivae, skutkowe.

§ 315 1) Ut, tak, że. 2) Ut non, quin, tak, że nie.

W poprzedzającem zdaniu muszą koniecznie stać wyraźnie lub domyślnie: tak, tego rodzaju: sic, ita, adeo, talis, tantus, ejusmŏdi.

VIII. Comparativae, porównawcze.

§ 316 1) Ut, uti, sicut, velut, prout, quam, jak, jako. 2) Quasi, utsi, acsi, tamquam, jak gdyby.

Ut rozszerza się na uti, zwłaszcza przez sicuti, veluti: quam właściwie: jak bardzo, używa się tylko przy Adject. i Adverb.: quam multi, jak wielu; quam bene, jak dobrze; przy Słowach zaś używa się quantum, ile. Odpowiadają sobie: ut—sic lub ita, tam—quam.

UWAGA. Widzieliśmy, że większa część Spójników stoi na czele swego zdania i te nazywają się praepositivae. Inne, jako to: enim, autem, vero, quoque, quidem nie mogą zaczynać zdania, ale stoją dopiero po pierwszym lub też po drugim wyrazie, jeżeli te obydwa do siebie należą, i te nazywają się postpositivae. Tymczasem wiedzieć należy, że i praepositivae ustępują niekiedy pierwszego miejsca wyrazowi, na którym jest przycisk, tj. o który szczególniéj chodzi. Romani olim urbe reliqua capta, arcem tamen retinuerunt. Najczęściéj z Pron. relat.: Qui quoniam quid diceret, intelligi noluit, omittamus.

Wykrzykniki Interjectiones.

§ 317. Wykrzykniki są to Partykuły, które służą do wyrażenia mocniejszego uczucia czyli affektu, tj.: radość, boleść, zdziwienie, wołanie, nie stojąc właściwie w związku ze zdaniem i dla tego Dativ. i Accusat., stojący zwykle przy niektórych z nich, zwykł się wyjaśniać przez domyślne wyrazy. Są zaś albo pierwotne, np.: heu! eheu! ach! vae, pro! biada, niestety! heu! ohe! hej! albo też z innych wyrazów powstałe: age, agite! nuże! appage, precz! najczęściéj wzywania bożków; mehercule, mehercle, ecastor, edĕpol, pro Jupiter, per Iovem, per deum immortalem, pro Dii immortales! itd., na Boga! na, Herkulesa, Kastora, Polluxa. itd. Medius fidius, dla boga!

Oddział drugi Grammatyki.

O ZDANIACH

czyli

SKŁADNI, SYNTAXIS.

Składnia uczy składać, t. j. łączyć wyrazy w zdania, a zdania w okresy czyli peryody. § 318

WYOBRAŻENIA WSTĘPNE.

a] Zdanie i jego części. Kiedy myśl naszę o jakim przedmiocie słowami wyrazimy, to nazywa się zdaniem (enuntiatum v. propositio). Zdanie składa się:

1. Z Subjectu, mianownika czyli podmiotu, tj. osoby lub rzeczy, o któréj właśnie mowa, np. vir, mąż; terra, ziemia.
2. Z Praedikatu (orzeczenia), t. j. tego, co o Subjekcie mówimy, czem jest, albo co czyni, np. bonus, dobry; rotunda, okrągła.
3. Z Łącznika (Copŭla), łączącego Praedikat z Subjektem: jeżeli bowiem vir obok bonus położymy, te wyobrażenia nie są jeszcze w żadnym związku; dopiero łącznik est spaja je w zdanie.

b) Subjekt, jako główna część zdania, jest zwykle Imię, najczęściéj Rzeczownik, Substantivum, albo zastępujący je Zaimek, Pronomen, np. Ars est longa, vita brevis. Nos sumus felices, illi sunt infelices.

UWAGA I. W miejsce Rzeczownika kładą się niekiedy Przymiotn., Participia, Imiona liczbowe, ale wtenczas takowe odnoszą się zawsze do swego domyślnego Rzeczownika: Sapiens sua sorte, contentus est. Tres faciunt collegium.— Wiedzieć jednak należy, że w Singul. użycie rzeczowne Przymiotnika nie jest tak powszechne, jak w Plural. Zwyczajniéj więc dodaje się do Przymiotn. vir lub homo; i tak uczony tłomaczy się przez vir lub homo doctus; prawdziwie uczony homo vere doctus; lecz przeciwnie w Plural. używa się sam Przymiotn.: boni, mali, probi, improbi, divites, pauperes dla domyślnego: homines; przy praesens, praeteritum, futurum, domyślaj się tempus itd. Lecz najczęściéj kładzie się w łacinie neutrum, np.: bonum, verum, turpe, a jeszcze częściéj in Plurali: omnia, bona, honesta, pulchra, multa itd. Verum dicere, nie veritatem, osobliwie z Genit. partitiv. nihil, boni, mali, veri. Praeterita mutari non possunt. Coelestia semper spectato, humana contemnito. Natura paucis contenta est. Appetimus salubria contemnimus contraria. Multi pecudum ritu, omnia ad voluptatem referunt. § 319

UWAGA II. Może nawet część mowy nieodmienna i całe zdanie być Subjektem i wtenczas uważa się jako Substantivum gen. neutr., np. Mentiri turpe est. Vacare culpa magnum est solatium. Corpus hominis mortale esse, apparet. Turpe est aliud loqui, aliud sentire.

c) Praedikatem może być: a, Przymiotnik lub Rze- § 320

czownik za pomocą łącznika, tj. słowa sum z Subjektem połączony, np. Somnus est imago mortis. Verae amicitiae sempiternae sunt. Senectus ipsa morbus est. — b, Najczęściéj atoli Praedikatem jest Słowo (Verbum finitum), np. Pater scribit. Arbor viret.

UWAGA I. Łącznik opuszcza się w krótkich sentencyach, które się jako Przysłowia używają: summum jus, summa injuria; acti labores jucundi; omnia praeclara rara.

UWAGA II. Zdanie składające się tylko z samego Subjektu i Praedicatu np. Luscinia cantat, słowik śpiewa, zowie się gołem zdaniem. Ponieważ zaś przy Słowie domyślać się można Zaimka, przeto Verbum finitum może już samo zdanie całe tworzyć, np. erras, błądzisz (ty).

d) Zdanie rozwinięte. Gdy Subjekt i Praedikat są przez inne wyrazy bliżéj określone, uzupełnione, wtenczas zdanie nazywa się rozwinięte; te dodatki stosują się zawsze do tych wyrazów, do których należą. Do uzupełnienia zdania mogą należeć następujące części:

§ 321

1. Przedmiot, na który czynność Subjektu bezpośrednio spływa, który się w Grammatyce bliższym objektem nazywa i stoi w Accusat. na pytanie kogo? co? np.: pater amat filium, manus manum lavat.
2. Przedmiot, dla którego się coś dzieje, na pytanie komu, dla kogo? i który się dalszym objektem nazywa i w Dativie stoi, np. Pater filio emit librum; albowiem gdy powiem: ojciec kupił, pytam się naprzód: co kupił? (bliższy objekt), a potem dopiero: dla kogo? komu? synowi.
3. Przedmiot uważany jako narzędzie, środek do wykonania czynności, stoi zwykle w Ablat. na pytanie czem? Alexander interfecit Clitum gladio.

e) Zdanie rozszerzone. Tak Subjekt jako i Praedikat zdania, równie jak i wymienione dopiero przedmioty, mogą mieć następujące jeszcze rozszerzenia:

1. Przymiotnik zgadzający się ze swym Rzeczownikiem: flores amoeni.
2. Genitivus Rzeczownika lub Zaimka: Filius patris. Maximum tui desiderium me tenet.
3. Rzeczownik zawierający bliższe określenie pierwszego, nazywający się jego Appozycyą, np.: Alexander, Macedónum rex, dające się zawsze rozwiązać przez; który jest, lub który był.
4. Zdanie pośrednie, lub wtrącone, połączone przez Zaimek względny: qui, quae, quod. Alexander, qui tot populos vicerat, irae succubuit. — Tym sposobem zdanie nierozwinięte, złożone z Subjektu i Praedikatu, rozwinie się;

Miltiades	reddidit	
|	|	
dux	libertatem	Graeciae in pugna
|	|	|
Atheniensium	oppressam	apud Marathonem.

d) Łączenie zdań. Zdania stoją albo od siebie niezawiśle, tak, iż następujące zdanie rozszerza tylko pierwsze, np. byłem w mieście i widziałem mego przyjaciela; albo też następujące zdanie jest istotną częścią pierwszego, będąc jedynie dla niego położone, jako samo przez się nie stanowiące zupełnéj myśli. Zdanie takowe nazywa się zdaniem zawisłem, rządzonem, pobocznem; gdy przeciwnie zdanie, które główną (zupełną) myśl stanowi, nazywa się głównem zdaniem. I tak w zdaniu: Gdy byłem w ogrodzie, widziałem wschodzące słońce; oczywista, że widziałem wschodzące słońce, jest tu zdaniem głównem, bo samo przez się myśl zupełną stanowi, choćbyśmy to, co do jego wyjaśnienia należy, opuścili. Gdy przeciwnie: gdy byłem w ogrodzie, nie stanowi przez się zupełnéj myśli, ale tylko głównemu zdaniu do wyjaśnienia jest przydane. — § 323

UWAGA. Zdania główne, podobnie jak wyrazy zgadzające się z sobą w zdaniu, nazywają się także coordinatae, współrzędne, dla tego, iż nie podlegają jedne drugim. Przeciwnie zaś zdania zależne, podobnie jak wyrazy rządzone w zdaniu, podlegają zawsze rządzącym (głównym) zdaniom, którym do wyrażenia jakiéj pobocznéj okoliczności dopomagają i dla tego zowią się zdania podrzędne (subordinatae).

Między zdaniami zależnemi rozróżniać należy następne:

1. Zdanie przedmiotowe czyli objektowe, które niczem in nem nie jest, jak rozszerzonym (opisanym) objektem, rządzonym od zdania głównego, należącego zwykle do zewnętrznych i wewnętrznych zmysłów: widzę, czuję, słyszę, myślę, wiem, oświadczam itd., (Verba sentiendi, cognoscendi, declarandi), np.: Donoszę ci, że nasz ojciec powrócił. Donoszę ci, jest zdanie główne, któremu braknie przedmiotu, co donoszę? Gdyby się to uzupełnienie zrobiło przez rzeczownik, np. powrót ojca, ten stałby w zwyczajnym Accus. dla tego więc i całe zdanie, które właściwie ten objekt zastępuje, że nasz ojciec powrócił, zdaniem objektowem się zowie i stoi w łacinie w Accusat. cum Infinit.: Nuntio tibi, nostrum patrem advenisse. § 324
2. Zdanie celowe, skutkowe, wyraża cel, zamiar, lub też skutek zdania głównego: Edimus, ut vivamus. Tak był przerażony, że mówić nie mógł; ostatnie zdanie jest skutkiem pierwszego, tj. przestraszenia. § 325

UWAGA. Zdanie, zawierające najczęściéj oznaczenie czasu lub przyczyny, od którego się pospolicie okres zaczyna, zowie się poprzednie, (Vordersatz) Protasis; zdanie zaś główne, zamykające myśl całkowitą, zowie się zdaniem następnem lub następnikiem, (Nachsatz), Apodosis. Gdy Cesar zwyciężył Pompejusza, przeprawił się do Azyi.

§ 326. g) Ponieważ w łacinie, podobnie jak w polszczyznie, większa panuje wolność w szykowaniu wyrazów, przeto najczęściéj są poprzekładane, stósownie do uczucia i zamiaru mówiącego, który w mowie daje pierwszeństwo temu wyrazowi, o jaki mu szczególniéj chodzi. Umieć więc trzeba układać wyrazy naturalnym porządkiem czyli szykiem grammatycznym.

Następującym porządkiem szykują się wyrazy w zdaniu, jeżeli się wszystkie w jednem zdaniu znajdują:

1. Wykrzyknik z Vocativem.
2. Spójnik, chyba, że jest Pronomen relat., qui, quae, quod; lub Particula relativa: ubi, unde, quare, to się te jeszcze przed Spójnikiem kłaść zwykły.
3. Subjekt ze wszystkiem, co do niego należy.
4. Praedicat, tj. Copula z Przymiotn. i Rzeczown., lub Słowo finitum z należącem do niego infinitum
5. Adverbium, jako bliższe określenie słowa.
6. Accusativus, czyli objekt bliższy.
7. Dativus, czyli objekt dalszy.
8. Ablativus instrumenti, lub Przyimek ze swym przypadkiem.

CZĘŚĆ I.

O IMIENIU

SKŁADNIA ZGODY. SYNTAXIS CONGRUENTIAE.

A. *Zgoda Praedicatu z Subjektem.*

§ 327 1. Jeżeli Praedicatem jest Słowo, takowe zgadza się z Subjektem w liczbie i osobie:

Arbor viret, arbores virent, tu scribis, ille legit. Praeterita mutari non possunt. Castra hostium direpta sunt.

§ 328 2. Kiedy Praedicatem jest słowo sum z Przymiotnikiem (Imiesłowem lub Zaimkiem przymiotnym) natenczas zgadzać się musi z Subjektem w rodzaju, liczbie i przypadku, i to nazywa się Składnią Zgody.

Verae amicitiae sempiternae sunt. Litterae tuae mihi allatae sunt. Hi libri sunt mei.

UWAGA. Kiedy Subjektem jest Infinit., Imperat., albo część mowy nieodmienna, lub nareszcie całe zdanie, wtenczas uważają się, jak się powiedziało wyżéj, za Neutra: Et facere et pati fortia, Romanum est. Zobacz §. 15. i 319.

3. Jeżeli Praedikat składa się ze słowa Sum i rzeczownika, takowy tylko w przypadku zgadza się z Subjektem; w rodzaju zaś tylko wtenczas, kiedy jest Substantivum mobile, tj. kiedy ma na rodzaj żeński inne zakończenie. § 329

Stilus est optimus dicendi effector et magister. Vita rustica parsimoniae, diligentiae, justitiae magistra est. Pax Musarum et artium est altrix. Historia est testis temporum, lux veritatis, magistra vitae, nuncia vetustatis. Athenae olim inventrices artium liberalium habebantur. Pudor est moderator cupiditatum. Omnium rerum parens atque educator et altor est mundus. Usus est optimus magister vitae.

UWAGA I. Kiedy Subjektem jest Subst neutr., wtenczas Subst. mobile w Praedicat. kładzie się w męzkim rodzaju: Tempus vitae magister est. Vinum est expulsor curarum.

UWAGA II. Liczba Rzeczownika w Praedikacie zawisła od sensu nie potrzebuje się zgadzać z Subjektem: Gaudia saepe sunt initium doloris.

UWAGA III. Słowo Sum i połączony z niem Imiesłów stósować się także może do Rzeczownika w Praedikacie zamiast do Subjektu, zwłaszcza, kiedy bliżéj niego położone: Non omnis error stultitia est dicenda. Amantium irae amoris integratio est. Paupertas mihi onus visum est.

4. Jeżeli Subjekt składa się z kilku Imion, następujące reguły pamiętać należy: § 330

a) Jeżeli pomiędzy temi Imionami, składającemi Subjekt, stoją wszystkie lub jedno in Plurali, albo też jeżeli to są osoby; natenczas Praedikat in Plurali kłaść się musi. — Jeżeli zaś stoją wszystkie in Singulari, a zwłaszcza, jeżeli to są istoty nieżyjące, natenczas albo uważają się razem za mnogość i Praedikat, dla tego kładzie się także in Plural., albo też uważają się pojedyńczo i do ostatniego słowo Praedikatu także in Sing. się dołącza:

Regna, honores, divitiae, opes in casu sita sunt et temporibus gubernantur. Frons, oculi, vultus persaepe mentiuntur. Vita, mors, divitiae, paupertas omnes homines vehementissime permóvent. Pompejus, Lentulus, Scipio, Afranius foede perierunt. Senatus populusque romanus pacem comprobaverunt. Jus et injuria natura dijudicantur. Senatus populusque romanus intelligit, tibi absenti nihil esse tam promptum, aut tam paratum, quam operam, curam, auctoritatem meam. Senatus et Fabricius perfugam Pyrrho dedit.

Religio et fides anteponatur amicitiae. Quum tempus necessitasque postulat, decertandum manu est. Beneficium et gratia homines inter se conjungunt.

§ 331 UWAGA. Niekiedy stoi jednak Słowo w Sing., gdzieby z reguły w Plur. stać powinno, kiedy autor Słowo do najbliższego Imienia, jako do najważniejszego dołącza, lub gdy te Imiona jako osobno działające uważa: Nunc mihi nihil liberi, nihil literae, nihil doctrina prodest. Intercedit M. Antonius, A. Cassius, tribuni plebis. Legiones ipse dictator, magister equitum suos equites ducit

§ 332 b) Kiedy Subjekt jest Imieniem zbiorowem (collectivum) jako: multitudo, turba, juventus, exercitus, nobilitas, plebs, vis, kładą poeci, a z prozaików Liviusz często Słowo in Plur. stósując się do sensu, nie do grammatycznéj liczby:

Plebs habitant diversis locis. Leve vulgus veniunt euntque. Juventus delecta, ubi plurimum periculi et laboris ostendebatur, ibi vi majore obsistebant. Magna multitudo undique ex Gallia perditorum hominum convenerant. Magna vis telorum multa vulnera inferebant.

§ 333 c) Jeżeli jest kilka Imion w Subjekcie różnego rodzaju, natenczas zachowują się następujące reguły: aa) Jeżli to są osoby, to rodzaj męzki ma pierwszeństwo przed żeńskim. bb) Jeżeli zaś są to rzeczy różnego rodzaju, wtenczas Praedikat stoi w rodzaju nijakim. cc) Jeżeli nareszcie rzeczy z osobami stoją razem pomięszane, Praedikat kładzie się albo w rodzaju nijakim, albo w rodzaju osoby.

Pater mihi et mater mortui sunt Decem ingenui, decem virgines, patrimi omnes matrimique, ad id sacrificium adhibiti sunt. Secundae res, honores, imperia victoriae fortuita sunt. Murus et porta de coelo tacta erant Labor voluptasque, dissimilia natura, societate quadam naturali inter se juncta sunt. Rex regiaque classis una profecti. Naves et captivi ad Chium sunt capta. Servi atque arma traditi. Romani regem regnumque Macedŏnum sua futura sperabant. Natura inter se inimica sunt civitas et rex.

§ 334 UWAGA I. Niekiedy autor uwzględnia tylko jeden rodzaj, to jest stósuje Praedikat albo do najpierwszego Subjektu, przed którym zwykle stoi; albo też do ostatniego, po którym zwykle następuje; albo nareszcie do najważniejszego, chociaż odleglejszego Imienia: Visae sunt nocturno, tempore faces ardorque coeli. Convicta est Messalina et Silius. Morbus pestilentiaque ex agro romano emota est. In me omnium vestrum ora atque oculi sunt conversi. Cingetorigi principatus atque imperium est traditum. Urbes castellaque Africae non muris cinctae sunt, non in montibus positae. Amor tuus ac judicium de me utrum mihi plus dignitatis, an voluptatis sit alaturus, non facile dixerim.

UWAGA II Niekiedy stoi Praedikat w rodzaju nijakim, choć wszystkie Imiona w Subjekcie są Femin : Stultitia et temeritas et injustitia fugienda sunt. Croeso devicto et patrimonii partes et urbs Barene concessa sunt.

d) Jeżeli Subjekt złożony jest z różnych osób, naten § 335
czas w Praedikacie osoba pierwsza ma pierwszeństwo przed drugą, a druga przed trzecią.

Ego et tu una fuimus. Si tu et Tullia valetis, ego et suavissimus Cicero valemus. Haec neque ego neque tu fecimus. Meo facto et tu et omnes mei corruistis.

Tylko w przeciwstawieniach stósuje się do ostatniego: In tuto ego et ille in periculo fuit. Et tu et omnes homines sciunt. Et ego et Cicero meus flagitabit.

B. *Appozycya.*

Pojedyńcze zdania nie zawsze składają się z gołego Subjektu § 336
i Praedikatu, lecz najczęściéj takowe już są rozszerzone przez dodanie im Przymiotnika lub Rzeczownika, co się w grammatyce Appozycyą nazywa, np.: Stella lucida, Cicero orator. Przymiotnik dodany Rzeczownikowi, z którym się zgadza, nazywa się Epithetem; zaś Rzeczownik, wyjaśniający bliżéj inny Rzeczownik w jakimkolwiek przypadku stojący, zowie się Substantivum appositum, Appozycya.

2) Appozycya, to jest Rzeczownik przydany bezpośrednio in § 337
nemu Rzeczownikowi do bliższego wyjaśnienia, zgadza się z nim w przypadku; w rodzaju zaś tylko wtenczas, gdy Substantivum appositum ma podwójną formę na rodzaj męzki i żeński; w liczbie zaś wtenczas, kiedy Appositum jest Rzeczown. osobowym.

Apud Herodŏtum, patrem Historiae, sunt innumerabiles fabulae. Athenae, inventrīces omnium litterarum. Romani cum Tigrane, Armeniorum rege, grave bellum gesserunt. Pythagŏras, velut genitricem virtutum, frugalitatem omnibus commendabat Timor, saevus humani animi dominus, exoritur ex conscientia peccatorum. Multa me docuit usus, magister egregius. Brutus et Cassius interfectores Caesaris, ingens bellum movebant.

UWAGA I, Praedikat stósuje się właściwie do głównego Rzeczownika, nie zaś do Appozycyi: Tulliola, deliciolae nostrae, tuum munusculum flagitat. Duo fulmina romani imperii, Cnejus et Publius Scipiones exstincti sunt. Tylko wtenczas, kiedy do Plural. miast przydaje się Appozycya: urbs, oppidum, civitas, to zwykle Praedikat z temi znajomemi wyrazami, tj. Appozycyą się zgadza: Volsini, oppidum Tuscorum, concrematum est fulmine. Apiolae, urbs Latinorum, a Tarquinio rege capta est. Corioli, oppidum Volscorum, captum est.

§ 339 UWAGA II. W poprzedzającem mówiliśmy o takiéj Appozycyi, która się opisywać czyli rozwięzywać daje przez „który jest, lub który był;“ ale jest jeszcze inna Appozycya tymże prawidłom podległa, która się opisuje i tłómaczy przez „jako.“ Cato, senex scribere historiam instituit; jako starzec. Hunc hominem vidi juvenis, w młodości — Tego rodzaju jest także przymiotna Appozycya, wykładająca się w polskiem zwykle przez Przysłówek: Sapiens nihil facit invitus, nihil coactus, nic jako przymuszony. Serus venisti, przyszedłeś jako późny, tj. za późno. Lupus gregibus obambulat nocturnus za noctu. Natura ipsa de immortalitate animorum tacita judicat Roscius assiduus ruri vixit, za assidue. Socrates venenum laetus et libens hausit, wesoło i chętnie. — Toż samo rozumie się przy Comp. Przymiotn. miejsce oznaczających np. superior, prior etc., np. superior stabat lupus, wyżéj stał wilk. Osobliwie zaś Superlativy takich miejscowych Przymiotników kładą się często tam, gdzie w polskim używa się podobny Rzeczownik lub Adverbia, np. summo monte, na wierzchołku góry; media urbe, wśród miasta. — Podobnie i o czasie: prima nocte, na początku nocy; extremo anno, przy końcu; novissimum agmen, tylna straż. Ante pugnam Caesar partem copiarum in summo partim in medio monte collocavit. Pompejus bellum piraticum extrema hieme comparavit, primo vere succepit, media aestate confecit.

§ 340 3] Jeżeli się Zaimek względny lub wskazujący odnosi do Imienia w innem zdaniu, zgadzać się z temże powinien w liczbie i rodzaju; przypadek zaś zawisł od Składni zdania, w którem się Słowo znajduje.

Nullus dolor est, quem longinquitas temporis non minuat. Omne id, quo gaudemus, voluptas est.

§ 341 UWAGA. Kiedy Pronomen relativum vel demonstrativum odnosi się do całego zdania, stoi Neutr.; lecz zamiast quod, stoi pospolicie id quod. Timoleon, id quod difficilius putatur, multo sapientius tulit secundam, quam adversam fortunam.

§ 342 4) Pronomen relativum zwykło się także zgadzać z następującym (zamiast poprzedzającym) Rzeczownikiem, kiedy tenże przez słowo sum, lub słowa: dico, voco, appello, habeo, puto, z Zaimkiem jest złączony.

Animal plenum rationis, quem vocamus hominem. Thebae, quod Boeotiae caput est. Patres Cajo Mucio virtutis causa trans Tiberim agrum dono dedere, quae postea sunt mucia prata appellata. Omnes Belgae, quae tertia est Galliae pars, contra populum romanum conjuraverunt. Pausanias Colonas, qui locus in agro Troadis est, se contulerat.

§ 343 5) Pronomina demonstrativa: is, hic, iste etc., stojące jako

Subjekt, tłómaczące się na polskie często przez rodzaj nijaki to, zgadzają się zwykle z następującym Rzeczownikiem.

Idem velle et idem nolle, ea demum firma amicitia est. Hic fuit finis Medorum imperii. Haec est nobilis ad Trasimenum pugna. Isti sunt fructus negligentiae.

UWAGA I. Polskie to-co oddaje się w łacinie przez ea quae dla tego, że Łacinnik naszę liczbę pojedyńczą w takiem ogólnem wyrażeniu: wszystko, piękne etc. przez liczbę mnogą oddaje np.: Omnia praeclara rara. Meliora sunt ea, quae, natura, quam illa, quae arte profecta sunt.

UWAGA II. Polskie tak nazwany, wykłada się przez qui vocatur, lub quem vocant, np. Vestra, quae dicitur, vita mors est, tak nazwane. — Podobnież: wzwyż wzmiankowany przełoży się przez quem supra dixi lub commemoravi, a nie supra dictus.

SKŁADNIA PRZYPADKÓW. SYNTAXIS CASUUM.

Nominat. i Vocat., jako Casus recti, niezależne (zobacz §. 17ty.), nie zawisły od niczego, i dla tego należą jeszcze do Składni zgody. Różnią się zaś między sobą tylko tem, że Nominat. mianuje po prostu przedmiot, Vocat. nań woła. Przeciwnie pozostałe 4ry przypadki: Accusat., Genit., Dativ. i Ablat. nazywają się zależne, i dla tego należą do Składni rządu, będąc zawsze od innych wyrazów rządzone. § 344

I. *Casus recti. Przypadki niezależne.*

A. Nominativus.

1) W Nominativie stoi Subjekt na pytanie: kto? co? Semper avarus eget. Ars est longa, vita brevis. Varietas delectat. Fugit irreparabile tempus. Ipse sibi quisque minime notus est. Coecus non cernit. surdus non audit, mutus non loquitur. Sapiens sua sorte contentus est. Duo quum faciunt idem, non est idem. § 345

UWAGA. Nieosobiste wyrażenie, np. chwali się, chwalono etc. oddaje się w łacinie, tak jak w polskiem, przez trzecią osobę Sing. w Pass., lub 3cią osobę Plur. Act.: laudant, laudabant regem; albo przez 1szą osobę Plur.: laudamus regem; albo nareszcie przez 2gą osobę Sing.: si hunc regem laudas.

2) a) Nietylko Subjekt, ale i Praedikat, jeżeli nim jest Imię, stoi w Nominat przy słowie być i innych, znaczenie bytu w sobie mieszczących, jakiemi są § 346

Sum, jestem	Nascor, rodzę się
Fio, evado, existo, staję się	Videor, zdaję się
Maneo, zostaję	Appareo, okazuję się

Nemo nascitur dives. Servus, quum manu mittitur, fit libertinus. Omne onus fit levius patientia. Brutus exstitit vindex libertatis romanae. Darius hinnītu equi rex factus est.

Felix est, non qui videtur felix aliis, sed qui sibi. Rebus angustis animosus atque fortis appāre. Cato esse, quam videri bonus malebat; nemo ignavia immortalis factus est.

b) Verba passiva, znaczące: nazywam się,

Dicor, vocor, appellor, nominor.

c) Verba passiva, znaczące zostać, być obranym czem,

Reddor, creor, eligor, designor, declāror.

d) Nareszcie słowa bierne, znaczące być mianym za co:

Habeor, judicor, existimor, putor,

wszystkie te, mówię, Słowa mają podwójny Nominat. Subjektu na pytanie k t o? c o? i Praedicatu na pytanie c z e m? za co? Cicero p a t e r patriae appellatus est. Justitia erga deos religio dicitur, erga parentes pietas. Alexandri amici reges facti sunt. Servius Tullius magno consensu rex declaratus est. Scytharum gens antiquissima semper habita est. Phoebidas Lacedaemonius arcem Thebarum, quae Cadmea nominatur, occupavit. Socrates parens philosophiae jure dici potest. Copiose et egregie a Xenophonte agricultura laudatur in eo libro, qui oeconomicus inscribitur (która ma tytuł. Post Romulum Numa Pompilius rex creatus est. Adversus Hannibalem dux a Romanis electus est Quintus Fabius. Marcus Tullius et Cajus Antonius consules declarati sunt. Jupiter et rex et pater omnium deorum in coelo habebatur. Orīgo animi coelestis creditur. Mundus recte civitas hominum existimatur. Prisci Romani latrones ac semibarbări putabantur. Antonius a senatu hostis patriae judicatus est.

§ 347 UWAGA I. Jak w polskiem zamiast: zdaje się, że jesteś pilny, powiedzieć można: zdajesz się być pilnym, tak tem bardziéj w łacinie, słowo „videor“ jest zawsze „osobiste“ i ma przy sobie Nomin. cum. Infinit. videor, videris, videtur vir „bonus“ esse; videmur, videmini, videntur viri „boni“ esse. Podobnie w czasie przeszłym: videbaris aegrotus esse, zdawało się, że jesteś chory etc. Nawet tam, gdzie téj Składni w polskiem naśladować nie można, np.: zdaje się, że byłem, byłeś, był drogim twemu bratu, videbar, videbaris, videbatur tuo fratri carus fuisse; videbamur, videbamini, cari fuisse; nie zaś: videtur me fratri carum esse; nieosobiście.

§ 348 UWAGA II. Podobną Składnię mają słowa:

Dicor, perhibeor, credor, putor, trador, feror etc. Dicor, diceris, dicitur esse felix; dicimur, dicimini, dicuntur esse felices. Crederis hoc fecisse. Verus patriae „diceris“ esse „pater.“ Aristides omnium justissimus traditur fuisse, miał być. Xanthippe, uxor Socratis, morosa fuisse fertur.

Najpospolitsze sposoby mówienia są: „mówią,“ „twierdzą,“ „utrzymują że,“ albo „ma,“ „miał być,“ które się także albo tym sposobem przez Passivum wykładają: dicitur, traditur, perhibetur etc., albo przez Act.: dicunt, tradunt, perhibent: Aristides omnium justissimus fuisse traditur, miał być najsprawiedliwszym.

B. Vocativus.

W Vocativie stoi przedmiot, do którego mowę obracamy, wtrącony zwykle w środek zdania i przybierający częstokroć dla większego affektu wykrzyknik o! § 349

Cura, mi carissime frater, ut valeas. Caesar prolapsus in egressu navis, teneo te, inquit, Africa!

SKŁADNIA RZĄDU. SYNTAXIS RECTIONIS.

II. *Casus obliqui. Przypadki zawisłe czyli zależne.*

Accusativus.

1) W Accusativie stoi objekt bliższy, tj. przedmiot, na który czynność subjektu bezpośrednio spływa; po słowach przechodnich (transitiva), czy one są Activa na o, czy deponentia na or, na pytanie kogo? co? § 350

Artificem commendat opus. Prava colloquia corrumpunt bonos mores. Virtus conciliat amicitiam et conservat. Caesar agros hostium populatus est. Populus romanus Numantiam delevit, Carthaginem sustulit, Corinthum disjecit.

UWAGA I. Jeźli słowo jest Activum, lokucya czynna może się zamieniać na bierną, odwracając objekt na subjekt i zgadzając z nim słowo bierne, a Nomin. zmieniając na Abl. z Przyimkiem a vel ab, jeżeli to jest imie żywotne: Alexander Persas vicit, Persae ab Alexandro victi sunt. Carthago a Scipione deleta est. Jeżeli zaś nieżywotne, kładzie się tylko Ablat. bez Przyimka: Sol illustrat mundum, mundus illustratur sole. Somno sensus aufertur, actioque tollitur omnis.

UWAGA II. Niektóre Verba instransitiva mają obok zwyczajnego nieprzechodnego znaczenia drugie przechodne, i wtenczas rządzą Accusat, np.: ludere, grać; może także znaczyć udawać: ludit bonum civem, udaje dobrego patryotę; najczęściéj słowa affektu: doleo boleję, lugeo smucę się, fleo, lacrimo płaczę, mogą znaczyć: ubolewam nad czem, opłakuję co, i wtenczas są transitiva, np. Omnes boni casum luctumque meum doluerunt. Nulla amissum proelio conjugem flevit; magis omnes publicam quam privatam fortunam lugebant. Ludit me amabilis insania. Podobnie słowa: pachnąć, smakować, olere i sapere, przybierają Accus.: Olet unguenta, piscis mare sapit, ryba trąci morzem. Zasługują tu nareszcie na uwagę słowa intransitiva, przybierające Accus., którym jest zwykle Rzeczownik, z jednego ze słowem pochodzący źródła, (ejusdem cum verbo originis), któremu jeszcze najczęściéj Przymiotnik towarzyszy: vivere vitam jucundissimam; gravem pugnam pugnare, servitutem servire durissimam; mirum somnum somniare.

UWAGA III. Zwyczajne intransitiva nie przyjmują nigdy Rzeczownika za objekt, tylko najczęściéj rodzaj nijaki Zaimka lub Przymiotn.: Utrumque laetor et sine dolore corporis te fuisse et animo valuisse. Illud tibi non assentior, w tem się z tobą nie zgadzam. § 351

UWAGA IV. Niektóre Verba intransitiva, znaczące poruszenie albo pobyt w przestrzeni, jako: currere, gradi, ire, vadere, venire, volare, stare, stają się transitivami, tak, że nawet w Pass. użyć się dają, a tem samem rządzą Accusat., kiedy są złożone z Przyimków, zwłaszcza na-

stępujących: circum, per, praeter, trans i super. Alpes nemo unquam cum exercitu ante Hannibalem transierat. Euphratres Babyloniam mediam permeat. Duces ante pugnam circumire solent milites suos. Triginta tyranni Socratem circumsteterunt, nec potuerunt animum ejus infringere. Hannibal res gestas Hamilcaris et Hasdrubalis supergressus universam Hispaniam domuit. Hannibal cum equitibus Numidis circumequitabat urbem ad visendum, qua maxime parte eam aggrederetur. Tullus Hostilius praeteritis hostium castris, in agrum albanum pergit. Philippus Demetrium insidiis circumventum esse suspicabatur. Romani ruinas muri supervadebant. — Mówi się także: suppetias ire, iść na pomoc; infitias ire, przeczyć; venum ire, iść na przedaż; pessum ire, zniszczeć.

§ 352 2) Accusat. rządzi w łacinie wiele słów, które w polszczyznie z innemi przypadkami kłaść się zwykły, np.

Juvo, adjŭvo, dopomagam. Aequo, aequipăro, wyrównywam.
Fugio, effugio, uciekam. Sequor (idę za kim.
Deficio, niedostaję. Sector (idę za kim.

Gloria virtutem tanquam umbra sequitur. Noctem dies sub sequitur. Illam crudelitatem sera poenitentia consecuta est. Agricolae curvum sectantur aratrum. Fortuna fortes adjŭvat. Sapientem vera gaudia nunquam deficient. Non studium, sed aetas et vires me deficiunt. Nondum feminam aequavimus gloria. Philopoemen quemvis clarorum virorum virtute aequabat. Portus urbem ipsam dignitate aequiparat, utilitate supĕrat. Pauci oratorum gloriam Demosthenis aequabant. Mortem nemo effugere potest. Qui volunt poenam aliquam subterfugere aut calamitatem, in exsilium pergunt. Agesilāus non destitit, quibuscunque rebus posset, patriam juvare. Bonos nunquam honestus sermo deficiet; prudentia nunquam deficit oratorem. Ulysses simulatione militiam subterfugere voluit. Sapientis est naturam ducem sequi. Tullus Hostilius, qui Numam Pompilium in imperio secutus est, ferocior etiam Romulo fuit. Antonius petiit a milibus, ut se trans Alpes sequerentur.

§ 353 UWAGA. Composita z sequor, jak assequor, consequor, insequor, pro- i persequor; assector, insector, rządzą także Accusat., wyjąwszy jedno obsequor, jestem powolny, kładące się z Dativem.

§ 354 3) Pięć Słów nieosobistych, wyrażających nieprzyjemne uczucie, mają osobę czującą w Accusat., rzecz zaś wzniecającą uczucie w Gen., albo jeźli wyrażona przez Słowo w Infinit.

Piget, putet, poenitet, taedet, atque miseret.

Piget me, martwi mię. Poenitet me, żal mi.
Pudet me, wstyd mnie. Taedet me, przykrzy mi się.
Miseret me, żałuję, żal mi.

Numquam primi consilii Deum poenituit. Non me poenitet

vixisse. Me civitatis morum piget, taedetque. Geminat peccatum, quem delicti non pudet. Socratem non puduit fateri, se multas res nescire. Sunt, quos flagitiorum suorum neque pudeat, nec poeniteat. Eorum nos magis miseret, qui nostram misericordiam non requirunt quam qui illam efflagitant. Decemvirorum Romanos pertaesum est.

4) Decet, przystoi; dedĕcet, nieprzystoi, używane w trzeciéj § 355
osobie Sing. i Plur.; także fallit, fugit, praeterit me, uchodzi méj wiadomości, mogące się używać osobiście i nieosobiście, mają osobę w Accusat.

Oratorem irasci minime decet, simulare non dedĕcet. Non me praeterit usum esse optimum dicendi magistrum. Judicem decet non solum manus, sed etiam oculos abstinentes habere. Pax homines, ira feras decet. Illud, quam sit difficile, neminem fugit. Te non fugit, quam sit ea res difficilis. Non te fugiunt clarissimorum virorum, quorum similes esse debemus, exempla. Dedecet philosophum agere quidquam, cujus non possit causam probabilem reddere.

Podwójny Accusativus.

5) Podwójny Accusat. osoby i rzeczy stoi przy słowach: doceo, edoceo, uczę, nauczam; dedoceo, oduczam; celo, ukrywam przed kim. § 356

Fortuna victos quoque belli artem docet. Eumenes iter, quod habebat, omnes celavit. Ciceronem Minerva omnes artes edocuit, Eloquentia efficit, ut ea, quae scimus, alios docere possimus. Pythagŏras pueros modestiam et literarum studium, matronas pudicitiam et obsequium in viros docebat. Catilina juventutem, quam illexerat, multis modis mala facinora edocebat. Ridiculi sunt, qui alios id docere conantur, quod ipsi neque experti sunt, neque sciunt. Multa nos dedocet necessitas. Rex Afrorum a Carthaginiensibus poscebat aliquem, qui se Afrosque suos cultiores victus perdoceret. Simplex est, qui nos nihil celat. Sapienter nos divina providentia futura celavit. Antigonus iter, quod habebat adversus Eumenem, omnes celabat.

UWAGA. W miejsce Accus. rzeczy, może się także położyć de z Ablat. § 357
przy celare, aliquem de aliqua re; lecz docere aliquem de aliqua re, znaczy: uwiadomić kogo o czem, np.: Bassus noster me de hoc libro celavit. Cur de tanta re celare me voluisti. Equidem soleo dare operam, ut de sua quisque re me ipse doceat. Velim de omnibus rebus me diligentissime edoceas. — Przy zamianie na Passivum przechodzi Accusat. osoby na Nominat., gdy Accusat. rzeczy pozostaje; albo też, zwłaszcza przy celare, zamienia się na de z Ablat.

Magno mihi fuit dolori, quod tantam rem celatus eram. Miror, te maximis de rebus a fratre celatum esse. Non est profecto de illo ve-

neno celata mater. Marius omnes militiae artes edoctus fuerat. Caesar de omnibus hostium consiliis edoctus erat.

Wiedzieć jednak trzeba, że zamiast powiedzieć: doctus sum ab aliquo dialecticam, powie się zwyczajniéj: didici ab aliquo dialecticam. Najczęściéj pozostaje się Acc. rzeczy przy celare, kiedy tenże jest Neutr. Pron., np. Nos diu hoc celati sumus.

§ 358 6) Słowa: prosić, żądać, posco, reposco, flagito, oro, rogo, postŭlo, mają także przy sobie podwójny Accusativ, osoby i rzeczy, albo też mają rzecz tylko w Accus., a osobę w Ablat. z a, tj. mówi się: posco aliquem, aliquid, albo aliquid ab aliquo. Pacem te poscimus omnes. Nunquam divitias deos rogavi. Hoc studia, hoc artes a te flagitant. Legatis mandatum erat, ut ad Verrem adirent et eum simulacrum Cereris et Victoriae reposcerent. Illud te oro, ut in munere tuo diligentissimus sis. Regem Philippum multae civitates Graeciae auxilia rogabant Responde ad hoc, quod te interrogo. Caesar perfugam situs urbis percontabatur. Milites ducem frumentum flagitabant. Amicus ab amico nihil nisi honestum postulabit.

§ 359 UWAGA. Słowa: petŏ, proszę; postulo, żądam, mają zawsze osobę w Ablat. z a: peto aliquid ab aliquo, nigdy z podwójnym Accus.: Athenienses auxilium a Lacedaemoniis petiverunt. Cleopatra auxilium a Demetrio, rege Syriae, per legatos petit

§ 360. 7) Słowa pytać się: rogo, interrŏgo, percontor, mają także podwójny Accusat. osoby i rzeczy; albo też tylko osobę w Accusat., a rzecz w Ablat. z de: interrogo aliquem, aliquid v. aliquem de aliqua re.

Racilius me primum rogavit sententiam. Visne, ut te iisdem de rebus latine interrogem.

§ 361 UWAGA I. Słowo: quaero, pytać się, ma także rzecz w Accus., a osobę zawsze z a, ab lub ex w Ablat.: Quaero aliquid ab aliquo, de aliquo, ex aliquo. Caesar Liscum retinet, quaerit ex solo ea, quae in conventu dixerat. Eadem secreto ab aliis quaerit, reperit esse vera. Quaero de te, cur deos prospicere rebus humanis neges. De Simonide quum quaereret Hiero, quid esset deus, ille: quanto inquit diutius considero, tanto mihi res videtur obscurior.

Quaerere aliquem z Accusat. znaczy szukać kogo; zaś petere aliquem znaczy: godzić na kogo.

§ 362 UWAGA II. Podwójny Accusat. kładzie się najczęściéj przy słowach: żądać, prosić, pytać, gdy się rzecz nieokreślnie, tj. ogólnie wyraża przez Zaimki lub Przymiotniki rodzaju nijakiego: Hoc te vehementer oro, illud te rogo, nihil aliud te interrogo.

UWAGA III. Przy zmianie lokucyi czynnéj na bierną może się Accusat. rzeczy pozostać: Pompejus in senatu plerumque primus rogabatur sententiam Cato rogatus sententiam. Dux flagitatus pecuniam. Jednakże pospolitsza jest owa druga konstrukcya z de: Interrogatur aliquis de aliqua re. Visne, ut iisdem de rebus te latine interrogem.

§ 363 B. 8) Podwójny Accusat., to jest objektu i praedikatu,

stoi w konstrukcyi czynnéj przy owych słowach, które w Passivie mają podwójny Nominat.

Appello, dico, nomino, voco, nazywam kogo czem;
creo, eligo, designo, declaro, renuntio, obieram kogo czem;
facio i reddo; censeo, duco, credo, judico, puto, habeo, mam, uważam za co; praebeo i praesto, exhibeo, okazuję się czem.
Romulus urbem ex nomine suo Romam vocavit. Ciceronem universus populus consulem declaravit. Exercitus Diocletianum imperatorem creavit (w Pass. Diocletianus ab exercitu imperator creatus est itd.). Parentes carissimos habere debemus. Pericles praeceptorem habuit Anaxagoram. Prisci Persae solum unicum deum habuerunt. Senatus Antonium hostem patriae judicavit. Turpem vitam quavis morte pejorem puto. Attălus, rex Pergămi, testamento populum romanum heredem fecit. Cupiditas homines coecos reddit. Athenienses belli duces eligunt Periclem, spectatae virtutis virum et Sophoclem, scriptorem tragoediarum. Timidus se vocat cautum, parcum sordidus. Hispaniam veteres ab Ibero amne Iberiam nominaverant. Graeci stellas crinitas appellaverunt cometas. Sapientia certissimam se nobis ducem praebet ad voluptatem. Cicero se praestitit acerrimum propugnatorem libertatis. Praesta te eum, qualem te hucusque cognovimus. Bene de me meritis gratum me praebeo. Nerva se justissimum principem praestitit. — Ztąd robić kogo ślepym, tj. oślepić, wyraża się przez facere, reddere aliquem coecum, infelicem etc.

UWAGA I. Mieć, uważać za co, wyraża się także, podobnie jak wpolskiem, przez pro, za co, lub in numero, loco, z Genit, np. Audacia pro muro habetur. Quid est stultius, quam incerta pro certis habere, falsa pro veris. Honores et divitias permulti sunt, qui pro nihilo putent. Pater mihi praecepit, ut vos mihi cognatorum loco ducerem. § 364

UWAGA II. Przy niektórych złożonych słowach z circum, praeter i trans stoi podwójny Accus. dla tych domyślnych Przyimków: Agesilaus copias trajecit Hellespontum. Caesar omnem equitatum pontem transduxit. Caesar exercitum Rhenum transportavit.

9) Accusat. służy, jak w polskiem, do wyrażenia miejsca (przestrzeni) i czasu: na pytanie jak daleko? (jak długi, szeroki, głęboki?) jak długo? § 365

Milites aggerem latum pedes trecentos, altum pedes octoginta duxerunt. Quaedam bestiolae unum tantum diem vivunt. Elephas altus est duodecim pedes. Babylon munita erat muris ducenos pedes altis, quinquagenos latis. Caesar fossam quinque pedes altam, duodecim latam et centum longam duxit. Arbores pedes duos crassae. Arăbes gladios habent longos quaterna cubita. Nunquam pedem (i na krok) a me discess-

sit. A recta conscientia ne transversum unguem (digitum, ani na palec) oportet discedere. Non amplius quam septem horas dormiebat Augustus. Decem annos Troja a Graecis oppugnata est. Xerxes bellum adversus Graeciam quinquennium instruxit. Appius multos annos coecus fuit.

§ 366 UWAGA I. Accusat. przy oznaczeniu czasu stoi dla opuszczonego per, przez, które się też wyraźnie dla dobitności położyć może, np. Tres annos mecum habitavit; vel per tres annos. Hannibal per annos sedecim variis cladibus Italiam fatigavit Dies festus Dianae Syracusis per triduum agitur. Luscinia per totam fere noctem canit.

Zamiast tego Accus. czasu położyć się może Ablat. czasu, zwłaszcza dla oznaczenia pewnego okresu czasu, w którym się co stało; przeciwnie zaś, gdy idzie o wyrażenie ciągłego trwania, używa się Accusat., np. Triginta annis vixit Panaetius, posteaquam illos libros edidit. Caligula vixit annis undetriginta, imperavit triennio et decem mensibus diebusque octo. — Dla tego niekiedy obie składnie użyć się dają: Aegyptum Nilus tota aestate obrutam tenet, vel totam aestatem.

Również oznaczenie odległości przez Abl. wyrazić się może zwłaszcza przy abest, distat: Ariovisti copiae a Caesaris castris ducentis quattuor et viginti passibus aberant. Ariovistus millibus passuum duobus ultra Caesaris castra substitit.

UWAGA II. Natus z Accus. służy do wyrażenia: ile kto ma lat: Cato annos quinque et octoginta natus excessit e vita. Dionysius quinque et viginti annos natus Syracusis occupavit tyrannidem. Alexander morbo decessit Babylone mensem unum, annos tres et triginta natus.

§ 367 10) a) Imiona własne (propria) miast stoją na pytanie do kąd? w Accusat. bez Przyimka, który się zwykł kłaść przy imionach krajów.

Hannibal tres modios annulorum misit Carthaginem.

§ 368 b) Na pytanie zkąd? stoją imiona miast w Ablativie bez Przyimka.

Hannibal Carthagine expulsus, Ephesum ad Antiochum venit.

§ 369 c) na pytanie gdzie? stoją Singularia I. i II. Deklinacyi w Genit, zaś Pluralia i należące do III. Deklinacyi w Ablat także bez Przyimka.

Romae consules. Athenis Archontes, Carthagine suffetes sive judices quotannis creabantur.

Przykłady na wszystkie pytania.

Hannibal Capuam flectit iter. Juvenes romani Athenas studiorum causa proficiscebantur. Pythagoras Babyloniam ad perdiscendos siderum motus profectus est; inde ad cognoscendas Lycurgi leges Lacedaemona contendit; deinde Crotonem venit populumque in luxuriam lapsum auctoritate sua ad usum frugalitatis revocavit. Crotone quum annos viginti egisset, Metapontum migravit. Demaratus, Tarquinii regis pater, Tarquinios Corintho fugit. Via appia per For-

mias Capuam ducebat. Funus Alexandri Babylone translatum est Alexandriam.

UWAGA I. Podobnie jak imiona miast, kładą się także imiona własne wysp, zwłaszcza mniejszych. Conon plurimum Cypri vixit, Timotheus Lesbi. Ithacae vivere otiose. Lecz większe wyspy kładą się jak kraje z Przyimkiem: Scipio in Siciliam venit (do Sycylii). § 370

UWAGA II. Jeżeli przy imionach miast stoi Przyimek, natenczas ten ma inne znaczenie, i tak ad znaczy blizkość, okolicę: Profectus est ad Capuam, quinto anno post ad Tarentum, znaczy in castra apud Capuam. Ego Laodicea usque ad Iconium iter ita feci. Najczęściéj jeszcze kładzie się przy nich Przyimek ab: A Coriutho Quinctius Anticyram trajecit Antonius Patriae signa a Brundusio inferebat. Ab Epheso in Syriam profectus. Miles profectus sum ad Capuam quinto anno post ad Tarentum.

Niekiedy nawet koniecznie wypada położyć Przyimek: Segesta est oppidum in Sicilia, quod ab Aenea fugiente a Troja conditum esse demonstrant.

UWAGA III. Kiedy do imion własnych miast, bez Przyimka położonych, dodaje się Appozycya urbs, oppidum, locus, zwykły te imiona pospolite przybierać Przyimki; tylko na pytanie: gdzie? stać może sam Ablat. Jeżeli w tym razie stoi naprzód imię własne, wtenczas in może się przed temi imionami pospolitemi opuścić. Jeżeli zaś imię własne następuje po urbs, wtenczas i to imię własne, chociaż należy do Iszéj lub IIgiéj Deklinacyi, musi stać w Ablat.: Deliciarum causa cives romani et senatores Neapoli, in celeberrimo oppido, saepe commorabantur. Demaratus Corinthius se contulit Tarquinios, in urbem Etruriae florentissimam. Archias Antiochiae natus est, celebri quondam urbe et copiosa. Albae constiterunt in urbe opportuna, tj. gdy Nom. propr. stoi po Appozycyi urbs, oppidum, zwykło także w Abl. następować, zamiast w Gen. choć należy do I. lub II. Dekl. In oppido Andrumeto oblata est species muliebris ultra modum humanum. § 371

UWAGA IV. Wyrazy domus i rus kładą się podobnie jak imiona własne miast: § 372.

Domum, domos, do domu; domo, z domu; domi w domu.

Rus, na wieś; rure, ze wsi; ruri, rure, na wsi.

Domus przybiera także Zaimek dzierzawczy, albo Genit. posiadacza; w pierwszym razie stoi bez Przyimka, w drugim bez Przyimka lub z Przyimkiem.

Domi meae, tuae, nostrae, vestrae, alienae. Domi, vel in domo Caesaris. Również z Przyimkiem stoi domus, kiedy ma przy sobie inny Przymiotnik. Naevius de communi, quidquid poterat, ad se in privatam domum sevocabat.

UWAGA V. Łącznie z domi kładą się także belli i militiae, na wojnie: Domi bellique, domi militiaeque, w domu i na wojnie. Podobnie używa się także w Genit. humi, na ziemi, od humus.

Przykłady do domus i rus. Romae nihil publice sine auspiciis nec domi, nec militiae gerebatur. Ego rus ibo atque ibi manebo. Manlius filium ruri habitare jussit. Locupletes, quibuscunque rebus vel belli vel domi poterunt, rempublicam augeant. Nonne mavis sine periculo tuae domi esse, quam cum periculo alienae? Clodius deprehensus est domi Caesaris. Adolescens accurisse Romam et cum prima luce Pomponii domum venisse dicitur. Dico te priore nocte venisse in Marci Laecae domum.

§ 373 11. W Accusat. stoi przy wykrzyknikach: o, heu, eheu lub bez nich osoba lub rzecz, na którą wołamy, dla domyślnego, Verbum declarandi.

Heu me miserum, o ja nieszczęśliwy! O fallacem hominum spem fragilemque fortunam et inanes nostras contentiones. Vestra beneficia mihi erepta sunt! Eheu me miserum! O beatum hominem, quem nulla oratio laedere potest, cujus vita moresque calumniam superant! Me coecum, qui haec ante non viderim! O terram beatam, quae hunc virum exceperit! Me miserum! te ista virtute, fide, probitate, humanitate, in tantas aerumnas propter me incidisse! Tantam famae velocitatem fuisse, ut quum matutino tempore proelium in Boeotia commissum sit, meridianis horis in Asiam de victoria nuntiatum sit.

§ 374 UWAGA. Przy wymienionych tu i innych wykrzyknikach może stać także i Vocat., kiedy wprost do przedmiotu mowę naszą zwracamy i nań wołamy: O miser, quum re, tum hoc ipso, quod non sentis, quam miser sis. O dii immortales! non intelligunt homines, quam magnum vectigal sit parsimonia. — Vae i heu stoi najczęściéj z Dat.: Vae victis! En i ecce z Nom.: Ecce nova turba!

Dativus.

§ 375 1) W Dativie stoi przedmiot dalszy, dla którego się coś dzieje, komu? czemu? dla kogo? dla czyjéj korzyści lub szkody Dat commodi v. incommodi, przy wielu Słowach i Przymiotnikach; a jeżeli Słowo jest oraz transitivum, natenczas obok Dat. na pytanie komu? stoi i Accus. na pytanie kogo? co?

Deo obediunt maria terraeque. Utrumque vitium est, et omnibus credere et nulli. Non scholae sed vitae discimus. Avarus non sibi, sed aliis divitias parat. Tu non mihi, non tibi, sed patriae natus es. Solon et Lycurgus leges dederunt civibus suis. Sedulitas mea et

mihi et reipublicae tulit fructum. Bene habet civitas, quum cives magistratibus, magistratus legibus parent. Ignoscito saepe alteri, nunquam tibi. Pisistrātus sibi non patriae Megarenses vicit. Epaminondas imperium non sibi, sed patriae quaesīvit. Vir bonus est is, qui prodest, quibus potest, nocet nemini. Homines hominibus plurimum prosunt et obsunt.

2) Dativus stoi przy Adjectivach względnych, relativa, któ- §. 376.
rych ogólne znaczenie dopiero bliżéj ograniczyć się musi:

a) przyjazny: amīcus, familiaris, carus, propitius, inimīcus, contrarius, infestus etc.

b) przyjemny: acceptus, gratus, jucundus, suavis; ingratus, acerbus, molestus, durus etc.

§. 377.

c) pożyteczny: szkodliwy, zdolny, łatwy: utilis, commŏdus, salutaris, noxius, aptus, idoneus, facilis,

d) równy, nierówny: aequalis, par, dispar, similis, dissimilis,

e) blizki, powinowaty, znajomy: vicīnus, finitĭmus, propinquus, §. 378.
proximus, notus, ignotus.

Atticus non fortunae, sed hominibus solebat esse amīcus. Cunctis esto benignus, nulli blandus, paucis familiaris, omnibus aequus. Romulus multitudini gratior fuit, quam patribus, longe ante alios acceptissimus militum animis. Terra, quae vitibus apta est, etiam arboribus utilis est. Nihil est morti tam simile quam somnus. Id est Deo proximum, quod est optimum. Verba innocenti reperire facile est: modum verborum misero tenere difficile. Pinus praebet lignum utile navigiis. Rex imperavit, ut, qui valetudine aut aetate inutiles essent bello, oppido excederent. Senectus plerisque molesta et odiosa est. Demaratus, qui apud Xerxem exulabat, amicior patriae post fugam, quam regi post beneficia erat. Saepe nihil inimicius hominini, quam sibi ipse. Natura animantibus large et copiose pastum eum, qui cuique aptus est, comparavit. Quod verum, simplex, sincerumque est, id naturae hominis est aptissimum. Omne animal id appetit, quod naturae est accommodatum. Allexander ne suis quidem cognatis, qui apti regno videbantur, pepercit. Caesar locum delēgit castris idoneum. Unicuique virtuti finitimum vitium reperietur, ut audacia fidentiae, pertinaciae perseverantia finitima, superstitio religioni propinqua est. Macedonia quam divisui facilis esset. Macedŏnes ignorabant. Haec arbor fructus fert difficiles concoctionie tstomăcho inutiles. Antiŏchus, si parere voluisset consiliis Hannibalis, propius Tiberi, quam Thermopylis de summa imperii dimicasset. Omnis voluptas honestati est contraria.

UWAGA I. Z tem wszystkiem może i przy Adjectivach, znaczących przyjazny, nieprzyjazny zamiast Dat. stać: in, erga, adversus; a przy przymiotn. znaczących. zdatny, użyteczny, stósowny, utilis, aptus, idoneus, accommodatus, stoi rzecz ad z Acc., osoba zawsze w Dat.: Pallium aptum ad omne anni tempus. Homo ad nullam rem utilis, ad pugnam inutilis. Gladius ad propiorem habilis pugnam. Corporis motus ad naturam accommodati sunt. Alius historiae magis idoneus, alius compositus ad carmen. Me scit erga se benevolum. Quam fideli animo et benigno in illam et clementi fui! Manlius fuit perindulgens in partem, idem acerbe severus in filium.

§. 378. UWAGA II. Przy similis, dissimilis, par, dispar, stoi Gen. zamiast Dat. wtenczas, kiedy jest mowa o wewnętrznem (umysłu) czyli raczéj jednogatunkowem podobieństwie, osobliwie z zaimkami: mei tui sui, nostri, vestri similis. P. Crassus dum Cyri et Alexandri similis esse voluit et L. Crassi et multorum Crassorum inventus est dissimillimus. Dux ille Gracciae nusquam optat, ut Ajacis similes habeat decem, at ut Nestoris. Optandum est, ut ii, qui praesunt rei publicae, legum similes sint, quae ad puniendum non iracundia sed aequitate ducuntur. Par est, primum ipsum esse virum bonum, tum alterum similem sui quaerere. Collaudati sunt consules, quod perseverarent dissimiles decemvirorum esse. Metelli paucos pares haec civitas tulit. Numa in civitate bellicosa plures Romuli quam sui similes fore putabat — Inne Grammatyki uczą, że kiedy jest mowa o osobach stoi częściéj Genit., kiedy zaś o rzeczach, Dat.

Amicus, animicus, familiaris, aequalis, vicinus, affinis, propinquus, cognatus, są właściwie Adject. i jako takowe stopniują się i rządzą Dat.: Homo mihi amicissimus, familiarissimus; lecz takowe uważają się także jako rzeczowniki: przyjaciel, sąsiad itd. i wtenczas kładą się z Genit.: Inimicus tribuniciae potestatis. Libido virtutis inimica habetur. Aristides aequalis fere fuit Themistoclis. Podobną składnię mają: communis, peculiaris, proprius i superstes: Viri propria maxime est fortitudo. Priamus omnium suorum superstes fuit. Nemo Spartanorum, quos Leonidas adversus Persas duxerat, duci suo superstes esse voluit tj. z Dat. lub Genit. alicui v. alicujus.

§. 379. 3) Dativus stoi przy słowach nieprzechodnych, mających znaczenie wymienionych przymiotn.: być użytecznym, szkodzić, sprzyjać, podobać się, także gniewać się, zbliżać się, takiemi są

Convicior, łaję	Persuadeo, przekonywam
Irascor, succenseo, gniewam się	Parco, oszczędzam
Invideo, zazdroszczę	Patrocĭnor, bronię
Medeor, leczę, zaradzam	Propinquo, zbliżam się
Nubo, idę za mąż	Studeo, przykładam się
Obtrecto, uwłaczam	Supplĭco, błagam
Parco, słucham	Vaco, poświęcam się.

Contra sentientibus conviciari inhumanum est. Non est, cur mihi succenseas (nie masz przyczyny na mnie się gniewać). Omnibus animi morbis philosophia medetur. Nonnulli oratores reum sic defendunt, ut non homini, sed crimini patrocinentur. Mali malis hominibus patrocinantur. Demosthenes ejus ipsius artis, cui studebat, primam literam

non poterat dicere. Venus nupsit Vulcano. Non Caesari solum, sed etiam amicis ejus pro te supplicabo. Dii immortales hominibus perjuris irasci et succensere consuerunt. Te rogo, ne sumptui parcas ulla in re. Parce valetudini tuae. Antiŏchus se nec impensae, nec labori, nec periculo parsurum pollicebatur, donec liberam vere Graeciam fecisset. Priscis temporibus alii morbis, alii vulneribus, alii oculis medebantur. Plures in Asia mulieres singulis viris solent nubere. Aenēas cum multis Trojanis, quibus ferrum Graecorum pepercerat, in Italiam pervenit. Carthaginienses decreverunt, ne quis postea aut litteris graecis aut sermoni studeret, ne aut loqui cum hoste aut scribere sine interprete posset. Conjuges Scytharum, longa expectatione virorum fessae, servis ad custodiam pecorum relictis nupserunt. Themistocles persuasit populo, ut pecunia publica, quae ex metallis rediret, classis centum navium aedificaretur. Tibi persuade praeter culpam ac peccatum homini accidere nihil posse, quod sit horribile, aut pertimescendum. Quinctius iratus erat Aetōlis, quos solos obtrectasse gloriae suae meminerat. Servii Tullii filiae duobus Tarquiniis Lucio et Arunti, nupserant. Bonorum virorum laudibus obtrectare, pessimum est. Fortis animus nec metuit, nec cuipiam supplicat.

PRZESTROGA. Uważać potrzeba, iż od tych słów nie formuje się osobiste Passivum z Nomin., ale się tylko w Passivie imporsonaliter używać mogą z Dativ.: mihi, tibi, fratri invidetur, mihi persuadetur, a nie persuadeor, lub invideor; probis viris ab improbis invideri solet. Victo hosti debet parci. Invidetur saepe superioribus et eo magis, si intolerantius se jactant. Raro invidetur eorum honoribus, quorum vis non timetur. Bellovacis persuaderi non potuit, ut diutius morarentur, neque suis auxilium ferrent. Persuasum mihi est, illos homines recte facturos esse nunquam. §. 380.

Jestem przekonany wyraża się: persuasum mihi est, albo persuasum habeo. Zazdrościć komu czego: invidere alicui aliquid. Improbi invident probis laudem, vel Improbi invident laudibus proborum W Pass.: invidetur laudi alicujus, Invidetur commodis bonorum.

UWAGA. Niektóre słowa kładą się jużto w Dat., już w Accus. stósownie do odmiennego znaczenia, które przybierają

Caveo tibi, czuwam nad tobą, strzegę cię	Caveo te vel a te, wystrzegam się ciebie
Consulo tibi, mam o tobie staranie	Consulo te, radzę się ciebie; in aliquem, obejść się z kim, crudeliter
Cupio tibi, sprzyjam ci	Cupio te, żądam cię
Incumbo rei, wesprzeć się na czem	Incumbo in v. ad rem, przykładam się do czego
Metuo, timeo tibi v. de te, obawiam się o ciebie	Metuo te v. a te, obawiam się ciebie
Prospicio, provideo tibi, mam o cie bie staranie	Prospicio, provideo, aliquid, przewiduję co

Renuntio rei, zrzec się czego — Renuntio, aliquid, oznajmuję co
Supersedeo rei, siedzę na czem — Supersedeo re, zaniechać czego
Tempero, moderor mihi, miarkuję się — Tempero, mod. aliquid, urządzam co a re, wstrzymać się od czego
Vacare rei, oddawać się czemu. — Vacare re v. a re, być wolnym od

Caesar hortatus est milites, ut gloriae pariter, ac praedae consulerent. Graeci saepe consulerunt Apollinem delphicum. Senatus Atheniensium quum crudelius in plebem consuleret, Alcibiades exul revocatus est. Alexander epistolam Parmenionis pulvino, cui incumbebat, subjecit. Pergite adolescentes atque in studium litterarum strenue incumbite. Caesar reperiebat favere Dumnorigem et cupere Helvetiis propter affinitatem. Non semper bonum illud est, quod cupimus ardenter. Urbi nostrae atque patriae valde timeo. Ulysses ab Ajace sibi summum periculum timebat. Consules cavere debent securitati publicae. Adulatores non minus cavebis, quam maledicos. Stultum est admittere id, quod cavere possis. Parmenio Alexandrum monuerat, ut a Philippo medico caveret. Moderare animo et orationi, cum sis iratus; moderari navem, temperare rempublicam. Deus non solum universo mundo, verum etiam singulis prospicit hominibus. De republica timere non desinam. Civitas Romana inter belli strepitum parum olim vacabat liberalibus disciplinis.

§. 381. 4) Dativem rządzą słowa złożone z następujących przyimków:

ad, ante, con, in, inter,
ob, post, prae, sub i super,

które znaczenie przyimków zatrzymują. Jednakże w miejsce Dat. przyimek ze swym przypadkiem także położyć się może. Macedŏnes imperio Graeciae brevi tempore adjunxerunt Asiam, albo: Macedŏnes ad imperium Graeciae adjunxerunt Asiam.

Ad: natura sensibus rationem adjunxit,
Ante: natura hominis pecudibus ceterisque bestiis antecedit,
Con: pietati conjuncta justitia est reliquaeque virtutes,
In: Hannibal magnum terrorem injecit exercitui Romanorum,
Inter: Aristides interfuit pugnae navali,
Ob: omni virtuti vitium opponitur,
Post: Manlius posthabuit filii caritatem publicae utilitati,
Prae: Pecuniam praeferre amicitiae sordidum est,
Sub: anatum ova gallinae saepe supponimus,
Super: neque deesse, neque superesse reipublicae volo.

Siciliam ferunt angustis quondam faucibus Italiae adhaesisse. Mos Romanis fuit primis epistolae verbis adjicere: si vales, bene est. Themistoclis vitia magnis sunt emendata virtutibus, adeo ut anteferatur huic nemo, pauci pares putentur. Innocentia multo antestat eloquentiae. Virtutes animi bonis corporis anteponimus. Parva magnis saepe rectissime conferuntur. Philopoemenis virtus tanta enituit, ut Flaminino, romano imperatori, compararetur. Quibusdam bestiis onera, quibusdam juga imponimus. Nasus ita locatus est, ut quasi murus oculis interjectus esse videatur. Hannibal Numidas equites obequitare jussit hostium portis. Ci-

tius adolescentiae senectus, quam pueritiae adolescentia obrepit. Quidam Hannibalem Alexandro Magno postponunt, sed Hannibal Alexandro non est postponendus nec praeferendus. Scriptor annalibus suis brevem praefationem praemisit. Rhenus ubi oceano appropinquat, in plures diffluit partes. Inter proelium elephantis non rectores tantum, sed multi etiam armati supersedere solebant. Auctoritatem nullam debemus nec fidem commenticiis rebus adjungere. Virtutes virtutibus inhaerent. Consiliis interdum obstat fortuna. Leonidas, rex Spartanorum securis Persis supervenit.

UWAGA I. Może się jednak, jak się powiedziało wyżéj, przyimek tenże sam lub inny powtórzyć z należącym przypadkiem, zwłaszcza w złożonych z ad, cum, in i przy interest zachodzi różnica. §. 382.

Quidam ad eas laudes, quas a patribus acceperant, addunt aliquam suam. In oratore perfecto inest philosophorum omnis scientia. Antiocho pacem petenti nihil ad superiores conditiones additum est. Ad Apii Claudii senectutem accedebat etiam, ut coecus esset. Quem conferre possumus cum Democrito non modo ingenii magnitudine, sed etiam animi? In superstitione semper inest timor. Cimon nunquam in hortis suis custodem imposuit. Inter primum et sextum consulatum Valerii Corfi sex et quadraginta anni interfuerunt.

Przy niektórych tych złożonych słowach jest składnia z praepozycyą przedniejsza i jedynie używaną. I tak: communicare aliquid cum aliquo jest klassyczniéj, niż alicui, zaś interest zachodzi różnica, tylko z inter używa się: Nihil mihi nunc deest, quam homo, quocum omnia, quae me cura aliqua afficiunt, una communicem. Inter inanimum et animal hoc maxime interest, quod inanimum nihil agit, animal agit aliquid. Quid interest inter mendacem et pejurum?

UWAGA II. Niektóre z tych złożonych, których simplex (niezłożone) oznacza poruszenie, kładą się w pierwotnem znaczeniu z Praepozyą; zaś w przenośnem z samym Accusat., np. aggredi ad aliquem, przystąpić do kogo; przeciwnie aggredi aliquem, napaść, zaczepić. Adire ad aliquem, pójść do kogo; adire aliquem, udać się do kogo (z prozbą). Convenire cum aliquo, zejść się z kim; convenire aliquem, odwiedzić kogo; subire sub arborem, podstąpić pod drzewo; subire rem, podejmować co. — Sic aggredior ad hanc disputationem, quasi nihil unquam audierim de diis immortalibus. Quum aggredior ancipitem causam et gravem, omni mente in ea cogitatione curaque versor. Quis audeat bene comitatum aggredi? Quin ad hunc Philenium aggredimur. Qui ad nos intempestive adeunt, molesti sunt. Adii te heri de filia. In Galliam invasit Antonius, in Asiam Dolabella, in alienam uterque provinciam. Nabis multas civitates repentino bello invasit. Legati ad Verrem adeunt eumque simulacrum Veneris et Victoriae reposcunt. Demetrius cognita morte Antiochi, fratris, senatum adiit. Consul in urbem non inierat. Cato monet filium, ne proelium ineat. Coelo sereno interdiu obscurata lux est, quum luna sub orbem solis subisset. Istos labores, quos nunc in naufragio nostro suscipis, non subisses. Legati ad Caesarem gratulatum convenerunt. Atilium sua manu spargentem semen, qui missi erant, convenerunt.

UWAGA III. Niektóre z tych słów kładą się już to z Dat. lub Praepozycyą, już to z Accusat., podług tego, jak piszący pierwiastkowe

ich znaczenie lub też przenośne ma na względzie. To się stósuje najbardziej do słów: poprzedzać, przewyższać; anteo, antecedo, antevenio; praecedo, praegredior, praevenio; antecello, excello, praecello; praesto i praemineo. Jednakże składnia z Accus. u Cicerona (z wyjątkiem anteeo) nieużywana. Semper in promptu habere debemus, quantum natura hominis pecudibus reliquisque belluis antecedat. Veneti scientia atque usu rerum nauticarum ceteras gentes antecedunt. Virtus omnibus rebus anteit profecto. Sulpicius aetate anteibat Pisonem et Philippum, sapientia omnes. Vestrae fortunae meis praecedunt. Helvetii reliquos Gallos virtute praecedunt. Amor omnibus rebus antevenit. Marius explorat itinera, consilia et insidias eorum antevenit. Praeclarum mihi quiddam videtur adeptus is, qui, qua re homines bestiis praestent, in ea re hominibus ipsis antecellat. In his jocis tu longe aliis mea sententia excellis. Ille antecellit omnes fortuna. Cassius ceteros praeminebat peritia legum.

§. 383. 5) Verba transitiva: adspergo, inspergo, skrapiam; circumdo, circumfundo, otaczam; dono i impertio, udzielam; exuo i induo, zewłóczę, mają w Accusat rzecz, a w Dat. osobę; albo w Accus. osobę, a w Ablat. rzecz; donare alicui aliquid albo donare aliquem aliqua re.

Torquatus e spoliis gallicis sibi et torquem et cognomen induit. Hannibal dixit prius Romanos urbe quam imperio posse exui. Deus animum circumdédit corpore. Maculas adspergo vitae tuae v. maculis adspergo vitam tuam. Vatinius Miloni nonnullam laudatione sua labeculam adspersit. Dignitati hujus viri ex indignitate fratris ejus labes quaedam adspersa videbatur. Pythagoras Apollini hostiam immolare noluit, ne aram sanguine adspergeret. Prata et agros sub hiemem stercore inspergimus. Agricolae non tantum stercus, sed etiam cineres inspergere solent agris. Dionysius fossam latam cubiculo suo circumdederat ejusque fossae transitum ponticulo conjunxerat. Semirămis Babyloniam condidit murumque urbi latericium circumdédit. Castra milites vallo fossaque circumdant. Dejanira Herculi sanguine Centaurii tinctam tunicam induit. Caesar hostes omnes armis exuit. Sapientia vanitatem exuit mentibus. Prima statim congressione Philomelus Thebanos castris exuerat. Ciceroni populus romanus immortalitatem donavit. Atticus Athenienses universos frumento donabat. Pontis atque itinerum angustiae multitudini fugam intercluserant. — Ariovistus castra fecit, ut frumento comeatuque Caesarem intercluderet. Ariovistus omni Gallia Romanis interdixit. Caesaris leges jubent ei, qui majestatis damnatus sici, aqua et

§. 384. igni interdit. — Z ostatnich trzech przykładów przekonywamy się, że podobną składnię ma intercludo, odciąć; alicui, aliquid eg. fugam v. aliquem aliqua re v. ab aliqua re: itinere, ab exercitu, odciąć kogo od wojska. Zaś interdico, zakazać, tibi aliquid, albo tibi aliqua re, np. aqua et igni (o wygnańcach rzymskich).

6) Dativus w miejsce praepozycyi a, ab, z Ablat. stoi niekiedy przy Passivum, najczęściéj tylko w czasach z Participium Perf. Pass. §. 386.

Mihi captum consilium jam diu est. Quidquid in hac causa mihi susceptum est, id omne me reipublicae causa suscepisse confirmo. Barbarus hic ego sum, quia non intelligor ulli, za ab ullo. Cui non sunt auditae Demosthenis vigiliae.

Przy Gerundivum jest nawet ten Dat. pospolity: Diligentia praecipue nobis colenda est, Oratori, quid deceat, videndum est non in sententiis solum, sed etiam in verbis. Apud Pythagoram discipulis per quinque annos tacendum erat. Tria videnda sunt oratori, quid dicat et quo quidque loco et quomodo. Suo cuique judicio utendum est.

7) Gdy przez słowo esse chcemy wyrazić nasze mam, §. 387.
kładzie się subjekt, który coś ma w Dativ, rzecz zaś miana w Nominat., np. mihi, tibi, vobis, patri meo sunt libri.

Homini cum Deo similitudo est. Sex filii nobis, duae filiae sunt. Fuere Lydis multi ante Croesum reges. Omnibus virtutibus inter se, est conjunctio. Dives est, cui tanta possessio est, ut nihil optet. Jam troicis temporibus erat honor eloquentiae. Nulla est voluptati cum honestate conjunctio. Mihi est cum Gajo amicitia lepiéj niż habeo Bonis sunt inimicitiae cum malis.

8) Przy mihi est nomen, cognomen, mam nazwisko, tj. §. 388.
nazywam się, stoi imię w Nominat albo w Dativ., stósując się albo do nomen, albo do mihi; ostatnia składnia jest najpospolitsza

Inter primores juvenum C. Martius erat, cui cognomen postea Coriolano fuit. Pueris e Rhea Sylvia procreatis nomina fuere alteri Remo, alteri Romulo. Aedilis curulis eo anno fuit Publius Cornelius Scipio, cui post Africano fuit cognomen. Damaratus Corinthius duos filios genuit; nomina his Lucumo atque Aruns fuerunt. Syracusis est fons aquae dulcis, cui nomen Aretusa est. Duo sunt Roscii, quorum alteri Capitoni cognomen est.

UWAGA. To samo rozumie się o mihi datum, inditum, impositum, factum est nomen (cognomen), przy których Adject. (przydomek) najczęściéj w Dat. stoi. Tarquinio cognomen Superbo ex moribus datum. Vernaculis artificibus nomen histrionibus inditum. §. 389.

9) Dativus rei, wyrażający cel, na co? do czego? w jakim zamiarze? stojący często obok Dat. osoby, kładzie się:

a) Po słowie sum i fio w znaczeniu: jest, staje się, §. 390.
wychodzi na co:

Virtutes hominibus decori gloriaeque sunt. Nimia fiducia calamitati solet esse. Fortitudini fortuna quoque esse adjumento solet. Hoc et mihi et tibi maximae voluptati erit. Pergite, ut facitis, adolescentes atque in id studium, in quo estis, incumbite, ut et vobis honori, et amicis utilitati et reipublice emolumento esse possitis. Eloquentia principibus maximo ornamento est. Haec res et Callistheni et multis Graeciae principibus exitio fuit. Filius parvulus Ptolemaei etiam domesticis praedae fuit. Crudelitas omnibus hominibus odio est, probitas et clementia amori.

b) Po słowach: dare, ducere, habere, tribuere, vertere w znaczeniu: poczytywać komu za co;

Vitio mihi dant, quod mortem hominis necessarii graviter fero. Quod aliis vitio vertis, tibi laudi ne duxeris. Postquam divitiae honori esse coeperunt, et eas gloria, imperium, potentia sequebatur, hebescere virtus, paupertas probro haberi coepit. Matronis Corinthi Medea persuasit, ne sibi vitio verterent, quod abesset a patria. Habere quaestui rempublicam turpe et nefarium est. Latrocinium maris primis temporibus gloriae habebatur. Sic ludibrio habiti legati romani revertuntur. Hortensio ignaviae tribuebatur, quod bello civili non interfuisset. Lacedaemoniis crimini datum est, quod arcem thebanam induciarum tempore occupavissent.

§. 391. c) Po słowach dare, w znaczeniu dać, venire przybyć, relinquere zostawić, mittere posłać, etc., stoi Dat. dla wyrażenia celu, zamiaru:

Pericles agros suos dono reipublicae dedit. Pausanias venit Atticis auxilio. Virtus sola naeque datur dono, neque accipitur. Tyrii Alexandro auream coronam magni ponderis dono dederunt. Attalus rex regnum suum Romanis dono dedit Pittaco Mytilenaei multa milia jugerum agri muneri dabant. Pater mihi hunc librum muneri misit. Pausanias, quos Byzantii ceperat, regis propinquos, huic muneri misit. Caesar quinque cohortes castris praesidio reliquit.

Dat. Gerundii przy osobach urząd jaki piastujących; dla wyrażenia powołania tego urzędu. (Patrz Dat. Gerundii).

§. 392. UWAGA. Jednakże i przy tych słowach może się także cel wyrażać przez Przimek in lub ad z Accus. Rex Lydorum Croesus in auxilium venit Babyloniis, Sagillus, rex Scythiae filium Panasagorum in auxilium misit Amazonibus. Agathocles urbe Leontinorum capta, Syracusas obsidere coepit, ad cujus auxilium Hamilcar, dux Poenorum praesidia militum mittit.

Genitivus.

§. 393. 1) Jeżeli dwa rzeczowniki tak są z sobą złączone, iż jeden od drugiego zawisł, takowy zawisły rzeczownik stoi w Genitivie. Ten Genitivus jest albo subjectivus, albo objectivus.

a) Genitivus subjectivus wyraża sprawcę lub posiadacza jakowéj rzeczy (autorem vel possessorem), t. j. przedmiot, od którego coś pochodzi, lub do którego coś należy, na pytanie: czyj? Oratio Ciceronis: res gestae Alexandri Magni. Amor Dei, co się także częstokroć przez Adject. wyrazić może. Amor divinus. Oratio Ciceroniana, hortus regius; zwykle przy pronom. poss. liber meus, tuus, nie liber mei.

b) Genitivus objectivus wyraża osobę lub rzecz, na którą coś przechodzi, tj. osobę lub rzecz, będącą przedmiotem czynności, na pytanie: co za? np. amor patriae, miłość ojczyzny, do — oddaje się w polskiem niekiedy przez przyim.

Taedium laboris, wstręt do pracy, remedium doloris, lekarstwo przeciw boleści, — Może nawet jeden rzeczownik subjective i objective być uważany, np, amor Dei, miłość, którą Bóg ma ku nam, subjective; zaś amor Dei, miłość Boga, któréj Bóg doznaje od ludzi, któréj jest przedmiotem,

UWAGA I. Pronomina possessiva stoją zwykle w miejscu tego Genitivu subject., częściéj i object., np. injuria tua, twoja krzywda, którą ty uczyniłeś, ale częściéj krzywda tobie, tj. przeciw tobie, od kogo wyrządzona. W tym drugim przypadku zwykle kładzie się Genit. Pronominis, np. cura vestri, staranie o was; misericordia nostri, litość nad nami. Memoriam nostri pie servabitis. Tiberius Gracchus magnum desiderium sui reliquit apud populum romanum. Kiedy przedmiotem jest osoba, wtenczas i w łacinie Genit. objectivus oddaje się dla jasności przez Przyimek: Nostra in (erga) amicos benevolentia illorum erga nos benevolentiae aequaliter respondere debet. Hannibal multa de fide sua et odio in Romanos commemoravit. Tua voluntas erga me meaque erga te par atque mutua. Odium adversus homines. Ale nie można powiedzieć: cupiditas in pecuniam § 394

UWAGA II. Wyrazy causa, gratia, ponieważ właściwie są to Rzeczowniki (w Ablat.), stoją z Genit. po Rzeczowniku i znaczą dla. Multi ex urbe amicitiae causa Caesarem secuti erant. Verbi causa, exempli gratia. — A ponieważ causa, gratia znaczy właściwie sprawa, przeto nie mówi się: mei, tui, sui, nostri, vestri gratia, ale w Abl. mea, tua, sua, nostra, vestra causa lub gratia, jak tua opera hoc factum est. Quam multa, quae nostra causa nunquam faceremus, facimus amicorum causa. Fac eadam amicorum causa, quae tua causa facere soles. Nunc perspexi eum mea causa mihi amicum fuisse, non sua. Vestra magis hoc causa volebam quam mea. Beneficium non est, quod quis sua causa dat, non ejus (causa) cui dat. § 395

2) Genitivus Qualitatis, wyrażający zewnętrzny i wewnętrzny przymiot (własność) drugiego Rzeczownika, stoi jak w polskiem, zawsze łącznie z Przymiotnikiem: homo magni, summi ingenii. Navis Persei inusitatae magnitudinis fuisse traditur. Cimon tantae fuit facilitatis et liberalitatis, ut nulli quidquam negaret. Mare procreat animalia insolitae magnitudinis. Athenienses belli ducem eligunt Periclem, spectatae virtutis virum. Hostes saxa magni ponderis et praeacutas trabes in muro collocaverunt. § 396

UWAGA. Zamiast Przymiotnika może stać także przy Genit Qualitatis, Imię liczbowe, dla oznaczenia ilości, rozciągłości, wieku itd. puer octo, novem annorum za puer octo novem annos natus; fossa quindecim pedum za quindecim pedes lata; Colossus centum et viginti pedum. Classem septuaginta navium Athenienses Miltiadi dederunt. Aristides exilio decem annorum multatus est. L. Quinctius trans Tiberim quattuor jugerum colebat agrum. § 397

3) Genitivus partitivus, cząstkowy, wyraża jak w polskim całość, z któréj się pewna część bierze, np. wagi, miary. Takie Partitiva są albo Substantiva, oznaczające mnogość, albo rzeczownie wzięte Neutra Adjectivów, Pronominów i Numeraliów, jako to: § 398

a) tantum, quantum, aliquantum, multum, plus, plurimum, minus minimum, paulum, nimium;
b) hoc, id, illud, quod, quid, aliquid;
c) także Adverbia: nihil, satis, abunde, affatim, nimis.

Catilina ingentem numerum perditorum hominum collegerat. Samnitium legati pacem petentes Curio magnum auri pondus attulerunt. Indus magnam vim seminum frumenti similium secum deportare dicitur. Alexandrum non multitudo hostium, non magna vis telorum absterruit. Quantum incrementi Nilus capit, tantum spei in annum est. Procellae quanto plus habent virium, tanto minus temporis. Quod cuique temporis ad vivendum datur, eo debet esse contentus. Sicilia hoc mihi oneris negotiique imposuit. Proficiscebar Athenis, quum hoc ad te litterarum dedi. Id negotii dedit mihi. Ignari, quid in unaquaque re vitii sit, nequeunt judicare. Lacedaemonii reputabant, quantum incrementi Atheniensibus munita urbs datura esset, quibus incendium urbis tantum gloriae dedisset. Potest exercitatio et temperantia etiam in senectute conservare aliquid pristĭni roböris. Obsidio continuata oppidanos ad ultimum inopiae adduxerat. Exiguum campi ante castra erat, extremum, medium anni za exiguus campus etc., a nawet in Plur. summa tectorum obtinere za summum tectum; in ultima Celtiberiae penetrare. Cimon habebat satis eloquentiae. Affătim est hominum, quibus negotii nihil est. Justitia nihil expetit praemii. Satis eloquentiae, sapientiae parum. Hostes domos suas incenderunt, ut nihil suarum rerum in potestatem victoris veniret Satis exemplorum nobis alienae clades praebent. Multis in locis parum firmamenti et parum virium veritas habet. Caesar dicebat se potentiae gloriaeque abunde adeptum. Cyrus vini affatim et quae epulis necessaria erant, in castris reliquit.

§ 399 UWAGA I. W miejscu Rzeczownika może także przy tych Neutrach stać Neutrum Przymiotnika, ale tylko Adjectiv. II. Deklinacyi, albo też inny, w połączeniu z Adjectiv. II. Deklinacyi. Można więc powiedzieć dwojako: aliquid novum v. aliquid novi; aliquid novi ac memorabilis tibi narrabo, ale tylko: aliquid gravius, aliquid memorabile. A consule nihil speres boni, quia non vult; nihil metuas mali, quia non audet. Darius gratias egit Alexandro, quod nihil in suos hostile fecisset. In Gallia nihil memorabile ab Aelio consule gestum est. Mihi videtur acerba semper et immatura mors eorum, qui immortale aliquid parant. Ut adolescentem, in quo senile aliquid, sic senem, in quo est adolescentis aliquid probamus. Pythagoras, cum in Geometria, quiddam novi invenisset, Musis bovem immolasse dicitur. Quis nescit primam esse historiae legem, ne quid falsi dicere audeat. In animis hominum, doctissimi illi veteres inesse quiddam coeleste et divinum putasverunt.

§ 400 UWAGA II. Adverbia loci: ubi, quo, hic, huc, eo, tunc itd, przybierają niekiedy dla dobitniejszego wyrazu Genitivy gentium, terrarum, loci, locorum: ubi gentium, ubi terrarum sumus? Virtutem qui adeptus erit, ubicunque erit gentium, a nobis diligetur. Lycurgus maximum ho-

norem senum esse voluit, nec sane usquam terrarum locum honoratiorem senectus habuit. Persarum gens tunc temporis obscura erat. Res eodem est loci, quo tu reliquisti.

UWAGA III. Adverb. huc, eo, quo, w znaczeniu: do tego stopnia, kładą się z innemi Genitivami: Eo insaniae, furorisque processit. Eo miseriarum ventum est. Tyrtaeus eo usque desperationis adduxit Spartanos, ut ad supplementum exercitus servos manu mitterent. § 401

b) Genit. partitivus stoi, gdzie my Przyimka używamy; przy liczbach, kiedy nie o całéj liczbie, ale tylko o pewnéj z niéj części mowa; daléj przy solus, nullus, nemo, multi, pauci, quis, aliquis, hic, ille. § 402

Sulla centum viginti quatuor suorum amisit. Tarquinius septimus atque ultimus regum (z królów) romanorum Volscos vicit. Tribuni legem promulgarunt, ut consulum alter ex plebe crearetur. Eloquentia res una est omnium difficillima. Alcibiades primus Graecorum in Thraciam se contulit. Erant Phocionis tempore Athenis duae factiones, quarum una populi causam agebat, altera optimatum. Trajanus solus omnium imperatorum intra moenia urbis humatus est. Nemo mortalium omnibus horis sapit. Multae istarum arborum mea manu sunt satae. Neque stultorum quisquam beatus, neque sapientium non beatus est. Nemo nostrum idem est in senectute, qui fuit juvenis. Duo sunt aditus in Ciliciam, quorum uterque parvis praesidiis interclūdi potest. Animantium aliae coriis taecte sunt, aliae villis vestitae, aliae spinis hirsutae. Uter nostrum patriae amantior est, tune an ego? Equitum centum quinquaginta interfecti.

UWAGA. Genit. przy tych wyrazach nie jest konieczny, bo takowe mogą się także zgadzać ze swemi Rzeczownikami, jeżeli nie chcemy oznaczyć kilku z większéj liczby, tylko wszystkich: multi milites, wiele żołnierzy; multi militum, wielu z żołnierzy; alter consul, zamiast alter consulum; orator clarissimus, za oratorum clarissimus. Numerate, quot ipsi sitis, ilu was jest wszystkich; zaś quot sunt vestrum, ilu jest z pomiędzy was; pauci sumus, mało nas jest. Omnes nostri ceciderunt, multi nostrum ceciderunt. Omnes amici mei. quos multos habeo, hi non sunt admodum multi. Przeciwnie uterque, stojące ze Substant., zawsze się z nim zgadzać zwykło, a zatem mówi się: uterque consul, nie consulum. § 403

c) Równie stoi Genit. partit. po Comparat. i Superlat., tak Adject., jako i Adverbiów, dla wyrażenia z: § 404

Graecorum oratorum praestantissimi sunt ii, qui fuerunt Athenis, eorum autem princeps facile Demosthenes. Socrates est omnium sapientissimus oraculo Apollinis judicatus. Urbem Syracusas maximam esse graecarum urbium pulcherimamque omnium saepe audistis. Nobiliores Romanorum non facile sine comite in publicum prodibant. Plures Numanti-

norum fame quam ferro absumpti sunt. Alexander India perdomita seniores militum in patriam remisit. Tarquinius Superbus septimus atque ultimus regum romanorum fuit. — Sulpicius Gallus maxime omnium nobilium graecis litteris studuit. Civitas Trevirorum longe plurimum totius Galliae equitatu valet. Maxima beneficiorum, największe dobrodziejstwa, zaś maxima beneficia, bardzo wielkie dobrodziejstwa.

§ 405 UWAGA I. Zamiast Genitivu partitivu kładą się dla tym większéj dobitności Przyimki ex, de, inter. Acerrimus ex omnibus sensibus est sensus videndi. Acerrimus inter recusantes Callisthenes fuit. Parti soli ex omnibus gentibus non pares solum Romanis, sed etiam victores fuerant. Quidam e sapientibus viris iram dixerunt brevem insaniam. Inter tot Graeciae civitates Aetoli soli libertatem retinuerunt. Inter maxima vitia nullum est frequentius quam ingrati animi. Themistocles noctu de servis suis, quem habuit fidelissimum, ad regem misit. In proelio ad Granicum commisso de Macedonibus pauci ceciderant. Duo de conjuratis statim interfecti sunt. Nihil ex his, quae videmus manet.

§ 406 UWAGA II. Gdy jest mowa o dwóch tylko, nie może w łacinie stać Superlat., ale Comparat.: diligentior horum juvenum, najpilniejszy z tych (dwóch) młodzieńców.

§ 407 UWAGA III. Pamiętać nam trzeba, że w łacinie imiona liczbowe są Adject., zgadzające się ze swemi Rzeczownikami, a zatem: było dwudziestu żołnierzy, będzie. fuerunt viginti milites; centum, ducenti, quingenti, mille milites ceciderunt, poległo sto, dwieście, pięćset, tysiąc żołnierzy. Dopiero plurale millia jest Rzeczownikiem i kładzie się z Genit., a zatem duo, decem, centum millia hominum, nie homines; chyba, że po millia następuje sto przymiotne, to z niem zgadzają się liczone przedmioty: habuit tria millia trecentos milites. Eo anno mille servis civitas data est. In eo proelio ceciderunt mille equites, quattuor millia peditum. Prima luce tria millia et septingenti pedites profecti sunt. Quattuor millia hominum et quingenti Copitolium occupaverunt. Romani ceciderunt quinque millia et trecenti.

§ 408 4) Genitivus przy Adjectivach relativach. Genitivem rządzą Adjectiva, znaczące:

a) chciwy czego, mający udział w czem, władzę nad czem:
avĭdus, cupidus, studiosus, particeps, expers, compos, impos, potens;

b) świadomy, pomny:
perītus, conscius, gnarus, rudis, memor, immĕmor;

c) obfitość i niedostatek:
plenus, fecundus, dives, inops, indigus, sterĭlis.

Themistocles peritissimos belli navalis fecit Athenienses. Graeculi sunt contentionis cupidiores quam veritatis. Pythagoras sapientiae studiosos appellat philosophos. Omnes immemŏrem beneficii oderunt. Cicero non solum reipublicae peritissimus, sed etiam gloriae cupidissimus fuit. Co-

non et prudens rei militaris et diligens erat imperator. Populus est acer, suspicax, invĭdus etiam potentiae. Nihil, quod rationis est expers, generare potest ex se animantem compŏtem rationis. Omnes copiae erant avidissimae certaminis. Alexander non ignarus fuisse videtur caedis paternae. Conscia mens recti famae mendacia ridet. Nescia mens hominum fatis sortisque futurae. Cato et agricola solers, et reipublicae perĭtus et juris consultus et magnus imperator et probabilis orator et cupidissimus litterarum fuit. Socrates se omnium rerum inscium et rudem fingebat. Numa Pompilius, vir consultissimus erat omnis divini et humani juris. Venturae memores jam nunc estote senectae. Bestiae rationis et orationis sunt expertes — Ira et insania impotens est sui. Animus noster in partes est distributus duas, quarum altera rationis est particeps, altera expers. In magnis subitisque periculis multi sunt non inŏpes modo consilii, sed vix mentis suae compŏtes. Vita sine amicis est insidiarum et metus plena. Alexander plenus pulveris ac sudoris in praefrigidam undam Cydni fluminis se projecit. Gallia olim negotiatorum romanorum referta fuit Gallia frugum et vini est fertilissima. Medicamentorum salutarium plenissimae sunt terrae. Inops senatus auxilii humani ad deos populum vertit.

UWAGA. Refertus, napełniony, kładzie się zwykle z Ablat, a nawet niekiedy i plenus. Caesaris litteras accepi refertas omni officio, diligentia et suavitate Zaś peritus, consultus, używa się porówno z Genit. i Ablat juris v. jure peritus, consultus. § 409

5) Genitivem rządzą nadto Participia Praes. act., kiedy jak Przymiotniki, trwający przymiot rzeczy wyrażają. § 410

Epaminondas adeo fuit veritatis diligens, ut ne joco quidem mentiretur. Romani semper appetentes gloriae atque avidi laudis fuerunt. Catilinae corpus erat patiens inediae, vigiliae, algoris, animus audax subdolus, varius, alieni appetens. Antonius Pius pacis erat amantissimus. Estne ullus famulus amantior domini, quam canis. Mare mortuum neque ventis movetur, neque navigationis est patiens.

UWAGA. Kiedy te Participia nie wyrażają trwającego przymiotu, ale przemijającą pojedyńczą czynność, wtenczas zatrzymują rząd słowa: miles patiens frigus żołnierz który właśnie teraz cierpi zimno; patiens frigoris, który zawsze zimno znosić potrafi. § 411

6) Genitivus przy słowach memoriae et oblivionis. Słowa znaczące: przypomnieć sobie, pamiętać lub zapominać, mają osobę lub rzecz, którą sobie przypominamy, lub o któréj zapominamy w Genit. rzecz także mogą mieć w Accus. Takiemi są: § 412

Memini, reminiscor, recordor, obliviscor i
Moneo, commoneo, commonefacio aliquem alicujus rei.

Animus meminit praeteritorum, praesentia cernit, futura praevidet. Homo improbus cum dolore flagitiorum suorum recordabitur. Alexander Thessalos beneficiorum Philippi patris maternae quesuae cum illis necessitudinis admonuit. Imperator judices et legum et religionis admonebat Divico monuit Caesarem, ut reminisceretur et veteris incommodi populi Romani et pristinae virtutis Helvetiorum. Officia meminisse debet is, in quem collata sunt, non commemorare qui contulit. Jugurtha ut quemque pecunia aut honore ex tulerat, commonefacere beneficii non destitit. Numquam te adspicio, quin tui in me meriti recorder. Hannibal adhortatus est milites, ut reminiscerentur pristinae virtutis suae, neve mulierum liberorumque obliviscerentur. Alexandri milites jam non belli periculorumque, sed divitiarum meminerant et obliti conjugum liberorumque persicum aurum quasi suam praedam ducebant. Tu Caesar, oblivisci nihil soles, nisi injurias. Homines non solum res praeclarissimas obliviscuntur, sed etiam nefarias suspicantur. Non omnes (senes) possunt esse Scipiones, ut urbium expugnationes, ut pedestres navalesque pugnas, ut bella a se gesta triumphosque recordarentur. Alcibiades lacrimans benevolentiam civium suorum accipiebat, reminiscens pristini temporis acerbitatem. Externa libentius in tali re quam domestica recordor. Accus. osoby stoi przy memini tylko w znaczeniu: przypominam sobie kogo, np. Antipater ille Sidonius, quem tu probe meministi.

§ 413 UWAGA. Przy Transitiv.: admoneo, commoneo, musi stać rzecz wtenczas w Accus., kiedy jest wyrażona przez Neutrum Zaimka lub Przymiotnik. Illud me preclare admones. — Przy venit mihi in mentem, przychodzi mi na myśl, może także osoba lub rzecz stać w Genit: Venit mihi Platonis in mentem. Solet mihi in mentem venire illius temporis. Quotiescunque gradum facies, toties tibi tuarum virtutum veniat in mentem.

§ 414 7) Genitivus pretii. — Przy słowach: szacować, wysoko mało cenić, stoją ogólne wyrazy wartości przez Adject. w Gen. magni, pluris (nie multi lub majoris), plurimi i maximi, parvi, minoris, minimi, tanti, quanti, nihili i flocci przy słowach:
Sum, aestimo, duco, facio, habeo, pendo, puto, szacuję.

Mea mihi conscientia pluris est, quam omnium sermo. Divitiae a me minimi putantur. Hephaestionem Alexander plurimi fecit. Sapiens dolorem nihili facit. Si prata et hortulos tanti aestimamus, quanti est aestimanda virtus. Quanti quisque facit amicos, tanti fit ab amicis. Multi sua parvi pen-

dere, aliena cupere solent. Agere considerate pluris est, quam cogitare prudenter. Mercator semper magni aestimat pecuniam. Est hominis magni, et sapientis, maximi aestimare conscientiam mentis suae. Nulla possessio pluris quam virtus aestimanda est. Voluptatem virtus minimi facit. Merito te semper maximi feci. Me a te plurimi fieri sentio. Quo pluris est respublica, quam res privata, eo majore cura administrari debet. Parvi sunt foris arma, nisi consilium est domi. Quidam philosophi et voluptatem et dolorem fecerunt nihili. Equidem non flocci pendo istorum hominum convicia. U komików często używane: flocci, nauci, pili, teruncii non habere, ducere, za nic mieć: Non assis illum, immo ne teruncii quidem facio; zawsze z negacyą.

UWAGA I. Zamiast nihili mówi się także pro nihilo ducere. Philosophi ea, quae plerique vehementer expetunt, contemnunt et pro nihilo ducunt. Anacharsis pro nihilo ducebat pecuniam.

UWAGA II. Także przy słowach zaceniać, kupować i przedawać, przy których pospolicie cena w Ablativie się kładzie, mogą stać Genit. pluris, minoris, tanti, quanti. Mercatores non tantidem vendunt quanti emerunt. Vendo meum frumentum non pluris, quam ceteri, fortasse minoris. Si callidi rerum aestimatores prata et areas quasdam magno aestimant, quanti est aestimanda virtus. § 415

8) Genitivus przy słowach accusandi, damnandi, absolvendi, tj. po słowach znaczących: oskarzać, skazywać, uwalniać, jako też zapozywać, stoi zbrodnia, o którą się obwinia, w Genit; takiemi są: § 416

Accūso, arguo, insimulo, oskarzam; convinco, coarguo, przekonywam; damno, condemno, potępiam; absolvo, libero, uwalniam; arcesso, postulo, reum facio, zapozywam.

Themistocles absens proditionis est damnatus. Cicero Verrem avaritiae nimiae coarguit. Thrasybūlus legem tulit, ne quis anteactarum rerum (o przeszłe rzeczy) accusaretur, neve multaretur. Miltiades proditionis est accusatus. Nicomedes furti damnatus est. Senatus nec liberavit ejus culpae regem, nec arguit. Dionysius insimulatus est affectatae tyrannidis Gens Claudia repudiavit praenomen Lucii, postquam e duobus gentilibus praeditis eo alter latrocinii, caedis alter convictus est. Haec duo levitatis et infirmitatis plerosque convincunt, aut si in secundis rebus contemnunt amicos, aut in adversis deserunt Marcellus consul supra septuaginta damnatos proditionis secūri percussit. Cannensem exercitum quis fugae, aut pavoris insimulare potest, ubi plus quinquaginta milia hominum ceciderunt. Fuerunt, qui Philippum regem temeritatis, consulem segnitiae accusarent. Ne audacem quidem timoris absolvimus; ne prodigum quidem libe-

ramus avaritia. Rufus Afranium proditionis postulavit.

§. 417 UWAGA I. Genit. ten stoi dla opuszczonego Rzeczownika crimine, nomine, który się niekiedy wyraźnie kładzie. Alcibiades postulabat, ne absens invidiae crimine accusaretur. Wina wyraża się także przez de. Lex vetat eum, qui de pecuniis repetundis (zamiast repetundarum) damnatus sit, in contione orationem habere. Non committam posthac, ut me accusare de epistolarum negligentia possis. Jak w polskiem o. Oskarzyć kogo o zdzierstwo tłómaczy się przez repetundarum vel de repetundis, o gwałt, de vi.

§ 418 UWAGA II. Kara, na którą ktoś skazany jest, stoi także w Genit. capitis, czasem mortis etc ; lecz i w Ablativie capite, zwłaszcza kiedy jest mowa o pewnéj summie kary pieniężnéj. Miltiades capitis absolutus, pecunia multatus est. Interdictum, ne capite damnatos propinqui lugerent. Frusinates tertia parte agri damnati sunt. Camillus absens quindecim millibus gravis aeris est damnatus. — Używa się także ad, in: Caligula multos honesti ordinis ad metalla et munitiones viarum, aut ad bestias condemnavit.

§ 419 9. Genitivus przez wyrzutnią. Przy słowie: esse stoi Genit. w znaczeniu: jest powinnością, własnością, znakiem, dla opuszczonych: res, negotium, officium, proprium: est judicis, jest powinnością sędziego. Jeżeli osoba wyraża się przez Zaimek osobisty, takowy nie kładzie się w Genit., ale zamienia się na dzierzawczy: meum, tuum, nostrum, vestrum est.

Adolescentis est, majores natu vereri. Improbi hominis est mendacio fallere. Bello Gallico praeter Capitolium omnia hostium erant. Megarensium insula Atheniensium fiebat. Quaecunque sunt in omni mundo, deorum atque hominum putanda sunt (należą do bogów). In bello civili inter Caesarem Pompejumque orto, Parthi Pompejanarum partium fuere, byli po stronie Pomp. Discordia regum domesticorum oriens Romanorum factus est. Cujusvis hominis est errare, nullius nisi insipientis in errore perseverare. Temeritas est florescentis aetatis, prudentia senescentis. Hoc sentire prudentiae est, facere fortitudinis; sentire vero et facere perfectae virtutis. Non minus imperatoris est consilio superare quam gladio. Est viri et ducis non deesse fortunae praebenti se, et oblata casu flectere ad consilium. Summae sapientiae visum est Pythagorae omnibus rebus imponere nomina. Necessitati parere semper sapientis est habitum. Si barbarorum est in diem vivere nostra consilia sempiternum tempus spectare debent. Ego honoris amplissimi puto esse et accusare improbos et miseros defendere. Qualis sim, non est meum dicere, propter ea, quod minime sibi quisque notus est. Meum puto esse, quid sentiam ostendere. Tuum est Cato, qui non mihi, non tibi, sed patriae natus est, videre, quid agatur. Mentiri non est meum. Nostrum est, ferre modice populi voluntates. Te opuszczone Rzeczowniki: officium itd. mogą się także wyraźnie położyć: Proprium est irati, a quo laesus videatur, ei quam maximum dolorem incutere. Fuit hoc proprium populi romani longe a domo bellare. Cic. Senatus officium est consilio civitatem adjuvare. Ut praeceptorum officium est docere, sic discipulorum praebere se dociles.

§ 420 PRZESTROGA. Jak w miejsce Pronom. Pres. kładzie się Neutr. posses. tak podobnie w wielu przypadkach w miejsce Genit Subst. można położyć Adject. od niego pochodzące: za hominis, regis, imperatoris est,

powiedzieć. humanum, regium, imperatorium est. Et agere et pati fortia Romanum est. I dla tego ten Genit. do Genit. qualitatis odnieśćby można.

10) Po słowie interest, zależy na czem, stoi osoba, któréj § 421
na czem zależy, w Genit., np. patris interest, zależy ojcu na czem. Jeżeli zaś osoba, któréj zależy, wyrażona jest przez Zaimek: zależy mi, ci, nam, wam, to wyraża się przez: meā, suā, tuā, nostrā, vestrā, interest albo refert, przyczem causa lub gratia domyślać się można.

Interest omnium recte facere. Reipublicae interérat, ut salvus esset Caesar. Caesar dicere solebat, non tam suā quam reipublicae interesse, uti salvus esset. Vestra nihil refert, victum esse Antonium.

b) Rzecz, na któréj komu zależy, nigdy nie wyraża się przez Substant., lecz przez Neutrum Zaimka, albo przez Infinit. (Accus. cum Infinit.), albo przez pytanie uboczne, albo nareszcie przez ut, ne.

Multum praeceptoris interest, ut diligens sis; albo: te esse diligentem v. utrum diligens sis, nec ne. Imperatoris multum interest, milites fortes esse; vel milites fortes sint, nec ne, vel ut milites fortes sint. Omnium interesse debet vinci hostem. Et tua et mea maxime interest, te valere. Nihil nostra interest, utrum sub illo praesidio Locros esse sinatis an irato Hannibali ad supplicium dedatis. In omnibus novis conjunctionibus multum interest, qualis primus aditus sit (zależy na pierwszem wystąpieniu).

UWAGA I. Jak zaś wiele na czem zależy, wyraża się albo przez Adver. albo przez Neutra Adject, albo przez Genit. od tychże:

1) magnopere, magis, maxime, parum, minime, nihil etc.,
2) multum, plus, plurimum, tantum, quantum, aliquantum,
3) magni, parvi, tanti, quanti, pluris.

Magni interest, quos quisque audiat quotidie domi. Utriusque nostrum magni interest, ne hoc fieret. Permagni interest, quo tibi tempore epistola tradita sit. Postrema syllaba brevis, an longa sit, ne in versu quidem refert. Magnopere civium interest duos esse in republica consules. Omnium bonorum interest, ut severe agatur in malos. Spartanae civitatis magnopere interérat, ut leges Lycurgi servarentur. Non multum Catonis interest, quemadmodum, aut ubi cadam. Theophrastus accusasse naturam dicitur, quod corvis vitam diuturnam dedisset, quorum id nihil interesset, hominibus, quorum id maxime interesset, tam exiguam. Inventae sunt epistolae, ut certiores faceremus absentes, si quid esset, quod eos scire aut nostra aut ipsorum interesset. Id facilius consequar, si ad me veneris: quod ego et mea, et reipublicae et maxime tua interresse arbitror. Przy refert rzadko stoi osoba w Gen. najczęściéj Zaimek. Neque cujusquam refert, punicas romanasve acies laetius extuleris. Tac. Non adscripsi, quod tua nihil referebat.

UWAGA II. Na czem nam zależy, wyraża się ogólnie przez Pronomen Neutr.: hoc, id, illud, quod, quid. Illud mea magni interest, te ut videam. Quod permagni interest, pro necessario habetur.

Ablativus.

§ 422 1) Ablativus instrumenti. Głównem znaczeniem Ablat. jest, że wyraża narzędzie, tj. środek, przez który lub za pomocą którego czynność odbywamy, na pytanie: czem?

Cornibus tauri, apri dentibus, morsu leones se tutantur. Dion gladio interfectus est. Omnia prius experiri verbis quam armis sapientem decet. Concordia res parvae crescunt, discordia vel maximae dilabuntur. Hostes totam regionem ferro ignique vastaverunt Calamitate docti sumus.

§ 423 UWAGA I. Jeżeli osoba jest narzędziem, ta rzadko w Ablat. stoi, ale zwykle kładzie się per z Accus., lub opera, ope, alicujus, najczęściéj mea, tua opera, zamiast per, me, per te. Mea opera Tarentum recepisti. Bellum per legatos (nie legatis) administravit. Legationes illustriores per Dionem administrabantur. Lysander victoria elatus, sic sibi indulsit, ut ejus opera in maximum odium Graeciae Lacedaemonii pervenerint. Statuerunt injurias per vos ulcisci. Mithridates sororis filios, cujus virum per Gordium insidiis occiderat, tollendos statuit. Carthaginienses ultro rem per legatum Romam deferunt. Pacem ne acciperent Athenienses, opera eorum factum est, quibus ea res quaestum praebebat. Philippus captis per dolum et occisis finitimis regibus universam Chalcidicam imperio Macedoniae adjunxit.

§ 424 UWAGA II. Najzwyczajniéj kładzie się Ablat. w lokucyi biernéj, gdzie w lokucyi czynnéj stał Nominat. Przy osobach lub rzeczach uosobionych stoi a lub ab z Ablat. przy rzeczach Ablat. bez Przyimka. Alexandria condita est ab Alexandro Magno; czynnie: Alexander Magnus condidit Alexandriam. Podobnie w następujących zdaniach: Copiae Atheniensium a Lysandro sunt devictae. Eo a natura ipsi dicimur. Frumenti satio apud Eleusina a Triptolemo reperta est. Proditum est flumina ab exercitu Xerxis siccata esse. Codrus a milite, quem falce convulneraverat, interfectus est. Non solum universo generi hominum, sed etiam singulis a deo immortali consulitur. — Bez Przyimka: Sole mundus illustratur — sol mundum illustrat. Fecunditate arborum delector — fecunditas arborum me delectat. Radiis solis planetae obscurantur — radii solis planetas obscurant. Voluptate capiuntur homines, ut hamo pisces. Corpora juvenum firmantur labore. Amicus meus immatura morte abreptus est. Trahimur omnes laudis studio et optimus quisque gloria maxime ducitur.

§ 425 2) Ablativus causae dla wyrażenia powodu, przyczyny, w znaczeniu: z czego? stoi Ablat. np. chory z ran, ager vulneribus. Titus imperator morbo decessit (z choroby). Darius Hystaspis senectute (z starości) diem obiit supremum. Multi officia deserunt mollitia animi, id est laborum et dolorum fuga. Nolite putare, pigritia me facere, quod non manu mea scribebam. Gubernatoris ars utilitate non arte laudatur. Metu supplicii aut mortis multi vim tormentorum pertulerunt.

Amicitiae caritate et amore cernuntur (poznają się). Brevitate epistolae scire poteris eum valde esse distentum. Perjucundae mihi fuerunt litterae tuae, quibus intellexi te perspicere meam in te pietatem. Periisset omnis Aegyptus fame, nisi monitu Josephi rex servari per multos annos fruges jussisset. Z rozkazu konsula, jussu consulis.

UWAGA I. Osobliwie słowa affektów kładą się z takim Ablat. powodu i przyczyny: exultare, lacrimare, paene disipere gaudio; dolere, laborare aliqua re; facere aliquid metu timore supplicii, z bojaźni, amore, caritate, ira, odio, studio, z miłości, z gniewu, którym dla wyraźniejszego wyłuszczenia powodu zwykły się przydawać Partic. Perf. pass.: ductus, motus, impulsus, incitatus, incensus: Omnes boni interitu suorum moerent. Omne id, quo gaudemus, voluptas est. Hoc proprium est animi bene constituti et laetari bonis rebus et dolere contrariis. Delicto dolere, correctione gaudere oportet. Nulla re tam laetari soleo, quam meorum officiorum conscientia. Pater exsultat laetitia. Doleo te non tuis bonis delectari potius quam alienis malis laborare. Duobus vitiis diversis, avaritia et luxuria, civitas laborat. Nemo stultus non aliquo laborat morbo animi Miltiades quamquam aeger erat vulneribus, quae in oppido oppugnando acceperat, in vincula publica conjectus est. Sapiens ad virtutem accedit non lucro captus, nec varietate fortunae perterritus Rex Antiochus seu inopia pecuniae compulsus, seu avaritia sollicitatus templum Jovis aggreditur. Lacedaemonii pertimuerunt, ne Alcibiades caritate patriae ductus, aliquando de ipsis desciscceret et cum suis in gratiam rediret; ale najczęściéj: incensus ira, impulsus spe et cupiditate, captus misericordia § 426

Jednakże używają się w takim razie i Przyimki ob, propter (causa i gratia), de, ex, per Iugurta ob easdem artes a Micipsa, non penuria liberorum, in regnum adoptatus erat Spartanorum agros Achaei propter mutuum odium populabantur. Tironem propter humanitatem malo salvum quam propter usum meum. Quis vivit ut vult, nisi qui gaudet officio, qui legibus non propter metum paret, sed eas sequitur atque colit, quia id salutare maxime esse judicat. Vestra magis causa hoc volebam quam mea. Dario nuntiatur uxorem ejus decessisse et Alexandrum exsequias ejus benigne prosecutum idque eum non amoris, sed humanitatis causa fecisse. Quam multa, quae nostra causa non faceremus, facimus causa amicorum. Chorować, cierpieć na co, mówi się: laborare, dolere ex pedidus, ex capite, ex intestinis, laborare a re frumentaria, cierpieć niedostatek zboża, zob. Praep. ex p. 134.

UWAGA II. Przy Participiach: natus, genitus, ortus, w znaczeniu: zrodzony z kogo, pochodzący, stoi także sam Ablat., choć i Przyimek ex, de, stać może. Mercurius Jove natus et Maja. Hiero genitus est patre Hierocle, nobili viro, cujus origo a Gelone, antiquo Siciliae tyranno, manabat. Amazonum reginae Marpesia et Lampedo genitas se Marte praedicabant. Nomen ei Alexandri inditum genitusque ab Antiocho rege dicitur. § 427

3) Ablativus qualitatis. Przy esse albo przy Subst. z opuszczonem esse kładzie się Ablat. dla wyrażenia własności lub przymiotu. Takowy Ablat. ma zwykle przy sobie Adject. W pol- § 428

skiem wykłada się albo przez Genit. qualitatis, albo też przez: mieć, posiadać.

Cato in omnibus rebus singulari fuit prudentia et industria. Caesar fuisse traditur excelsa statura, colore candido, nigris oculis, valetudine prospera. Agesilāus statura fuit humili et corpore exiguo. Bono sis animo. Catilina magna vi et animi et corporis, sed ingenio malo pravoque fuit. Praestantissimis ingeniis homines se ad studium philosophiae contulerunt. Non apud regem modo sed apud partes plebemque longe maximo honore Servius Tullius erat. Iphicrates fuit et animo magno et corpore imperatoriaque forma. Herodotus tanta est eloquentia, ut me quidem magnopere delectet. Dionysius ad mensam eximia forma pueros jussit consistere.

§ 429 UWAGA. Grammatycy podają taką regułę, że Genit. qualitatis należy do wewnętrzéj, wrodzonéj, istotnéj właśności, przeciwnie zaś Ablat. qualitatis do zewnętrzéj, przypadkowéj; to tylko pewna, że Genit qualit. nie stoi nigdy in Plur. i łączy się najczęściéj z Ablat qualit.: Homo erat maximi corporis terribilique facie, quod et niger et capillo longo, barbaque erat promissa. Murena mediocri ingenio, sed magno studio rerum veterum, multae industriae et magni laboris fuit.

§ 430 4) Ablativus modi wyraża sposób, jakim się coś dzieje, to samo, co się także przez Przysłówek wyrażać zwykło: cum fide facere — fideliter facere; cum diligentia — diligenter, cum studio — studiose.

Oratores cum severitate audiuntur, cum voluptate poëtae. Praestat cum honestate (honeste) cadere, quam vivere cum ignominia (ignominiose). Beate vivere nihil aliud est, nisi honeste, id est, cum virtute vivere. Hoc ubi innotuit, cum clamore in forum curritur. W takim razie uważa się ta czynność za okoliczność towarzyszącą.

b) Jeżeli Rzeczownik ma przy sobie Adject., natenczas może się cum opuścić i sam Ablat. modi położyć; albo też z cum, i w takim razie radzą Grammatycy Przyimek kłaść w środku między Rzeczownikiem i Przymiotnikiem.

Epaminondas a judicio capitis maxima discessit gloria. Sulla maximo cum labore Athenas expugnavit. Miltiades summa aequitate res Chersonesi constituit. Mithridātes Scythas invictos antea ingenti felicitate perdomuit. Massilienses foedus cum Romanis summa fide custodierunt Ea tantum beneficia jucunda sunt, quae leni placidaque fronte tribuuntur. Sidera circos suos conficiunt maxima celeritate. Imperator summa cum celeritate ad exercitum rediit.

UWAGA. W niektórych sposobach mówienia kładzie się sam Ablat. choć tenże bez Przymiotnika położony: jure et injuria, vi, casu, dolo, vitio

facere, ratione et ordine, z planem i porządkiem; lege agere, podług prawa. Również niepotrzebne jest cum, kiedy się wyraża sposób, jakim się coś dzieje, właściwy Abl. modi: hoc modo, quomodo, eadem ratione, graeco more, pecudum ritu, aequo animo, uno verbo, antiquo more. Także kiedy jest mowa o wojsku towarzyszącem wodzowi, może się cum opuścić: Dictator ingenti exercitu ab urbe profectus est. Może się także Ablat. modi przez per wyrazić: per vim eripere, per scelus auferre, per dolum occupare, per negligentiam.

5) Ablativus limitationis. Ablativus ograniczenia stoi kiedy § 431
chcemy rzecz ograniczyć, zmodyfikować, na pytanie: pod względem, co do, co się tyczy.

Agesilāus claudus fuit altero pede. Naturā tu illi pater es, consiliis ego. Sunt quidam homines non re sed nomine. Parmenio Alexandro regi dignitate fuit proximus. Gubernatoris ars utilitate, non arte laudatur. Ariovistus erat natione Germanus. Epaminondae nemo Thebanus par fuit eloquentia.

Tu należą: natu, natione, genere; major, maximus natu, starszy; minor, minimus natu, najmłodszy; oculis, mente captus.

UWAGA. W miejsce tego Ablat. bliższego określenia używają łacińscy poeci i niektórzy prozaicy tak nazwanego greckiego Accusat., stojącego najczęściéj przy słowach biernych, a osobliwie Particip. Perfect. pass., aby bliżéj oznaczyć część ciała, na którą się czynność ściąga. Miles fractus membra labore, skołatany pracą co do członków; podobnie redimitus tempora lauro, uwieńczony co do skroni. Dexterum genu lapide ictus Os humerosque deo similis; najzwyczajniejsze u prozaików jest magnam vel maximam partem; po większéj części; za magna ex parte, maxima ex parte.

6) Ablativus comparationis. — a) Przy Comparat. może się § 432
quam opuścić, a Nominat. na Ablat. zamienić; zamiast nemo Romanorum fuit eloquentior quam Cicero, powie się: Cicerone; a w Accusat. cum Infinit.: neminem Romanorum Cicerone eloquentiorem fuisse veteres judicarunt.

Quid est melius aut quid praestantius bonitate et beneficentia Tullus Hostilius non solum proximo regi dissimilis, sed ferocior etiam Romulo fuit. Vilius argentum est auro, virtutibus aurum. Lacrima nihil citius arescit. Belluarum nulla est prudentior elephanto.

UWAGA I. Wszędzie więc w konstrukcyi Accus. cum Infinit. da się po- § 433
łożyć Ablat. w miejsce Accus. Subjektu, gdzie się takowy da rozwiązać przez quam — est: Num mittent hominem digniorem Servilio? (= quam Servilius est). Neminem Lycurgo (= quam Lycurgus est) majorem aut utiliorem virum Lacedaemon genuit. Lecz nawet i Acc. objektu zamienia się niekiedy na Ablat., opuszczając quam, osobliwie zaś po słowach: mieć za co. Est boni consulis, suam salutem posteriorem salute communi ducere. Nihil jucundius habeo vita (quam vitam). Hoc nihil mihi gratius fuit

UWAGA II. Ablativy: opinione, spe, aequo, justo, solito, dicto, także § 434
przez quam est, quam erat, rozwięzywać należy: Opinione omnium ma-

jorem animo cepi dolorem, nad mniemanie wszystkich doznałem większéj boleści, tj. jak było mniemanie wszystkich. Latius opinione disseminatum est hoc malum. Est solito tardior orta dies. Plenius aequo laudat venales, qui vult extrudere merces. Ztąd sposoby mówienia: plus aequo, justo, nad słuszność; justo longius, latius, za długo, za szeroko; opinione, dicto celerius, nad spodziewanie, prędzéj niż się wyrzekło. Quam pro z Ablat. przy Comp. znaczy: niż się można było spodziewać. Proelium atrocius, quam pro numero pugnantium editur. Suevi frumenta ceterosque fructus patientius, quam pro solita Germanorum inertia laborant. Zob. Praepositio pro pag. 134.

§ 436 UWAGA III. Przy minus, plus, amplius, longius, przy liczbach często się opuszcza quam, nie zamieniając na Ablat. Jednak i Abl. podług reguły stać może. Quindecim millia caesa, plus septingenti aut in proelio aut in castris capti. Romani paulo plus sexcenti ceciderunt. Ale także mówi się: Zeuxis et Polygnotus non sunt usi plus quam quattuor coloribus. A zatem trojakim sposobem wyrażać się tu można: In eo proelio ceciderunt plus decem millia hostium; vel plus quam decem millia hostium; vel plus decem millibus hostium.

§ 437 b) Wyrażenie miary, o ile jedna rzecz drugą przewyższa, stoi w Ablat., np. dimidio major, o połowę większy.

Sol multis partibus major atque amplior est, quam terra universa. Cicero aliquot annis fuit minor natu quam Hortensius. Siculi nonnunquam uno die longiorem mensem faciunt. Turres denis pedibus quam murus altiores sunt. Hibernia dimidio minor est, quam Britannia.

Najpospolitsze są Neutra: multo, paulo, parvo, tanto, quanto, hoc, eo, altero tanto, o drugie tyle. Eo crassior aër est, quo terrae propior. Tanto brevius omne tempus, quanto felicius est. Homines quo plura habent, eo cupiunt ampliora. Via, qua omnes comeabant, altero tanto longiorem habebat anfractum.

§ 438 UWAGA I Im — tem, zamiast quo — eo z Comp. tłómaczy się także po łacinie przez ut quisque — ita z Superlat. Ut quisque est vir optimus, ita difficile esse alios improbos suspicatur, którcto dwa zdania dają się nareszcie ściągnąć w jedno zdanie: Optimus quisque, maxime posteritati servit. Maximae cuique fortunae minime credendum est. Trojakim więc sposobem da się takie stopniowanie wyrazić:

1) Quo quisque est melior, eo felicior est
2) Ut quisque optimus, ita felicissimus.
3) Optimus quisque felicissimus est.

Quanto majus proelium fuit, tanto et clarior victoria Cononis. Antiquitas quo propius aberat ab ortu et divina progenie, hoc melius fortasse, quae erant vera, cernebat. Ut quisque maxime ad suum commodum refert, quaecunque agit, ita minime est vir optimus, ita felcillime esse alios improbos suspicatur. Dionysius locupletissimos quosque aut

civitate pellebat, aut occidi imperabat. Alexander in proelio periculosissima quaeque aggrediebatur. Altissima quaeque flumina minimo sono labuntur.

UWAGA II. W porównaniu Adject. i Adver. kładzie się zwykle i następujące w Comparat., gdzie my Positivu używamy, a pierwsze opisujemy przez bardziéj: Hoc est argutius, quam verius, to jest bardziéj dowcipnie, jak prawdziwie; równie i w łacinie używane: magis argutum, quam verum. Bellum gesserunt cupidius, quam felicius, v. magis cupide, quam feliciter. Dionysius non contemptior omnibus, quam invisior fuit. Asia ditiores quam fortiores faciebat exercitus. Celer tuus disertus magis est quam sapiens. Cic.

UWAGA III. Łaciński Comparat. wykłada się niekiedy przez nieco, za, zbyt, z stopniem równym: Senectus est natura loquacior. Obscuriora sunt subinde Taciti scripta. Voluptas, quum major est atque longior, omne animi lumen exstinguit. Vespasianus pecuniae fuit paulo avidior. Principes verebantur, ne exules revocati in civitatem potentiores fierent.

7) Ablativus loci et temporis, miejsca i czasu.

a) Przy oznaczeniu miejsca stoi Ablat. sam, bez Przyimka, § 439
na pytanie: gdzie? przy terra marique, na lądzie i na morzu.

b) Najzwyczajniéj opuszcza się Praeposit. in, przy loco i locis, via, itinere, parte, kiedy są z Adject. w połączeniu, najczęściéj z totus, omnis.

Ante Aristīdis tempora et mari et terra duces erant Lacedaemonii. Haec ea aestate ab Romanis in Graecia terra marique sunt gesta. Tyriorum coloniae paene toto orbe diffusae sunt. Mithridates tota Asia cives Romanos necandos denotavit. Non eodem semper loco sol oritur et occidit. Ipse eodem itinere, quo hostes profecti, contendit. Via nomentana profecti. Res obscuro loco gerebatur. Miltiades loco idoneo castra fecit. Sol diem efficit toto coelo luce effusa. Tota Italia delectus sunt habiti. Pompejus omni ora maritima classem disposuerat.

UWAGA. Ablat. loco używa się osobliwie w następujących frazesach: loco albo in loco facere aliquid, na swojem miejscu, to samo, co suo loco; loco albo in loco alicujus zamiast pro, w miejscu czyjem: aliquis mihi (in) patris loco est, zastępuje mi miejsce ojca. Aliquem filii loco habeo. Ale i in stać może. Przy oznaczeniu: w dziele, w książce, stoi sam Ablat., kiedy jest mowa o całem dziele; przeciwnie in libro, in eo libro, kiedy tylko mowa o pewnem miejscu. Post haec Darius bellum Scythis infert, quod sequenti volumine referetur. § 440

8) B. Ablativus temporis.

§ 441 a) Na oznaczenie czasu stoi imię, które pewien punkt czasu oznacza, na pytanie kiedy, w Ablat. bez Przyimka in.

Qua nocte natus est Alexander, eadem Dianae Ephesiae templum deflagravit. Hieme omnia bella jure gentium conquiescunt. Augustus obiit sexto et septuagesimo aetatis anno. Socrates supremo vitae die de immortalitate animorum disseruit. Pythagoras fuit in Italia temporibus iisdem, quibus Brutus patriam liberavit. Consules praetoresque Romanorum Idibus Martiis magistratum inibant. Pompejus bellum paravit exeunte hieme, suscepit ineunte vere et confecit media aestate. Timoleon proelia maxima die natali suo fecit. Roma condita est post Trojae excidium anno trecentesimo nonagesimo quarto. Pyrrhi temporibus jam Apollo versus facere desierat.

§ 442 UWAGA I. Inne Rzeczowniki, które właściwie nie oznaczają czasu, kładą się jużto z Przyimkiem, lub bez Przyimka, np. initio, principio, comitiis, tumultu. Bello, w wojnie stoi zwyczajnie bez Przyimka, kiedy ma przy sobie Adject albo Genit. np.: bello punico, bello Latinorum. Bello Peloponnesio Alcibiadis consilio atque auctoritate Athenienses bellum Syracusanis indixerunt.

UWAGA II. Do wyrazów czas oznaczających należą także igrzyska, uroczystości i urzędy, np ludis saturnalibus, gladiatoriis, quarto consulatu. In, przy istotnych Rzeczownikach czasowych wyraźnie położone, oznacza pewną okoliczność, położenie; i tak: in illo tempore, hoc in tempore, znaczy: w téj niedoli, w téj potrzebie; albo in tempore venis, w czas przychodzisz; in praesenti, in praesentia, in praesentiarum, zamiast in praesentia rerum, w téj chwili, w tych okolicznościach. — Quanta Lepidus moderatione usus sit in illo tempore, quod post mortem Caesaris consecutum est, quis nostrum oblivisci potest. Rozumie się samo przez się, że i w tym razie in opuścić się może. Nadto, przy oznaczeniu wieku stoi in: in infantia, in pueritia, in juventute, in senectute.

§ 443 b) Na pytanie: w jakim czasie? w jak długim przeciągu czasu? tj. aby pewien okres czasu wyrazić, stoi Ablat.:

Agamemnon cum universa Graecia vix decem annis unam cepit urbem. Alexander paucis annis tota Asia potitus est. Nemo his annis viginti reipublicae fuit hostis, qui non bellum eodem tempore mihi quoque indixerit. Ea, quae Saturni stella dicitur, triginta fere annis cursum suum conficit. Fretum Euripi septies die reciprocat. Quattuor tragoedias sedecim diebus absolvisti.

UWAGA I. Co się także przez intra w przeciągu z Accus. wyrazić może: Omnia commemorabo, quae intra decem annos facta sunt. Anicius, praetor romanus, bello illyrico intra traginta dies perfecto, nuntium victoriae Perpennam Romam misit. Lub przez in z Ablat., zwłaszcza kiedy jest mowa o czynności powtarzanéj: Vix ter in anno audire nuntium possunt. Mówi się więc zwykle: bis in die, ter in mense, quater in anno, trinas literas in horas dare; sol binas in singulis annis reversiones facit; semel in vita. § 444

UWAGA II. Kiedy jest mowa o ciągłem trwaniu, stoi Accusat. temporis na pytanie, jak długo: Lacedaemonii septingentos jam annos amplius unis moribus vivunt. Lacrimans in carcere mater noctes diesque assidebat. Zobacz Accusat. pag. 158. § 445

c) Na pytanie: jak dawno przed? jak dawno po? ponieważ tu idzie o wyrażenie: o ile prędzéj lub późniéj, stoi Abl. przy którym ante i post kładą się w środku lub po Rzeczowniku, albo też ante post uważają się jak Przyimki i kładą się z Accus. naprzód lub też pomiędzy Przymiotniki i Rzeczowniki. W obudwóch razach kłaść się mogą cardinalia albo ordinalia. § 446

Z Ablat.	Z Accus.
Tribus annis post v. ante.	Ante v. post tres annos.
Tertio anno post v. ante.	Ante v. post tertium annum.
Tribus post v. ante annis.	Tres ante v. post annos.
Tertio post v. ante anno.	Tertium ante v. post annum.

Corpus Alexandri paucis post annis Alexandrĭam translatum. Condita est Carthago octoginta duobus annis ante quam Roma. Themistocles fecit idem, quod viginti annis ante (vigesimo anno ante) fecerat Coriolanus. Aristĭdes paucis annis post in patriam revocatus est. Cum Quinto Maximo profectus sum Capua, quinta die post Tarentum perveni. Nero natus est post novem menses, quam Tiberius excessit. Testamentum Augusti ante annum et quattuor menses, quam decesserat, factum est Dion obiit quartum post annum, quam ex Peloponneso in Siciliam redierat, t. j.: z Accusat. Przyimki ante i post stoją albo przed Rzeczownikiem, albo między Przymiotnikiem i Rzeczownikiem.

UWAGA. Jeżeli punkt czasu, przed lub po którym się co stało, ściśléj ma się oznaczyć, natenczas ante i post albo przybierają Accus., albo też zdanie z quam, a nawet postquam i antequam. Jeżeli zaś quam ma przy sobie Słowo, w takim razie post opuścić się może. Homerus annis multis fuit ante Romulum. Aliquot diebus post solstitium Canicula exoritur. Lucius Sextius primus de plebe consul factus est annis trecentis duodenonaginta post Romam conditam. Numa Pompilius annis permultis ante fuit quam Pythagoras. Carthago jussu senatus reparata est annis duobus et viginti post, quam a Scipione fuerat eversa. Seculis multis ante gymnasia inventa sunt, quam in his philo- § 447

sophi garrire coeperunt. Carthago septingentesimo anno, quam condita erat, deleta est. Tyrus septimo mense, quam oppugnari coepta erat, capta est. Saguntum octavo mense, quam coeptum oppugnari, captum est.

§ 448 d) Na pytanie: jak dawno temu? to jest kiedy się ściąga do obecnego czasu: odtąd, od tego czasu, stoi abhinc z Accusat., albo rzadziéj Ablat. Liczba kładzie się kardinalna np.: Quaestor fuisti abhinc annos quattuordecim, byłeś Qu. jest temu lat 14ście, albo przed 14stu laty.

Comitia jam abhinc triginta diebus (już temu miesiąc) erant habita. Imperium ab Assyriis translatum est ad Medos abhinc annos ferme septingentos septuaginta. Carthago dirûta est abhinc annos centum septuaginta septem. Demosthenes qui abhinc annos trecentos fuit, cum Philippo facere Pythiam dicebat. To samo da się także wyrazić przez ante z Pron. hic z Accus.: Ante hos sex menses maledixisti mihi.

UWAGA I. Z Ablat. czasu i przyczyny (Ablat. temporis et causae) wywodzi się tak nazwany Ablat. absolutus. Jak się bowiem mówi dla oznaczenia czasu: za wojny peloponnezkiéj to lub owo się stało, bello peloponnesio hoc factum est; lub: za tych konsulów owa wojna ukończyła się, his consulibus bellum finitum est; tak się równie powie z Particip.: bello peloponnesio durante, lub: his consulibus imperantibus. Równie jak się kładzie Ablat. causae: Cajus decessit levi vulnere, Kajus umarł z lekkiéj rany, tak się powie z Partic.: Cajus decessit neglecto levi vulnere, (z zaniedbania lekkiéj rany, za: zaniedbawszy lekką ranę; albo gdy, ponieważ zaniedbał lekką ranę. Składnia takowa, zawsze w zdaniu pobocznem używana, albo wyraża czynność równoczesną z czynnością głównego zdania, a zatem niedokonaną, i wtenczas oddaje się po łacinie przez Participium Praesens; w polskim albo przez rozwiązane zdanie ze Spójnikami: gdy, podczas, ze Słowem; albo też przez zdanie skrócone, tj. Przyimek z Rzeczownikiem słownym, niedokonaną czynność oznaczającym, np.: Solon et Pisistratus Servio Tullio regnante viguerunt, gdy, podczas gdy panował, albo za panowania. Albo też wyraża czynność już skończoną, tj. przed czynnością zdania głównego dokonaną, i wtenczas tłómaczy się przez Partic. Perf. pass.; w polskiem podobnież albo przez rozwiązane zdanie ze Spójnikiem i Słowem, albo przez skrócone z Przyimkiem i Rzeczownikiem (dokonanym). Nave fracta, pauci incolumes evasere, gdy okręt rozbity został (się rozbił), albo: po rozbiciu okrętu mało się ocaliło.

Graeci advenientibus Persis occupavere Thermopylas. Aeneas Troja a Graecis expugnata in Italiam venit. Defuncto Trajano Hadrianus princeps creatus est. Dione Syracusis interfecto Dionysius rursus Syracusarum potitus est. Thrasybulus a barbaris ex oppido noctu eruptione facta in tabernaculo interfectus est. Defectus solis et lunae non ubique cernuntur, aliquando propter nubila, saepius globo terrae obstante. Resztę zobacz §. 609.

Ablativus przy Słowach

9) Ablativus pretii. Przy słowach: kupować, przedawać, szacować, mierzyć, najmować, stoi cena lub wartość rzeczy w Ablativie. § 449

a) Jeżeli cena, jak drogo, wyszczególniona jest przez Rzeczownik, natenczas stoi zawsze Ablat. przy słowach:

Aestimo, szacuję Conduco, (najmuję Sto, (wartuję.
Emo, kupuję Loco, (Consto (
Vendo, przedaję Veneo, idę na przedaż Liceo (

Darius mille talentis percussorem Alexandri emere voluit. Viginti talentis unam orationem Isocrates vendidit. Tantus olim terror gallici nominis erat, ut multi reges ultro pacem ingenti pecunia mercarentur. Multo sanguine ac vulneribus Poenis victoria stetit. Denis in diem assibus animi et corpus (militum) aestimantur. Judicio damnatur Timotheus lisque ejus aestimatur centum talentis. Mercatur tres libros nihilo minore pretio, quam quod erat pretium pro omnibus. Clodii insula venalis est decem millibus. Conduxit in palatio non magno domum.

b) Kiedy się cena ogólnie wyraża stoją w Abl. Adject.: magno, plurimo, parvo, minimo, dimidio (scil. pretio), nihilo, wyjąwszy: pluris, minoris, tanti, quanti, które w Genit. kłaść się zwykły.

Si callidi rerum aestimatores prata et areas quasdam magno aestimant, quanti aestimanda est virtus. Venditori expĕdit, rem venire quam plurimo. Quid agas, nisi ut te redimas captum quam queas minimo. Nulla pestis humano generi pluris stetit quam ira. Mercatores non tantīdem vendunt, quanti emerunt. Vendo meum frumentum non pluris quam ceteri; fortasse etiam minoris. Emit hortos homo cupidus et locuples tanti, quanti Pythius voluit. Quanti habitas (jak drogo mieszkasz). Parvo, tanio. Quanti constat liber, jak droga ta książka, tribus denariis.

10) Verba copiae et inopiae, znaczące obfitość lub niedostatek; jako też Słowa znaczące: napełniać, obdarzać lub pozbawiać, rządzą Ablat. Verba: abundo, redundo, affluo, scateo; egeo, indigeo; vaco, nudo, orbo, privo, spolio. § 450

Abundarunt semper auro regna Asiae. Antiochia eruditissimis hominibus liberalissimisque studiis affluebat. Malo virum qui pecunia egeat, quam pecuniam, quae viro. Vacare culpa magnum est solatium. Democritus dicitur se oculis privasse. Marcellus captis Syracusis ornamenta urbis, signa tabulasque, quibus abundabant Syracusae, Romam devexit.

Capua optimorum civium multitudine redundabat. Metallis plumbi, ferri, auri, argenti tota Hispania scatet. Improbi sunt miseri, etsi affluant voluptatibus. Admonitio acerbitate, objurgatio contumelia careat. Auream quisquis mediocritatem diligit, tutus caret absoleti sordibus tecti, caret invidenda sobrius aula. Non egeo medicina, me ipse consolor et maxime illo solatio, quod eo errore careo, quo amicorum decessu plerique angi solent. Quam Dionysio erat miserum carere consuetudine amicorum! Oculis ad cernendum egemus. Quotidie nos ipsa natura admonet, quam paucis, quam parvis rebus egeat, quam vilibus. Vacat senectus muneribus iis, quae non possunt sine viribus sustineri Regno carebat Tarquinius, quum regno esset expulsus. Deus bonis omnibus explevit mundum, mali nihil admiscuit. Consilio et auctoritate non modo non orbari, sed etiam augeri senectus solet. Omni spe salutis orbatus sum. Alexander equites in proelio occisos statuis equestribus donavit. Vos, vos, inquam, Sulpicium vita privastis. Quum me aegritudo non solum somno privaret, sed ne vigilare quidem sine summo dolore pateretur, ad te scribere institui. Quum privamur dolore, ipsa liberatione et vacuitate omnis molestiae gaudemus. Gravius est spoliari fortunis quam non augeri dignitate. Prusias regno spoliatus etiam a servis suis desertus est. Poetas lyricos quum cantu spoliaveris, nuda paene remanet oratio. Praefecti regis fraudare milites stipendio solebant. Utrimque equite nudata erat punica acies. Prima congressione Philomelus Thebanos castris exuit. Hannibal dixit prius Romanos urbe quam imperio posse exui.

§ 451 UWAGA I. Osobliwie zasługują na uwagę: afficere aliquem honore, praemio gaudio, poena, damno, ignominia, supplicio, obdarzyć kogo czem, co się różnie w polskiem wykłada. Alexander piratas supplicio affecit (śmiercią ukarał). Magna afficitur voluptate, wielkiéj doznaje rozkoszy; magno afficior gaudio, dolore, doznaję radości, boleści Romuli nutrix Lupa honoribus est affecta divinis. Indignabantur a servo regio ingennos homines servilibus vulneribus affectos esse. Germanos primus Romanorum Caesar maximis affecit cladibus. Vacare, gdy znaczy oddawać się, poświęcać się czemu, kładzie się z Dat.: Philosophiae semper vaco. Civitas romana inter bellorum strepitum parum olim vacabat liberalibus disciplinis.

§ 452 UWAGA II. Słowa: egeo, indigeo, impleo, compleo, mają także często Genit. Res maxime necessariae non tam artis indigent, quam laboris. Gravitas morbi facit, ut medicinae egeamus. Hieronem parvulum et humanae opis egentem apes aluere. Równie i Adject.: inops, liber, vacuus, orbus, nudus, fertilis, kładą się z Ablat., lub Genit. Robustus animus et excelsus omni est liber et cura et angore.

11) Opus est, potrzeba, używa się albo nieosobiście (w 3ciéj osobie), i wtenczas, podobnie jak Verba inopiae, ma przedmiot, którego potrzeba w Ablat.: duce nobis opus est; multis libris mihi opus est. Albo też używa się osobiście (rzecz mi jest potrzebna), i wtenczas przedmiot potrzebny stoi w Nominat., z którym się opus est w liczbie zgadza: dux nobis opus est, multi libri mihi opus sunt; co się szczególniéj przy Neutr. hoc, haec, quod quae multa i t. d używa. W obudwóch razach stoi osoba, któréj czego potrzeba, w Dativie. § 453

Corpori multo cibo, multa potione opus est. Quarundam rerum nobis exempla permulta opus sunt. Themistocles celeriter, quae opus erant, reperiebat. Libris non multis opus est, sed bonis. Magistratibus opus est, sine quorum prudentia ac diligentia esse civitas non potest. Pluribus verbis nihil opus est. Quilibet nautarum tranquillo mari gubernare potest; ubi saeva orta tempestas est, tum viro et gubernatore opus est Non opus verbis, sed fustibus. Quantum cuique opus est, tantum Deus praebet. Verres multa sibi opus esse ajebat, multa canibus suis, quos circa se haberet. Si quid opus est, impera. Quid opus est armis, inter quos odia sublata sunt. Ad communem civium salutem bonis legibus opus est. Quantum argenti opus est tibi? Athenienses cursorem Lacedaemonem miserunt, ut nuntiaret, quam celeri opus esset auxilio. Omnibus corporibus sedes opus est, etenim corpus intelligi sine loco non potest.

UWAGA. Jeżeli rzecz, któréi potrzeba, nie przez Rzeczownik, ale przez Słowo jest wyrażona, natenczas stoi albo Accusat. cum Infinit., albo ut z Conjunct., albo Ablat. Part. Perf. Neutr., albo Supin. na u. Non opus est quaerere, quid cras futurum sit. Nunc opus est te animo valere, ut corpore possis. Puero opus est, cibum ut habeat. Priusquam incipias consulto, et ubi consulueris mature facto opus est. Narratio brevis erit, si non longius, quam quod scitu opus est, in narrando proceditur.

12) Następujące Słowa deponentia rządzą Ablat : § 454
dignor, fruor, fungor, laetor i glorior,
nitor, utor, vescor, także i potior, ze złożonemi:

Utor, używam	Vescor, żywię się	Laetor, cieszę się
Fruor, kosztuję	Dignor, zaszczycam	Nitor, opieram się
Fungor, sprawuję	Glorior, chełpię się	Potior, opanować.

Divitiis, nobilitate, viribus multi male utuntur. Id est cujusque proprium, quo quisque fruitur atque utitur. Magna Helotarum multitudo agros Lacedaemoniorum colit, servorumque munere fungitur [pełni powinność niewolników]. Hannibal multis variisque perfunctus laboribus, anno acquievit septuagesimo. Romani hostium impedimentis castrisque potiti

sunt. Numidae plerumque lacte et ferina carne vescebantur. Nulla re niti decet sapientem, nisi virtute animique conscientia. Hannibal quum victoria posset uti, frui maluit. Quod ratione utitur, id melius est, quam quod ratione non utitur. Navis optime cursum conficit ea, quae scientissimo gubernatore utitur; utor eo doctore, on jest moim naucz. Multas et locis altis positas Hispania turres habet, quibus et speculis et propugnaculis adversus latrones utitur, Sosilo Lacedaemonio Hannibal litterarum graecarum usus est doctore, miał za nauczyciela. Viribus corporis saepe abutimur. Ii mihi videntur beate vixisse, quibus sapientiae laude perfrui licuit. Defuncti bello punico Romani arma terra marique simul Macedoniae intulerunt. Qui adipisci veram gloriam vult, justitiae fungatur officiis. Commoda, quibus utimur, lux, qua fruimur, spiritusque, quem ducimus, a Deo nobis dantur. Tandem respublica hoc misero bello perfuncta est. Scythae lacte et melle vescebantur. Parthi carne nonnisi venatibus quaesita vescuntur. Vescimur bestiis et terrenis et aquatilibus et volatilibus; nos elephantorum acutissimis sensibus, nos sagacitate canum ad utilitatem nostram abutimur; nos campis, nos montibus fruimur. Natura fert, ut eis faveamus, qui eadem pericula, quibus nos perfuncti sumus, ingrediantur. Augustus Alexandria, quo Antonius cum Cleopatra confugerat, brevi potitus est. Rex eum non sermone, non visu dignatus erat. Romani non tam victoria Scipionum, quam prohibito Hasdrubalis transitu in Italiam laetabantur. Romani occidentis, Macedŏnes orientis imperio gloriabantur. Salus hominum non veritate solum, sed etiam fama nititur.

§ 455 UWAGA I. Potior rządzi także Genit., regni, imperii, osobliwie zaś rerum potiri (nigdy rebus), osiągnąć panowanie). Laetor i glorior mogą się także położyć, tak jak jak w polskiem, z Przyimkiem de, a nitor z in z Ablat. i znaczy wesprzeć się, polegać na czem; zaś z in lub ad z Acc. znaczy dążyć do czego Nitimur in vetitum semper cupimusque negata. Optimi cujusque animus maxime ad immortalitatem gloriae nititur. — Pompeii in vita nitebatur salus civitatis.

UWAGA II. Fido, confido, ufam, rządzące stósownie do swego znaczenia Dativ. mogą także kłaść się z Ablat. Nemo potest aut corporis firmitate, aut fortunae stabilitate confidere.

§ 456 13) Ablat. rządzą także następujące, po większéj części od powyższych Słów pochodzące, Przymiotniki:

Alienus, obcy; contentus, kontent; dignus, godzien; indignus, niegodzien; fretus, zaufany; praeditus, obdarzony.

Quam multi luce indigni sunt, et tamen sol oritur. Quod cuique temporis datur ad vivendum, eo debet esse contentus. Datămes fretus numero copiarum suarum confligere cupiebat.

Cimon Thasios, opulentia fretos suo adventu fregit. Haec ad te scripsi liberius, fretus conscientia officii mei. Virtute qui praediti sunt, soli sunt beati. Digni sunt amicitia, quibus in ipsis inest causa, cur diligantur. Senatus res a Lentulo gestas triumpho dignas esse censuit. Chabrias res multas memoria dignas gessit. In summa difficultate nulla vox audita est, populi romani majestate indigna. Attalus brevi effecit, ut non indignus videretur regno. Solon Pisistrato tyranno quaerenti, qua tandem spe fretus sibi tam audaciter obsisteret, respondisse dicitur: senectute. Beneficium acceptum colamus oportet, ne ingrati atque omni ope divina humanaque indigni videamur. Alienum est magno viro, quod alteri praeceperit, id ipsum facere non posse. Quum duobus modis, id est, aut vi, aut fraude fiat injuria, fraus quasi vulpeculae, vis leonis videtur: utrumque homine alienissimum. Sum admiratus te credidisse quidquam a me commissum, quod esset alienum nostra amicitia. Adolescentibus bona indole praeditis sapientes senes delectantur. Mens est praedita motu sempiterno. Contentum suis rebus esse maximae certissimaeque sunt divitiae. Pauci sua sorte contenti sunt.

UWAGA. Alienus kładzie się także z Praep. a, zwłaszcza w znaczeniu nieprzyjazny: animum alienum habere ab aliquo, homo alienus a litteris w znacz.: daleki od czego, także z Dat: Scio quam sis ambitioni alienus. § 457

14) Verba arcendi, liberandi, znaczące: oddalać, wstrzymywać, uwalniać, zawierające w sobie znaczenie rozłączenie, mają na pytanie: od czego? Ablat. rzeczy bez Przyimka lub z Przyimkiem a, de, ex; przy osobach zaś kłaść się musi koniecznie Przyimek a: arcere hostem ab urbe vel urbe, ale tylko arcere periculum a civibus. Podobną składnię mają: liber, wolny; vacuus, próżny; procul, daleki: procul patria, vel a patria; ale tylko procul ab hostibus § 458

Timoleon incredibili felicitate Dionysium tota Sicilia depulit. Decedere provincia (vel de provincia) praetor jussus est. Ego consul incensione urbem, internecione cives, vastitate Italiam, interitu rempublicam liberavi. Potest e casa vir magus exire. Faba Phythagorei abstinuere. Aristīdes pulsus est patria (domo). Regno fortunisque omnibus Jugurtha me expulit. Scyrum Dolŏpes incolebant, quos Cimon urbe insulaque ejecit. Teneros animos aliena opprobria saepe absterrent vitiis. Neminem a congressu meo janitor meus absterruit. Socrates quum triginta tyranni essent, pedem porta non extulit. Fustuarium meretur miles, qui praesidio decedit; equites e Cypro decedere jussi sunt. Scipionis virtute Hannibal in Africam redire atque ex Italia decedere coactus est. Recens accepta clades Latinos ne ab legatis quidem violandis ab-

stinuit. Apud veteres Germanos quemcunque mortalium arcere tecto nefas habebatur. Tu Jupiter, hunc a tuis aris, a tectis urbis, a moenibus, a vita fortunisque civium arcebis. Usu urbis prohibere peregrinos inhumanum est. Prohibere hostem a pugna. Metapontini pellere ceteros Graecos Italia statuerunt. Servi Scytharum reversos dominos velut advĕnas finibus prohibuere. Abydeni tormentis per muros dispositis non terra modo adeuntes aditu arcebant, sed navium quoque stationem infestam hosti faciebant. Quibus diebus Cumae liberatae sunt obsidione, iisdem diebus et in Lucanis Tiberius Sempronius cum Hannone prospere pugnavit. Absiste tam audaci incepto. Philippum tentantem oppugnare Eleusinam naves romanae absistere incepto coëgerunt. Missi sunt legati, qui Antiocho denuntiarent, regno Aegypti abstineret. Caesar satis habebat hostem rapinis pabulationibusque prohibere. Imperator milites jurejurando solvit. Senatus legato praecepit, Hannibalem interficeret metuque invisi nominis tandem populum liberaret. Scythas ab Aegypto paludes prohibuere. Antigonus fortunam urbis miseratus, a direptione milites prohibuit. Tela de conjuratorum manibus extorsi. Dionysius e Sicilia Carthaginiensibus pulsis copias in Italiam trajecit. Senatus scripsit Flaminino, sicuti Macedoniam a Philippo, ita Graeciam a Nabide liberet. Legati missi sunt in Hispaniam, qui Hannibali denuntiarent, ut ab Saguntinis, sociis populi Romani, abstineret. Thrasybulus patriam a triginta tyrannis liberavit.

§ 459 UWAGA. Słowa: rozróżniać, distinguo, discerno, różnić się; differo, discrepo. disto, abhorreo, alieno, abalieno, kładą się tylko z Praepozycyą a; zaś exsolvere, exonerare, levare i abdicare se tylko z Ablativem bez Praepozycyi. Est philosophi vera a falsis, verisimilia ab incredibilibus distinguere. Poëtae quaestionem attulerunt, quidnam esset illud, quo ipsi diferrent ab oratoribus. Quae multum a humanitate discrepant, facile apparent nec magnopere admonitionem et praecepta desiderant. Malitia abest a prudentia distatque plurimum. Tanta est ejus temeritas, ut non procul abhorreat ab insania. Conabantur alienare a te voluntatem meam. Pompeji voluntatem a me abalienabat oratio mea. Totum se a te Dolabella abalienavit. Hoc onere aut jam urgentis aut certe adventantis senectutis et te et me ipsum levari volo. Credisne me prius somnum capere potuisse, quam exonerarem animum sollicitudine. Senatus censuit, ut P. Lentulus, cum se praetura abdicasset, in custodiam traderetur. Lecz mówi się także: abdicare magistratum.

CZĘŚĆ II. SKŁADNI
O SŁOWIE.
I. *Czasy.* Podział Czasów.

§ 460 1) Czas, jak się powiedziało w §fie 108., jest właściwie tro-

jaki, albowiem albo się co dzieje teraz, albo się już dawniéj działo, albo się dopiero dziać będzie; ztąd są właściwie tylko trzy Czasy, Tempora: Praesens, Czas teraźniejszy; Praeteritum, przeszły, i Futurum, przyszły; lecz ponieważ czynność w Słowie jest dwojaka: niedokonana, Actio imperfecta, to jest jeszcze nieskończona, albo przez pewien czas trwająca; i perfecta, dokonana, to jest już skończona, ztąd wypada sześć Czasów:

1) Teraźniejsze, Praesens.
   a) Niedokonany, Praesens Imperfectum: scribo, piszę.
   b) Dokonany, Praesens Perf.: scripsi, napisałem już.
2) Przeszłe, Praeteritum.
   a) Niedokonany, Praeteritum Imperfec.: scribebam, pisałem.
   b) Dokonany, Praeteritum Perfectum: scripseram, napisałem był.
3) Przyszłe, Futurum.
   a) Niedokonany, Futurum Imperfect.: scribam, będę pisał.
   b) Dokonany, Futurum Perfectum vel exactum: scripsero, napiszę.

2) Z tych 6 Czasów są trzy Czasy główne albo bezwzględne, Tempora absoluta, to jest Praesens, Perfectum, Futurum I., jako służące do wyrażenia czynności w ogóle teraźniejszéj, przeszłéj i przyszłéj, bez względu na inną czynność; dla téj przyczyny pospolicie w zdaniach głównych używane.

Pozostałe zaś trzy Czasy: Imperfectum, Plusquamperfectum i Futurum exactum nazywają się Czasy względne, Tempora relativa, dla tego, że czynność przez nie wyrażona odnosi się zwykle do głównéj czynności. To jest: Imperfectum wyraża czynność równoczesną czyli współczesną względem czynności głównéj; zaś Plusquamperfectum i Futurum exactum wyrażają czynność dawniejszą, t. j.: wprzód ukończoną przed czynnością głównego zdania.

Nunc scio, quid sit amor. Quod ego fui ad Trasimenum, ad Cannas, id tu hodie es. Helvetii reliquos Gallos virtute praecedunt, quod fere quotidianis proeliis cum Germanis contendunt. Honos alit artes omnesque incenduntur ad studia gloria; jacent semper, quae apud quosque improbantur. Filium unicum adolescentem habeo; ah! quid dixi habere me! immo habui. Corpora vertuntur, nec quod fuimusve sumusve, cras erimus. Ut nihil ad nos pertinuit ante ortum, sic nihil post mortem pertinebit. Istae aureae statuae manent manebuntque, quamdiu templum ipsum. Fuit quoddam tempus, quum in agris homines passim bestiarum more vagabantur et sibi victu fero vitam propagabant, nec ratione animi quidquam, sed pleraque viribus corporis administrabant. Pausanias eodem sepultus est, ubi vitam posuerat. Faustulus regis pastor, Romulum et Remum repertos apud arborem tulit

in casam atque educavit. Alba tunc erat Latio caput, Juli opus, nam Lavinium patris Aeneae contempserat. Quanto majorem in animis vestris motum excitabo, quum tanti sceleris auctores ostendero! Morati melius erimus, quum didicerimus, quae natura desideret. Facile omnes, quum valemus, recta consilia aegrotis damus. Tua res agitur, paries quum proximus ardet. Profecto tunc erimus beati, quum corporibus relictis cupiditatum erimus expertes.

Ponieważ każda czynność względem innéj teraźniejszéj, przeszłéj lub przyszłéj czynności być może nietylko równoczesną (współcześnie trwającą), lub już dokonaną, tj. wprzód (przed nią) ukończoną; ale nadto dopiero po niéj nastąpić mającą, przeto do poprzedzających sześciu Czasów przybywają jeszcze trzy Czasy względne na wyrażenie czynności dopiero nastąpić mającéj, tak nazwane Czasy omowne, Tempora periphrastica. Zobacz §. 190., pag. 13.

a) Praesens periphrasticum: scripturus sum, mam pisać.
b) Imperfect. periphr.: scripturus eram, miałem pisać.
c) Futurum periphr.: scripturus ero, będę miał pisać

Injuriam qui facturus est, jam facit. In urbis incremento semper, quantum moenia erant processura, tantum termini proferebantur. Rex, quia non interfuturus navali proelio erat, Magnesiam concessit ad terrestres copias comparandas. Attentos faciemus auditores, si demonstrabimus ea, quae dicturi erimus, magna, nova, incredibilia esse.

UWAGA I. Te same Czasy znajdują się w Passivie z tą różnicą, że dokonana czynność ma podwójne formy: lectus sum, eram, ero i lectus fui, fueram i fuero. Różnica jest ta, że w pierwszych słabszych formach Participium ze Słowem posiłkowem tworzy razem jedno wyobrażenie; w drugich zaś mocniejszych przybiera Participium znaczenie Przymiotnika, a Słowo posiłkowe fui, fueram, fuero jest wtedy łącznikiem (Copula) i w niem tylko mieści się oznaczenie czasu, np. Janus bis post Numae regnum clausus fuit (stał zamknięty), zaś clausus est, został zamknięty. — Marcellus ovans multam praedam in urbem intulit, et multa nobilia signa, quibus Syracusae ornatae fuerant. Nunquam enim nobilitas, integra praesertim atque innocens a populo romano supplex repudiata fuit. — Tempora Periphrastica w Passivie nietylko służą do wyrażania czynności odbyć się mającéj, ale nadto oznaczają konieczność, co się stać powinno. §. 192.

UWAGA II. W Conjunct. są te same Czasy, co w Indicat., wyjąwszy, że tu braknie Futurum. A zatem teraźniejsze są: scribam, scripserim. scripturus sim. Przeszłe: scriberem, scripsissem, scripturus essem. Jak się Futura Conjunctivi zastępują, zob. §. 481. i 486.

O ZNACZENIU CZASÓW W SZCZEGÓLNOŚCI.

A. *Praesens. Czas teraźniejszy.*

1. Praesens.

§ 461 Praesens wyraża albo czynność obecnie się odbywającą, albo też czynność ciągle trwającą, prawdę ogólną, która zawsze teraźniejszą pozostaje, np.:

Aves nidos sibi construunt. O tempora o mores! Senatus haec intelligit, consul videt, hic tamen vivit. Sola virtus homines beatos reddit. Docti male pingunt. Ciceronis epistolae in scholis leguntur.

2) Praesens zastępuje często miejsce Czasu przeszłego, mianowicie w żywem historycznem opowiadaniu, kiedy zdarzenie przeszłe wystawiamy jakby obecne, czyli kiedy je uobecniamy. Jestto Praesens historicum, np.

Pisidas resistentes Datămes invadit, primo impetu pellit, fugientes persequitur, multos interficit, castra hostium capit. Roma interim crescit Albae ruinis: duplicatur civium numerus, Coelius additur urbi mons. Dimisso senatu Decemviri prodeunt in concionem abdicantque se magistratu, ingenti hominum laetitia. Nuntiantur haec plebi, legatos quidquid in urbe hominum supererat, prosequitur. Huic multitudini, laeta alia turba ex castris occurrit, congratulantur libertatem concordiamque civitati restitutam. Alexander ex India ad amnem Acesinem pergit: per hunc in Oceanum devehitur; ibi Acesinas Sibosque in deditionem accipit: hinc in Mallos navigat, quae gentes eum armatis octoginta millibus peditum excipiunt: quum proelio victor esset, exercitum ad urbem eorum ducit.

§ 462 UWAGA. Słowa zdań pobocznych, odnoszące się do takiego Praesens historicum, mogą stać albo w Praesens, albo też w Imperfectum, np. Tum (Verres) continuo mittit homines certos Melitam: scribit ad quosdam Melitenses, ut (ea) vasa perquirant. Diodorus homo frugi ac diligens, qui sua servare vellet, ad propinquum suum scribit, ut iis, qui a Verre venissent, responderet, illud argentum se paucis illis diebus misisse Lilybaeum.

§ 463 3) Ponieważ Praesens historicum zastępuje miejsce Perfecti, przeto też Spójniki, łączące się z Perfectum, łączyć się mogą z tymże Praes. histor. Najczęściéj jednak łączy się taki Praesens ze Spójnikiem dum, podczas, gdy, wyrażając czynność równoczesną, podczas któréj inna się jaka odbywa; i to nietylko wtedy, kiedy czynność główna stoi w czasie teraźniejszym, ale nawet kiedy stoi w przeszłym, np.

Dum ea ibi Romani gerunt, Antemnatium exercitus in fines Romanos incursionem facit. Dum Albanus exercitus incla-

mat Curiatiis, uti opem ferant fratri, jam Horatius secundam pugnam petebat. Graeciae civitates dum imperare singulae cupiunt, imperium omnes perdiderunt. Philippus, dum contentiones civitatum alit, victos pariter victoresque subire regiam servitutem coegit. Aruba, dum sperat se acquisiturum esse aliorum regna affinitate Philippi, proprio imperio ab eodem privatus est. In pugna ad Pydnam Marcus Cato, dum inter confertissimos hostes dimicat, equo delapsus est. Dum paucas retinere volo, omnes fortunas perdidi. Haec dum nostri colligunt, omnia diligentius, rex ipse e manibus effugit.

§ 464 UWAGA I. Może jednak i po dum stać także Imperfect., a nawet Perfectum np.: Dum Sulla in aliis rebus erat occupatus, qui summam rerum administrabat, erant interea, qui suis vulneribus mederentur. Qui dum veritus est, non vidit.

§ 465 UWAGA II. Jak przeszłość, podobnie i przyszłość można jako obecną uważać. Si vincimus, omnia nobis tuta erunt, commeatus abunde, coloniae et municipia patebunt. Nisi cito vincimus, omnia sunt perdita, jak się w polskiem mówi: jutro jadę na wieś.

II. Perfectum.

1) Perfectum wyraża czynność obecnie już skończoną, np.: scripsi litteras, napisałem list teraz.

§ 466 2) Perfectum służy (jak grecki aoristus) do historycznego opowiadania czynności przeszłych, to jest takich, które już minęły, bez względu na to, czy one były dokonane lub niedokonane, trwające lub chwilowe; dosyć, że dla opowiadającego już są przeszłemi (Perfectum historicum), i wtenczas Perfectum należy do Czasów przeszłych.

Itaque Caesar armis rem gerere constituit, exercitum finibus Italiae admovit, Rubiconem transiit, Romam et aerarium occupavit, Pompejum cedentem persecutus est, eumque in campis Pharsalicis devicit. Ninus, rex Assyriorum, primus intulit bella finitimis et rudes adhuc ad resistendum populos ad terminos Libyae usque perdomuit. Postremum illi bellum cum Zoroastre, rege Bactrianorum, fuit, qui primus dicitur artes magicas invenisse. Hoc occiso et ipse decessit relicto impubere adhuc filio Ninya et uxore Semiramide. Haec Babyloniam condidit murumque urbi cocto latere circumdedit. Multa et alia praeclara hujus reginae fuere, siquidem non contenta acquisitos viro regni terminos tueri Aethiopiam quoque imperio adjecit. Etiam Indis bellum intulit, ad postremum vero a filio interfecta est. Themistocles post victoriam ejus belli, quod cum Persis fecit, dixit in concione, se habere consilium reipublicae salutare, sed id sciri opus non esse. Postulavit, ut aliquem populus daret, quicum communicaret.

Datus est Aristides. Huic ille: classem Lacedaemoniorum, quae subducta esset ad Gytheum, clam incendi posse, quo facto frangi Lacedaemoniorum opes necesse esset. Quod Aristides quum audisset, in concionem magna expectatione venit dixitque, perutile esse consilium, quod Themistocles afferret, sed minime honestum. Itaque Athenienses, quod honestum non esset, id ne utile quidem putaverunt, totam que eam rem, quam ne audierant quidem, auctore Aristide repudiaverunt.

UWAGA I. Nietylko więc polski Czas przeszły dokonany, ale często także i niedokonany tłómaczy się w łacińskiem przez Perfectum, na co mianowicie przy Słowie być uważać należy, gdyż w polskiem jednę tylko mamy formę: byłem; a Łacinnik ściśle rozróżnia fui od eram, a zatem: Fuimus Troes, fuit Ilium et ingens gloria Teucrorum. Whistorycznem opowiadaniu wtedy tylko Łacinnik kładzie Imperfectum, kiedy rzecz jaką nietylko przytoczyć, ale także jéj trwały stan opisać chce, tak, iż za prawidło uważać można, że Perfectum prowadzi daléj opowiadanie w zdaniach głównych, a Imperfectum opisuje zdarzenia lub czynności poboczne (Perfecto procedit, Imperfecto insistit oratio), np.: In Graecia musici floruerunt, discebantque id omnes, nec qui nesciebat, satis excultus doctrina putabatur. Dicebat melius, quam scripsit Hortensius. Hostes proximas silvas petierunt, dążyli, nie petebant. Cum exercitu iter feci, ciągnąłem, nie faciebam. Nawet po Przysłówkach saepe, semper itp., lub obok innych jakich wyrazów, oznaczających trwanie lub powtarzanie w czasie, kładzie się w łacińskiem Perfectum, kiedy idzie o przytoczenie faktu historycznego, np.: Romulus regnavit triginta annos Zob. §. 470., pag. 198. § 467

UWAGA II. Jak Praesens historicum (zob. §. 461, pag. 195.) zastępuje często w żywem opowiadaniu miejsce Czasu przeszłego, tak podobnie Infinitivus Praes. służy w żywem obrazowaniu do kreślenia kilku nagle po sobie następujących wypadków, jak gdyby z jednego wątku wysnutych; albo też oznacza gwałtownem uczuciem miotany umysł, i nazywa się Infinitivus historicus. Tum spectaculum horribile in campis patentibus: sequi, fugere, occidi, capi: equi atque viri afflicti ac multi vulneribus acceptis neque fugere posse, neque quietem pati, niti modo ac statim concidere. Consulem nocte, quae insecuta est, anceps cura agitare; nolle deserere suos, nolle minuere exercitum, quod aut moram sibi ad dimicandum aut in dimicando periculum afferre posset. § 468

B. *Praeteritum. Czasy przeszłe.*

I. Imperfectum.

1) Imperfectum wyraża czynność przeszłą niedokonaną, tj.: jeszcze nieskończoną, która ciągle przez czas pewien trwała, albo się też kilkakrotnie powtarzała. Dla tego też służy do opisywania zwyczajów, ustaw, charakterów, okolic, a często odpowiada Czasowi przeszłemu polskich Słów częstotliwych, np.

Ut Romae consules, sic Carthagine annui bini reges creabantur. Hortensius nullum patiebatur esse diem, quin aut in foro diceret, aut meditaretur extra forum. Athenienses pro-

pter Pisistrati tyrannidem omnium suorum civium potentiam extimescebant. Anseres Romae publicé alebantur in Capitolio. Qua tempestate Carthaginienses pleraeque Africae imperitabant, Cyrenenses quoque magni atque opulenti fuere. Neque vero tum ignorabat (Regulus) se ad exquisita supplicia proficisci, sed jusjurandum servandum putabat. Verres simulatque in oppidum quodpiam venerat, immitebantur homines, qui investigabant et perscrutabantur omnia. Ipse inflammatus scelere et furore in forum venit, ardebant oculi, toto ex ore crudelitas eminebat. Themistocles multum in judiciis privatis versabatur, saepe in concionem populi prodibat, nulla res major sine eo gerebatur, celeriterque quae opus erant, reperiebat. Atticus mendacium neque dicebat, neque pati poterat; itaque ejus comitas non sine severitate erat, nec gravitas sine facilitate: quidquid rogabatur, religiose promittebat. Romani melius cominus pugnabant, quam eminus. Principio rerum gentium nationumque imperium penes reges erat, quos ad fastigium hujus majestatis non ambitio popularis, sed spectata inter bonos moderatio provehebat; populus nullis legibus tenebatur; arbitria principum pro legibus erant, fines imperii tueri magis quam proferre mos erat. Amazones, si qui mares nascerentur, interficiebant virgines non lanificio, sed armis exercebant. Majores nostri libertis non multo secus ac servis imperabant. Pythagoras magnis sapientiae incrementis ornatus, Crotona venit, populumque in luxuriam lapsum auctoritate sua ad usum frugalitatis revocavit. Laudabat quotide virtutem et vitia luxuriae enumerabat. Docebat matronas pudicitiam et obsequia in viros, pueros autem modestiam et litterarum studium et velut genitricem virtutum frugalitatem omnibus ingerebat.

§ 469 2) Imperfectum służy szczególniéj w zdaniu pobocznem do oznaczenia czynności równoczesnéj, tj takiéj, która się w przeszłości wtenczas kiedy i czynność zdania głównego odbywała.

Quum esset Caesar in citeriore Gallia in hibernis, crebri ad eum rumores afferebantur. Quum in Italiam proficisceretur Caesar, Servium Galbam cum legione misit.

§ 470 UWAGA. W historycznem opowiadaniu używa się takowe Imperfect. do opisywania pobocznych okoliczności, które głównym wypadkom historycznym towarzyszyły. Nie idzie tu o to: czy czynność jaka długo trwała, lub też czy się w jednéj chwili odbyła; albowiem i najkróćéj trwająca przez Imperfect., a przeciwnie długo trwająca przez Perfect. wyrazić się może, np.: Asia Scythis per mille quingentos annos vectigalis fuit; pendendi tributi finem Ninus, rex Assyriorum imposuit. Lecz szczególniéj o to, czy się ma wyrazić czynność po prostu, jako historycznie wy-

darzona, albo czy się ma wyrazić w związku, jako odnosząca się do głównéj czynności i do jéj opisu wchodząca. Ztąd zwyczajne jest Imperf. o czynnościach, jak najczęściéj u Cezara, na któreśmy się sami zapatrywali. Vercingentorix copias suas, quas pro castris collocaverat, reduxit protinusque Alesiam, quod erat oppidum Mandubiorum, iter facere coepit. Caesar hostem secutus altero die ad Alesiam castra fecit, perspectoque urbis situ Alesiam circumvallare instituit. Ipsum erat oppidum in colle summo, cujus collis radices duo duabus ex partibus flumina sublnebant; ante oppidum planities mediocris patebat, reliquis omnibus ex partibus colles oppidum cingebant. Quum Cyrus adversus Babylonios bellum gereret, rex Lydorum, Croesus, cujus opes et divitiae insignes ea tempestate erant, Babyloniis venit auxilio. Nullae tum urbanae factiones fuerunt: vexabantur incursionibus Aequorum Latini; Fabius consul eo missus in ipsorum Aequorum agrum populandum transit: Aequi se in oppida receperunt, murisque se tenebant: eo nulla pugna memorabilis fuit. Helvetii ea spe dejecti, hoc conatu destiterunt (są główne historyczne wypadki, teraz zaczyna je pobocznie opisywać) relinquebatur una per Sequanos via, qua, Sequanis invitis, propter angustias ire non poterant. His cum sua sponte persuadere non possent, legatos ad Dumnorigem mittunt (główny wypadek historyczny) ut eo deprecatore a Sequanis impetrarent. (Znowu zaczyna się opisywanie pobocznych okoliczności). Dumnorix gratia et largitione apud Sequanos plurimum poterat et Helvetiis erat amicus, quod ex ea civitate Orgetorigis filiam in matrimonium duxerat, et cupiditate regni novis rebus studebat et quam plurimas civitates suo sibi beneficio habere obstrictas volebat. — Widzimy więc, że w Imperfectum przenosi się zawsze autor myślą do przeszłości, łącząc z głównemi czynnościami owe równoczesne poboczne do opisu wchodzące czynności. Przeciwnie zaś w Perfectum nie wyraża autor tego związku pobocznych czynności z głównemi, ale po prostu, że się coś stało, to jest stawia czynności jako odosobnione, w żadnym związku z sobą nie będące, ani do obrazu nie wchodzące, np. Paulus Aemilius, omni Macedonum gaza, quae fuit maxima, potitus est. Quae erat znaczyłoby: który wtenczas był. Niekiedy znajdują się te dwa czasy Imperfect. i Perf. przewrotnie położone i w takim razie grammatyczne zdanie poboczne uważać trzeba za główne i odwrotnie, np. Proficiscebar Brundusio, quum hoc ad te literarum dedi; właściwie być powinno. hoc ad te literarum dedi, quum Brundusio proficiscebar.

II Plusquamperfectum.

1) Plusquamperfectum wyraża czynność przeszłą dokonaną, § 471
która się pierwéj skończyła, aniżeli inna jaka nastąpiła, lub się odbyła. Łączy się więc Plusquamperfec. tylko z Czasami przeszłemi, tj. z Perfectum (także Praes. hist.) i z Imperfectum, do których się zwykle odnosi; niekiedy stoi też sam tylko, oznaczając czynność bardzo dawną, np.

Miltiadi, qui Athenas totamque Graeciam liberarat, talis honos tributus est. Pausanias eodem loco sepultus est, ubi vitam posuerat. Quum esset Demosthenes, multi oratores magni et clari fuerunt, et antea fuerant, nec postea defecerunt. Thimoteus Samum cepit, in qua oppugnanda superiore bello Athe-

nieses mille et ducenta talenta consumpserant. Ante quingentos annos condita erat Roma. Alexander quum amici quaesissent ex eo, quem heredem regni faceret, respondit dignissimum Stoi Plusquamperf, gdyż Alexander nie odpowiedział, gdy pytali, tj. w czasie pytania, lecz po zapytaniu. Alexander quum interemisset Clitum, vix a se manus abstinuit. Ejus pontis dum ipse abesset, custodes reliquit principes, quos secum ex Jonia duxerat, et quibus singulis ipsarum urbium perpetua dederat imperia.

§ 472 Wyjątek od tego prawidła stanowią Spójniki: postquam (posteaquam), ubi, ubi primum, ut, ut primum, quum primum, simulac (nigdy przed Samogłoską), simulatque, które w znaczeniu: gdy, skoro, kładą się zwykle z Perfect. Indic., chociaż przytaczają czynności dawniejsze od głównych czynności także przeszłych, np.

Postquam Xerxes in Graeciam descendit, Aristides in patriam restitutus est. Posteaquam ego inquirendi causa in Siciliam veni, L. Metellus istius amicus factus est. Ut Carthaginem rediit, praetor factus est. Milites, postquam victoriam adepti sunt, nihil reliqui victis fecere. Galli posteaquam propius successerunt, in scrobes delapsi transfodiebantur. Ut Horatius cecidit, statim romana inclinatur acies. Ubi primum didicit Demaratus, rex Lacedaemoniorum, bellum instrui a Xerxe adversus patriam, omnia in tabellis ligneis magistratibus perscribit. Haec uti filio nuntiata sunt, statim exanimatus ad aedes contendit. Eo postquam Caesar pervenit, obsides poposcit. Ubi ab urbe discessi, nullum adhuc intermisi diem, quin aliquid ad te litterarum darem. Ignavus miles simulac vicit hostem, fugit.

§ 473 UWAGA II. Plusquamperf. po przytoczonych Spójnikach rzadko się kładzie, mianowicie kiedy poprzedza inne jeszcze oznaczenie czasu, a zdanie poboczne z temiż Spójnikami ma oznaczać czynność dawniejszą np. Aristides decessit fere post annum quartum, quam Themistocles Athenis erat expulsus; albo też kiedy się ma oznaczyć czynność dawniejszą często powtarzaną, np. Idem (Alcibiades) simulac si remiserat, neque causa suberat, quare animi laborem perferret, luxuriosus reperiebatur. Messanam ut quisque venerat, haec visere solebat. W takim razie kładzie się też czasem Imperfectum po tychże Spójnikach, aby oznaczyć czynność spółczesną czynności zdania głównego, i dla tego w powyższym przykładzie: neque causa suberat.

UWAGA II. Ponieważ w polskim języku nie rozróżniamy zwykle czynności zaprzeszłych od innych przeszłych, przeto szczególniéj mieć się na baczności należy, gdyż w łacinie to następstwo czasów ściśle się zachowuje, np. gdy do Rzymu przyszedł (zamiast przyszedł był), udał się do konsulów. Quum Romam venisset (nie venerit) Consules adiit.

§ 474 UWAGA III. Pod względem łacińskiego stylu listowego uważać

należy, że Rzymianin pisząc list przenosił się myślą w tę chwilę, kiedy odbierający list ten czytał, a zatem pisał tak, jakoby sam opowiadał to, co w liście napisał, gdyby przy oddawaniu jego był przytomny. Wyrażał więc to, co dla piszącego było obecnem, przez Perfectum lub Imperfectum, a to, co już dla piszącego było przeszłością, przez Plusquamperfectum. — Rozumie się jednak samo przez się, że czynności, które podczas czytania listu zostają takiemi samemi, jakiemi były podczas pisania tegoż, czasów swoich nie zmieniają. A zatem: oczekuję przybycia posłańca, którego do ciebie wysłałem. Exspectabam adventum servi, quem ad te miseram. Haec scribebam media nocte. Novi nihil nunc erat apud nos. Quae ad eam diem, quum hoc scribebam, audiveramus, inanis rumor videbatur. To piszę o północy; nic teraz u nas nie masz nowego. Co dotąd słyszeliśmy, płonną zdaje się być wieścią. Nihil habebam, quod scriberem, neque enim novi quidquam audieram et ad tuas omnes epistolas rescripseram pridie. Wszystkie inne czasy, nie mające związku z pisaniem listu, kładą się w należytym czasie: ego quanti te faciam, semperque fecerim, quanti me a te fieri intellexerim, sum mihi ipse testis. Ego hic cogito commorari, quoad me reficiam; ja tu myślę pozostać, dopóki do siebie nie przyjdę. Uważać jeszcze należy, że ponieważ takowe Perfectum i Imperfectum nie są właściwemi czasami przeszłemi, mogą przeto stać obok nich Przysłówki: nunc, etiamnunc, któreby się przy innych czasach przeszłych zamienić musiały na tum, etiamtum itd.

C. *Futurum.* Czasy przyszłe.

I. Futurum simplex.

1) Futurum simplex wyraża to, co dopiero w przyszłości dziać się będzie, bez względu na to, czy się to skończy lub nie. Dla tego też czas przyszły polskich słów dokonanych, jak np. pójdę, dam, powrócę, napiszę itp. tłomaczy się w łacińskiém przez Futurum simplex, kiedy nie chcemy oznaczyć, że czynności te pierwéj się odbędą, aniżeli inne przyszłe, np. § 475

Naturam si sequemur ducem, nunquam aberrabimus. Certe pertinax non ero, si mihi probabis ea, quae dices, libenter assentiar. Profecto tunc erimus beati, quum corporibus relictis cupiditatum erimus expertes.

2) Futurum simplex w zdaniu pobocznem wyraża czynność przyszłą innéj przyszłéj współczesną. Słowo zdania głównego może w miejsce czasu przyszłego stać w Imperat. lub zastępującym go Conjunct. praes., np. § 476

Qui amicitiam utilitatis causa conciliavit, ejus amicitia manebit tamdiu, quamdiu sequetur utilitas. Qui adipisci veram gloriam volet, justitiae fungatur officiis. Facito hoc, ubi voles. Tribues (tribue, tribuas) libris meis tantum temporis, quantum poteris, poteris autem, quantum voles. Multo eris mihi carior, si talibus praeceptis laetabere. Si legere aut audire voletis externa, maximas res publicas ab adolescentibus labefactas, a senibus sustentatas et restitutas reperietis.

§ 477 UWAGA I. Futurum simplex zastępuje niekiedy miejsce Imperat., kiedy rozkazujemy z skromnością lub zaufaniem, że się coś pewno stanie, np. Valebis, meaque negotia videbis, meque diis juvantibus ante aestatem exspectabis.

UWAGA II. Od tego Fut. simpl. np. scribam, będę pisał, rozróżniać należy Fut. periphrasticum, Praes. act. np. scripturus sum, mam, myślę pisać, napiszę. Tamto oznacza tylko czynność przyszłą w ogóle, Fut. perph. przeciwnie wyraża, że teraz coś uczynić zamierzam, że blizki jestem téj czynności, np Injuriam qui facturus est, jam facit.

II. Futurum exactum.

§ 478 1) Futurum exactum wyraża czynność w przyszłości już dokonaną, to jest taką, która się pierwéj odbyć musi, nim inna przyszła nastąpi. Ztąd wypada, że Futurum exactum używa się zwykle w zdaniu pobocznem, obok którego zdanie główne ma słowo albo w Futurum, albo w Imperat. lub zastępującym go Conjunct. Praes. np.

Si te rogavero aliquid, non respondebis? De Carthagine vereri non ante desinam, quam illam excisam esse cognovero. A me, cum paulum otii nacti erimus, uberiores litteras exspectato. Ut sementem feceris, ita metes. Qui bene didicerit, praemium accipiet. Quum intellexero te hoc genere scientiae gaudere, tum etiam praesens iisdem de rebus tecum colloquar. Si exemeris e natura rerum benevolentiae junctionem, nec domus ulla, nec urbs stare poterit. Cuncta manus avidas fugient heredis, amico, quae dederis animo. Si in omnibus innocens fuero, quid mihi inimicitiae nocebunt. Malevolentiae hominum in me, si poteris, occurres, si non potueris, hoc consolabere, quod me de statu meo nullis contumeliis deterrere possunt. Morati melius erimus, quum didicerimus, quae natura desideret.

§ 479 UWAGA. Spójniki: postquam, ubi, ut, quumprimum itd. po których następuje Perf. Indic., łączą się także z Futurum exactum, kiedy przytaczają czynność, mającą się w przyszłości pierwéj dokonać, nim inna jaka nastąpi, np. Simulatque aliquid audiero, tibi scribam.

§ 480 2. Futurum exactum stoi także często i w zdaniu głównem (podobnie jak w polskiém) kiedy z dobitnością chcemy wyrazić, że czynność jaka nietylko nastąpi, ale i niezwłocznie ukończoną zostanie np.

Aquilifer: desilite, inquit, commilitones, nisi vultis aquilam hostibus prodere: ego certe meum reipublicae atque imperatori officium praestitero

UWAGA. Zwyczajne jest Fut. exactum po: mox, post, alias z videro, zobaczę, za videbo; gratum mihi feceris. Recte secusne, alias viderimus. Quid inventum sit, paulo post videro. Quae fuerit causa, mox videro.

3) Futurum exactum stoi tak w zdaniu pobocznem, jak i w głównem, kiedy wyrażamy czynności szybko po sobie odbyć się mające, tak iż ukończenie jednéj będzie zarazem ukończeniem drugiéj, np. § 481

Qui M Antonium oppresserit, is bellum confecerit; kto go pokona, ten oraz i wojnę ukończy. Respiraro, si te videro; haud ergo, ut opinor, erravero, si a Zenone principium duxero. Podobnie gdy w miejscu tego Futur, stoi Imperat. Da mihi hoc (= si hoc mihi dederis) jam tibi maximam partem defensionis praecideris, pozwól na to, a pozbawisz się obrony. Tolle hanc opinionem, luctum sustuleris.

UWAGA. Ponieważ obadwa Futura nie mają w Conjunctivie form osobnych, zastępują się przeto: pierwsze przez Konjugacyą omowną, tj. Part. Fut. act. z sim, essem, podług tego, jak Czas teraźniejszy lub przeszły poprzedza, np. Non dubito, quin rediturus sit; nie wątpię, że powróci. Non dubitabam, quin rediturus esset; nie wątpiłem, że powróci. Romani non dubitant, quin Caesar Gallos superaturus sit; vel Romani non dubitant, quin futurum sit, ut Caesar Gallos superet. Romani non dubitabant, quin Caesar Gallos superaturus esset, v. quin futurum esset, ut Caesar Gallos superaret.

Futurum zaś exactum activi wyrażać się musi jedynie przez opisanie za pomocą Futurum sit i Futurum esset ut, także według następstwa czasów, np.: nescio, num futurum sit, ut cras hoc ipso tempore jam redierit. nie wiem, czy jutro o te czasy już będzie w domu; nesciebam, num futurum esset, ut postridie eo ipso tempore jam rediisset. Non dubito, quin futurum sit, ut scripseris; non dubitabam quin futurum esset, ut scripsisses. Formy rediturus fuerim i fuissem wyrażają tylko zamiar: non dubito quin rediturus fuerit, nie wątpię, że chciał (miał) powrócić. Patrz §. 205—208. i §. 486.

Futurum passivi opisuje się także za pomocą Futurum sit i esset ut, np.: non dubito, quin futurum sit, ut urbs ab hostibus caperetur. Opisywanie takowe wtenczas jest i w Act. konieczne, kiedy Słowo nie ma Supin., a zatem i Participium futuri na urus

O następstwie Czasów w zdaniach zależnych.

Ponieważ wszystkie czynności ściśle są połączone z czynnościami głównemi; przeto i czasy zdań pobocznych zastósować się zawsze powinny do czasów zdań głównych; położywszy więc czynność zdania głównego w należytym czasie, według powyższego znaczenia czasów, uważać należy na czynność zdania pobocznego; czy ona jest równoczesną, czy już skończoną przed czynnością zdania głównego, czy dopiero po niéj nastąpić mającą. Ogólna jest reguła o zdaniach zależnych, że tylko czasy jednogatunkowe odpowiadają sobie nawzajem, to jest czasy teraźniejsze odpowiadają teraźniejszym i przyszłym: czasy przeszłe odpowiadają przeszłym, czyli innemi słowy: po Praesens i Futurum następuje Praesens: a po Praeteritum następuje Praeteritum. A zatem: § 482

quaerit, quaeret, quaesiverit, quis hoc faciat, fecerit, facturus sit; zaś

quaerebat, quaesivit, quaesiverat, quis hoc faceret, fecisset, facturus esset. W szczególności zaś:

§ 483 1) Po Praesens, Perfectum w pierwotnem znaczeniu, Futurum simplex i exactum zdania głównego, następuje w zdaniu zależnem:

a) Praesens, kiedy czynność zdania pobocznego równoczesna jest czynności zdania głównego, np.
Scio, quid agas, quid a te agatur. Quae tam firma civitas est, quae non odiis atque dissidiis funditus possit everti. Nullum est animal, praeter hominem, quod habeat notitiam aliquam dei.

b) Perfectum, kiedy czynność zdania pobocznego dokonaną została przed czynnością zdania głównego, np.
Scio, cognovi, audiam, vel mox cognovero, quid egeris vel quid a te actum sit. Non debet dubitari, quin fuerint ante Homerum poëtae. Membris utimur prius, quam didicimus, cujus ea utilitatis causa habeamus.

c) Futurum periphrasticum praesentis, kiedy czynność zdania pobocznego ma dopiero nastąpić po czynności zdania głównego, np. Scio, quid acturus sis; non dubito, quin futurum sit ut laudere; cognovi, quid acturus sis; nunquam dubitavi, quin futurum sit, ut laudere; non dubitabo quin futurum sit, ut laudere. Gratum mihi erit, si ad me scripseris, quomodo futurum sit, ut urbs defendatur. Tu quid sis acturus et quid tibi placeat, pergratum erit, si ad me scripseris.

§ 484 UWAGA. Jeżeli z Praes. połączony jest Inf. Perf., Słowo zależne pospolicie stósuje się do Inf. a zatem stoi w Imperf lub Plusquamperf. np. Satis mihi multa verba fecisse videor, quare esset hoc bellum genere ipso necessarium, magnitudine periculosum.

§ 485 2) Po Imperfectum, Perfectum historicum i Plusquamperfectum zdania głównego, następuje w zdaniu pobocznem:

a) Imperfectum, kiedy czynność zdania pobocznego równoczesna jest czynności zdania głównego, np.
Sciebam, quid ageres, quid a te ageretur. Dixi quid agerem, quid a me ageretur. Cognoveram, quid ageres, quid a te ageretur. Haec tabula nunc a me deportata est, ut omnes ejus amplitudinem possent cognoscere. Apelles pictores eos peccare dicebat, qui non sentirent, quid esset satis. To Imperfectum zwyczajne jest w zdaniach celowych, względnych i w pytajnikach: przeciwnie w zdaniach skutkowych następować może Perf. Conj., zob. §. 488.

b) Plusquamperfectum, kiedy czynność zdania pobocznego dokonaną została przed czynnością zdania głównego, np. Sciebam, quid egisses, quid a te actum esset. Dixi, quid egissem, quid a me factum esset. Cognoveram, quid egisses, quid a te actum esset. Illud unum extimescebam, ne quid turpiter facerem vel jam fecissem. Quae te ratio in eam spem induxit, ut eos tibi fideles putares esse, quos pecunia corrupisses.

c) Futurum periphrasticum Imperfectum kiedy czynność zdania pobocznego względem czynności zdania głównego przyszłą jest, np.:
Sciebam, quid acturus esses; non dubitabam, quin futurum esset, ut laudareris. Dixi, quid acturus essem; non dubitavi, quin futurum esset, ut laudarere. Cognoveram quid acturus esses; non dubitaveram, quin futurum esset, ut laudarere.

UWAGA I. A) Kiedy tak zdanie główne, jak i należące do niego poboczne, mają wyrażać przyszłość, a obadwa zdania czynimy zależnemi od innego zdania, wtedy Futurum zdania p o b o c z n e g o, mające stać w Conjunctivie z przyczyny niedostatku tego czasu zastępuje się: Fut. I. przez Praesens lub Imperfectum Conjunct., a Futurum II. przez Perfectum lub Plusquamperfectum Conjunct. Praesens kładzie się wtenczas, kiedy poprzedziło Praesens lub Futurum; przeciwnie Imperfectum, kiedy poprzedził jakikolwiek Czas przeszły; rozumie się atoli, że wyobrażenie przyszłości już jest w zdaniu zawarte. I tak np. Caesara odpowiedź: Pacem faciam cum Ariovisto, si mihi obsides dabit, zamieniona na Oratio obliqua; natenczas zdanie główne położy się w Accus. c. Inf: se pacem facturum esse cum Ariovisto. *); § 486

Caesar r e s p o n d e t v. r e s p o n d e b i t: se pacem facturum esse cum Ariovisto, si sibi obsides d e t (pass. si sibi obsides dentur). Przeciwnie: Caesar r e s p o n d e b a t (respondit, responderat) se pacem facturum esse cum Ariovisto, si sibi obsides d a r e t (pass.: si sibi obsides darentur).

Podobnie ma się rzecz z Futurum II. Is qui nodum Gordii solverit, tota Asia regnabit, zamienione na Oratio obliqua, jako zawisłe od zdania: oraculum canit v. canet, będzie: eum, qui nodum Gordii solverit (pass.: eum, a quo nodus Gordii solutus sit) tota Asia regnaturum

---

*) Jeżeli Słowo rządzącego zdania jest „Perfectum historicum," wtenczas zamiast „Imperfectum" położyć się może „Praes. Conjunct." a zamiast „Plusquamperf." „Perf. Conj." Aby jednak nie powiększać trudności, radzimy poczynającemu Łacinnikowi trzymać się głównéj reguły, podług któréj miejsce „Futur. I.," gdy w zdaniu rządzącem poprzedził Czas przeszły, zawsze się przez „Imper. Conj." zastępuje, a brakujące „Fut. II. Conj." przez „Plusquamperf."

esse. Przeciwnie: oraculum canebat (cecinit, cecinerat) eum, qui nodum Gordii solvisset (pass.: eum, a quo nodus Gordii solutus esset) tota Asia regnaturum esse.

Pamiętać więc należy tę główną regułę, że Fut. I. Conj. w Oratio obliqua zastępuje się przez Praes. Conj., kiedy poprzedził Praes. lub Fut.; przeciwnie zaś przez Imperf. Conj., kiedy poprzedził jakikolwiek Czas przeszły, jak to widać jeszcze w następujących przykładach, np. si hoc dices, errabis: affirmo tibi, si hoc dicas, te erraturum esse; non dubito, quin si hoc dicas, erraturus sis; non dubitabam, quin, si hoc diceres, erraturus esses.

Fut. II. zaś zastępuje się przez Perf. Conj. jeżeli poprzedza Praes. Fut., a przez Plusquamperf., jeżeli poprzedza jakikolwiek Czas przeszły, np. si hoc mihi tribueris, magnopere gaudebo. Affirmo tibi, si hoc mihi tribueris, me magnopere gavisurum esse. Affirmabam tibi, si hoc mihi tribuisses, me magnopere gavisurum esse Non dubito, quin, si hoc tibi tribuerim, magnopere gavisurus sis. Non dubitabam, quin, si hoc tibi tribuissem, magnopere gavisurus esses.

W zdaniach zaś głównych, kiedy je położemy jako zależne, zastępuje się brak Fut. I. Conj. dwojakim sposobem:

a) przez Praes. lub Imperf. Conj. konjugacyi omownéj (superaturus sim, lub superaturus essem), albo

b) przez futurum sit, ut, lub futurum esset, ut, z Praes. lub Imperf. Conj. act. Romani non dubitant, quin Caesar Gallos superaturus sit, albo Romani non dubitant, quin futurum sit, ut Caesar Gallos superet. Zaś Romani non dubitabant, quin Caesar Gallos superaturus esset lub Romani non dubitabant, quin futurum esset, ut Caesar Gallos superaset. Praes. lub Imperf. w zdaniu zależnem stósuje się zawsze do czasu w głównem zdaniu.

Przeciwnie brakujące Fut. I. Conjunct. pass. nie może się zastąpić przez bierną Konjugacyą omowną, tylko jedynie przez futurum sit, ut lub futurum esset, ut, z Praes. lub Imperfec. Conj. pass. Romani non dubitant, quin futurum sit, ut Galli a Caesare superentur; z przeszłym czasem: Romani non dubitabant, quin futurum esset, ut Galli a Caesare superarentur.

Gdy np. zdanie: Hanc urbem mox expugnabo, uczynimy zależnem od: non dubito, quin, w takim razie expugnabo powinnoby się właściwie w Conjunct. w Fut. położyć; lecz ponieważ tego brakuje, jako też ponieważ to zdanie zależne nie jest zdaniem pobocznem głównego zdania, jak było w poprzedzającéj regule; musi się więc wyrazić albo: non dubito, quin hanc urbem mox expugnaturus sim, lub: quin mox futurum sit, ut hanc urbem expugnem. W Pass. będzie, tylko: non dubito, quin mox futurum sit, ut haec urbs expugnetur nie zaś: quin haec urbs expugnanda sit; boby to znaczyło konieczność. Dla tego zaś te zdania główne w zależnéj mowie wyrażać się muszą przez Futurum periphrasticum lub futurum est z ut, że inaczéj niemielibyśmy wyrażonego wyobrażenia przyszłości, bo kładąc Praes. Conj. jak w przeszłem: non dubito, quin hanc urbem expugnem, znaczyłoby nie wątpię, że zdobywam. Zob §. 481.

Przykłady. Divico princeps legationis Helvetiorum, ita cum Caesare egit: si pacem populus romanus cum Helvetiis faceret, in eam partem ituros atque ibi futuros Helvetios, ubi

eos Caesar constituisset atque esse voluisset. His Caesar ita respondet: si obsides ab iis sibi dentur, uti ea, quae polliceantur, facturos intelligat, et si Aeduis de injuriis, quas ipsis sociisque eorum intulerint, satisfaciant, sese cum iis pacem esse facturum. Lentulus, consul, senatui reique publicae se non defuturum pollicetur, si audacter ac fortiter sententias dicere velint: sin Caesarem respiciant atque ejus gratiam sequantur, se sibi consilium capturum, neque senatus auctoritati obtemperaturum. In eandem sententiam loquitur Scipio: Pompejo esse in animo reipublicae non deesse, si senatus sequatur, sin cunctetur atque agat lenius, nequidquam ejus auxilium, si postea velit, senatum impetraturum. Quum rex Pyrrhus populo romano bellum ultro intulisset, perfuga ab eo venit in castra Fabricii eique est pollicitus, si praemium sibi proposuisset, se, ut clam venisset, sic clam in Pyrrhi castra rediturum et eum veneno necaturum. Crotonienses quum peste et seditionibus vexarentur, delphicum oraculum adierunt, responsumque tulerunt, finem mali fore, si violatum Minervae numen et interfectorum manes placassent. Aurum, argentum, aes, ferrum frustra natura genuisset, nisi eadem docuisset, quemadmodum ad eorum venas perveniretur, nec frugis terrae cum utilitate ulla generi humano dedisset, nisi earum cultus tradidisset. Artaxerxes, rex Persarum, legatos in Graeciam misit, per quos jussit omnes ab armis discedere: qui aliter fecisset, eum se pro hoste habiturum Herennius negabat Romanos finem ante belli habituros, quam consulem vere plebejum fecissent. Siculi affirmabant se non modo suam quisque patriam, sed totam Siciliam relicturos, si eo Marcellus iterum cum imperio redisset. Cyrus somnio est praemonitus, ut, quem primum postera die obvium habuisset, socium coeptis assumeret. Pacti inter se sunt principes, ut die statuta omnes equos ante regiam perducerent, et cujus equus inter solis ortum hinnitum primus edidisset, is rex esset. Lacedaemoniis futurus imperii finis denuntiabatur, quum regium claudicasset imperium. Triballi negant se transitum daturos Philippo, ni portionem accipiant praedae. Alexander se paene oculis videre dixit, quantum sit in hoc certamine sanguinis fusura Macedonia, quantis caedibus, quo cruore mortuo sibi parentatura. Italiae ora, quia incertum erat, quo missuri classem Carthaginiensis forent, Marco Marcio praetori tuenda data est. Non dubitari debet, quin si Helvetios superaverint Romani una

cum reliqua Gallia Aeduis libertatem sint erepturi. Non dubitabat, quin futurum esset, ut rex caperetur.

§ 487 UWAGA II. Łacinnicy tak się przyzwyczaili do uważania Perfectum za Czas przeszły, iż nawet wtenczas, kiedy Perfectum takowe jest Perfectum praesens, łączą z niem takie czasy, któreby tylko po Perfectum historicum stać powinny, np.: Adduxi enim hominem, in quo satisfacere exteris nationibus possetis.

§ 488 UWAGA III. Perfect. Conjunct. po Praeterit. stoi najczęściéj w zdaniach skutkowych. Kiedy piszący lub mówiący wyprowadza wniosek z poprzedzającego zdania. To następstwo czasu Perfect. zamiast Imperf. Conj. właściwe jest historykom, a szczególniéj Corneliuszowi Neposowi. Victoria Lysander elatus sic sibi indulsit, ut ejus opera in maximum odium Graeciae Lacedaemonii pervenerint. Aristides in tanta paupertate decessit, ut, qui efferretur, vix reliquerit. Hortensius ardebat dicendi cupiditate sic, ut in nullo unquam flagrantius studium viderim. Tantum opes novae urbis creverant, ut movere arma neque Etrusci neque ulli alii ausi sint. Tiberius Germanico usque adeo obtrectavit, ut et praeclara facta ejus pro supervacaneis elevarit et gloriosissimas victorias seu damnosas reipublicae increparit. Antiochum tanta cupiditas incendit bellandi, ut usque a Rubro mari arma conatus sit inferre Italiae. Hic autem velut haereditate relictum odium paternum erga Romanos sic conservavit, ut prius animum, quam id deposuerit. In quo tanto plus virtute valuerunt Athenienses, ut decemplicem numerum hostium profligarint. Multi fuerunt, qui tranquillitatem expetentes, a negotiis publicis se removerint, ad otium perfugerint. Pro sua patria pauci reperti sunt, qui nullis praemiis propositis vitam suam hostium telis objecerint.

Lubo więc w ogólności ten zwyczaj Cicerona wziął przewagę, że Imperat. Conjunct. jako czas ogólny historyczny (aorystyczny) w Conj. następuje zwykle po jakimkolwiek czasie przeszłym; to jednakże kiedy się ma oznaczyć dokonanie czynności, jak to w powyższych przykładach widoczna. w miejsce zwykłego Imperfect. Conj. położy się Perf. nietylko w zdaniach skutkowych, ale i innych. Nulla domus in Sicilia locuples fuit, ubi ille textrinum non instituerit.

§ 489 UWAGA IV. Praesens historicum uważa się albo za rzeczywiste Praesens, i wymaga po sobie czasów, jakie zwykle po Praesens następują, albo też, i to zwyczajniéj, uważa się jako czas historyczny, i wymaga po sobie czasów, jakie następują po Praeteritum (porówn. §. 466 l 7). Caesar cohortatur milites, ne labori succumbant. Pompejus, ne duobus circumcluderetur exercitibus, ex eo loco discedit. Caesar legatos mittit, qui nuntient vel nuntiarent. Caesar edocet, quo consilio hoc fecerit vel fecisset. Caesar legatos mittit, qui nuntient, v. nuntiarent. Caesar intelligit, quo hostes sese recepturi sint vel essent. Harpagus hortatur Cyrum, exercitum paret et pronam ad regnum viam ingrediatur. Astiages denuntiat suis, ni vincerent, non minus fortes etiam post terga inventuros quam a frontibus viros. Elissa fingit se ad Pigmalionem migrare velle, ne amplius ei mariti domus cupidae oblivionis

gravem luctus imaginem renovaret, neve ultra amara admonitio oculis ejus occurrat. Themistocles domino navis, qui sit, aperit, multa pollicens, si se conservasset. Atticus ad Antonium deductus petit, ut ad Caesarem mitteretur. Athenienses domi creant decem praetores, qui exercitui praessent.

UWAGA V. Jeźli zdania warunkowe, wyrażające się przez Imperfectum i Plusquamperfectum Conjunctivi, zależne są od Praesens lub Futurum, to nie podlegają prawidłom o następstwie czasów, tj. zostają niezmienne, np. Non dubito, quin, si hoc diceres, errares; non dubito, quin si hoc dixisses, errasses. Quaeram ab judicibus, quid facturi essent, si in eo loco fuissent

O Trybach.

A. Indicativus.

1) Indicativus używa się wtenczas, kiedy bezwarunkowo, z zupełną pewnością mówimy o istotnéj jakiéj czynności Subjektu, a zatem mianowicie w zdaniach głównych, gdy opowiadamy coś pewnego, lub zdanie nasze wręcz wynurzamy, także gdy się wprost pytamy, np. § 490

Omne animal sensus habet. Pater mortuus est. Quis condidit Romam?

UWAGA. Dla tego też po warunkowych Spójnikach: si, nisi itd., (po których zwykle następuje Conjunctivus, jak się niżéj pokaże), może stać Indicativus, kiedy warunek i to co do niego należy uważamy jako istotne facta, np. Parvi sunt foris arma, nisi est consilium domi. Si quis spiritum ducit, vivit; si dies est, lucet. Si bellum omittimus, pace nunquam fruemur. Si fato omnia fiunt, nihil nos admonere potest, ut cautiores simus. Si bona existimatio divitiis praestat, et pecunia tantopere expetitur, quanto gloria magis est expetenda. Zob. §498i525. § 491

2) W następujących razach kładzie się w łacinie Indicativus gdzie w polskiem często Trybu łączącego używamy: § 492

a) w wyrażeniach: powinienbym, powinienbym był, trzebaby, możnaby: debeo, debebam, debueram, oportet, oportebat, oportuit, oportuerat, necesse est, erat, fuit, fuerat, possum, poteram, potui, potueram, licet, licebat, licuit, licuerat; decet, decebat, decuit, decuerat, przystałoby.

b) Również po wyrażeniach: par, fas, longum, aequum, melius, optimum, utilius est, erat, fuit, fuerat, byłoby, byłoby było słuszną, lepszą rzeczą itd.

c) Przy Participium futuri passivi z słowem erat, fuit np. illud potius praecipiendum fuit, toby raczéj trzeba było zalecić, np.

Hac in parte muneris tui debes esse multo diligentior. Pos-

sum persequi multa oblectamenta vitae rusticae; sed ea ipsa, quae dixi, fuisse sentio longiora. Omnibus eum contumeliis onerasti, quem patris loco colere debebas. Ad mortem te, Catilina, duci jam pridem jussu consulis oportebat. Aut non suscipi bellum oportuit, aut geri pro dignitate populi romani. Longum est mulorum persequi utilitates quae certe ad hominum usum paratae sunt. Jeci fundamenta reipublicae, serius omnino, quam decuit. Haec conditio fuit non accipienda potius, quam patria relinquenda. — Indicativus ten oznacza, że możność lub powinność była istotnie.

§ 493 3) Indicativus kładzie się po uogólnionych Zaimkach względnych i Adverbiach przez podwojenie lub dodane cunque powstałe: quisquis, quicunque, qualiscunque, quantuscunque, quodcunque, ubicunque, quocunque, quotiescunque, utcunque, quotquot itp., także po sive-sive, paene i prope, np.

P. Lentulus quidquid habuit, quantumcunque fuit, illud totum habuit ex disciplina. Sive tacebis, sive loquēris, mihi perinde est. Paene oblitus sum, quod maxime fuit scribendum (byłbym prawie zapomniał). Quidquid est, timeo Danaos et dona ferentes. Omnia, quaecunque agimus, subjecta esse mille casibus scio. Homines benevolos, qualescunque sunt, grave est insequi contumelia. Quidquid oritur, qualecunque est, causam habeat a natura, necesse est. Pindărum quisquis studet aemulari, is temeritatis suae poenas dabit. Quoquo modo se res habet, culpa vacare mihi non videris. Utcunque se res habet, parce valetudini. Illo loco uti libentissime soleo, sive quid mecum ipse cogito, sive quid aut scribo, aut lego. Sive habes aliquam spem de republica, sive desperas, vir constans et fortis esse non desines. Sive casu haec inciderunt, sive necessitate, bono animo estote. Paene praeterii, quod minime praetereundum fuit. Homines nobiles seu recte, seu perperam facere coeperunt, in utroque excellunt.

B. Conjunctivus.

§ 494 1) Jak Indicativus wyraża czynność rzeczywistą, pewną, zdarzenie historyczne, tak przeciwnie Conjunctivus oznacza czynność w myśli tylko przypuszczoną, od woli i okoliczności zawisłą, a tem samem niepewną

Przestroga. Nie idzie tu o rzecz samę, ale o formę, jaką mojéj myśli nadaję; dla tego słowa, np. sądzę, spodziewam się, choć także tylko myśl niespełnioną oznaczają, mogą stać w Indicat., kiedy wyrażamy, że tak rzeczywiście sądzimy, spodziewamy się. Lecz gdy mówimy z powątpie-

waniem, dla wyrażenia niepewności, sądziłbym, uważamy tę czynność jako zależną od innéj, azatem jako tylko stać się mogącą, a może nawet i do wykonania niepodobną, natenczas oddajemy to przez Conjunct. I dla tego to zdania celowe, aby się co stało albo niestało, stoją zawsze w Conj. ponieważ wyrażają tylko zamiar, cel, nie zaś rzeczywistą, istotną czynność.

a) Conjunctivus niezależny, stojący w zdaniach głównych.

Rozróżniać trzeba Conjunctivus stojący w zdaniach głównych § 495
od Conjunct., stojącego w zdaniach pobocznych, które są zawisłe od Spójników. Takowy Conjunct. w zdaniach głównych wyraża zawsze albo warunek wyraźny lub skrócony, lub też życzenie.

aa) Warunkowy jest znowu dwojaki: możebny, Potentialis, i hypotetyczny (Conditionalis) to jest właściwie warunkowy. —

I. Conjunctivus Potentialis wyraża czynność, którąby się stać mogła (możebna), ale niepewno, czy w istocie nastąpi lub nie. Służy więc dla wyrażenia złagodzonego przez skromność twierdzenia (Potentialis modestiae), i jest właściwie skróconym warunkowym trybem. Używa się w takim razie Praesens lub Perfectum Conjunct bez różnicy, np.

Hic quaerat quispiam, tuby się mógł kto zapytać. Forsitan aliquis dixerit Mori nemo sapiens miserum dixerit. Nemo istud tibi concedat. Hoc sine dubitatione confirmaverim, eloquentiam rem esse omnium difficillimam. Velim lub nolim, sic existimes. At dicat aliquis. Ita facillime sine invidia laudem invenias (możesz znaleść). Armatus sit, oportet, quem oderim (kogo mam nienawidzieć). Eam quomodo victoriam appellem, quae victoribus plus calamitatis, quam boni dederit. Vix crediderim (ledwobym uwierzył). Nullam virtutem Alexandri magis quam celeritatem laudaverim. Ego didicerim libentius, si quid attuleris, quam te reprehenderim. Non facile dixerim, quod aliud par ducum tam bene comparatum fuerit, quam Conon et Agesilāus. Germanos indigenas crediderim minimeque aliarum gentium adventibus et hospitiis mixtos. Omnium studiis obsequendo facilime sine invidia laudem et amicos pares (możesz zjednać). Vendat (pozwólmy, że przedaje) aedes vir bonus propter aliqua vitia, quae ipse norit, ceteri ignorent; pestilentes sint et habeantur salubres; male materiatae sint, sed hoc praeter dominum nemo sciat.

Quaero, si hoc emptoribus venditor non dixerit aedesque vendiderit pluris multo, quam se venditurum putavit, num id injuste an improbe fecerit.

§ 496 UWAGA. Rzadko w takich zdaniach stoi Imperf., najczęściéj druga osoba: diceres, crederes, videres, putares, rzekłbyś, sądziłbyś, n. p.: Moesti, crederes victos, redeunt in castra. Haud facile decerneres, utrum Hannibal imperatori an exercitui carior esset. Quidquid erat patrum, reos diceres. Vix hoc erat plane imperatum, quum illum spoliatum cerneres (można go było widzieć, domyśla się, gdyby się było przytem). Pecuniae an famae minus parceret, haud facile discerneres.

§ 497 II. Conjunctivus Conditionalis, warunkowy, istotny czyli rozwinięty, składa się zawsze z dwóch zdań: pierwszego warunkowego i drugiego następnego wnioskowego, wyprowadzającego wniosek z poprzedzającego, tj. iż czynność jaka stałaby się, gdyby inna także nastąpiła. Poprzednie zdanie, zawierające warunek, połączone jest przez Spójniki: si, nisi, etsi, z następnem czyli wnioskowem.

aa) Jeżeli więc kładziemy warunek taki, który się spełnić może, to się wyraża przez Praes. i Perf. Conjunct.

bb) Jeżeli zaś przeciwnie stawiamy warunek, który za niepodobny do urzeczywistnienia w myśli uważamy, kładzie się Imperfectum lub Plusquamperf., podług tego, jak czynność jest obecna lub też przeszła.

Przykłady na Praes. i Perfect. Si velit possit (gdyby chciał, przy czem się przypuszcza, że albo istotnie chce, albo przynajmniéj może chcieć). Tu si hic sis, aliter sentias. Ego si Scipionis desiderio me moveri negem, mentiar. Impudens sim, si plus postulem, quam homini a rerum natura tribui potest. Si gladium quis apud te sana mente deposuerit, repetat insaniens, reddere peccatum sit, officium non reddere. Si quis deus mihi largiatur, ut ex hac aetate repuerascam et in cunis vagiam, valde recusem. Si constitueris te cuipiam advocatum in rem praesentem esse venturum, atque interim graviter aegrotare filius coeperit, non sit contra officium non facere, quod dixeris. Quantum ingemiscant patres nostri circa moenia Carthaginis bellare soliti, si videant nos, progeniem suam, in media Italia paventes intra castra! Si videatis catenas, squalorem, deformitatem civium vestrorum, non minus profecto vos ea species moveat, quam si ex altera parte cernatis stratas cannensibus campis legiones vestras. Dies deficiat, si velim enumerare, quibus bonis male evenerit, nec minus si commemorem, quibus improbis optime.

Przykłady na Imperf. i Plusquamperf. Vellem adesse pos-

set Panaetius (sc. si fieri posset). Mallem Cerberum metueres, quam ista tam inconsiderate diceres. Nisi in litteris viverem, non possem vivere. Nisi animi immortales essent, haud optimi cujusque animus ad immortalitatem gloriae niteretur. Antiochus si tam in agendo bello parere voluisset consiliis Hannibalis, quam in suscipiendo instituerat, propius Tiberi, quam Thermypolis de summa imperi dimicasset Aurum et argentum frustra natura divina genuisset, nisi eadem docuisset, quemadmodum ad eorum venas perveniretur Scipionis Africani filius, nisi tenui fuisset valetudine, alterum extitisset lumen civitatis. Senes si nulli fuissent, nullae omnino civitates essent. Perisset omnis Aegyptus fame, nisi monitu Josephi rex edicto servari per multos annos fruges jussisset.

§ 498

UWAGA I. Co się tyczy możności, która się wyraża przez Praes. i Perfect. Conjunct, a niemożności, wyrażającéj się przez Imperf. i Plusquamperf. Conjunct., wiedzieć należy, że tu nie idzie o istotną absolutną prawdę, t. j. czy się rzecz ma tak w istocie, lecz o zdanie mówiącego, a zatem o prawdę względną, np. mówi Cicero: Si universa provincia loqui posset, hac voce uteretur, azatem uważa ją jako mówić nie mogącą. Przeciwnie gdy mowi: Haec si tecum patria loquatur, nonne impetrare debeat? wystawia ojczyznę jako ożywioną i mówić mogącą. Osobliwie w słowach: volo, malo, nolo, cupio uważać trzeba na tę różnicę, np. velim albo voluerim, chciałbym, dorozumiewa się, że mogę chcieć; lecz vellem i voluissem, chciałbym teraz i chciałbym był dawniéj, dorozumiewa się, że się to stać nie może. —

UWAGA II. Rozumie się samo przez się, że kiedy obadwa zdania warunkowe, albo przynajmniéj jedno z nich, uważa się za rzeczywiste i pewne, tj. niewątpliwe wyrzeczone, takowe stoją w Indicat. Nulla alia in civitate, nisi in qua populi potestas summa est. ullum domicilium libertas habet; quae si aequa non est, ne libertas quidem est. Memoria minuitur, nisi eam exerceas.— Dies deficiet, si velim paupertatis causam defendere. Vitis, nisi fulta sit, fertur ad terram. Poma ex arboribus, cruda si sint, vix avelluntur.

UWAGA III. Mianowicie wtenczas w zdaniu następnem zwykł się kłaść Indicat., choć pierwsze warunkowe stało w Conj., kiedy ma się wyrazić, że czynność jaka była już blizka dokonania, albo żeby się była niezawodnie stała, lub też koniecznie stać była powinna, np. Vincebat auxilio loci paucitas militum, ni Vejens exercitus in verticem collis evasisset. Peractum erat bellum sine sanguine, si Caesar Pompejum opprimere Brundusii potuisset. Actum erat de pulcherrimo

imperio, nisi Catilinae conjuratio in Ciceronem cousulem incidisset. Perierat imperium romanum, si Fabius tantum ausus esset, quantum ira suadebat. Si unum diem morati essetis, moriendum omnibus fuit. — Temere fecerat Nerva, si adoptasset alium quam Trajanum. — Pons sublicius iter paene hostibus dedit, ni unus vir fuisset, Horatius Cocles. Prope in proelium exarsere, ni Valens Batavos imperii admonuisset. Praeclare viceramus, nisi spoliatum, inermem, fugientem Lepidus recepisset Antonium. Britanni degredi paulatim et circumire terga vincentium coeperant, ni id ipsum veritus Agricola quattuor equitum alas venientibus opposuisset. Frumentum ni tam in tempore subvenisset, perniciosa fames instabat. Respublica poterat esse perpetua si patriis viveretur institutis. Po nisi, nisi vero, nisi forte, kiedy poprzedzające zdanie poprawiamy, osobliwie w ironicznéj mowie stoi Indicat. Nemo fere saltat sobrius, nisi forte insanit. Zob. Indic. § 491.

UWAGA IV. W zdaniach warunkowych ta jeszcze znajduje się w łacinie osobliwość, że niekiedy czynności dokonane, azatem już upłynione, tak w zdaniu poprzedniem jak w następnem zamiast przez Plusquamperf. wyrażają się przez Imperf., jakoby się obecnie działy. Jestto skutek żywszego, retorycznego wystawienia, które przeszłe czynności uobecnia: Quam concionem Clodius, nisi ad cogitatum facinus approperaret, nunquam reliquisset. Quod certe non fecisset, si suum numerum (sc. nautarum) naves haberent. Cimbri si statim infesto agmine urbem petissent, grande discrimen esset. Non tam facile opes Carthaginis tantae concidissent, nisi Sicilia, illud et rei frumentariae subsidium et receptaculum classibus nostris pateret. Num tu igitur eum, si tum esses, temerarium civem aut crudelem putares. — W ostatniem zdaniu, tak poprzednim, jak następnym członku stoi Imperfectum za Plusquamperf. fuisses, putasses.

UWAGA V. Jeżeli zdania warunkowe czynimy zależnemi od innego zdania, natenczas w następnym czyli wnioskowym członku kładzie się Conjugatio periphrastica, tj. w miejsce warunkowego Imperf. położy się Praes., a w miejsce warunkowego Plusquamperf. położy się Perf. Nawet w miejsce niezależnego warunkowego Plusquamperf. kładzie się niekiedy Perf. lub Imperf. konjugacyi omownéj zwykle w Indic., kiedy jest mowa o czynności blizkiéj dokonania, żeby się była niezawodnie stała (zob. Uwagę III.). Quis dubitat, quin si Saguntinis obsessis impigre tullissemus opem, totum bellum in Hispaniam aversi fuerimus. Adeo inopia coactus est Hannibal, ut nisi tum fugae speciem abeundo timuisset, Galliam repetiturus fuerit. Non dubium erat, quin Macedones Graecosque facile loco pulsuri fuerint Romani. Tanta desperatio illata Poenis est, ut. nisi in exercitu Agathoclis orta seditio fuisset,

transiturus ad eum Bomilcar, rex Poenorum, cum exercitu fuerit. Acies haud dubium fecit, quin si firmata extrema agminis fuissent, ingens in eo saltu accipienda clades fuerit. Ea res tantum tumultum et fugam praebuit, ut, nisi castra punica extra urbem fuissent, effusura se omnis pavida multitudo fuerit. Mazaeus, si transeuntibus flumen supervenisset, haud dudum oppressurus fuit incompositos. Cyrus grave bellum Graeciae passurus fuit, si quid in Croesum crudelius consuluisset. Si Cacus agendo armentum in speluncam compulisset, ipsa vestigia quaerentem dominum eo deductura erant.

bb) Życzący Tryb wyraża albo tylko proste życzenie, albo zachęcenie i rozkaz, albo przyzwalanie; ztąd rozróżniamy: Optativus, Hortativus albo Imperativus i Concessivus. § 498

III. Conjunctivus Optativus służy do wynurzenia życzeń, zaklinań, często ze Spójnikami utinam, o si. Przez Praesens i Perfect. wyraża się życzenie do spełnienia podobne; — zaś przez Imperfect. i Plusquamperfect. takie, które się albo spełnić nie może, albo się przynajmniéj za takowe uważa; podobnie jak było o warunkach.

Quam velim hoc fiat, jakbym pragnął, żeby się to stało; jakoż stać się może; zaś quam vellem hoc fieret; jeżeli się domyśla, że się nie stanie i stać nie może. Utinam modo conata efficere possim. Utinam tam facile vera invenire possem, quam falsa convincere. Quod dii bene vertant. — Quod bonum, felix, faustumque sit populo romano! Deus optimus quam diutissime conservet te patriae atque tuis, vires praestet tibi integras, prosperam valetudinem largiatur ac senectutis molestias a te prohibeat. Sagunti ruinae (falsus utinam vates sim) nostris capitibus incident. Sed haec utinam non experiare. O mihi praeteritos referat si Jupiter annos. Ut illum dii deaeque perdant. Dii prohibeant a nobis impias mentes. Valeant cives mei, valeant, sint incolumes, sint florentes, sint beati, stet haec urbs praeclara. Moriar si magis gauderem, si id mihi accidisset. Utinam in Tib. Graccho talis mens ad rempublicam bene gerendam fuisset, quale ingenium ab bene dicendum fuit. Mallem equidem indisertam optare prudentiam, quam stultitiam loquacem. Utinam secundum naturam vivere possemus. Cuperem vultum tuum videre, cum haec legeres. Utinam ut culpam, sic etiam suspicionem vitare potuissem. Utinam fecerit, jeżeli nie mam pewności, że zrobił; utinam fecisset, jeżeli już wiemy, że nie zrobił. Tu należą zaklinania: Ita me dii ament! ita vivam, poczem Indicativus następować może. Moriar

(peream, niech zginę) ne vivam, ne sim salvus, si aliter scribo ac sentio.

§ 499 IV. Conjunctivus Imperativus służy do wyrażenia złagodzonego rozkazu, w miejsce istotnego Imperat., w takim razie kładzie się zwykle druga i trzecia osoba Praes Powtóre do zachęcenia, kiedy mówiący i siebie także do czynności włącza w takim razie stoi zwykle pierwsza osoba plural. Praes. Do przeczenia służy ne, a nie non.

Ipse tibi sis consultor, et tuum judicium sequare! Pater eligat puero optimos magistros. Quam quisque novit artem in hac se exerceat. Qui dedit beneficium taceat; narret, qui accepit. Suum quisque noscat ingenium acremque se et bonorum et vitiorum suorum judicem praebeat. Imperator refrenet libidines, spernat voluptates, iracundiam teneat, coërceat avaritiam. Orator videat imprimis, quibus de rebus loquatur, si seriis, severitatem adhibeat, si jocosis leporem. Imitetur ars naturam, et quod ea desiderat, inveniat. Speremus, quae optamus et cogitemus virtutis gloriam esse sempiternam. Naturam sequamur et omne, quod pravum est, fugiamus. Meminerimus etiam adversus infirmos justitiam esse conservandam. Homo non sibi se soli natum meminerit, sed patriae sed suis. Imitemur nostros Camillos, Decios, amemus patriam, pareamus senatui, consulamus bonis, praesentes fructus negligamus, posteritatis gloriae serviamus, id esse optimum putemus, quod erit rectissimum. Donis impii ne placare audeant deos. Si certum est facere, facias, verum ne post culpam conferas in me. Ne quis tanquam parva fastidiat grammatices elementa.

UWAGA. Zamiast zwyczajnego Praes. Conjunct. kładzie się dla wyrażenia usilniejszéj prozby lub rozkazu Perf. Conj. zwykle tylko 2ga osoba z negacyą: Hoc ne feceris, zamiast hoc ne facito. Tu ne quaesieris, quem mihi, quem tibi finem di dederint! Quod tibi fieri non vis, alteri ne feceris! Quidam virtutis magistri justo severius haec praecipiunt; nihil ignoveris, nihil gratiae causa feceris, misericordia commotus ne sis, in sententia permaneto.

§ 500 V. Nareszcie dla wyrażenia niepewności i wahania się służy tak nazwany Conjunct. Dubitativus. Praesens w pytaniach należących do obecności, zas Imperf. w pytaniach odnoszących się do przeszłości.

Quid faciam? (cóż mam czynić) rogem annon rogem? quid deinde rogabo? Quis sapiens bono confidat fragili? Quid agam, judices? quo me vertam? Valerius quotidie cantabat; erat enim scenicus: quid faceret aliud? (cóż miał inne-

go robić?). Quis credat? quis hoc facere ausit? Caesar in eam spem venerat, se sine pugna et sine vulnere suorum rem conficere posse, quod re frumentaria adversarios interclusisset: cur etiam secundo proelio aliquos ex suis amitteret? cur vulnerari pateretur optime de se meritos milites? cur denique fortunam periclitaretur? dla czego miał?

IV. Conjunctivus Concessivus, kiedy mówiący pozwala, przypuszcza coś: pozwólmy, dajmy na to. W oratio recta tylko Praesens i Perfect, zaś w oratio obliqua zależnéj od Praeteritum tylko Imperfect. W zdaniach pobocznych z przypuszczającemi Spójnikami, dla wyrażenia przypuszczenia możebnego z Praes. lub Perfec.; dla wyrażenia zaś przypuszczenia, które się spełnić nie może, z Imperf. i Plusquamperf. Pamiętać jednak trzeba, że w znaczeniu lubo, kiedy coś istotnego przypuszczamy, Spójniki etsi, tametsi, etiamsi, quamquam z Indicat. położyć się mogą, np. ut desint vires tamen est laudanda voluntas; chociażby i sił zabrakło (przypuszcza się, że ich brakuje); zaś etsi deessent vires, gdyby sił zabrakło (przypuszcza się, że ich nie brakuje); nareszcie etsi desunt vires, znaczy: lubo istotnie brakuje sił. Zob. §. 491. § 500

Sit fur, sit sacrilegus, sit flagitiorum omnium vitiorumque princeps; at est bonus imperator. Malus civis Cn. Carbo fuit: fuerit aliis (niechby był, pozwólmy, że był dla innych), tibi quando esse coepit. Ne sit summum malum dolor, malum certe est. Ne aequaveritis Hannibali Philippum, ne Carthaginiensibus Macedŏnas: Pyrrho certe aequabitis. Non est magnus pumilio, licet in monte constiterit Assentatio quamvis perniciosa sit, nocere tamen nemini potest, nisi qui ea delectatur. Si tibi ita placet facere, facias, verum ne post haec in me culpam conferas. Verum ut hoc non sit, tamen praeclarum spectaculum mihi propōno.

b] O Conjunctivie w zdaniach zależnych. § 501

Conjunctivus w zdaniach zależnych jest dwojaki: A. Conjunctivus po Spójnikach. B. Conjunctivus po Relativach.

A. Conjunctivus po Spójnikach.

Conjunctivus po Spójnikach jest znowu trojaki:

a) Conjunct. po Spójnikach znaczących zamiar i skutek;
b) Conjunct. po Spójnikach znaczących przyczynę, czas i porównanie;
c) Conjunct. po pytajnikach.

a) Conjunctivus po Spójnikach znaczących zamiar i skutek:

ut, ne, quo, quin, quominus.

1. Ut albo uti w zdaniach znaczących cel, zamiar, tłóma-

czy się zawsze przez aby, żeby, i nazywa się wtenczas ut finale. —

Przeciwnie w zdaniach tak nazwanych skutkowych, znaczy: tak, że, iż, wyrażając skutek zdania poprzedzającego, w którem wyraźnie lub domyślnie stoją wyrazy: tak, tego rodzaju: ita, sic, adeo, ejusmodi, tam, tantus, talis, to jest stopień i rodzaj czynności, z któréj następujące skutkowe wynika, ut consecutivum.

Przykłady na Zdania zamiarowe czyli celowe.

Illud te oro et hortor, ut in extrema parte muneris tui diligentissimus sis. Obsĕcro vos, qui adestis in judiciis, ut diligenter audiatis. Moneo obtestorque, uti hos, qui tibi genere propinqui sunt, caros habeas. Geometrae non omnia solent docere, sed postulare, ut quaedam sibi concedantur. Natura impellit, ut jucunda appetamus, fugiamus contraria. Themistocles persuasit populo, ut pecunia publica, quae ex metallis rediret, classis centum navium aedificaretur. Eurystheus Herculi praeter ceteros labores imperaverat, ut arma reginae Amazŏnum sibi afferret. Atheniensibus oraculum consulentibus Pythia praecepit, ut Miltiadem sibi imperatorem sumerent. Natura praescribit, ut homo homini consulat. Caesar Voluseno mandaverat, ut ad se quam primum reverteretur. Illud natura non patitur, ut aliorum spoliis nostras facultates augeamus. Caesar permisit Galbae, ut in aliis locis hiemandi causa legionem collocaret. Senatus Lentulum, ut se abdicaret praetura, coëgit. Helvetii existimabant se vi coacturos Allobrogas, ut per suos fines eos ire paterentur. Phaëton optavit, ut in currum patris tolleretur. Volo ut mihi respondeas. Athenienses statuerunt, ut urbe relicta naves conscenderent. Senatus decrevit, ut Nicomedes in regnum restitueretur. Consilium cepi, ut ante, quam luceret, exirem. Cura (da operam) ut valeas. Omne animal se ipsum diligit, ac, simul ut ortum est, id agit, ut se conservet. Simulac Romam veni, nihil antiquius habui, quam Ciceronem ut convenirem. Videndum est, ut aptissimis semper et usitatissimis verbis utamur. Idcirco amicitiae comparantur, ut commune commodum mutuis officiis gubernetur. Pylădes se Orestem esse dixit, ut pro illo necaretur. Esse (edere) oportet ut vivas, non vivere ut edas. Legum idcirco servi sumus, ut liberi esse possimus. Inventa sunt specula, ut homo ipse se nosceret.

Przykłady na Zdania skutkowe.

Ita comparata est hominum natura, aliena ut melius videant quam sua. Epaminondas fuit tam disertus, ut nemo Thebanorum ei par esset eloquentia. Arboribus consita est Italia, ut tota pomarium videatur. Sol efficit, ut omnia floreant et in suo quaeque genere pubescant. Siciliam Verres per triennium ita vexavit ac perdidit, ut ea restitui in antiquum statum nullo modo posset. Anno, quo genitus est Mithridātes, stella cometes ita luxit, ut coelum omne conflagrare videretur. Adeo Pylādes Orestem dilexit, ut pro eo mori paratus esset. Conjurati sic obstupuerant, ut non jam ab aliis indicari, sed indicare se ipsi viderentur. In pugna marathonia tanta virtus singulorum fuit, ut, cujus laus prima esset, difficile judicium videretur. Hannibal moderationis ejus fuit, ut neque insidiis suorum militum sit petitus unquam, neque fraude proditus.

Następujące nadto zdania liczą się do skutkowych, jako będące § 502.
wynikłością z poprzedzającego zdania:

a) po słowach sprawić, dokazać, że: Epaminondas perfecit, ut sociorum auxilio Lacedaemonii privarentur. Effici vult Socrates, ut discere nihil aliud sit, nisi recordari.

b) Po słowach: bywa to, zdarza, przytrafia się: Persaepe evenit, ut utilitas cum honestate certet. Soli hoc contingit sapienti, ut nihil faciat invitus. Facilius evenit appropinquante morte, ut animi futura augurentur. His rebus fiebat, ut Helvetii et minus late vagarentur et minus facile finitimis bellum inferre possent. — Także po lex, consuetudo, mos, est: Est mos hominum, ut nolint eundem pluribus rebus excellere. Vetus est lex illa justae veraeque amicitiae, ut idem amici semper velint.

c) Po słowach wypada, pozostaje: Si virtutes pares sunt inter se, sequitur, ut etiam vitia sint paria. Si haec enuntiatio vera non est, sequitur, ut falsa sit. Hinc efficitur (wypada), ut sapiens semper beatus sit. Amicis quoniam satisfeci, reliquum est, ut egomet mihi consulam.

UWAGA I. Po tantum abest, tyle niedostaje; nietylko że nie, ale owszem, mogą następować dwa zdania skutkowe, każde z osobnem ut, tak, że pierwsze zależy od głównego zdania, a drugie od obudwu razem. — Tantum abest, ut hanc caedem reprehendam, ut eam laudem, iż ją raczéj pochwalam. — Przyczem uważać należy, iż polskie raczéj, owszem, które w drugiem zdaniu skutkowem dodajemy, nie tłómaczy się przez potius, lecz przez etiam, contra, albo się wcale opuszcza. Tantum abfuit, ut civilia certamina terror externus cohiberet, ut contra violentior potestas tribunicia esset. Tantum abest, ut huic sententiae assentiar, ut eam etiam refellam. Tantum abfuit, ut Rhodiorum praesidio nostram firmaremus classem, ut etiam a Rhodiis comeatu prohiberentur milites nostri.

UWAGA II. Po słowach: życzyć, chcieć, pozwalać, postanowić, prosić, żądać, zachęcać, rozkazywać, także po Imperat. fac i cave z opuszczonem ne, może się ut przez skrócenie opuścić. Velim tibi ita persuadeas me tuis optimis consiliis nullo loco defuturum. Malo, te sapiens hostis metuat, quam stulti cives laudent. Summa militum alacritate jubentium, quocunque vellet, duceret, oratio excepta est. Senatus decrevit, darent operam consules, ne quid respublica detrimenti caperet. Alexander hortatus suos, spernant illam aciem, auro et argento fulgentem. Caesar Labieno mandat, Remos reliquosque Belgas adeat atque in officio contineat. — Podobnie po oportet, necesse est, np. diligens sis, necesse est.

UWAGA III. Ut kładzie się z Indicat. kiedy znaczy: 1) jak; 2) skoro. Zobacz §. 472.

II. Conjunctivus po: ne, aby nie.

§ 503 Ne, aby nie, z Conjunct. wyraża zamiar z przeczeniem, a nie skutek, bo tenże z przeczeniem: tak iż nie, wyraża się zawsze przez: ut non

Nemo prudens punit, ut ait Plato, quia peccatum est, sed ne iterum peccetur. Videndum est, ne major sit benignitas quam facultates. Gallinae avesque reliquae pennis fovent pullos, ne frigore laedantur. Timoleon oravit omnes, ne id facerent, quod ira suadebat. Pulcherrimum existimo severitatem comitatemque miscere, ne illa in tristitiam, haec in petulantiam procedat. Lycurgus convivari omnes publice jussit, ne cujus divitiae vel luxuria in occulto essent. Thrasybulus, ne qua dissensio ex ante actis nasceretur, omnes cives jurejurando obstrinxit discordiarum oblivionem fore. Alexander Macedones monebat, ne multitudine hostium, ne corporis magnitudine vel coloris novitate moverentur. Illud me praeclare admones, ne nimis indulgenter et ut cum gravitate potius loquar. Metellus legatos ad Bocchum misit postulatum, ne sine causa hostis populo romano fieret. Qui cavet ne decipiatur, is cautus appellatur. Cavendum est, ne assentatoribus patefaciamus aures, neve adulari nos sinamus. Lacedaemonii pacem petierunt ab Atheniensibus; quam ne acciperent, opera eorum factum est, quibus ea res quaestum praebebat. Potestis efficere, ut male moriar; ne moriar, non potestis. Id agamus, non ut ipsi maneamus in Hispania, sed ne Poeni maneant.

§ 504 UWAGA I. Że nie tłomaczy się przez ut non w zdaniach przeczących, skutkowych, gdy negacya należy nie do całego zdania, lecz do jednego wyrazu. Tum forte aegrotabam, ut ad nuptias venire non possem. Lycurgus pueros puberes non in forum, sed in agrum deduci praecepit, ut primos annos non in luxuria, sed in opere et labore agerent. Plataeenses Thebanis non praesentia tantum studia in Persas crimini dabant, sed adjiciebant etiam scelerum priorum fabulas, ut

non praesenti tantum perfidia, verum et vetere infamia invisi forent. Confer te ad Manlium, ut a me non ejectus ad alienos, sed invitatus ad tuos esse videaris. Decori vis ea est, ut ab honesto non queat separari. Agis quum suos terga dantes videret, dimissis satellitibus solus restitit, ut Alexandro felicitate non virtute inferior videretur.

UWAGA II. Ut ne mocniejsza jest negacya, niż samo ne: Themistocles collegis suis praedixit, ut ne prius Lacedaemoniorum legatos ei mitterent, quam ipse esset remissus. Justitiae firmum munus est, ut ne cui quis noceat. Ex hoc efficitur, non ut voluptas ne sit voluptas; sed ut voluptas non sit summum bonum.

UWAGA III. Tu widać także różnicę między neque i neve (neu), albowiem neque stoi zamiast et non w znaczeniu i nie; zaś neve zamiast et ne znaczy: i aby nie. Mandatum, ut in omnes naves legatos separatim custodiendos divideret, daretque operam, ne quod iis colloquium inter se, neve quae communicatio consilii esset. Imperatores, ut turbatos hostium ordines viderunt, hortantur, orant milites, ut perculsos invadant, neu restitui aciem patiantur. Thrasybulus reconciliata pace legem tulit, ne quis ante actarum rerum accusaretur, neve multaretur.— Caesar ad Lingones litteras nuntiosque misit, ne Helvetios frumento, neve alia re juvarent. Pompejus suis praedixerat, ut Caesaris impetum exciperent, neve se loco moverent. § 505

2) Po wyrazach znaczących o b a w ę: timeo, metuo, vereor, metus, periculum est, kładzie się: ne (aby nie), kiedy wyrazić chcemy, aby się coś n i e s t a ł o; przeciwnie: ut (ażeby), kiedy w obawie mieści się razem życzenie, aby s i ę c o s t a ł o. § 506

Darius metuebat, ne interrupto ponte Istri reditus sibi intercluderetur. Vereor, ne cui vestrum majus id audaciusque consilium videatur. Pavor ceperat milites, ne mortiferum esset vulnus Scipionis. Timor Romae grandis fuit, ne iterum Galli Romam redirent. Post victoriam Agesilai apud Coroneam Athenienses verebantur, ne in pristinam sortem servitutis redigerentur. Improbi aut afficiuntur poena, aut semper sunt in metu, ne afficiantur aliquando. Omnes labores te excipere video; timeo ut sustineas. Vereor, ut foedus hoc satis firmum sit. Adulatores si quem laudant, vereri se dicunt, ut illius facta verbis consequi possint.

UWAGA. Po słowach obawiać się, w miejsce ut, gdy życzymy, aby się co stało, położyć także można dwie negacye: ne non, np. Vereor, ne non fortunae tuae sufficere possis. Non sum veritus, ne sustinere tua in me innumerabilia beneficia non possem. Po słowach: obawiać się może także następować Infinit., jak w polskiem. Galli i n t r a r e portas timuerunt. § 507

b) Ne znaczy także: p o z w ó l m y ż e n i e, niechby, choćby nie; a w zdaniach przypuszczenie wyrażających mianowicie złożone nedum znaczy c ó ż d o p i e r o.

Ne sit summum malum dolor, malum certe est. Vix in ipsis tectis frigus vitatur, nedum in mari sit facile abesse ab injuria temporis.

III. Conjunctivus przy quo, aby tem.

§ 508 Quo, aby tem, aby przez to, stoi zamiast ut eo, najczęściéj przy Comparativie.

Legem brevem esse oportet, quo facilius ab ab imperītis teneatur. Hoc addo, quo facilius cetera intelligas. Ager non semel aratur, sed novatur et iteratur, quo meliores fructus possit et grandiores edere. In funeribus Lacedaemoniorum sublata est celebritas virorum ac mulierum, quo lamentatio minueretur. Caesar ante proelium removeri jusserat equos, quo spes fugiendi tolleretur. Cicero omnem sermonem de senectute tribuit Catoni, quo majorem auctoritatem haberet. Caesar milites argento et auro politis armis ornabat, quo tenaciores eorum in proelio essent metu damni.

§ 509 UWAGA. Non quo znaczy: nie ażeby, zamiast którego używa się także non quod, albo non quia; a zamiast non quo non, używa się non quin albo non quod non, non quia non, także z Conjunct. pospolicie kiedy co fałszywego zbijamy, a w zdaniu następnem inszy prawdziwy przywodzimy powód przez: sed quod, sed quia zwykle z Indicat. Gregarii milites faciunt inviti, ut coronam dent civicam, et se ab aliquo servatos esse fateantur; non quo turpe sit, protectum in acie, ex hostium manibus eripi, sed onus beneficii reformidant, quo d permagnum est alieno debere idem, quod parenti. Non idcirco quorundam amicorum usum dimiseram, quod iis succenserem, sed quod eorum me subpudebat Nunquam mihi defuturam orationem, qua exercitum meum alloquerer, credidi, non quo verba unquam potius, quam res exercuerim, sed quia adsueram militaribus ingeniis. Me cum his pugnantem non videbis, non quo mihi fas sit quidquam defugere, quod salus Planci postulat, sed quia non necesse est. Fugiles ingemiscunt, non quod doleant, sed quia profundenda voce omne corpus intenditur. Crasso commendationem non sum pollicitus, non quin eam valituram apud te arbitrarer, sed mihi egere commendatione non videbatur. Ego me ducem in civili bello negavi esse, non quin rectum esset, sed quia, quod multo rectius fuit, id mihi fraudem tulit. Z podwójnem przeczeniem. Iisdem de rebus volui ad te saepius scribere, non quin confiderem diligentiae tuae, sed rei magnitudo me movebat. Mihi apud vos de meis majoribus dicendi facultas non datur; non quod non tales fuerint, quales nos illorum sanguine procreatos videtis, sed quod laude populari atque honoris vestri luce caruerunt. Studium sapientiae mihi latinis litteris illustrandum putavi, non quia philosophia graecis litteris et doctoribus percipi non posset, sed meum semper judicium fuit omnia nostros accepta a Graecis fecisse meliora. — Może także w następnem zdaniu stać ut, jeźli zamiar wyrazić chcemy: Ad te litteras dedi, non quo haberem magnopere, quod scriberem, sed ut tecum loquerer absens. Quo w znaczeniu im, przez co, kładzie się z Indicat., np: quo plura habemus, eo ampliora concupiscimus; quo factum est.

IV. Conjunctivus po quin, żeby nie.

§ 510 Quin (powstało z qui dawnego Ablat. zamiast quo i negacyi ne) stoi tylko po zdaniach przeczących, a mianowicie po przeczeniach:

a) nemo, nullus, nihil est, jako też i wątpliwych pytaniach: quis, quid est, znaczących to samo, co nemo, nihil est.

Nihil est, quod sensum habeat, quin intereat. Nemo vestrum est, quin, quemadmodum captae sint Syracusae, saepe audierit. Adest fere nemo, quin acutius atque acrius vitia in altero quam recta videat. Nihil tam difficile est, quin quaerendo investigari possit. Nihil est, quin male narrando possit depravari. Quis est (=nemo est) quin cernat, quanta vis sit in sensibus. Numquam tam male est Siculis, quin aliquid facete et commode dicant. Nunquam illum adspicio, quin hujus meritum in me recorder. Nemo tam feris est moribus, quin faciat, aut dicat nonnunquam aliquid, quod laudari queat. Nunquam accedo, quin abs te abeam doctior. Nunquam apud judices, aut dolorem, aut misericordiam excitare dicendo volui, quin ipse in commovendis judicibus permoverer. Mater Timoleontem post necem fratris nunquam adspexit, quin eum fratricidam impiumque detestans compellaret. Hortensius nullum patiebatur esse diem, quin aut in foro diceret, aut meditaretur extra forum. Nulla mora fuit, quin decernerent bellum. Fieri non potest, quin inimicos patriae oderim.

UWAGA. Quin stojące zamiast qui, quae, quod non zastępować tylko może Nomin., rzadko Accus. tychże Zaimków, nigdy prawie innych przypadków. Nego in Sicilia tota ullam picturam fuisse, quin (quam non) Verres conquisierit. Zresztą w miejsce quin stać także może: qui, quae, quod non, albo ut non: Mortalis nemo est, quem non attingat dolor morbusque. Nemo adeo ferus est, ut non mitescere possit. Augustus nunquam filios suos populo commendavit, ut non adjecerit: si merebuntur. Nihil est, quod Deus efficere non possit. Caesar cum esset in urbe, nullus dies temere intercessit, quo non ad Atticum scriberet. § 511

b) Quin ma znaczenie twierdzące i tłómaczy się na polskie przez że, iż, iżby, po wyrazach: powątpiewać, być dalekim od czego. — Powtóre po wyrazach: przeszkadzać, wstrzymywać, zaniechać, wahać się: § 512

aa) non dubito, non est dubium, quis dubitat, quis ignorat;

bb) non — nihil — procul — paulum, haud multum abest non vel aegre abstineo, tenere me, vel temperare mihi non possum; non impedio, non recūso, nihil praetermitto, nihil causae est, quid — numquid causae est.

Non dubitari debet, quin fuerint (że byli) ante Homerum poetae. Quis dubitat, quin in virtute divitiae sint. Cicero nullam intermisit diem, quin ad Atticum litteras daret. Non dubito, quin venturus sit. Non est dubium, quin hic mansurus sis. Non multum abest, quin miserrimus sim. Ego nihil praetermisi, quantum facere potui, quin Pompejum a Caesaris conjunctione avocarem. Infesta contio vix inhiberi potuit, quin

protinus suo more saxa in Polemonem jaceret. Teneri (tenere me; temperare mihi) non potui, quin tibi declararem, quid de te sentirem Non possumus recusare, quin alii a nobis dissentiant. Virgilii et Livii scripta paulum abfuit, quin ex omnibus bibliothecis amoverit Caligula. Jusjurandum patri datum ita conservavi, ut nemini dubium esse debeat, quin reliquo tempore eadem mente sim futurus. Quis unquam dubitavit, quin in republica nostra primas eloquentia tenuerit partes, secundas juris scientia? Haud multum abfuit, quin Ismenias ab exulibus interficeretur (nie wiele brakowało, żeby był zabity). Haud procul aberat, quin Numitor Remum, quem in custodia habebat, agnosceret. Legatos nostros haud procul abfuit, quin violarent. Non abest suspicio, quin Orgetorix ipse sibi mortem consciverit. Caesar non cunctandum existimavit, quin pugna decerneret. Ineunte bello peloponnesio Lacedaemonii fines atticos, Athenienses totam Spartam populati sunt, nec cessatum deinceps est, quin aut terra aut mari invicem se trucidarent.

UWAGA I. Facere non possum, quin (nie mogę przewieść na sobie, żeby nie, =muszę) fieri, effici non potest, quin (być to nie może). Facere non potui, quin tibi et sententiam et voluntatem declararem meam. Facere non possum, quin quotidie litteras ad te mittam. Fieri nullo modo potuit, quin Cleomeni parceretur. § 576.

§ 513 UWAGA II. Ponieważ quin po słowach non dubito, non est dubium znaczy że, to jest, ma sens twierdzący, przeto chcąc wyrazić polskie że nie, dodać jeszcze należy non, to jest: non dubito, quin non, lub za non może także położyć się inna negacya: Nunc mihi non est dubium quin legiones venturae non sint. Dubitandum non est, qnin nunquam possit utilitas cum honestate contendere. Non dubito, quin offensionem negligentiae vitare non possim. — Ze po wyrazach znaczących przeszkodę, stać może quominus, zobacz niżej § 515.

§ 514 UWAGA III. Po dubito, non dubito, w znaczeniu nie wątpię, waham się, nie waham się, następuje także Infinit. np.. Sapiens non dubitat migrare de vita. Non dubitavi id a te per litteras petere, quod mihi omnium maxime esset necessarium. Cicero non dubitavit conjurationem supplicio afficere. Non dubito fore plerosque, qui hoc genus scripturae leve et non satis dignum summorum virorum personis judicent. Alcibiades non dubitavit, id se facile consecuturum. Lunae defectionem Scipio haud dubitavit, postridie palam in castris docere, nullum esse prodigium. Fulvius non dubitavit Martis manubias musis consecrare. Jednakże i w tem znaczeniu kładzie Cicero quin, ale tylko z negacyą. Nolite dubitare, quin Pompejo uni credatis omnia. Rzadko następuje Accus. cum Infinit. po słowie non dubito, w znaczeniu: nie wątpię. Antiochum regem transgressurum in Europam non dubitabant.

Po dubito bez negacyi nie następuje quin, albo też Accus. cum Infin. tylko w znaczeniu waham się albo sam Infinitivus, albo pytajnik num lub ne, albo też an, jeżeli się skłaniamy do twierdzenia, lub nareszcie an non, jeżeli do przeczenia. Si per se virtus ponderanda sit, dubito, an Thrasybulum primum omnium ponam. Dubito, num idem tibi suadere debeam. Dionysius diu dubitavit, imperium deponeret, an bello Syracusanis resisteret.

UWAGA IV. Od Spójnika quin rozróżniać należy Pytajnik quin (właściwie przez co?) czemu nie? kładący się w pytaniach wprost z Indic. Quin tu urges istam occasionem et facultatem, qua melior nunquam reperietur? Quid moror in his terris? quin huc ad vos venire propero? Quin, si vigor juventae inest, conscendimus equos? Quin vos in haec nostra castra ex ista obsidione transitis. Czasem z Imperat. Quin tu uno verbo dic, quod me velis.

V. Conjunctivus po: quominus, aby nie.

Quominus znaczące właściwie: aby tem mniéj (ut eo minus), § 515
kładzie się po słowach przeszkodę wyrażających, Verba impediendi; po których także ne następować może dla wyraźniejszego przeczenia; jako też quin, jeźli poprzedza przeczenie. W polskiem tłómaczy się albo przez Infin., albo przez aby, iżby nie.

Cimon nunquam in hortis custodem imposuit, ne quis impediretur, quominus iis rebus, quibus quisque vellet, frueretur. Epaminondas non recusavit, quominus legis poenam subiret. Superstitio prohibet, quominus multi ad veram rerum cognitionem perveniant. Tribunus plebis obstitit, quominus res conficeretur. Ignavia impedit, quominus pueri bonos in litteris progressus faciant. Mors non deterret sapientem, quominus rei publicae suisque consulat. Ciceroni novitas familiae haud obstitit, quominus ad summas dignitates perveniret. Quid obstat, quominus eamus. Non recusabo, quominus omnes mea scripta legant.

(Ne) Histiaeus obstitit, ne res conficeretur. Casus obstitit ne hoc facerem. Atticus quamdiu Athenis fuit, ne quae sibi statua poneretur, restitit. Sulpicius intercesserat, ne exules reducerentur. Plura ne dicam, tuae me lacrimae prohibent. Quid in aliis libris feci, id in hac disputatione de fato, casus quidam ne facerem, impedivit. Impedior verecundia, ne te pluribus verbis rogem. — Quin loquar, nullo modo me potes deterrere. Nihil praetermisi, quin enucleate ad te perscriberem. Non possum teneri, quin ad te scribam. Hanno neque intercludi ab Agrigento, nec, quin erumperet, ubi vellet,

prohiberi poterat. Germani retineri non poterant, quin in nostros tela conjicerent. Hannibali, quin ipsam caperet urbem Romam, non Romanorum vires obstiterunt, sed domestica aemulatio et invidia. Spartanorum juventus teneri non potuit, quin ex continenti acie decerneret.

§ 516 UWAGA. Po tych słowach: prohibeo, impedio, deterreo, recuso, cunctor, praetermitto, ociągać się, zaniechać, może także następować Infinit. Kiedy Subj. zależnego zdania jest Subj. lub. Obj. rządzącego zdania. Prohibentur parentes adire ad filios, prohibentur liberis suis cibum vestitumque ferre. Quid est igitur, quod me impediat ea, quae mihi probabilia videantur, sequi, quae contra, improbare? Me enim et hunc Sulpicium impedit pudor ab homine omnium gravissimo haec, quae isti forsitan puerorum elementa videantur, exquirere. Quidam non cunctantur, profiteri hunc mundum animal esse. Mirabar, quid esset, quod tu mihi litteras mittere intermisisses. — Zawisło odemnie, aby się nie stało, tłómaczy się przez stat albo fit per me, quominus: Caesar cognovit per Afranium stare, quominus proelio dimicaretur.

B. Conjunctivus w zdaniach względnych.

§ 517 Zdania względne za pomocą Zaimków względnych qui, quae, quod, lub partykuł względnych ubi, quo, unde itd., albo się łączą zewnętrznie z zdaniem głównem, będąc dodane przez mówiącego dla bliższego opisania osoby lub rzeczy i w takim razie nie rządzą Conjunct., np.

Alexander, qui tot populos vicerat, irae succubuit. Nullum animal, quod sanguinem habet, sine corde esse potest. Paphlagoniae juncti erant Eneti, unde quidam Venetos trahere originem credunt. Omne id, quo gaudemus, voluptas est. Amicitia, quae desiit, nunquam vera fuit.

Albo też przeciwnie połączone są ze zdaniem głównem ściśle czyli wewnętrznie, tak, iż z niego wynikają, wyrażając podobnie jak poprzedzające Spójniki: a) możebność, b) zamiar albo cel; c) skutek; d) przyczynę lub bliższe ograniczenie, nie będąc dowolnym dodatkiem mówiącego, i w takim razie kładą się w Conjunct.

a] Zdania względne możebne.

Zdania względne, wyrażające możebność, stoją w Conjun. potentialis, oddający się przez: módz, być zdolnym, być w stanie, np.: haec habui, quae de amicitia dicerem: com mógł powiedzieć. — Gdy zdania względne wyrażają warunek przypuszczony (zob. Concessivus) np. haec qui videat (zamiast si quis videat) nonne cogatur confiteri deos esse; gdyby kto widział, czy nie byłby znaglony wyznać. Zob. §. 495.

Sapientia est una, quae moestitiam pellat ex animis, quae nos exhorrescere metu non sinat.

b] Zdania względne celowe (qui finale).

Zdanie względne stoi w Conjunct., kiedy wyraża cel, zamiar, tj. kiedy stoi qui zamiast ut is; ubi za ut ibi; unde za ut inde, np.

Romae bini Consules quotannis creabantur, qui reipublicae praeessent. Super tabernaculum regis, unde ab omnibus conspici posset, imago solis crytallo inclusa fulgebat. Pyrrhus legatum ad Romanos misit, qui pacem peteret. Oves lanam nobis ferunt, qua (ut ea) corpora vestiamus. — Sunt multi, qui eripiant aliis, quod (ut id) aliis largiantur. Populus romanus tribunos plebis creavit, per quos (ut per eos) contra senatum et consules tutus esse posset. Romulus centum ex senioribus legit, quorum consilio omnia ageret. Legatis Saguntinorum munera data sunt et naves, quibus in Hispaniam reverterentur. Hasdrubal praemisit levem armaturam, quae hostes ad certamen eliceret. Artaxerxes Lampsăcum urbem Temistocli donarat, unde vinum sumeret.

c) Zdania względne skutkowe (qui consecutivum).

Kiedy zdania względne wyrażają skutek, tj. kiedy relativum § 518
da się rozłożyć na ut consecutivum z odpowiednim Zaimkiem osobistym lub wskazującym qui = ut ego, ut tu, ut is; quibus = ut nobis, ut vobis, ut iis etc. Takie zdania względne służą do bliższego określenia przymiotu i są trojakiego gatunku:

Popierwsze: albo je poprzedzają wyraźnie lub domyślnie Demonstrativa: sic, ita, adeo tam, talis, tantus, is, ejusmodi, np.: Ea est Roma, quae victa quiescere nesciat. Nulla res est tam utilis, quae non abusu noxia fieri possit. Multae res sunt ejusmodi, quarum exitum nemo providere possit. In corpore si quid ejusmodi est, quod reliquo corpori noceat, uri secarique patimur. Habetis eum consulem, qui parere vestris decretis non dubitet. Non sumus ii, quibus nihil verum esse videatur, sed ii, qui omnibus veris falsa quaedam adjuncta esse dicamus. Quae domus tam stabilis, quae tam firma civitas est, quae non odiis atque dissidiis funditus possit everti? Ubi istum invenias, qui honorem amici anteponat suo? Nulla acies humani ingenii tanta est, quae penetrare in coelum, terram intrare possit. — (Z domyślnem Demonstrat.). Non decet hominem agere quidquam, cujus non possit causam probabilem reddere. Equidem ex omnibus rebus, quas mihi aut fortuna, aut natura tribuit, nihil habeo, quod cum amicitia Scipionis possim comparare. Nunc dicis aliquid, quod ad rem pertineat. Scythae nihil parant, quod amittere timeant. Lycurgus nihil lege ulla in alios sanxit,

cujus non ipse primus in se documenta daret. Quid dulcius est quam habere, quicum omnia audeas sic loqui ut tecum? Romulus centum creavit senatores, sive quia is numerus satis erat, sive quia soli erant, qui creari patres possent.

§ 519 UWAGA. Tu należą pewne zdania względne, służące do ograniczenia tego, co się w zdaniu poprzedzającem wyrzekło: quod ego intelligam (o ile wiem); quod conjectura provideri possit (o ile przewidzieć można); do których się najczęściéj quidem dodaje: Repertae sunt Catonis orationes amplius centum quinquaginta, quas quidem aut invenerim, aut legerim, et verbis et rebus illustribus. Przeciwnie mówi się: quantum possum; quantum ego perspicio, z Indicat.

§ 520 Powtóre stoi Conjunct. kiedy Relativa odnoszą się do Comparat. z quam qui, gdy wyrazić chcemy, że przymiot jest tak wysoki, iż nic z nim w porównanie iść nie może. W polskim tłómaczy się przez tak iż.

Major sum, quam cui fortuna nocere possit. Multa insecta minora sunt, quam quae nudis oculis cerni possint, (tak są małe, iż ich dojrzeć nie można). Elephantes multo sunt majores, quam qui stabula nostra per fores intrare possint. Campani majora in defectione deliquerant, quam quibus ignosci possit. Famae et fidei damna majora sunt, quam quae aestimari possint. Audita voce praeconis libertatem Graeciae proclamantis majus gaudium fuit, quam quod universum homines caperent. Także: quam ut; w takim razie stać może: Clarior erat res, quam ut (quam quae) tegi ac dissimulari posset. Isocrates majore mihi ingenio videtur esse, quam ut cum orationibus Lysiae comparetur.

§ 521 Potrzecie: po Przymiotnikach dignus, indignus, aptus i idoneus następuje także qui z Conjunct., gdyż zdanie względne jest skutkiem tych przymiotów; tłómaczy się przez aby.

Deus solus dignus est, qui omnium maxime ametur. Digni sunt parentes, quorum jussa prompte et alacriter exsequamur godni są, abyśmy ich rozkazy wykonywali). Voluptas non est digna, ad quam sapiens respiciat. Ii qui beneficium postulant, saepe indigni sunt, qui impetrent. Cicero in libro de Senectute Catonem induxit disputantem, quia nulla videbatur aptior persona, quae de illa aetate loqueretur. Virtus profecto digna est, cui studeant omnes homines. Idonea Ciceroni Laelii persona visa est, quae de amicitia dissereret. Livianae fabulae non satis dignae, quae iterum legantur. Qui modeste paret, videtur, qui aliquando imperet, dignus esse. Digni sumus, quos habeas consilii tui participes. Orationem Mithridātis dignam duxi, cujus exemplum operi meo insererem.

c) Relativum po nieoznaczonych wyrazach: są, znajdują się.

1) Po wyrazach ogólnych: sunt, existunt, reperiuntur, inve niuntur, kiedy nie mają wyraźnego Subjektu, albo tylko jakiś nieokreślny, jak: multi, quidam, alii, nonnulli, pauci, omnes, następuje qui (consecutivum) z Conjunct. dla domyślnego: tales, ejusmodi etc. § 522

Sunt, qui discessum animi a corpore putent esse mortem; sunt, qui nullum censeant fieri discessum. Sunt, qui censeant una animum et corpus occidere, animumque in corpore exstingui. Nonnulli sunt, qui ea, quae imminent, non videant. Qui se ultro morti offerant, facilius reperiuntur, quam qui dolorem patienter ferant. Multi erunt, quibus recte litteras dare possis. Inventi multi sunt, qui non modo pecuniam, sed et vitam etiam profundere pro patria parati essent Fuerunt, qui regem Philippum temeritatis, Sulpicium consulem segnitiae accusarent. Inventus est, qui flammis imponeret manus. Sunt philosophi (znajdują się tacy filozof.) et fuerunt, qui omnino nullam habere censerent humanarum rerum procurationem deos; sunt autem alii philosophi et hi quidem magni et nobiles, qui deorum mente atque ratione omnem mundum administrari et regi censeant.

2) Powtóre, po ogólnych przeczeniach i pytaniach, jak: nihil, nullus, nemo est; quis, quid est, quotus quisque est (jak mało jest takich), następuje qui z Conjunct. § 523

Nihil est, quod metuat sapiens. Nihil est, quod tam miseros faciat, quam impietas et scelus. Non deerunt, qui Crassi et Bruti meminerint. Nulla est celeritas, quae possit cum animi celeritate contendere. Non decet hominem agere quidquam, cujus non possit causam probabilem reddere. Equidem nihil habeo, quod cum amicitia Scipionis possim comparare. Scythae nihil parant, quod amittere timeant Quis est, qui Tarquinium Superbum non oderit. Quid dulcius est, quam habere, quicum omnia audeas sic loqui ut tecum. Nullum est animal, praeter hominem, quod habeat aliquam notionem Dei. Nemo est orator, qui se Demosthenis similem esse nolit. Quotusquisque est, cui sapientia omnibus divitiis praeponenda videatur.

Daléj po: est quod, non est, nihil est, quod v. quare, cur jest przyczyna, nie ma przyczyny, nie potrzeba i habeo, non habeo quod, mam, nie mam przyczyny. Non est quod mortem timeant homines, nie mają przyczyny. Non est, quod invideas istis, quos magnos felicesque populus vocat. Quid § 524

tandem est, cur festīnes Nihil est, quod Pisonem, familiarem tuum desideres. Nihil habeo, quod accusem senectutem.

§ 525 UWAGA Jeżeli do powyższych wyrazów: est, sunt, reperiuntur, inveniuntur, dodajemy wyraźny i pewny Subjekt, albo kiedy myśli naszéj chcemy nadać charakter pewności: są w istocie, położy się Indicat., i w takim przypadku poprzedzające is, ii znaczy: ten, a nie taki, tego rodzaju, które zawsze do Conjunct. należą i w powyższych przykładach dorozumiewają się. Sunt autem bestiae quaedam, in quibus inest aliquid simile virtutis. Sunt nonnullae disciplinae, quae officium omne pervertunt. Praesta te eum, qui mihi a teneris unguiculis es cognitus. Suscipe paulisper meas partes et eum te esse finge, qui sum ego. Przeciwnie: sunt, qui, quod sentiunt, etiamsi optimum sit, tamen invidiae metu non audeant dicere. Ale: Sunt quidam, qui molestas amicitias faciunt, quum ipsi se comtemni putant. Sicut sunt, qui urbanis rebus bellicas anteponunt, ita reperies multos, quibus periculosa et callida consilia quietis et cogitatis splendidiora et majora videantur. Dla tego też po wyraźnych lub ukrytych przeczeniach następuje zdanie względne w Conjunct. ponieważ mówiący nie ma wtenczas na myśli istotnego przedmiotu.

d Relativum causale, znaczące przyczynę.

§ 526 Kiedy zdanie względne wyraża przyczynę poprzedzającego zdania, tj kiedy qui znaczy quum ego, quum tu, quum is; ponieważ, gdyż (chociaż), kładzie się z Conj.

O fortunate adolescens, qui tuae virtutis Homerum praeconem inveneris. Caninius fuit mirifica vigilantia, qui toto suo consulatu somnum non viderit. Cur te invitem, a quo (cum a te) sciam meam invitationem repelli (żebyś odrzucił). Nostrum est magistratui obedire, qui dignitatem a Deo habeat. Quid a nobis petis, quos nihil omnino habere scias. Blandus pariter et insidiosus in alloquio Philippus fuit, qui plura promitteret, quam praestaret. O magnam vim veritatis, quae facile se per se ipsa defendat!

UWAGA. Wzmocnione relativa quippe qui, ut qui, utpote qui, kładą się tym bardziéj zawsze z Conj., wyraźniéj bowiem przytaczają przyczynę: Plato a Dionysio crudeliter violatus erat, quippe quem venundari jussisset. Convivia cum patre non inibat, quippe qui ne in oppidum quidem, nisi perraro, veniret. Nero unusitatae luxuriae fuit, ut qui retibus aureis piscaretur. Mihi quidem tribunorum plebis potestas pestifera videtur, quippe quae in seditione et ad seditionem nata sit.

e) Conjunctivus w zdaniach pobocznych.

§ 527 1) Zdania poboczne tak względne, zaczynające się od qui, quae, quod, jako też od Spójników, stoją w Conj. kiedy przytaczają myśl obcą, a nie myśl tego, który mówi lub pisze, czyli innemi słowy, kiedy piszący lub mówiący nie wynurza własnego zdania, ale raczéj myśl tego, o którym pisze.

Noctu ambulabat in publico Themistocles, quod somnum ca-

pere non posset. Wyrzeczone jest z myśli Themist., że on sam bezsenność podawał za przyczynę swych nocnych przechadzek. — Socrates accusatus est, quod corrumperet juventutem, bo to oskarzyciele Socratesa jemu zarzucali; zdanie to więc wyrzeczone z myśli oskarzycieli, a nie z myśli piszącego. Aristides nonne ab eam causam expulsus est, quod praeter modum justus esset; bo Ateńczykowie sami ten powód wypędzenia podawali. Przeciwnie: Cave tibi amicos hos esse credas, quos vicisti, stoi Indicat., bo tu mówiący własne zdanie przytacza; gdyby stało viceris, mówiłby autor z myśli tego, którego zdanie zbija.

2) Zdania poboczne wymagają daléj Conj. w składni Accus. cum Infin. kiedy są dalszym ciągiem myśli lub mowy głównego Subjektu. § 529

Socrates dicere solebat omnes in eo, quod scirent, satis esse eloquentes. Ennius non censet lugendam esse mortem, quam immortalitas consequatur. Pytać się więc trzeba, czy zdanie poboczne należy jeszcze do mowy (myśli) działającego Subjektu, np. co powiedział Socrates? omnes in eo, quod sciunt, satis sunt eloquentes; widzi każdy, że zdanie: in eo, quod sciunt, należy jeszcze do mowy (myśli) Sokrat.

UWAGA. Zdania poboczne wyjaśniające, a mianowicie opisujące, znajdujemy niekiedy z Zaimkiem qui, quae, quod w Indicat. położone: Nam sic habetote, magistratibus eisque, qui praesunt, rempublicam contineri. Eloquendi vis efficit, ut ea, quae ignoramus, discere, et ea, quae scimus, alios docere possimus. Itaque ille Marius item eximie L. Plotium dilexit, cujus ingenio putabat ea, quae gesserat, posse celebrari (Cic.) Oczekujemy tu: gessisset, coby też nie było fałszywe; lecz ea, quae gesserat, jest opisaniem za „res a se gestas,“ swoje czyny. Wszelako to raczéj za wyjątek, jak za regułę uważać należy. — § 530

3) Zdanie poboczne, wtrącone w inne zdanie już w Conj. stojące, wymaga także Conjunct., jeźli takowe należy do zamiaru, prożby, rozkazu obcego, w ogóle kiedy ze zdaniem, do którego jest wtrącone, ścisłą jedność stanowi. § 531

Rex imperavit, ut, quae bello opus essent, pararentur. Eo simus animo, ut nihil in malis ducamus, quod sit a natura constitutum. Moje przekonanie jest nietylko: nihil in malis duco; ale także: quod a natura constitutum est; dla tego więc to drugie zdanie: jako należące jeszcze do sfery mego wyobrażenia i będące jego kontynuacyą, przechodzi z poprzedniem zdaniem do Conjunctivu.

UWAGA I. Kiedy więc słowo zdania pobocznego w podobnych razach znajdujemy w Indicat. położone, zdania takowe uważać należy za do- § 532

datek lub wyjaśnienie piszącego, a nie tego, o którym jest mowa, np.. Themistocles verens, ne rex (Persarum) bellare perseveraret, certiorum eum fecit, id agi, ut pons, quem ille in Hellesponto fecerat, dissolveretur. To wyjaśnienie dodaje autor dla swoich czytelników, bo główny Subj., tj. król, wiedział dobrze, o jakim moście mowa; a zatem dodatek ten nie jest bynajmniéj z jego myśli. Miltiades hortatus est pontis custodes, ne a fortuna datam occasionem liberandae Graeciae dimitterent. Nam si cum his copiis, quas secum transportaverat, interiiset Darius, non solum Europam fore tutam etc.

§ 533 UWAGA II. Łacinnicy tak się przyzwyczaili używać Conjunct. do oddawania myśli cudzéj, iż potem nawet dodając słowo dicere, które wyraża, że zdanie jakie jest obcem, nawet to słowo dicere kładli w Conjunct. Cum enim Hannibalis permissu exisset de castris, rediit paulo post, quod se oblitum nescio quid diceret (zamiast quod oblitus esset, albo quod se oblitum) esse dicebat.

f) Conjunctivus w pytaniach ubocznych czyli zależnych.

§ 534 Pytajniki, tak Zaimki jako też Partykuły pytające stoją w Indicat., kiedy się pytamy wprost; kiedy zaś pytanie czynimy zależnem od innego słowa lub zdania, tj. kiedy pytanie wprost, np. co myślisz, stawiamy tak: powiedz, co myślisz? pytanie takowe nazywa się zależne albo uboczne i kładzie się zawsze w Conjunct. Żob. § 288—293.

Saepe ne utile quidem est scire, quid futurum sit. Incertum est, quo te loco mors exspectet. Cineas interrogatus a Pyrrho, qualis Roma esset, respondit regum urbem sibi visam. Quum deficere Alexandrum amici viderent, quaesiverunt, quem imperii faceret heredem. Qualis sit animus, ipse animus nescit. Cogita semper tecum, omnibusne, quibus debuisti, gratiam retuleris. In beneficio videndum est, quando et cui et quemadmodum et quare demus. Difficile dictu est, quantopere conciliet animos hominum comitas, affabilitasque sermonis. Diu magnum inter mortales certamen fuit, vine corporis, an virtute animi res militaris magis procederet. Hannibal imperavit puero, ut omnes fores aedificii circumiret ac propere sibi renuntiaret, num undique obsederetur. Socrates quum esset ex eo quaesitum, Archelaum, Perdiccae filium, qui tum fortunatissimus haberetur, nonne beatum putaret: haud scio, inquit, nunquam enim cum eo collocutus sum.

§ 535 UWAGA. Jeżeli Zaimek qui ma odpowiednie id wyraźne lub domyślne, nie jest wtenczas Interrogat, lecz Relat. i nie wymaga Conj. Dico, quod sentio za id quod. Longum est commemorare, quae apud quosque visenda sunt.

C. Conjunctivus po Spójnikach czasu, przyczyny i porównania:
quum, antequam, priusquam; dum, donec, quoad; quasi, acsi, tamquam, velut.

§ 536 1) Quum, gdy, ma dwojakie znaczenie: albo oznacza czas: gdy, kiedy, i wtenczas nazywa się quum temporale i kładzie się z Indicat.; albo też wyraża powód, przyczynę, i znaczy: gdy, albowiem (quum causale) i wtenczas rządzi Conjunct.

a) Quum temporale (czasowe) odnosi się zawsze do wyraźnego lub domyślnego tum, tunc, eo tempore quo, wtenczas, wtedy — gdy, kiedy (jak).

Facile omnes quum valemus, recta consilia aegrotis damus. Ager, quum multos annos quievit, uberiores fructus edere solet. Quum haec scribebam, in exspectatione erant omnia. Quum haec in Hispania gerebantur, comitiorum jam appetebat tempus. Credo tum, quum Sicilia florebat opibus et copiis, magna artificia fuisse in ea insula. Ligurius eo tempore paruit, quum parere senatui necesse erat. Stella Veneris latine dicitur Lucifer (tum) quum antegreditur solem, quum subsequitur autem Hespĕrus. Nequaquam par est gubernatoris virtus, quum placido et quum turbato mari vehitur; tunc admirante nullo illaudatus, ingloriusque subit portum: at quum stridunt funes, curvatur arbor, gubernacula gemunt, tunc ille clarus et diis maris proximus. Quum hominis natura dissolvitur, corporis partes abeunt illuc, unde ortae sunt; animus autem solus nec quum discedit, appāret. Helvetii fere quotidianis proeliis cum Germanis contendunt, quum aut suis finibus eos prohibent, aut ipsi in eorum finibus bellum gerunt. Male se res habet, quum, quod virtute effici debet, id tentatur pecunia. Contraria ea dico, quum alterum ait, alterum negat. Quanto hosti facilius fuit abire, quum procul essemus, quam nunc, quum in cervicibus sumus. Quum haec Romae gerebantur, Antiochus sollicitabat sociorum animos. Aliud est dolere, aliud laborare; cum varices secabantur Cajo Mario, dolebat, quum aestu magno ducebat agmen, laborabat. Res, quum haec scribebam, erat in extremum adducta discrīmen. Fuit quondam tempus, quum in agris homines passim bestiarum more vagabantur. Multi sunt anni, quum ille in aere meo est. (Jest wiele lat temu, jak jest moim dłużnikiem). Triginta dies erant ipsi, quum has litteras dabam. To jest, gdy jest wyraźne lub domyślne tum, eo tempore, illo die, lub inne oznaczenie czasu.

Perfectum Indicat. stoi wtenczas, kiedy przytaczamy jakie factum historyczne, poprostu, że się stało, nie chcąc go bynajmniéj wystawiać w związku ze zdaniem głównem. Quum Artaxerxes Aegyptio regi bellum inferre voluit, Iphicratem ab Atheniensibus petivit. Tu quum istius modi sermones ad te delati sunt de me, non debuisti credere. Quum Caesar in Galliam venit, alterius factionis principes erant Aedui, alterius Sequăni. (Zob. Perfectum § 467 i 470.).

§ 537 UWAGA I. Quum temporale stoi niekiedy z Perfect. Indicat. w znaczeniu skoro, gdzieby właściwie Plusquamperf. Conjunct. stać powinno, jak przy Spójnikach: postquam, ut, ubi: Hoc Poeni quum rescive-runt, eadem utrumque poena affecerunt. Także i z innemi Czasami: Non dubitabo dare operam, ut te videam, quum id satis commode facere potero Takie quum przybiera często: primum; a w zdaniu głównem stoją wtenczas Przysłówki: extemplo, continuo, repente, subito. Fabius praetor quum primum Cretae littus attigit, nuntios circa civitates misit, ut armis abstinerent.

§ 538 UWAGA II. Często odwraca się stósunek zdania głównego i pobocznego, tj. myśl poboczna kładzie się na początku, jako zdanie główne; a myśl główna następuje dopiero jako zdanie poboczne z quum. W takim razie dla wyrażenia nagłych, niespodziewanych czynności stoi quum z Perfect. Indicat. albo z Praesens histor, a w zdaniu głównem poprzedza zwykle: vix, vixdum, nondum, aegre, jam. Tum ver appetebat, quum Hannibal ex hibernis movit. Hannibal jam scalis subibat Locrorum muros, quum repente in eum patefacta porta erumpunt Romani. Perdicca et Eumene occisis finitum certamen inter successores Alexandri Magni videbatur; quum repente inter ipsos victores nata discordia est. Ad aliquantum altitudinis excitata erant moenia, quum subito collapsa ruina sunt. — Niekiedy stoi w takim razie quum z Imperf. kiedy idzie o wyrażenie równoczesności: podczas gdy; mianowicie gdy quum ma dodane: interim, interea, etiamtum, to jest gdy się co opisuje; przeciwnie, gdy się opowiada, stoi Perf.: Caedebatur virgis civis romanus, quum interea nullus gemitus, nulla vox istius miseri audiebatur, nisi haec: civis romanus sum. Hannibal Italiam per sexdecim annos variis cladibus fatigavit, quum interea Romani missis in Hispaniam Scipionibus Poenos provincia expulerunt.

§ 539 2) Quum causale, przyczynowe, to jest kiedy przytaczamy przyczynę, znaczy: a) gdy, albowiem, ponieważ; b) chociaż, lubo, rządzi Conjunct. we wszystkich czasach, dla ścisłego wewnętrznego związku.

Dionysius, quum in communibus suggestis consistere non auderet, concionari ex alta turri solebat Quum sit nobis

consilium, ratio prudentia; necesse est deum haec ipsa habere majora. Demosthenes quum Rho dicere nequiret, exercitatione effecit, ut planissime diceret. Quum solitudo et vita sine amicis insidiarum et metus plena sit, ratio ipsa monet amicitias comparare Socratis ingenium variosque sermones immortalitati scriptis suis Plato tradidit, quum ipse literam Socrates nullam reliquisset.

Phocion fuit perpetuo pauper, quum ditissimus esse posset. Marcelli Scipionisque domus, quum honore et virtute florerent, signis, tabulis pictis erant vacuae. Durentia, alpinus amnis, quum aquae vim vehat ingentem, non tamen navium patiens est. Tanta in successoribus Alexandri verecundia fuit, ut, quum opes regias haberent, regum tamen nominibus caruerint, quoad Alexandro justus heres fuit. Tomyris, regina Scytharum, quum prohibere hostes transitu Araxis fluminis posset, transire permisit. Tanta copia divitiarum in regno Xerxis fuit, ut quum flumina multitudine consumerentur, opes tamen regiae superessent. Viriathi ea virtus continentiaque fuit, ut, quum consulares exercitus frequenter vicerit, tantis rebus gestis, non armorum, non vestis cultum, non denique victum mutaverit.

§ 539

c) Ponieważ w szeregu czynności, szczególnie historycznych, okoliczność czasu staje się często i powodem do innych wypadków; przeto w historycznem opowiadaniu kładzie się zwykle quum z Imperf i Plusquamperf. z Conjunct.

Caesar quum Pompejum apud Pharsalum vicisset, in Asiam trajecit Tu mieści się połączenie czasu i przyczyny, to jest (wtenczas) gdy zwyciężył, przeprawił się; ale oraz i ponieważ (gdy) zwyciężył; albowiem zwycięztwo było przyczyną jego przeprawienia się. Epaminondas quum vicisset Lacedaemonios apud Mantineam atque ipse gravi vulnere exanimari se videret, quaesivit, salvusne esset clypeus. Antigonus quum adversus Seleucum pugnaret, in proelio occisus est Jestto więc najpowszechniejsze prawidło, że gdy czynność zdania głównego stoi w czasie przeszłym lub Praesens hist. quum dla wyrażenia czynności równoczesnéj, kładzie się z Imperf. Conjunct., a zaś dla wyrażenia czynności dawniejszéj stoi z Plusquamperf. Conjunct., czy to jest mowa o czasie, czy o przyczynie. Zenonem, quum Athenis essem, audiebam frequenter. Pausanias quum semianimis de templo elatus esset, confestim animam efflavit Decessit Philippus quadraginta et septem annorum, quum annis viginti et quinque regnasset. Antiochus quum Romae obses esset, in-

ter ceteros patronos coluerat etiam Popilium. Quum Agesilaus ex Aegypto reverteretur venissetque in portum, in morbum implicitus decessit. Alexander, quum interemisset Clitum, vix a se manus abstinuit.

UWAGA I. Dla tego więc quum kładzie się najczęściéj z Conjunct. w zdaniu poprzedniem, choć mu w zdaniu następnem wyraźnie tum z Indicat. położone odpowiada w znaczeniu: jeżeli z jednéj strony, to z drugiéj. Quum maximam cepissem laetitiam ex humanissimi patris epistola, tum vero jucundissimae tuae litterae cumulum mihi gaudii attulerunt. Sisennae historia quum facile omnes vincat superiores, tum indicat tamen, quantum absit a summo. Ale także i Indicat. stać może, zwłaszcza w znaczeniu: jeżeli kiedy, to wtenczas. — Quum te semper maxime dilexi, tum fratrum tuorum singularis pietas nullum me patitur officii erga te munus praetermittere. Quum omnium rerum simulatio est vitiosa, tum amicitiae repugnat maxime. Te quum semper valere cupio, tum certe, dum hic sumus.

UWAGA II. Ponieważ Łacinnik quum z Imperfect. i Plusquamperf. przyzwyczaił się kłaść z Conjunct, ztąd wynika potrzeba, iż dla oznaczenia czynności powtarzanéj kładzie się dla różnicy quum z Plusquamperf. Indicat. w znaczeniu ile razy, skoro, poczem zwykle Imperfect. następuje: Verres quum rosam viderat, tum incipere ver arbitrabatur. Quum Dionysius portam aedium clauserat, ponticulum detorquebat. — Podobnie i w Praesens: Quum praecipitur, ut nobismet ipsis imperemus, hoc praecipitur, ut ratio coëreat temeritatem.

§ 540 3) Antequam, priusquam, nim, kładą się z Indicat. dla wyrażenia rzeczywistéj czynności, z pewnością nastąpić mającej, najpospoliciéj z Perfect. Indicat. Przeciwnie gdy jest mowa o czynności zamierzonéj tylko, a zatem dopiero nastąpić mającéj, a tem samem niepewnéj, stoi Conjunct. Jednakże z Imperfect. i Plusquamperfect., podobnie jak przy quum, stoją antequam i priusquam w opowiadaniu zwykle z Conjunct.

In omnibus negotiis, priusquam aggrediare, adhibenda est praeparatio diligens. Tempestas minatur, antequam surgat. Antequam aliquo loco consedero, neque longas a me, neque semper mea manu scriptas litteras exspectabis. Consul non ante violavit agrum campanum, quam altae jam in segetibus herbae pabulum praebere poterant. Antequam de republica dicam, exponam vobis breviter. Antequam de incommodis Siciliae dico, pauca mihi videntur esse de provinciae dignitate dicenda. Membris utimur, priusquam didicimus, cujus ea utilitatis causa habeamus. Non ante finitum est proelium, quam tribunus militum interfectus est. Haec omnia ante facta sunt, quam Verres Italiam attigit. Respondebo tibi, non prius tamen, quam tu mihi responderis (Fut. exactum o czynności w przyszłości z pewnością dokonać się mającéj). Mitridātes Datămen ferro transfixit, priusque, quam

quisquam posset succurrere, interfecit. Saepe magna indoles virtutis, priusquam reipublicae prodesse potuisset, exstincta fuit. Hannibal omnia et in proelio apud Zamam, et ante aciem, priusquam excederet pugna, erat expertus. Caesar ad Pompeji castra pervenit prius quam Pompejus sentire posset. Antiochus priusquam sociae civitates ad hostes deficerent, decernere navali proelio statuit. Caesar priusquam se hostes ex terrore et fuga reciperent, exercitum in fines Suessionum transduxit.

4) Dum, donec, quoad, dopóki, w znaczeniu quamdiu, § 541
jak długo, kładą się z Indicat., kiedy jest mowa o czynności istotnie odbytéj; zaś w znaczeniu aż, może stać Indicat. lub Conjunct.; ostatni służy do oznaczenia czynności dopiero nastąpić mającéj, a zatem wyraża życzenie lub oczekiwanie spełnić się mającego zamiaru, w ogóle niepewność.

Cato quoad vixit, virtutum laude crevit. Donec eris felix, multos numerabis amicos. Lacedaemoniorum gens fortis fuit, dum Lycurgi leges vigebant. De comitiis, donec rediit (dopóki nie powrócił) Marcellus, silentium fuit. Julius Caesar exanimis aliquamdiu jacuit, donec lecticae impositum tres servuli domum retulerunt. Bubulus non reliquit urbem, quoad hostis cis Euphratem fuit. Aegroto dum anima est, spes esse dicitur. Catilina erat timendus tam diu, dum moenibus urbis continebatur. Ego, quoad Pompejus in Italia fuerit, sperare non destiti. Donec gratus eram tibi, Persarum vigui rege beatior. Epaminondas ferrum usque eo retinuit in vulnere, quoad renuntiatum est vicisse Boeotios. Alexander Clito interfecto, quatriduum cibo abstinuit, donec exercitus universi precibus exoratus est. — Wszędzie jest mowa o czynnościach, które się istotnie odbyły. Non faciam finem orandi, quoad nuntiatum erit, te id fecisse (erit bo z pewnością doniesionem będzie; nuntiatum sit, wyrażałoby tylko zamiar proszenia, dopókiby nie zrobił, bez przekonania, że to istotnie nastąpi). Iratis subtrahendi sunt ii, in quos impetum conantur facere, dum se ipsi colligant, aut rogandi sunt, ut si quam habent ulciscendi vim, differant in tempus aliud, dum defervescat ira. Alexander tamdiu proeliatus est, donec eum, a quo vulneratus fuerat, occideret. Horatius Cocles impetum hostium sustinuit, quoad ceteri pontem interrumperent. Exspectate, dum consul aut dictator fiat. Oppugna urbem, donec tibi tradatur. Mansi apud patrem, donec ille veniret, pozostałem w myśli doczekania się jego powrotu, nie wyrażając, czym się doczekał, lub nie. Prze-

ciwnie Indic. oznacza czynność istotnie spełnioną. Tarquinii tamdiu dimicaverunt, donec Aruntem filium regis manu sua Brutus occidit.

§ 542 b) Dum, dummodo, modo, gdy znaczą: byle tylko, dumne, dummodone, modone z negacyą byle tylko nie rządzą zawsze Conjunct.

Multi omnia recta et honesta negligunt, dummodo potentiam consequantur. Cicero omnia postposuit, dummodo praeceptis patriae pareret. Caligula tragicum illud jactabat: oderint, dum metuant! Catilinam libido invaserat reipublicae capiendae; neque dum sibi regnum pareret, quidquam pensi habebat. Gloriam appetas, modo ne turpitudo sequatur. Tantus erat furor Spartanorum, ut duobus bellis impliciti tertium suscipere non recusarent, dummodo Atheniensibus hostes acquirerent. Sit summa in jure dicendo severitas, dummodo ea ne varietur gratia, sed conservetur aequabilis. Dum ille ne sis (byleś tylko tym nie był: quem ego esse nolo, sis mea causa, qui lubet. Nedum, cóż dopiero, rządzi także Conjunct. Vix in ipsis tectis frigus vitatur, nedum in mari et in via sit facile abesse ab injuria temporis.

§ 543 5) Quasi, acsi, tamquam si, velut si, w znaczeniu: jak gdyby, wymagają koniecznie Conjunct., gdyż wyrażają tylko przypuszczenie jakiego, częstokroć fałszywego przypadku dla porównania. Czas Conjunctivu stosuje się do czasu głównego zdania.

Sed quid ego his testibus utor, quasi res dubia, aut obscura sit. Sequăni absentis Ariovisti crudelitatem, velut si coram adesset, horrebant. Taces, quasi nihil scias. Sic cogitandum est, tamquam aliquis in pectus intimum inspicere possit. Proinde ac si jam vicerint, loquuntur. Populus Messeniorum obviam effusus est Philopoemeni, ac si suus non hostium imperator adventaret. Messenii Philopoemenem, velut in illo omne bellum confecissent, captivum per universam civitatem in modum triumphi circumduxerunt. Messenii Philopoemeni in carcerem ducto venenum dederunt, quod ille laetus, ac si vicisset, accepit. Omnia ululatibus non secus, acsi urbs ipsa capta esset, personabant. Czasem i samo tanquam i velut podobnie się z Conjunct. kładzie, lubo zwyczajnie służąc do porównania jak, z istotną czynnością, z Indicat. stoi.

§ 544 UWAGA. Spójniki przypuszczające: etsi, etiamsi, tametsi, licet, quamvis, znaczące lubo, chociaż kładą się tak z Indicat., jak Conj. podług tego, jak istotny, lub tylko urojony przypadek przypuszczamy; jednak po etsi i tametsi częściéj Indicat., a po etiamsi częściéj Conj.

następuje. Quamvis i licet wymagają zwykle Conjunct., a quamquam zwykle Indicat.; w zdaniu głównem odpowiadają: sed, tamen, attamen. Quod turpe est, quamvis occultetur, tamen honestum esse non potest. Licet strenuum metum putes esse, velocior tamen spes est. Quamquam adeo excellebat Aristides, tamen exilio decem annorum multatus est. Quamquam omnis virtus nos ad se allicit, tamen justitia et liberalitas id maxime efficit. Rempublicam si licebit, more nostro tuebimur, quamquam admodum sumus jam defatigati. Viri boni faciunt, quod rectum, quod honestum est, etsi nullum consecuturum emolumentum vident. Eloquentiae studendum est, etsi ea quidam perverse abutantur. Rectum est in contentionibus, etiamsi nobis indigna audiamus, tamen gravitatem retinere, iracundiam repellere. Licet ipsa vitium sit ambitio, frequenter tamen causa virtutum est. Non est magnus pumilio, licet in monte constiterit: colossus magnitudinem servabit, etiamsi steterit in puteo. § 500.

C. Imperativus.

Przez Imperativus rozkazujemy, aby się co stało; albo zakazujemy z negacyą ne (a nie non), a w drugim członku neve, aby się nie stało. Różni się zaś Imperativus od Conjunct. Hort. tem, że ten mieści w sobie wyraźny rozkaz, gdy tamten raczéj radzi i życzy, aby się co stało. § 545

1) Imperativus I. rozkazuje wręcz, aby się coś zaraz stało: abi! morĕre! vale! Perge, quo coepisti; egredere ex urbe; patent portae, proficiscere. Ite obviam injuriae. Nimium ne crede colori; ne me precibus, neve (w drugim członku zdania) lacrimis persequere. Tu pater deum hominumque deme terrorem Romanis, fugamque foedam siste. Aequam memento rebus in arduis servare mentem. Poprzestań narzekać, desine, desistite queri. § 546

2) Imperativus II. vel futuri wyraża rozkaz w związku z inną czynnością, tj. rozkazuje, aby się coś w skutku innéj czynności, albo też w ogóle stało.

Prius audite paucis, quod quum dixero, si placuerit, facitote. Quum valetudini tuae consulueris, tum consulito navigationi. Hannibal Antiocho dixit, quum de bello cogitabis, inter primos amicos Hannibalem habeto; si qua res te ad pacem compellet, in id consilium alium quaerito, cum quo deliberes. Ignoscito saepe alteri, nunquam tibi. Cras petito, dabitur, nunc abi. Tu ne cede malis, sed contra audentior ito. § 547

3) Ztąd używany jest Imperativus II. w prawach, układach, testamentach, w których się przepisy na przyszłość stanowią: Regio imperio duo sunto, iique consules appellantor, militiae summum jus habento, nemini parento, illis salus populi suprema lex esto. Animum meum post mortem eundem esse creditote, etiamsi nullum videbitis, Hominem mortuum (inquit § 548

lex in duodecim tabulis) in urbe ne sepelito, neve urito. Impius ne audeto placare donis iram deorum. W drugiem zdaniu zakazu nie stoi neque, lecz neve. Słowo scire nie ma Imperat. I., lecz tylko scito, scitote za sci, scite, jak memento, mementote.

UWAGA I. Złagodzony rozkaz zastępuje się przez Fut., gdzie się z negacyą non, a nie ne położy: valebis, meaque negotia non negliges, meque ante brumam exspectabis. Tu ad omnia rescribes et quando te exspectem, facies me certiorem. Tu non cessabis, et ea, quae habes instituta, perpolies, nosque diliges. Tu nihil invita dices faciesve Minerva.

UWAGA II. Druga osoba Conjunct. w miejsce Imperat. stoi tylko bez negacyi; przeciwnie druga osoba Perf. Conj. tylko z negacyą ne. Secreto hoc audi, tecum habeto, ne liberto tuo quidem dixeris. Quod dubitas, ne feceris; przeciwnie jak w polskiem, gdzie przy negacyi nie używa się słowo dokonane.

UWAGA III. Imperat. nakazujący opisuje się przez: cura ut, fac, velim, ut lub samo fac z Conjunct. Zakazujący przez fac ne, cave ne, albo samo nolim z Conjunct, albo noli z Infinit. Magnum, fac, animum habeas et spem bonam. Cura, ut quam primum ad nos venias. Fac, ne quid aliud cures, nisi ut quam commodissime convalescas. Cave, existimes me abjecisse curam reipublicae. Nolite id velle, quod fieri non potest. Tempora longa tibi noli promittere vitae. Rebus in adversis animum submittere noli.

D. Infinitivus.

§ 549 1) Infinitivus oznacza samę czynność Słowa, nie odnosząc jéj bynajmniéj do Subjektu. Uważać go więc można za Rzeczownik rodzaju nijakiego, używany tylko w Nominat. i Accus. Różni się zaś od Rzeczownika tem, że: a) zatrzymuje rząd słowa, np. uti temporibus; b) że jego bliższem określeniem niejest Przymiotnik, lecz Przysłówek, np. sapienter, temporibus uti; c) że wyraża gatunek czynności, tj. niedokonaną i trwającą przez Praes. amare, amari; powtóre dokonaną przez Perfect. amavisse i amatum esse i czynność dopiero nastąpić mającą przez Infin. fuit. amaturum esse, amatum iri.

UWAGA I. Oprócz Przysłówka służy także do bliższego oznaczenia Infin. Zaimek rodzaju nijakiego. Hoc ipsum nihil agere me delectat.

UWAGA II. Chociaż Infinit. nazywa się Praes., Perfect. i Futuri, jednak, właściwie mówiąc, nie oznacza tychże czasów, gdyż takowe dopiero z Verbi finiti, np: volo, volui, disco, didici scribere wykazują się; sam albowiem Infinit. nie oznacza nic więcéj, jak tylko Praes. niedokonaną, a w Perfect. dokonaną czynność. Dla tego w zdaniach zależnych w Conjunct. stojących niezawsze po Praes. Infinit. następuje Praes., gdy albowiem słowo „Finitum“ stoi w czasie przeszłym, następuje Imperfect. lub Plusquamperf, np.: vos omnes intelligere puto, quam dura sit illa conditio. Non ignorare vos arbitror, ubi fuerim; lecz non ignorare vos arbitrabar, ubi fuissem. Po Perfect. jednak następuje w zdaniach zależnych w Conjunct. stojących zwykle Imperfect. lub Plusquamperf. Me profiteor suscepisse magnum fortasse onus et mihi periculosum, verum ta-

men dignum, in quo omnes nervos aetatis industriaeque contenderem. Satis docuisse videor, hominis natura, quanto omnes anteiret animantes.

2) Infinit. Perfect. Pass, jako też Infinit. Futur. Act. złożone z Participium i esse zgadzają w rodzaju i liczbie z Subjektem; przeciwnie Infinit. Fut. Pass. złożony z Supin. i słowa iri zostaje nieodmienny. § 550

Elissa legatis respondit ituram se, quo sua et urbis fata vocarent. Novi semper scriptores aut in rebus certius aliquid allaturos se, aut scribendi arte rudem vetustatem superaturos credunt. Constat ad salutem civium leges esse inventas. Alexander vaticinabatur Macedoniam multum sanguinis fusuram esse in certamine de imperio. Quum multi delendum Atheniensium nomen urbemque incendio esse consumendam censerent, negarunt se Spartani ex duobus Graeciae oculis alterum eruturos esse. Brevi tempore omnia hostium castella expugnatum iri spero. Num Pompejus tribus suis consulatibus, tribus triumphis, maximarum rerum gloria laetatus esset, si scisset, se in solitudine Aegyptiorum trucidatum iri, post mortem vero ea consecutura, quae sine lacrimis non possumus dicere? Croesus hostium vim sese perversurum esse putavit, pervertit autem suam.

UWAGA I. Futur. Infinit. opisuje się, jak się powiedziało §. 481 i 486. § 551
a) Fut. Act. przez: futurum esse (fore) ut z następującem Praes. lub Imperf. Conj. b) Fut. Inf. Pass. przez: futurum esse (fore), ut z następującem Praes. lub Imperf. Conjunct. Pass. To jest Praes. następuje wtenczas, kiedy słowo głównego zdania stoi w Praes. lub Fut. Przeciwnie Imperf. kiedy poprzedziło słowo w czasie przeszłym. To rozwlekłe opisanie jest wtenczas koniecznem, kiedy słowo nie ma Supinum, a tem samem i Particip. Fut. Act. Video te velle in coelum migrare et spero fore, ut contingat id nobis. Quo cruciatu animi Caesar egisset vitam, si divinasset fore, ut trucidatus atque desertus ab amicis omnibus jaceret in curia? Illud tibi affirmo, si rem istam ex sententia gesseris, fore, ut ab omnibus collaudere. Pompejus in concilio dixerat prius, quam concurrerent acies, fore, ut exercitus Caesaris pelleretur. Non speraverat Hannibal fore, ut tot in Italia populi ad se deficerent, quot defecerunt post cannensem cladem. Non multo ante Romam a Gallis captam audita vox est in luco Vestae futurum esse, ut Roma caperetur. Persuasum est, fore aliquando, ut omnis hic mundus ardore deflagret. Hujus me constantiae puto fore, ut nunquam poeniteat. Clamabant Tyndaritani fore, ut ipsi sese dii immortales ulciscerentur. Tu, fac, animo forti magnoque sis, speresque fore, ut tuam pristinam dignitatem consequare.

UWAGA II. Infinit. Fut. Act. (tj. Inf. Praes. w Conjugatio periphrastica) używa się także jako Infinit. do warunkowego Imperf.; zaś Inf. Perf. Act. w Conjug. omownéj używa się jako Infinit. warunkowego Plusquamperf. Lecz w Passivie nie wyraża się czas warunkowy Imperf. i Plusquamperfect. w Infinit. przez Infinit. Praesentis i Perfect. Pass. w konjugacyi omownéj, tylko przez opisywanie, tj. Infinit. warunkowe-

go Imperf. Pass. przez futurum esse ut, a Infinit. warunkowego Plusquamperf. Pass. przez futurum fuisse ut z Praes. lub Imperfect. Pass. np.: Titurius clamitabat, neque aliter Carnutes interficiendi Tasgetii consilium fuisse capturos, neque Eburones, si Caesar adesset, tanta cum contemptione nostri ad castra venturos esse. Ariovistus dixit, si quid ipsi a Caesare opus esset, sese ad eum venturum fuisse. Metilius dixit, si antiquus animus plebi romanae esset, audaciter se laturum fuisse de abrogando Fabii imperio. Facile apparuit Poenos, si diutius Hamilcar vixisset, illo duce arma Italiae illaturos fuisse. Nisi quidam nuntii de Caesaris victoria essent lati, plerique existimabant futurum fuisse, ut urbs amitteretur. — Plaudebant in re ficta, quid arbitramur in vera fuisse facturos? Si contendisset quidpiam, quod contra fidem, contra jusjurandum, contra rempublicam esset, scio impetraturum non fuisse. Zob. § 486.

Po słowach: spodziewam się, obiecuję co zrobić, nie następuje w łacinie jak w polskiem Infinit. Praes., lecz Infinit. Fut., a zatem nie spero hoc assequi, lecz spero me hoc assecuturum esse. Plerique eos potissimum diligunt, ex quibus sperant se maximum fructum esse capturos. Cicero facile se impetraturum esse sperabat a Caesare, quae peteret. Rex Hiero pollicitus erat frumentum vestimentaque sese legionibus consulis gratis esse praebiturum. Arsacides, rex Parthorum, Demetrio regnum Syriae, se restituturum esse promiserat. Dionysius undique obsessus legatos ad Syracusanos misit, spondens se depositurum esse tyrannidem. Reperti sunt duo equites romani, qui sese illa ipsa nocte me interfecturos (esse) pollicerentur.

§ 552 3) Infinitivus jest wtenczas a) Nominat. (Gener. Neutr.) kiedy jest Subjektem zdania, tj. kiedy się o nim coś mówi.

Ignoscere amico humanum est. Invidere non cadit in sapientem; irasci non decet; to samo co: ira non decet. Dulce et decorum est pro patria mori.

b) Infinitivus jest wtenczas Accusat., kiedy jest Objektem czyli przedmiotem słowa, np.

Vincere scit Hannibal, victoria uti nescit.

UWAGA. Praedikat, należący do Infinitivu w Nominativie stojącego, kładzie się w Accusat., a przeciwnie Praedikat należący do Infinit. w Accusativie stojącego kładzie się w Nominat., a to dla tego, aby jedno od drugiego rozróżnić można, np.: bonum esse quam videri praestat; zaś bonus esse quam videri malo. Aliud est iracundum esse, aliud iratum. Vel pace vel bello clarum fieri licet. Ea demum est vera felicitas, felicitate dignum videri. Par est primum ipsum esse bonum virum, tum alterum similem sui quaerere. Valere malo, quam dives esse.

§ 553 4) Infinit. jest Accusat., kiedy jest przedmiotem słów znaczących: volo, nolo, malo, cupio; possum, queo, nequeo, scio, nescio; soleo, consuesco, audeo, studeo, nitor, incipio, coepi, desino, festino, propero, statuo, constituo, debeo etc.

Qui mentiri solet, pejerare consuevit. Intueri adversum solem nequimus. Mortem effugere nemo potest. Caesar Gallia subacta Romam proficisci properabat. Equites hostium

carpere novissimum agmen atque impedire iter incipiunt. Mirari solemus magna et insolita; sed ea ipsa, saepius si redeunt, mirari desinimus. Qui omnia in divitiis ponunt, tranquilli et beati esse non possunt.

UWAGA I. Przy Infinit. Pass. w miejsce coepi, desii i innych od tychże pochodzących, kładą się zwykle odpowiednie formy w Pass. coeptus desitus sum, eram etc. Pugnari desitum est. Timotheus quum magistratus gerere disiisset, bello Athenienses undique premi sunt coepti. Epaminondas, quam diu facta est caedes civium, domo se tenuit, postquam apud Cadmeam pugnari cum Lacedaemoniis coeptum est, in primis stetit. Tyrus capta est septimo mense, quam oppugnari coepta erat. Zob. § 261. § 554

UWAGA II. W żywem opisywaniu używają niekiedy Łacinnicy Infinit. zamiast Imperfectum Indicat. dla wyrażenia czynności przeszłych, i taki Infinitivus nazywa się historicus: Maxima vi certatur. Interea Catilina cum expeditis in prima acie versari, laborantibus succurrere, integros pro sauciis arcessere, omnia providere, multum ipse pugnare, saepe hostem ferire. Alexander in fletus progressus amplecti mortuum, vulnera tractare et quasi audienti confiteri dementiam. Neque Hasdrubal alium quemquam praeficere malle, ubi quid fortiter et strenue agendum esset, neque milites alio duce plus confidere aut audere § 555

5) Accusativus cum Infinitivo.

Accusat. cum Infinit. nazywa się taka konstrukcya, w której Słowo położone w Infinit. przybiera Subjekt w Accusativie (zob. §. 324). W polskiem opisujemy tę Składnię przez że z Indicat., np. § 556

Certum est Deum esse. Scio hunc discipulum ab omnibus amari. Jeżeli do Subjektu takiego w Accus. stojącego dodaje się jeszcze jaki Praedikat, to się samo przez się rozumie, że i ten w Accus. stać musi: Scimus Ciceronem a populo Romano consulem creatum esse.

Jak Infinitivus, tak i Accus. cum Infinit. jako całość uważany, może być dwojaki, tj. Subjektem lub Objektem zdania:

a) Subjektem zdania jest Accus. c. Infinit. kiedy zastępuje miejsce Nominativu i odnosi się do Słów nieosobistych, jako to: appāret, constat, oportet, praestat, prodest, obest; credibile, verum, rectum, manifestum, aequum verisimile, necesse, opus est; fas, nefas, mos est, condūcit, convĕnit, expĕdit, licet, interest etc. § 557

Constat profecto ad salutem civium inventas esse leges.

Apparet nos ad agendum esse natos. Victorem parcere victis aequum est. Legem brevem esse oportet. Certum est liberos a parentibus amari.

§ 558 b) Objektem jest Accus. cum Infinit. kiedy zdanie z że jest przedmiotem czynności słowa przechodniego, a mianowicie słów wyrażających zmysłową lub umysłową czynność lub oświadczenie, Verba sentiendi et declarandi, jako to: audio, video, sentio, animadverto; cognosco, intelligo, cogito, scio, censeo, duco, puto, credo, existimo, judico, spero; dico, affirmo, nego, ostendo, demonstro, perhibeo, promitto, polliceor. spondeo. Ego ne utilem quidem arbitror esse nobis futurarum rerum scientiam. Lapidum conflictu atque tritu elici ignem videmus. Sentimus ignem calere, nivem esse albam, dulce mel. Pompejos, celebrem Campaniae urbem, desedisse terrae motu audivimus. Plato eam optimam dicit esse rempublicam, quae sit in potestate optimorum. Democritus dixit innumerabiles esse mundos. Orpheum poetam docet Aristoteles nunquam fuisse. Pompejus affirmat non esse periculum, addit etiam, se prius occisum iri, quam me violatum iri.

§ 559 UWAGA I. Zaimki osobiste: ja, ty, on itd., które się tak w polskiem, jak w łacińskiem w Trybach okolicznych opuszczać zwykły, muszą się koniecznie kłaść wyraźnie w Accus. c. Infinit. bo inaczéj brakłoby osoby, któréj Infinit. swojem zakończeniem nie wyraża wcale. Mówi się więc: gaudeo, quod vales, nie tak jak w niemieckiem, ponieważ Subjekt ten ukryty jest w słowie vales; dla tego w Accus. c. Infinit. stać musi koniecznie: gaudeo te valere.

Pamiętać należy, że w Accus. c. Infinit. Zaimek osoby 3ciéj zawsze się wyraża przez Reflexivum sui, sibi, se z Zaimkiem dzierzawczym suus, kiedy się te Zaimki odnoszą do Subjektu głównego rządzącego zdania; w zdaniach zaś pobocznych wtenczas, kiedy się w tychże przytacza coś z myśli lub mowy głównego Subjektu (zob. § 151. pag. 54). Caesar affirmabat se non sui commodi causa arma cepisse, seque non sibi vixisse, sed patriae.

§ 560 UWAGA II. Kiedy w Accus. cum Infinit. zejdą tię dwa Accusat., jeden (Subj.) należący do konstrukcyi Accus. c. Infinit., a drugi będący Objektem tego Infinit., natenczas dla uniknienia wątpliwości, który Accus. jest właściwie Subjektem, używa się Składnia bierna. Zamiast: Clitarchus narravit, Darium superasse Alexandrum, powie się: Darium ab Alexandro superatum esse. Nie powie się więc: Multi putaverunt Pompejum Caesarem victurum esse, lecz: Caesarem a Pompejo victum iri. Philippus, quum victos a Poenis Romanos didicisset, naves fabricare coepit. Nunquam auditum est crocodilum aut ibim aut felem vio-

latum esse ab Aegyptio. Xerxes se a Themistocle non superatum, sed conservatum esse judicabat. Ajo te Aeacida, Romanos vincere posse (umyślna dwuznaczność). Zamiana ta nie jest potrzebną, jeźli nie ma wątpliwości: Constat magnam partem Asiae tenuisse Amazones. Croesus hostium vim sese perversurum putavit, pervertit autem suam.

UWAGA III. Kiedy w zdaniu skróconem znika jego słowo i takowe zdanie złączone jest ze zdaniem w Acc. c. Inf. stojącem, natenczas Subj. tego skróconego zdania musi także stać w Accusat.: Platonem ferunt sensisse idem, quod Pythagoram (zamiast quod Pythagoras sensit) i najczęściéj przy porównaniach: Videtis nihil esse tam morti simile, quam somnum. § 561

6) Nominativus cum Infinitivo.

a) Słowa sentiendi et declarandi, rządzące Accus. c. Infinit. mogą się także w Passivie położyć, i to dwojakim sposobem: a) albo zależny Accusat. cum Infinit. pozostaje nieodmienny, a Słowo rządzące położy się w 3ciéj osobie Pass.; b) albo też Accusat. Subjektu w Składni Accusat. cum Infinit. przechodzi na Nominat. Subjektu, z którym Słowo rządzące w Passivie położone zgadzać się musi w osobie i liczbie. § 562

Jeżeli Infinit. ma jeszcze przy sobie Praedicat, to i ten dla tego również w Nominativie stać musi. Ten drugi rodzaj Składni biernéj nazywa się osobisty; gdy przeciwnie ów pierwszy nieosobisty nazwany być może; a zatem zdanie czynne:

Produnt Titanas in saltibus Tartesiorum bellum adversus deos gessisse, brzmiałoby w Passivie, albo nieosobiście: proditur Titanas in saltibus Tartesiorum bellum gessisse; albo też osobiście: Titanes in saltibus Tartesiorum bellum adversus deos gessisse produntur. Czynne: Pontem in Ibero prope effectum esse nuntiabant, zamieni się na bierne albo nieosobiście: pontem effectum esse nuntiabatur, albo osobiście: pons effectus esse nuntiabatur.

b) Przy słowach: powiadają, utrzymują, sądzą, mniemają i podobnych zwyczajniejsza jest osobista Składnia w Passivie niż nieosobista. Nie mówi się więc: dicitur te esse beatum; lecz diceris esse beatus. § 563

Romulus, quum orta subito tempestate non comparuisset, ad deos transisse creditus est. Atilius prudens esse in jure civili putabatur. In Graecia primum humanitas, litterae, etiam fruges inventae esse creduntur. Homerus coecus fuisse traditur. Aristides existimatur fuisse Atheniensium justissimus. Frendens gemensque Hannibal dicitur legatorum in Africam eum revocantium verba audisse. Gorgias et Thra-

symachus primi traduntur arte quadam verba vinxisse. Xantippe, Socratis philosophi uxor, morosa admodum fuisse fertur et jurgiosa. Terentii fabellae putabantur a C. Laelio scribi.

§ 564 c) Tę samę Składnią ma słowo: videor, zdaje się, nie używające się wcale nieosobiście, jak polskie: zdaje się że, lecz zawsze osobiście, zgadzając się z Subjektem następującego zdania: a zatem, zdaje się, żem (ja) zbłądził, żeś (ty) zbłądził, że (on) zbłądził, będzie: videor (ego), videris (tu), videtur (ille) errasse. (Zob. §. 347 i 348) Nie mówi się więc: videtur nos esse beatos, lecz videmur esse beati.

Si Vejos migrabimus, non reliquisse victores, sed amisisse victi patriam videbimur.

§ 565 UWAGA I. Tę samę Składnię mają słowa: jubeo, rozkazuję i veto, zakazuję, kładące się zwykle w Activie z Accus. c. Infinit. Kiedy się kładą w Passivie, przybierają Nominat. c. Infinit., azatem: rozkazuję (ja) ci pisać, jubeo te scribere; zakazuję chłopcom być leniwemi, veto pueros pigros esse, zamienione na Passivum nie będzie: jubetur vos scribere, vetatur pueros pigros esse, lecz zawsze osobiście: jubemini scribere, vetantur pueri pigri esse. I tak przez wszystkie osoby: juberis scribere; jubemur modesti esse; milites jubentur arma capere. Antonius jussus est renuntiari consul. Consul vetitus est provincia decedere. Dare vela jubemur. Poeni mortuorum corpora cremare a rege jubebantur. Caranus responso oraculi sedes in Macedonia quaerere jussus est. Incolae Therae insulae ad urbem condendam in Africam proficisci jubebantur. Acta agere vetamur veteri proverbio. Co się tyczy słów jubeo i veto (równie jak sino i patior) pamiętajmy sobie tę praktyczną regułę: że jeźli wyrażona jest osoba, której się rozkazuje, to wtenczas stoi Infinit. Activi; jeźli zaś nie jest wyrażona osoba, która ma wypełnić rozkaz, kładzie się Infinit. Pass.: Caesar castra vallo fossaque muniri jubet; ale: Caesar milites castra munire jubet. Caesar pontem rescindi vetuit; urbem devastari jubet; ale Caesar duas acies hostem propulsare, tertiam opus facere jussit. Caesar Helvetios oppida vicosque, quos incenderant, restituere jussit. Imperator sarcinas unum in locum conferri eumque muniri jussit Caesar Curionem jussit exercitum transducere in Africam. Alexander corpus suum in Hammonis templo condi jusserat. Antigonus vetuit ad Antigonum quemquam admitti et quotidianum victum amoveri jussit. Caesar legatos ab opere discedere vetuerat. Lycurgus virgines sine dote nubere jussit. Augustus carmina Virgilii cremari vetuit. Scipio castra vallo muniri vetuit.

§ 566 UWAGA II. Rzadko po nieosobistych: dicitur, fertur, traditur, videtur i creditur następuje Accusat. cum Infinit., np.: Dicitur eo tempore ma-

trem Pausaniae vixisse. Nepos. Creditus Pythagorae auditorem fuisse Numa. Livius.

Lecz zwyczajnie następuje Accus. c. Inf. po formach złożonych, np. nuntiatum, traditum est, memoriae proditum est, i innych wyrażeniach ze słowami posse, nequire, debere. Daléj nawet w pojedyńczych czasach słów declarandi (dicere, nuntiare, narrare), jeżeli jest mowa nie o wieści, ale o pewnem jakiem twierdzeniu: Cyrum omnium suorum militum tenuisse creditum est nomina. Traditum est Homerum coecum fuisse. Quum obsideri Beronicen nuntiatum Asiae civitatibus esset, omnes ei misere auxilia. Una pars, quam Gallos obtinere dictum est, initium capit a flumine Rhodano. Hostem jam affore nuntiabatur. Curt.

UWAGA III. W zdaniach ogólnych, gdzie nie ma wyraźnego Subjektu, Praedicat musi stać w Accusat. przy esse, fieri, haberi, creari itd. Contentum esse suis rebus maximae sunt certissimaeque divitiae; magnis in laudibus tota fere fuit Graecia, victorem Olympiae citari. Gdzie przeciwnie w Składni osobistéj Nominat. stoi, np.: Ille solet tristis esse; aude sapiens esse (zob. § 552).

7) Kiedy stoi Accusat. cum Infinitivo, kiedy ut, a kiedy quod?

Jestto ogólne prawidło, że polskie że, przytaczając zdanie przedmiotowe po słowach sentiendi i declarandi tłómaczy się w łacinie przez Accusat. cum Infinit. Przeciwnie, że, wyrażając przyczynę, powód do czegoś, tłomaczy się przez quod. Zob. § 580. § 567

Verba declarandi, znaczące oświadczenie, to jest zdanie, że się rzecz ma tak lub owak, mają po sobie Accusat. cum Infinit. Przeciwnie, gdy się w nich mieści życzenie, zamiar lub cel, aby się to lub owo stało, mają ut, ne z Conjunct.

a) Po słowach znaczących: chcę, życzę, radzę, pozwalam, volo, nolo, malo, cupio, opto, suadeo, patior, sino, concedo, permitto, także po wyrazach: optandum, permissum est, placet, expĕdit, justum, fas, aequum, par est, następuje bez różnicy albo Accusat. cum Infinit., albo też ut lub ne z Conjunct., ostatnie, jeżeli idzie o osiągnienie celu. § 568

Hadrianus finem imperii voluit esse Euphrātem. Germani vinum ad se importari non sinunt. Malo mihi invidere inimicos, quam me inimicis. Eam rem tibi volo bene et feliciter evenire. Lycurgus maximum honorem non divitum et potentium, sed senum esse voluit. Principem se esse mavult quam videri. Cupio quam celerrime res a me gestas monumentis commendari tuis. Omnes mortales sese laudari optant. Agesilāus neque pictam neque fictam imaginem suam

esse passus est. Augustus dominum se appellari ne a liberis quidem aut nepotibus passus est Permittite imperatorem pro vobis facere, quod vos facturos pro imperatore jurastis.

Optandum est, ut ii, qui praesunt reipublicae, legum similes sint. Consuli permissum est, ut duas legiones scriberet. Velim, ne intermittas ad me scribere. Placuit, ut tu in Cumanum venires (i praetores prius creari quam legatos nominari placuit). Expedit omnibus, ut singulae civitates sua jura habeant — omnibus bonis expedit salvam esse rempublicam. In collegio augurum amicitiam violari fas non erat — scio meum jus esse, ut te cogam. Osobliwie po słowie optare zwykle Conj. z ut: Phaëton optavit, ut in currum patris tolleretur.

§ 569 UWAGA I Tylko przy słowach: chcieć, życzyć, może także stać Nomin. c. Infinit. jeżeli obadwa zdania mają jeden tenże sam Subjekt np.: Cato bonus esse quam videri malebat. Cupio esse clemens; ale cupio me esse clementem, bo się tu Subjekt powtarza. Volo eruditus fieri, lecz volo me eruditum fieri. Discipulus haberi volo, non doctor; lub też: discipulum me haberi volo, non doctorem. Volo et esse et haberi gratus.

§ 570 UWAGA II. Po słowach: volo, nolo, cupio, następuje często Inf. Perfec. Pass., kiedy przedmiot naszego życzenia z upragnieniem, jak gdyby dokonany, oznaczyć chcemy: Corinthum patres vestri, totius Graeciae lumen exstinctum esse voluerant. Non est aeque miser, qui patriae consulit, et is, qui eam exstinctam cupiat.

b) Po słowach wyrażających usilniejsze żądanie: postulo, posco, flagito, następuje zwykle ut lub ne; również po słowach; rogo, peto, moneo, persuadeo, impero, prawie zawsze ut i ne. Tribuni plebis postulant, ut sacrosancti habeantur.

§ 571 UWAGA. Jeżeli wzmiankowane tu słowa nie wyrażają życzenia, aby się co stało, ale tylko służą do oświadczenia czego, jako słowa declarandi, natenczas kładzie się Accus. c. Infinit., np.: persuadeo, w znaczeniu li przekonywam o czem, ma Accus. c. Infinit. Persuadeo tibi, ut hoc facias; ale persuadeo tibi hoc ita esse. Podobnie moneo, napominam abyś, z ut; lecz Przypominam, że to było, Accus. c. Inf, mianowicie w konstrukcyi biernéj po słowie impero: Hannibal imperavit venenatas serpentes colligi. Accusat. c. Infinit. w pierwszem znaczeniu jest rzadki i uważa się za wyjątek, którego naśladować nie trzeba, np. Ratio ipsa monet amicitias comparare. Cicero. Plato persuasit Dionysio tyrannidis facere finem, libertatemque reddere Syracusanis. Nepos. Że jubeo i veto kładą się z Accusat. cum Infin. o tem patrz § 565.; tu dodaje się tylko, że po jubeo w rozkazach rzą-

dowych stać także może ut z Conjunct.: Senatus decrevit populusque jussit, ut Verris statuas quaestores demoliendas locarent.

c) Słowa znaczące: postanowić, starać się, sta § 572
tuo, constituo, decerno, consilium capio, curo, nitor, contendo, paro, kiedy tenże sam Subjekt pozostaje, mają zwykle Infinit, niekiedy ut lub ne; kiedy zaś nowy Subj. przychodzi, tylko ut, ne.

Decrevit quondam senatus, ut L. Opimius consul videret, ne quid detrimenti respublica caperet. Persarum rex Darius Scythis bellum inferre decrevit. Constitui domi manere, albo ut domi manerem; lecz tylko constitui, ut filius meus tecum habitaret. Sallustius statuit res gestas populi romani scribere. Constitueram, ut in Arpino manerem. Ante senectutem curavi, ut bene viverem, in senectute ut bene moriar. Zwyczajny jest ten Accus. c. Infinit. przy tych słowach dla wyrażenia konieczności z Particip. Fut. Pass. Tironem statui ad te esse mittendum. Lacedaemonii ad patriae subsidium revocandum ab Asia Agesilaum decernunt. Maxime ex omnibus Luterius monebat rationem frumenti esse habendam.

UWAGA. Przy operam dare, id agere, nihil antiquius habere, quam i po § 574
videre, starać się, stoi tylko ut, ne. Zob. Przykłady pag. 218.

d) Po słowach sprawić, dokazać: facio, efficio, im- § 575
pĕtro, consĕquor, następuje tylko ut lub ne z Conjunct.

Hac in re nihil aliud asseqēris, nisi ut ab omnibus mortalibus audacia tua cognoscatur. Po efficio w znaczeniu dowodzić, zamiast ut może następować Acc. c. Inf. Dicaearchus vult efficere animos esse mortales.

UWAGA. Facio używają Łacinnicy często pleonastycznie do opisania, jak § 576
Niemcy swoje „machen," np. Invitus quidem feci, ut Flaminium e senatu ejicerem; zamiast invitus ejeci. Facio libenter, ut, per litteras tecum colloquar. Faciendum mihi putavi, ut tuis litteris breviter responderem, za respondendum mihi esse putavi. — Fac w znaczeniu: przypuść, pozwól, ma po sobie Accus. c. Infinit.: Fac, qui ego sum, esse te, przypuść, że jesteś tym co ja. Fac animos non remanere post mortem, vides nos, si ita sit, privare spe beatioris vitae. — Facio w znaczeniu: przytaczam, wprowadzam, łączy się z Participium Praes. lub Perfect. Xenophon facit in iis, quae a Socrate dicta retulit, Socratem disputantem formam dei quaeri non oportere. W Pass. jednak także Accus. c. Inf. dla braku Part. Praes. Quibus enim oculis animi intueri potuit vester Plato fabricam illam tanti operis, qua construi a deo atque aedificari mundum facit. Zob. § 512.

e) Po słowach przytrafia, zdarza się: fit, accidit, § 577
contingit, evĕnit, occurrit, est, następuje ut z Conj., a nie Acc. in cum Infinit.

Fieri non potest, ut quis Romae sit, quum est Athenis. Accidit, ut una nocte omnes Hermae, qui in oppido erant Athenis, dejicerentur. Fit nescio quomodo, ut magis in aliis

cernamus, quam in nobismet ipsis, si quid delinquitur. Est, ut plerique philosophi nulla tradant praecepta dicendi, zdarza się, że. Resztę przykładów zob. § 502.

§ 578 f) Po wyrazach: wypada, pozostaje, sequitur, futurum est, reliquum est, restat, superest, niekiedy po accedit, przystępuje, stoi także Conjnnct. z ut, nie Accus. c. Infinit.

Restat ut doceam omnia, quae sint in mundo, hominum causa facta esse. Sequitur, ut de liberalitate dicamus. Ad Appii Claudii senectutem accedebat etiam, ut caecus esset; bo się przytacza nowa okoliczność; przeciwnie accedit quod, gdy się przyczyna przywodzi.

UWAAG. Po sequitur, efficitur, consequens est, w znaczeniu: ztąd wynika, stać może Accus. c. Inf. Sequitur omnes sapientes semper feliciter vivere. Ex quo efficitur, ut, quod honestum sit, id sit solum bonum; albo: ex quo efficitur, quod honestum sit, id esse solum bonum.

§ 579 g) Po nieosobistych opus est, oportet, necesse est, potrzeba, i po licet, wolno jest, stoi również albo Accus. c. Infin., albo (rzadziéj przy opus est) Conjunct.; przy oportet zawsze bez ut, a przy necesse est i licet zwykle bez ut.

Legem brevem esse oportet, quo facilius ab imperītis teneatur; albo leges breves sint, oportet. Necesse est exercitum nunc proficisci, albo necesse est, exercitus nunc proficiscatur. Philosophiae servias oportet, ut tibi contingat vera libertas. Virtus necesse est res sibi contrarias aspernetur atque oderit. Non licet me isto tanto bono uti. Justitiae conjuncta est beneficentia, quam eandem et benignitatem et liberalitatem appellari licet. Haec omnia permittas licet. Tribunorum edicto, non licebat quemquam Romae esse, qui rei capitalis condemnatus esset. Si quid erit, quod te scire opus erit, scribam. Aequo animo mori oportet. Aut vincere aut vinci necesse est. Nunc licet loqui liberrime. Zamiast Accus. c. Inf. stoi przy licet i necesse est Dat. z Inf., a jeżeli Inf. ma jeszcze Praedicat, to i ten w Dat. się położy: Vobis necesse est fortibus viris esse et aut vincere, aut in proelio potius quam in fuga mortem oppetere. Quid vos miseram ac tenuem sectamini praedam, quibus jam licet esse fortunatissimis.

UWAGA. Że się po oportet, necesse est, velim, nolim, malim, fac, ut przed Conjunct. opuścić może, a po cave: ne, zob. pag. 220 § 549.

8) Quod, że, z Indicativus.

§ 580 A. Polskie że, zamiast Accus. c. Infinit. wykłada się przez quod, kiedy nie chcemy wyrazić ogólnego zdania, lecz szczególny przypadek, np.: aequum est, victorem parcere victis, jest myśl ogólna; lecz: aequum erat, quod victor (gdy jest mowa o szczególnym czynie) pepercit victis.

Eumeni multum detraxit, inter Macedŏnes viventi, quod alienae erat civitatis Me una consolatio sustentat, quod tibi nullum a me pietatis officium defuit. Complūres mihi sunt necessitudines cum L. Tuberone, magnum etiam vinculum, quod iisdem studiis semper usi sumus. Vitium est, quod quidam nimis magnum studium, multamque operam in res obscuras atque difficiles conferunt, easdem non necessarias. Nulla res, Carthaginem et Corinthum magis pervertit, quam quod mercandi et navigandi cupiditate agrorum et armorum cultum reliquerant. Inter servos liberosque apud Parthos hoc est discrīmen, quod servi pedibus, liberi nonnisi equis incedunt. Occupationum mearum vel hoc signum erit, quod epistola librarii manu scripta est. Inter inanimum et animal hoc maxime interest, quod inanimum nihil agit, animal agit aliquid. Darius id saltem praesentis fortunae solatium habere se dixit, quod apud intellecturum locuturus esset, nec incassum postremas voces emissurus.

Najczęściéj że tłómaczy się przez quod, kiedy pojedyńczy jaki szczegół odnosi się do poprzedzającego lub domyślnego hoc. Pron. Demonstrat. Phocion non in eo solum offenderat, quod patriae male consuluerat, sed etiam quod amicitiae fidem non praestiterat. Mihi quidem videntur homines hac re maxime belluis praestare, quod loqui possunt. Socrates apud Platonem hoc Periclem ceteris praestitisse oratoribus dicit, quod is Anaxagorae fuerit auditor. Tribunos (militum) omnes patricios creavit populus, contentus eo, quod ratio plebejorum habita esset. (Conj. jako z myśli ludu wyrzeczone). In hoc sumus sapientes, quod naturam optimam ducem tanquam ducem sequimur. Hic annus (387 ante Chr. n.) non eo tantum insignis fuit, quod repente pax tota Graecia facta est, sed etiam eo, quod eodem tempore urbs romana a Gallis capta est. Hoc praestat amicitia propinquitati, quod ex propinquitate benevolentia tolli potest, ex amicitia non potest. Pulchritudo delectat hoc ipso, quod inter se omnes partes cum quodam lepōre consentiunt. — Z ostatnich przykładów pokazuje się, że quod najczęściéj służy do wyjaśnienia (opisania) szczegółu w głównem zdaniu zawartego i wtenczas odnosi się zwykle do poprzedzających Zaimków: hoc, id, illud, eo, ex eo, ideo, praeterea, nisi quod, wyraźnie lub domyślnie stojących, np.: Inter causas malorum nostrorum est, quod vivimus ad exempla: jest to, że. Amicitia praestat omnibus (hoc), quod bona spe praelucet.

§ 581 UWAGA. W wielu przypadkach jest zupełnie dowolna, czy położymy quod czy też Infinit. To tylko jeszcze dodać trzeba, że po słowach fit. accedit, accidit (przytrafia się), najczęściéj po adde huc, dodaj do tego i po facere z Adverb. następuje quod, np.: Adde huc, quod perferri litterae nulla conditione potuerunt. Adde, quod ingenuas didicisse fideliter artes emollit mores nec sinit esse feros. Bene facis, quod me mones. Fecit humaniter Licinius, quod ad me vesperi venit. Supra belli latini metum id quoque accesserat, quod triginta jam conjurasse populos satis constabat. In Caesare mitis est clemensque natura; accedit, quod mirifice ingeniis excellentibus delectatur. Accidit perincommode, quod eum nusquam vidisti. Facis jucunde, quod non solum plurimas epistolas, sed etiam longissimas flagitas. Id prudenter Romanus fecit, quod circumspectis difficultatibus, celeriter abstitit incepto.

§ 582 B. Po słowach wyrażających affekt czyli żywsze uczucie, jako to radość lub boleść, Verba affectuum: gaudeo, laetor, doleo, indignor, aegre, moleste, graviter, aequo animo fero, succenseo, indignor, queror, miror, glorior; także słowa: chwalić, ganić: laudo, vitupero, reprehendo; accuso, gratulor, gratias ago może następować quod, albo Accus. c. Infinit.

Quod spiratis, quod vocem mittitis, quod formas hominum habetis, indignantur. Quod viris fortibus honos habitus est, laudo. Gaudeo id te mihi suadere, quod ego mea sponte feceram. Minime miramur te tuis praeclaris operibus laetari. Te hilari animo esse, valde me juvat — juvat me, quod vestra vigent studia. Gratum mihi est, si vincere nequeo, quod a te potissimum vincor. Ex tota laude Reguli unum illud est admiratione dignum, quod captivos retinendos censuit; nam quod rediit, nobis nunc mirabile videtur, illis quidem temporibus aliter facere non potuit. Gratulor tibi, quod ex provincia salvum te ad nos recepisti. Cato mirari se ajebat, quod non rideret haruspex, haruspicem quum vidisset. Memini gloriari solitum esse Hortensium, quod nunquam bello civili interfuisset. Laudat Africanum Panaetius, quod fuerit abstinens. — W ostatnich przykładach stoi Conjunct. dla tego, że quod przytacza myśl cudzą. W ogóle powiedzieć można, że Accusat. c. Infinit. ma pierwszeństwo, kiedy sam goły przedmiot uczucia wyrazić chcemy; przeciwnie kiedy idzie o przyczynę i powód naszéj radości lub smutku, następuje quod, np.: Ego te abfuisse tam diu a nobis et dolui, quod carui fructu jucundissimae consuetudinis, et laetor, quod absens omnia cum maxima dignitate es consecutus.

§ 583 C. Nareszcie używa się quod w znaczeniu: co się zaś tego tyczy, co do tego, kiedy się do czegoś wracamy. Najczęściéj w listach, gdy na co odpowiadamy.

Quod scribis (co się zaś tego tyczy, że piszesz), te velle scire,

qui sit reipublicae status, summa dissentio est. Quod ad me scribis de sorore tua, testis tibi erit ipsa, quantae mihi curae fuerat, ut Quinti fratris animus in eam esset is, qui esse deberet. Quod scribis de reconciliata nostra gratia, non intelligo, cur reconciliatam esse dicas, quae nunquam immutata est. Quod scire vis, qua quisque in te fide sit et voluntate, difficile dictu est de singulis. — W tym przypadku służy także zdanie z quod do opisania Accusativu jak nazywają względnego. Illud tibi assentior, quod mortem contemnendam esse putas. Zresztą zob. § 524 i 527.

Oratio obliqua.

§ 585 1) Przytaczając zdanie lub mowę czyją, czynimy to dwojakim sposobem, to jest:

a) Położywszy słowo dicendi, przytaczamy mowę czyjąś dosłownie, bez żadnéj zmiany, jako niezależną.

Solon dicebat: Nemo ante obitum beatus est. Ariovistus respondit: Jus est belli, ut qui vicerint, iis, quos vicerint, quemadmodum velint, imperent; item populus romanus victis non ad alterius praescriptum, sed ad suum arbitrium imperare consuevit. Si ego populo romano non praescribo, quemadmodum suo jure utatur, non oportet me a populo romano in meo jure impediri. I taka nazywa się Oratio recta, mowa wprost.

b) Albo też zdanie lub mowę obcą czynimy zależną od słowa dicendi (ait, inquit, dixit, respondit); przytaczamy ją przeto nie wprost, jak była wyrzeczona, ale jako zależną od tegoż słowa dicendi, i ztąd też mowa takowa zowie się mowa zależna, Oratio indirecta v. obliqua, która właściwie niczem innem nie jest, jak rozszerzonym Accus. c. Inf.

Solon dicebat, neminem ante obitum beatum esse. Ariovistus respondit: jus esse belli, ut qui vicissent, iis, quos vicissent, quemadmodum vellent, imperarent; item populum romanum victis non ad alterius praescriptum sed ad suum arbitrium imperare consuesse. Si ipse populo romano non praescriberet, quemadmodum suo jure uteretur; non oportere se se a populo romano in suo jure impediri.

§ 586 Widzimy, że zmiany w takowéj mowie zależnéj dotyczą się Trybów, Czasów i Osoby.

Pod względem osoby rozróżniać należy w Oratio obliqua osobę, któréj mowę lub zdanie przytaczamy, tj. którą mówiącą wprowadzamy, od osoby opowiadającéj, która właśnie ową mowę cudzą przez wyrazy ait, dixit, inquit przytacza. Z tych przytaczających wyrazów słowo inquit kładzie się tylko w mo-

wie wprost, przytaczając obcą mowę, i wtrąca się dopiero po jednym lub kilku wyrazach. Virtus, virtus, inquam, et conciliat et conservat amicitiam Często to słowo przytaczające Verbum dicendi jest ukryte i dopiero z całego związku się wydobywa: Legatos ad Caesarem mittunt milites, sese paratos esse portas aperire, quaeque imperaverit, facere.

§ 587 2) Pod względem Trybów rozróżniać należy jak wszędzie: zdanie główne od pobocznych. Co do zdań głównych, do których także należą zdania następne ze Spójnikami: nam, enim, igitur, itaque, ergo; sed autem, vero, verum, jako zawierające dalszy ciąg zdania głównego, kiedy wyrażają opowiadanie lub twierdzenie, oddają się in Oratio obliqua.

aa) Przez Accus. c. Infinit. Democritus dicit: innumerabiles sunt mundi: w Oratio obliqua. Democritus dicit innumerabiles esse mundos. Accusator dixit: puellam domi suae esse natam furtoque inde in domum Virginii translatam, supposita ei esse. Id se idcirco compertum afferre, probaturumque. Itaque dominum sequi puellam oportere.

§ 588 bb) Przeciwnie rozkazy, rady, życzenia, prożby i przestrogi stoją w (Imperfect.) Conjunct. z ut lub bez ut, mianowicie bez ut, kiedy już jakie zdanie w Accus. c. Infinit. poprzedziło, zakazy ze Spójnikiem ne. W polskiem tłómaczą się takie zdania przez: ażeby, niechaj,

Scipio militibus dixit: irent secum extemplo armati, fortiter pro patria pugnarent, neve nominis romani obliviscerentur. Moesti patres fremunt omnibus locis: irent, crearent consules in plebe, transferrent auspicia, quo nefas esset. Jugurtha ad Bocchum nuntios mittit: quamprimum in Numidiam copias adduceret, proelii faciendi tempus adesse. Principes dixerunt, consulem Marcellum haud procul esse: ad eum mitterent legatos, cujus juris atque arbitrii esset. Trasybulus, quum exercitus triginta tyrannorum fugeret: cur se victorem fugiant? civium illam meminerint aciem, non hostium esse; triginta se dominis, non civitati bellum inferre. — Orat. directa: Pyrrho accito a Tarentinis in Italiam a dodonaeo Jove data dictio erat; cave Acherusiam aquam Pandosiamque urbem, ibi fatis tuis terminus datur. Orat. obl.: Caveret Acherusiam aquam Pandosiamque urbem, ibi fatis ejus terminum dari.

§ 589 UWAGA. Pytania prawdziwe, tj. takie, na które odpowiedzi oczekujemy, wyrażają się także przez Conjunct., zależny od wyraźnego lub domyślnego quaesivit.

Caesar dixit: Ariovistum, se consule, cupidissime populi romani amicitiam appetisse; cur hunc tam temere quisquam ab officio discessu-

rum judicaret? Caesar quum animadvertisset trepidare suos, graviter eos incusavit: quid tandem vererentur? — aut cur de sua virtute aut de ipsius diligentia desperarent. Pytania zaś krasomowskie, t. j. takie, które są właściwie twierdzeniem w formie pytania, wyrażają się przez Accus. c. Infinit.: Cogitavit Caligula etiam de Homeri carminibus abolendis Cur enim sibi non licere, dicens, quod Platoni licuisset, qui eum e civitate sua ejecerit? Caesar legatis Helvetiorum ita respondit; si veteris contumeliae oblivisci vellet, num etiam recentium injuriarum memoriam deponere posse? Plebs fremit; quid se vivere, quid in parte civium censeri, si quod duorum hominum virtute partum sit, id obtinere universi non possint; zamiast: niepotrzebnie żyjemy itd.

3) Zdania poboczne, do których należą zdania po- § 590
przednie ze Spójnikami, np. postquam, quum, si, quoniam etc. zdania celowe i skutkowe ze Spójnikami ut, ne quo, quin, quominus; a nadewszystko zdania względne, połączone za pomocą relativów: qui, quae, quod, ubi, quando itd., kładą się w Conjunct., jeźli są częścią owéj mowy, którą opowiadający przytacza, albo też jeźli są z myśli zawartego Subj. w dixit wyrzeczone; przeciwnie zaś jeźli są dodatkiem autora (piszącego lub mówiącego) dla bliższego objaśnienia swych czytelników, kładą się w Indicat.

Miles dixit: se omnia fecisse, quae sibi imperata essent. Ennius non censet lugendam esse mortem, quam immortalitas consequatur. Respondit dux, militem poenam dedisse, quia imperio non paruisset. Divico ita agit: si pacem populus romanus cum Helvetiis faceret, in eam partem ituros atque ibi futuros Helvetios, ubi eos Caesar constituisset atque esse voluisset. Quod improviso unum pagum adortus esset, quum ii, qui flumen transissent, suis auxilium ferre non possent, ne ob eam rem aut suae magnopere virtuti tribueret, aut ipsos despiceret. — Przeciwnie stoją w Indicat., kiedy są dodatkiem piszącego: Caesari nuntiatur, Sulmonenses, quod oppidum a Corfino septem millium intervallo abest, cupere ea facere, quae vellet. Apud Hypanim fluvium, qui ab Europae parte in Pontum influit (dodatek autora) Aristoteles ait, bestiolas quasdam nasci, quae unum diem vivant. Diogenes dicere solebat Harpalum, qui temporibus illis praedo felix habebatur, contra deos testimonium dicere, quod in illa fortuna tam diu viveret. Dum Alexander Darium persequitur, defertur ad eum insidias ei a genero Antipatri, qui praepositus Macedoniae erat, parari. Pharnabazus hortabatur Artaxerxem, ut ducem navalis belli eligeret Conona Athenienssem, qui amissa bello patria Cypri exulabat.

Jeszcze przykłady zdań pobocznych in Orat. obl. w Conjunct. Socrates hanc viam ad gloriam proximam dicebat esse, si quis id age-

ret, ut, qualis haberi vellet, talis esset. Socrates dicebat semper animos hominum esse divinos, iisque, quum e corpore exissent, reditum in coelum patere. Scitum est illud Catonis: melius de quibusdam acerbos inimicos mereri, quam eos amicos, qui dulces videantur; illos verum saepe dicere, hos nunquam. Platoni placet esse divinius, quod ipsum ex se sua sponte moveatur, quam quod pulsu agitetur alieno. Hannibal Scipionem eo ipso, quod adversus se potissimum dux lectus esset, praestantem virum esse credebat. Suevi edixerunt, ut omnes, qui arma ferre possent, unum in locum convenirent. Rex imperavit, ut, quae bello opus essent, pararentur. Caesar petit a Roscio, quoniam Pompeji mandata ad se detulerit, ne gravetur sua quoque ad eum postulata deferre. Caesar hortatur suos, cujus imperatoris ductu plurima proelia secunda fecerint, omnem Galliam Germaniamque pacaverint, ut ejus existimationem dignitatemque ab inimicis defendant. — Parmenio deterrere voluit Alexandrum, quominus medicamentum biberet, quod medicus dare constitueret. Sulpicio permissum est, ut de exercitu, quem Scipio ex Africa deportasset, voluntarios, quos posset, duceret.

Zdania z myśli głównego Subjektu wyrzeczone: Plato escam malorum appellat voluptatem, quod ea homines capiantur, ut hamo pisces (quod capiuntur byłoby dodatkiem piszącego, a nie zdaniem Platona). Scipio militum virtutem collaudavit, quod eos non eruptio hostium, non altitudo moenium, non munitissima arx deterruisset, quominus transcenderent omnia perrumperentque. Quum Helvetii flentes pacem petissent, Caesar obsides, arma, servos, qui ad eos perfugissent, poposcit. Conon ab adspectu et colloquio Artaxerxis prohibitus est, quod eum more Persarum adorare nollet. Themistocles graviter castigavit Lacedaemonios, quod non virtute, sed imbecillitate sociorum potentiam quaererent Brutus terram osculo contigit, scilicet quod ea communis mater omnium mortalium esset. Zob. § 527.

§ 591 **UWAGA I.** Zdania względne są niekiedy kontynuacyą zdań głównych, w których qui położone jest za et hic; jako też zdania poboczne połączone za pomocą quum, dum, quamquam, ut, quemadmodum, quia uważają się jako dalszy ciąg zdań głównych i z téj przyczyny stoją w Accus. c. Infinit. Themistocles apud Lacedaemonios liberrime professus est. Athenienses suo consilio deos patrios muris sepsisse Nam illorum urbem ut propugnaculum oppositam esse barbaris, apud quam jam bis classes regias fecisse naufragium. Nullam in terris gentem esse infestiorem nomini romano; ideo se moenibus inclusos tenere eos, quia, si evasissent aliqua, velut feras bestias vagari et laniare et trucidare, quodcunque obviam detur. Plebs aegre ferebat, jacere tam diu irritas sanctiones, quae de suis commodis ferentur; quum interim de sanguine et supplicio suo latam legem confestim exerceri. Liv.

§ 592 **UWAGA II.** Niekiedy zdania poboczne w oratio obliqua znajdujemy w Indicat. położone, choć te należą do zdania i myśli obcéj, mianowicie a) kiedy autor oddaje je tylko w treści, nie zaś dosłownie, i kiedy te

zawierają tylko zewnętrzne czasowe i miejscowe okoliczności; b) jeżeli je autor za teraz jeszcze to samo znaczenie mające, lub też za rzeczywiście historyczne uważa; c) kiedy autor przez żywsze opowiadanie do mowy wprost przechodzi. Caesar per exploratores certior factus est, ex ea parte vici, quam Gallis concesserat, omnes noctu decessisse. Ferunt Teucrum Hispaniae littoribus appulsum loca, ubi nunc est Carthago nova, occupasse. Alesienses constituunt, ut, qui valetudine aut aetate inutiles sunt bello, oppido excedant.

§ 593 4) Pod względem następstwa Czasów w mowie zależnéj uważać trzeba, że ponieważ zdania w Oratio obliqua zależne są od poprzedzającego słowa dicendi, które jest głównem słowem; przeto wszystkie Czasy mowy zależnéj do tegoż słowa dicendi zastósować trzeba.

I. A najprzód w zdaniach głównych: a) oświadczających, zamiast Praes. Perf. i Futur. Indicat. położą się, jak się samo przez się rozumie, te same Czasy w Infinit. Zamiast warunkowego Imperfect. i Plusquamperfect. w Activie, położy się Praesens i Perfect. Infinit. Act. Conjugatio periphrastica; w Passivie zaś opisanie przez futurum esse ut i futurum fuisse ut.

b) W zdaniach pytających i życzących albo zamienia się Praesens i Perfectum Indicat w Orat. recta tychże zdań na Imperfectum lub Plusquamperf. Conjunct., albo też zatrzymują się te same Czasy, jak były w Indicat. i Imperat. i kładą się tylko w Conjunct. *), i to nietylko wtenczas, gdy rządzące słowo stoi w Praesens historicum, lecz także gdy stoi w Praeteritum.

§ 594 II. Czasy zdań pobocznych zawsze stósować się muszą do Czasu w słowie dicendi podług prawideł o następstwie Czasów wyłożonych (zob. § 482. i następujące). Jeźli więc to słowo dicendi stoi w Praesens lub Futurum, to zdania poboczne stać będą w Praes. i Perfect. Jeźli zaś słowo dicendi stoi w jakim Czasie przeszłym, co w historycznem opowiadaniu najczęściéj się zdarza; wtedy wszystkie czynności, które w mowie prostéj dla mówiącego są teraźniejszemi lub przyszłemi, stają się w mowie zależnéj dla opowiadającego przeszłemi i wyrażają się przez Imperfectum; wszystkie zaś czynności, które w mowie prostéj są przeszłemi, stają się w mowie zależnéj zaprzeszłemi i wyrażają się przez Plusquamperfect.; azatem Praesens, Futurum simplex zamieniają się w Oratio obliqua na Imperfect., a Futurum periphrasticum Praesens na Futurum periphr. Prae-

*) W pierwszym przypadku uważa piszący przytoczoną mowę lub myśl obcą ze swego stanowiska i dla tego używa Czasów przeszłych; w drugim przypadku zatrzymuje stanowisko owego, którego mowę lub myśl przytacza, tak, że Oratio obl. wyraża się tylko przez Tryb i osobę, ale nie przez Czas.

teriti; zaś Imperfect., Perfect. i Futurum exactum zamienia się na Plusquamperfectum.

Ariovistus respondit: magnam Caesar injuriam facit, qui suo adventu vectigalia mihi deteriora facit. Aeduis obsides non reddam, neque iis, neque eorum sociis bellum inferam, si in eo manebunt, quod convenit, stipendiumque quotannis pendent, si id non fecerint, longe iis fraternum nomen populi romani aberit. W mowie zależnéj zmieni się na: Ariovistus respondit: magnam Caesarem injuriam facere, qui suo adventu vectigalia sibi deteriora faceret. Aeduis se obsides redditurum non esse, neque eorum sociis bellum illaturum, si in eo manerent, quod convenisset, stipendiumque quotannis penderent; si id non fecissent, longe iis fraternum nomen populi romani affuturum.

Jeszcze przykłady na zdania główne z pobocznemi Czasami przeszłości i przyszłości: Milites Germanicum supplices orabant: puniret noxios, ignosceret lapsis et duceret in hostem; revocaretur conjux, rediret legionum alumnus, neve obses Gallis traderetur. Alexander suos aciem hostium auro purpuraque fulgentem intueri jubebat: irent et imbellibus feminis aurum viri eriperent; aspera montium suorum ditibus Persarum campis agrisque mutarent. Blassus seditiosos increpabat: cur contra morem obsequii, contra fas disciplinae vim meditentur? Cicero legatis praecepit, studium conjurationis vehementer simulent; ceteros adeant, bene polliceantur — II Zdania poboczne w mowie zależnéj Legationi Caesaris Ariovistus respondit: se non sine exercitu in eas partes Galliae venire audere, quas Caesar possideret, sibi autem mirum videri, quid in sua Gallia, quam bello vicisset, aut Caesari aut omnino populo romano negotii esset.

§ 595 UWAGA I. Dla wyraźnego ogólnego zdania, które do każdego Czasu da się zastósować, używa Łacinnik po słowie dicendi, stojącem w Czasie przeszłym jużto Praes. i Perfect. nie mając tyle względu na piszącego, jak raczéj na myśl samą, jużto Imperf. i Plusquamperf., kiedy się zdanie do piszącego odnosi, np. Crebro Octavianus jactabat, id celeriter fieri, quidquid fiat satis bene; przeciwnie: Ariovistus respondit: jus esse belli, ut qui vicissent, quos vicissent, quemadmodum vellent, imperarent.

§ 596 UWAGA II. Jak w zwyczajnem opowiadaniu używają historycy Praesens historicum w miejsce Perfecti, tak też i w mowie zależnéj, chcąc rzecz uobecnić i żywiéj wystawić, kładą Praesens i Perfectum, przeplatając te Czasy regularnem Imperfectum i Plusquamperf., np. Ariovistus respondit: si per populum romanum stipendium remittatur et dedititii subtrahantur, non minus libenter sese recusaturum populi romani amicitiam, quam appetierit. A zaraz potem: se prius in Galliam

venisse, quam populum romanum. Quid sibi vellet? Cur in suas possessiones veniret? Ut ipsi concedi non oporteret, si in nostros fines impetum faceret, sic etiam nos esse iniquos, qui in suo jure se interpellaremus.

Tem bardziéj więc, kiedy słowo dicendi stoi w Praesens historicum w zdaniach pobocznych mowy zależnéj może następować Praesens i Perfectum, lubo zwyczajnie Imperfect. i Plusquamperf. następują, np.: Tum demum Liscus proponit: esse nonnullos, quorum auctoritas apud plebem plurimum valeat qui privati plus possint, quam ipsi magistratus. Przeciwnie: Divico ita cum Caesare agit: si pacem populus romanus cum Helvetiis faceret, in eam partem ituros atque ibi futuros Helvetios, ubi eos Caesar constituisset, atque esse voluisset; sin bello persequi perseveraret, reminiscerétur et veteris incommodi populi romani et pristinae virtutis Helvetiorum.

UWAGA III. W zdaniach warunkowych stósują się Czasy (zob. § 497.), do natury warunku; to jest w warunkach do wykonania podobnych kładzie się Praesens i Perfectum, w niepodobnych zaś Imperf. i Plusquamperf., lubo zamiast Praes. w warunkach podobnych i Imperfect. położyć się może, np. Ariovistus respondit: si quid ipsi a Caesare opus esset, sese ad eum venturum fuisse; si quid ille se velit, illum ad se venire oportere. Prosto byłoby: si quid mihi a Caesare opus esset, ad eum venissem; si quid ille vult, illum ad me venire oportet. Lubo znowu: Caesar centuriones incusavit: si quos adversum proelium commoveret, hos, si quaererent, reperire posse, Ariovistum magis ratione et consilio quam virtute vicisse. § 597

UWAGA IV. Pod względem osoby jest w „Oratio obliqua“ taka reguła: 1) Piszący wyraża się przez pierwszą osobę. 2) Mówiący albo myślący, tj. ten, którego mowa lub myśl w zdaniach głównych i w zdaniach zależnych się przytacza, oznacza się przez Pronomina reflexiva sui, sibi, se, suus, -a, -um, albo ipse; nareszcie osoba, o któréj mówimy lub do któréj mowę obracamy, oznacza się przez Zaimek trzeciéj osoby: is, hic, ille, np: Iccius Remus nuntios ad Caesarem mittit, nisi subsidium sibi submittatur, sese diutius tenere non posse. Pyrrho accito a Tarentinis in Italiam a dodonaeo Jove data dictio est: caveret arethusiam aquam Pandosiamque urbem: ibi fatis ejus terminum dari. (Zob. pierwszy przykład na téj stronie: Quid sibi vellet itd.). § 598

Imiesłowy. Participia.

A. 1) Imiesłów, Participium, wyraża czynność Słowa w formie Przymiotnika. Różni się zaś tem od Przymiotnika, że zatrzymuje rząd Słowa, np. amans patriam, invidens nemini, i że ma trzy Czasy: Praesens, Perfectum i Futurum. § 599

UWAGA I. Jeżeli Participia, podobnie jak Gerundia, otrzymują bliższe określenie, to też niem jest Adverbium, ponieważ Part. zatrzymuje naturę słowa, np. Fortiter factum, sapienter dictum.

UWAGA II. Participium zamienia się niekiedy na Przymiotnik i wtenczas może oznaczać ogólny, ciągle trwający przymiot; zamieniwszy się na zupełny Przymiotnik, może się nawet stopniować: amans, amantior, amantissimus. Zob. § 410 i 411. Toż samo o Particip. na bun-

dus. Zob. § 276. Atque ita velut gratulabundus patriae exspiravit. — Ponieważ Participium Praes, podobnie jak Infinit: Praes, oznacza właściwie czynność niedokonaną, może przeto po nim nietylko Praesens, ale i Imperfect. następować, np Alexander verens, ne haec fama etiam in Macedoniam divulgaretur, omnes militum epistolas jussit intercipi.

§ 600 2) Tylko słowo Deponens ma wszystkie Participia. (Zob. pag. 80). W Activie braknie Particip. Perf., w Passivie Partic. Praesentis, w Deponens jest jeszcze czwarte Part. Fut. Pass

UWAGA I. Brakujące Part. Perf. Act. zastępuje się przez blizko znaczne deponens, albo też zamieniając na konstrukcyą bierną Perfectum Pass. Brakujące zaś Particip. Praes. Pass. in Casibus obliquis zastępuje się przez Partic. Fut. Pass, np. Cezar odniósłszy zwycięztwo, nie da się przez Partic. w Act. słowa parere victoriam wyrazić; lecz albo trzeba szukać blizko znaczącego Deponens, jak adeptus, assecutus; albo też Składnią obrócić na Passivum: victoria parta. Najzwyczajniejsze takie przemiany są słów: loqui za dicere, potiri za occupare, ingredi za invadere, proficisci za ire, conspicari za conspicere.

UWAGA II. Słowa Semideponentia, zob. § 175., audeo, gaudeo, soleo, fido, także juro, coeno, poto, prandeo, nareszcie słowa odi i taedet mają Participia Perfect. w znaczeniu czynnem: juratus, który przysiągł (nie przysiężony), exosus, pertaesus.

§ 601 UWAGA III. U niektórych Deponentiów używa się Part. Perf. wyjątkowo w znaczeniu biernem zamiast zwyczajnego czynnego. Zob. pag. 80.

adeptus	dimensus	exsecratus	partitus
comitatus	emensus	interpretatus	perfunctus
commentatus	effatus	meditatus	periclitatus
complexus	ementitus	metatus	populatus
confessus	emeritus	moderatus	depopulatus
contestatus	expertus	opinatus	stipulatus
detestatus	inexpertus	pactus	testatus.

UWAGA IV. Partic Perfec. Pass. ze słowem habere, w znaczeniu poznać, postanowić kładzie się o czynności w skutkach dotąd trwającéj: mam wiadomość, postanowienie, cognitum, persuasum habeo, constitutum habeo, zamiast: cognovi, constitui. Illud exploratum habeto nihil fieri potuisse sine causa (zob. §. 343).

§ 602 UWAGA V. Participia łacińskie podobnie jak polskie przyczyniają się do zwięzłości mowy, skracając zdania pobocznie, gdzie my - ąc lub - szy używamy, najczęściéj jednak polskie Rzeczowniki słowne wykładają się w łacinie przez Participia. Przykłady zob. 608.

3) Polskie Rzeczowniki słowne, jako to: pisanie, budowanie itd. wyrażają się pospolicie w łacinie przez Particip.

a) Przez Partic. Perfect., jeżli jest mowa o czynności już dokonanéj, skończonéj; we wszystkich przypadkach, a osobliwie z Przyimkami.

Post Christum natum, po narodzeniu. Ab urbe condita. Major ex civibus amissis (z utraty) dolor, quam laetitia fusis hostibus fuit. Scipio propter Africam domitam Africanus appellatus. A nawet bez Praepositii. Litterae recitatae,

przeczytanie listu; receptus Hannibal, przyjęcie Hannibala; Occisus Caesar aliis pulcherrimum, aliis turpissimum facinus videbatur. Angebant Hannibalem Sicilia Sardiniaque amissae. Aeneas venit in Italiam multo ante Romam conditam. Thebae et ante Epaminondam natum et post ejus interitum perpetuo alieno paruerunt imperio. Caesar queritur de Milone per vim expulso.

b) Albo przez Participium Fut. Passivi, kiedy jest mowa o czynności trwającéj, niedokonanéj, lub też dopiero nastąpić mającéj; ale tylko in Casibus obliquis, w których to Particip. straciło znaczenie konieczności, gdy przeciwnie w Nominat. zatrzymuje je (patrz § 192). § 603

In urbe condenda, w czasie zakładania miasta. Regulus captus a Poenis de captivis commutandis, missus est. Peritus reipublicae gerendae, sprawowania. Missus ad naves comparandas. Octavianus Augustus de reddenda republica bis cogitavit, sed in retinenda perseveravit. Ab oppugnanda Neapoli Hannibalem absterruere conspecta moenia. Dum Romani tempus terunt legationibus mittendis, Hannibal militibus paucorum dierum quietem dedit. Vicenae urbis audita clades spatium Cremonensibus dedit ad claudendas portas. Alexander excursurus erat cum valida manu ad Athenas delendas. Attălus armatos miserat ad interficiendum Perdiccam. Fuit profecto quibusdam summis viris ad res magnas bene gerendas divinitus adjuncta fortuna. Flagitiosum est ob rem judicandam pecuniam accipere. Pueri ne verberibus quidem a contemplandis rebus perquirendisque deterrentur. Temperantia constat ex praetermittendis voluptatibus corporis.

4) Participium Fut. Act stoi szczególnie przy słowach poruszenie znaczących, dla wyrażenia zamiaru lub celu, gdzie się też ut lub qui z Conjunct., albo Sup. na um położyć może. § 605

Alexander Hephaestionem in regionem Bactrianam misit, comeatus in hiemem paraturum. Hannibal in Etruriam ducit, eam quoque gentem aut vi, aut voluntate adjuncturus. Brutus consul ita proelio, uno occĭdit Vestinorum res, ut dilaberentur in oppida, moenibus se defensuri, mając, chcąc się w murach bronić. (Zob. § 626).

5) a) Particip. Fut. Pass. znaczy konieczność, iż coś stać się koniecznie powinno (zob. § 192), ale tylko w Nominat. i Acc. c. Inf., przybierając osobę, która działać powinna w Dat. § 606

Omnis respublica consilio regenda est, ut diuturna sit. Honesta per se expetenda sunt. Tria videnda sunt oratori: quid dicat et quo quidque loco et quomodo. Diligentia in

omnibus rebus plurimum valet; haec praecipue colenda est nobis, haec semper adhibenda. In casibus obliquis, jak się powiedziało w § 604. traci Part. Fut. Pass. znaczenie konieczności i służy do uzupełnienia brakującego Part. Praes. Pass.

b) Od Słów intransitivów Particip. Fut. Pass. tylko nieosobiście używać się może; przeciwnie od transitivów, tak activów jak deponentiów, osobiście i nieosobiście.

Apud Pythagoreos discipulis quinque annos tacendum erat. Oraculum responderat aut regi Spartanorum aut urbi cadendum. Resistendum senectuti est ejusque vitia diligentia compensanda sunt; pugnandum tamquam contra morbum, sic contra senectutem; habenda ratio valetudinis, utendum exercitationibus modicis, tantum cibi et potionis adhibendum, ut reficiantur vires, non opprimantur; nec vero corpori soli subveniendum est, sed menti atque animo multo magis. Suo cuique judicio est utendum. Intelligite, quibus credendum et a quibus cavendum sit. Galli summae sunt solertiae atque ad omnia imitanda, quae a quoque traduntur, aptissimi. Amici et hortandi sunt saepe et objurgandi.

UWAGA I. Ponieważ Partic. Fut. Pass. ma bierne znaczenie, np. bibendum est, choć się zwykle wykłada trzeba pic, znaczy właściwie: powinno być wypite; zkąd wypada, że nie może przyjmować Accus Obj.: bibendum est aquam, któréj składni tylko dawniejsi nieklassyczni autorowie używają; w zwyczajnéj łacinie zamienia się Accus. na Nomin, a Participium przybiera rodzaj i liczbę rzeczownika: Quotidie aqua bibenda est. Za colendum est powie się lepiej; colenda est virtus; za parvi aestimandum est divitias; parvi sunt aestimandae divitiae. Pecuniae fugienda est cupiditas. Pueri adsuefaciendi sunt laboribus. Monstranda est via erranti, ne in pericula incidat. Opera danda est, ut et amicos et juventutem et maxime rempublicam consilio et prudentia adjuvemus. Zob §. 615

UWAGA II. W miejsce Dativu osoby, która coś czynić powinna, stoi przy Partic. Fut. Pass. niekiedy Ablat. z Praep. a. Aguntur bona multorum civium, quibus est a vobis consulendum Admonendum potius te a me quam rogandum puto. Patris lenitas amanda potius ab illo quam tam crudeliter negligenda erat.

§ 607 5) Participium Fut. Pass. stoi przy słowach: dare, tradere, locare, mittere, suscipere, locare, curare, permittere, relinquere, dla wyrażenia zamiaru, w którem połączeniu curare znaczy kazać.

Conon muros dirutos a Lysandro reficiendos curat (kazał odnowić). Pueris sententias ediscendas (do nauczenia się) damus. Clodius uberrimas provincias vexandas dirpiendasque consulibus permisit Thrasybulus legem oblivionis (amnestyą) non tantum ferendam curavit, sed etiam ut valeret,

effecit. Antigonus Eumenem mortuum propinquis ejus sepeliendum tradidit.

PRZESTROGA. Imiesłów, jak w Polskiém tak w Łacińskiém jest właściwie skróceniem, czyli ściągnieniem zdania pobocznego, środkowego, wtrąconego (zob. §. 322.) albo zdania poprzedniego, wyrażającego czas, przyczynę, warunek, zamiar i t. d, a zatém też przez takowe zdania ze spójnikami lub zaimkiem qui, quae, quod napowrót rozwięzywać się i tłómaczyć daje.

aa) Przez zdanie względne: Odiosum sane genus hominum est oficia exprobrantium, przysługi wyrzucających, to jest którzy wyrzucają, qui exprobrant. Omnes aliud agentes, aliud simulantes perfidi, improbi, malitiosi sunt. Nemo cunctam intuens naturam, de divina providentia dubitabit. Nullum vitium tetrius est, quam avaritia, praesertim in principibus rempublicam gubernantibus. Fortuna origini romanae prospiciens pueros Romulum et Remum lupae alendos obtulit. Grata legatio Romanis fuit causam belli adversus Philippum quaerentibus.

bb) Przez poboczne zdanie za pomocą spójnika dum, quum. Gubernator clavum tenens (dum, quum tenet) sedet in puppi. Tarquinius Superbus Ardeam oppugnans (podczas, gdy) imperium perdidit. Aer effluens huc et illuc, ventos efficit. Aranti Quinctio Cincinnato nuntiatum est eum Dictatorem esse factum. Laevino consuli Capuam praetereunti circumfusa est multitudo Campanorum obsecrantium cum lacrimis, ut sibi Romam ad senatum ire liceret. Antiochus filium Africani parvo navigio trajicientem ceperat. Trajicientibus in Asiam Scipionibus exercitum, jam profligatum bellum nuntiatum est. Massinissae militanti pro Carthaginiensibus in Hispania pater est mortuus. Eunti per publicum Clearcho aurea aquila praeferebatur.

cc) Particip Perfect. rozwięzuje się przez postquam, quum. Pulsus Aristides patria Lacedaemona fugit, t. j. quum patria pulsus esset, v. postquam pulsus est. Profectis ab Ilio Romanis Eumenes rex cum auxiliis occurrit. Messenii Philopoemeni in carcerem ducto venenum dederunt. Dionysius Syracusis expulsus Corinthi pueros docebat. Przez Act. nie da się taka konstrukcya participialna wyrazić, ale szukać należy słowa blizkoznacznego Deponens, np. za Imperator postquam urbem expugnavit, rediit, wyrazi się przez potior: Imperator urbe potitus rediit. Zob. pag. 260.

dd) Part. Praes. i Perf. rozwięzują się niekiedy przez si jeżeli, quia ponieważ, quamquam lubo: Quid mihi, inquit Diogenes, ferarum lanitaus oberit, nihil sentienti. Nihil affirmo dubitans, plerumque et mihi ipsi diffidens. Hephaestion longe omnium amicorum carissimus erat Alexandro cum ipso pariter educatus. Dionysius cultros metuens tonsoris, candenti carbone sibi adurebat capillum. Risus interdum ita repente erumpit, ut eum cupientes tenere nequeamus. Jam diu exspectans hoc munus non audeo tamen flagitare. Ut oculus, sic animus se non videns, alia cernit. Mendaci homini ne verum quidem dicenti, credere solemus.

B. Ablativus absolutus vel consequentiae

6) Kiedy Subjekt zdania pobocznego jest inny, jak Subjekt zdania głównego, natenczas wraz z Participium położyć się może w Ablat, i to się nazywa Ablativus Absolutus vel consequentiae. Składnia ta używa się więc tylko w zdaniu po- § 608

bocznem, wyrażającem czas, przyczynę, lub inne bliższe okoliczności.

Pythagoras Tarquinio Superbo regnante in Italiam venit, za cum regnaret, podczas gdy panował. Położony jest Praes., bo jest mowa o czynności niedokonanéj, czyli trwającéj. — Przeciwnie Ablat. abs z Part. Perfect. rozwięzuje się przez postquam lub quum: Dione Syracusis interfecto, Dionysius rursus Syracusarum potitus est, zamiast: postquam interfectus est, lub quum interfectus esset Dion. Nareszcie rozwięzywać się jeszcze może, jak wyżéj przez si, jeżeli; quia, ponieważ; quamquam, lubo. Reluctante natura irritus labor est (=si reluctatur) Fabricius sollicitari non poterat, ut ad Pyrrhum transiret, quarta parte regni promissa. Epistola Harpăgi ad Cyrum palam ferri nequibat regis custodibus omnes aditus obsidentibus. Medici causa morbi inventa, curationem esse inventam putant. Caritate benivolentiaque sublata, omnis est e vita sublata jucunditas. Omne pondus, nulla re impediente, moveatur et feratur necesse est. Pietate adversus deum sublata, fides etiam et societas humani generis tollitur. Romani non senserant adventum hostium, silvis ab ea parte castrorum obstantibus. Mortuo rege Numa Pompilio, Tullum Hostilium populus romanus regem creavit. Vetera Macedoniae fata cecinerant, uno ex Amynthae filiis regnante, florentissimum fore Macedoniae statum. Latino tenente regnum Italiae, Aeneas ab Ilio Troja a Graecis expugnata in Italiam venit. Omnis multitudo urbe deserta in arcem confugit. Poenis ac Macedonibus subactis, Aetolorumque viribus debilitatis, soli Achaei nimis potentes Romanis videbantur. Demetrius, quum Parthis bellum intulisset, repente insidiis circumventus amisso exercitu capitur. Auditis oratoribus graecis cognitisque eorum litteris adhibitisque doctoribus, incredibili quodam Romani dicendi studio flagraverunt Rex apum nonnisi migraturo agmine foras procedit.

§ 609 W polskim Part Praes., jako wyrażający czynność niedokonaną, da się niekiedy wyłożyć przez Rzeczownik słowny, dodając: podczas, pod, za: zaś Partic. Perf. dodając po. Solon et Pisistratus Servio Tullo regnante (za panowania) viguerunt. Oriente sole, ze wschodem słońca. Nave fracta (po rozbiciu) pauci incolumes evasere. Ilio expugnato (po zdobyciu).

§ 610 UWAGA I. Ponieważ polski Imiesłów na szy podobnie jak na ąc tam się tylko użyć może, gdzie w zdaniu pobocznem jest tenże sam Subject, co w zdaniu głównem, przeto wtenczas tylko da się przez Ablat.

absol. wyrazić, gdy zdanie poboczne ma Objekt, który zamieniwszy Składnią czynną na bierną, da nowy (inny) Subjekt dla zdania pobocznego, np: Gdy ojciec napomniał synów, odszedł = ojciec napomniawszy synów, odszedł; obadwa zdania mają wspólny Subjekt: ojciec; jednak zdanie to da się wyrazić przez Ablat. absolut., bo zdanie poboczne ma Objekt: synów, który w Składni biernéj zamieniony na Nominat. da nowy Subjekt dla zdania pobocznego, azatem teraz oba zdania różne Subjekta mieć będą: pater monitis filiis abiit, i ten właśnie przypadek w każdem słowie czynnem zastósowany być może, aby zastąpić miejsce Imiesłowu przeszłego, na którem temu słowu zbywa. Ztąd się oraz pokazuje, że Verbum deponens, tak transitivum, jak intransitivum, mając Participium perfecti, obejdzie się bez téj pomocy, używając prostéj participialnéj Składni: pater hortatus filios abiit. Następujący więc przykład: Darius ex Asia in Europam exercitu trajecto Scythis bellum inferre decrevit, da się wyrazić przez Deponens. cum exercitu transgressus.

Baczyć więc trzeba, że gdy zdanie główne ma tenże sam Subjekt, § 611
co zdanie poboczne, Ablativus absolutus użyty być nie może, tylko zwyczajna participialna Składnia, albo rozwiązana za pomocą stósownego Spójnika: Dionysius cultros metuens (nie metuente) tonsorios, vel quod cultros tonsorios metuebat, candenti carbone sibi adurebat capillum. Nawet choćby i obadwa zdania miały różne Subjekta, ale gdyby Subjekt zdania pobocznego mieścił się in casu obliquo w zdaniu głównem, natenczas także Ablat. absol użyćby się nie dał: Caesare mortuo summi honores ei habiiti sunt; lecz powiedzieć należy: Caesari mortuo summi honores habti sunt.

7) W miejsce Participiów mogą stać pewne Substantiva, § 612
wyrażające czynność Słowa, jako: dux, comes, adjutor, auctor, testis, magister, judex; daléj wyrazy: rex, consul, imperator, praetor, jako też Adjectiva.

Natura duce = natura ducente, za przewodnictwem natury. Comite fortuna = comitante. Cicerone, consule, te duce, za konsula Cicerona, pod twoim przywodem. Deo propitio, jeżeli Bóg dopomoże. Quod deo teste promiseris, id tenendum est. Bellum gallicum C. Caesare imperatore gestum est. Natus est Augustus Cicerone et Antonio consulibus. Pausania duce Mardonius Graecia pulsus est. Agathocles comitibus (towarzystwie) duobus filiis cursum in Africam dirigit. Hanno adjutoribus et ducibus Bruttiis graecas urbes tentabat. Magis auctoribus (za sprawą) Xerxes inflamasse templa Graeciae dicitur. Lysimachus Agathoclem filium suum ministra Arsinoë noverca veneno interfecit. Romani Hannibale vivo (za życia) nunquam se sine insidiis futuros arbitrabantur. Tu nihil invita dices faciesve Minerva. Quieta Gallia Caesar in Italiam profectus est. O quam facile erat, orbis imperium, occupare aut mihi Romanis militibus aut me rege Romanis wyrzekł Pyrrhus. Galba orator pueris nobis magno in honore erat. Pater meus Hamilcar, puerulo me, utpote non

amplius novem annos nato, in Hispaniam imperator profectus est.

§ 613 UWAGA. Ablativus absolutus kładzie się niekiedy, zwłaszcza u historyków, z samego Partic. Perfect. Pass., albo też Adject. Hannibal cognito insidias sibi parari fuga salutem quaesivit. Alexander audito Darium, appropinquare, cum exercitu, obviam ire constituit. Philopoemen venenum laetus accepit quaesito prius, an Lycortas, praefectus Achaeorum, incolumis effugisset. Mithridates intellecto, quantum bellum suscitaret, legatos ad Cimbros auxilia petitum misit. Niekiedy nawet przy Adject. Multi adnantes navibus incerto prae tenebris, quid peterent aut vitarent, foede perierunt. Najczęściéj przy wyrazach audito, cognito, comperto, explorato, nuntiato, wykładających się przez nasze Particip. na szy.

Gerundium.

§ 614 1] Gerundium ma tylko cztery przypadki: Genitivus, Dativus, Accusat. i Ablat. Jest zaś podobne co do formy do Particip. Futur. Pass., ale znaczenie ma czynne, zatrzymując rząd słowa. Odpowiada in Casibus obliquis naszemu Rzeczownikowi słownemu, którego Nominat. jest w łacinie Infinitivus rzeczownie wzięty:

Pisanie, scribere; pisania, scribendi (peritus); scribendo, pisaniu; inter scribendum, wśród pisania; scribendo, pisaniem. Amicitia dicta est ab amando. Gerundium przybiera podobnie jak Infinit. nie Adject., ale Adv. dla bliższego określenia: Nominat. beate vivere, Genit beate vivendi, szczęśliwego życia.

§ 615 2) Gerundium zwykło się zamieniać na Partic. Fut. Pass. zwane w takim razie Gerundivum, kiedy Słowo ma Objekt czyli Accusat. Wtenczas Rzeczownik mający stać w Accusat., przybiera przypadek Gerundii, a Gerundium zamienione na Participium Fut. Pass. czyli Gerundivum zgadzać się z nim powinno w rodzaju, liczbie i przypadku.

Consilium scribendi (Genit.) epistolam, zamieni się na Gerundivum: Consilium scribendae epistolae. Spes recuperandi libertatem, na: libertatis recuperandae. Ars civitatem regendi, na: ars civitatis regendae. Regio opportuna explicando copias, na: regio opportuna copiis explicandis. Ad legendum orationem, na: ad legendam orationem. De dimittendo milites, na: de militibus dimittendis. Zamiana ta w Nomin. i Dat. wyłącznie, w Accus. i Ablat. z Praepos. zwykle używana; zaś w Genit. i Ablat. bez Praepos. porówno z Gerundium zwyczajna. Galli retinent immanem consuetudinem hominum immolandorum. Voluptates omitte majorum voluptatum adipiscendarum gratia. Trojani locum quaerunt condendae urbi. Exercenda est memoria ediscendis versibus.

UWAGA I. Zamiana ta na Gerundivum tam tylko użyć się nie da, gdzie względem rodzaju mogłaby powstać wątpliwość ; mianowicie gdy Ac cusat. przy Gerundium jest Neutrum Pron lub Plur Adject., w których formy męzkie i nijakie w Genit. Dat. Ablat. są równe, gdzie zatem Neutrum nie byłoby widoczne, np. studium illud efficiendi, za illius efficiendi; cupido plura cognoscendi, nie plurium cognoscendorum. Dialectica est ars bene disserendi et vera ac falsa dijudicandi. Agebat infelicem Alexandrum furor aliena devastandi. Romanos quoque invasit inane studium supervacua discendi. § 616

UWAGA II. Słowa rządzące innym przypadkiem jak Accusat., np. parcendum est hostibus; albo też nieprzechodne, nie przypuszczają takiéj zmiany: Romani praeter vetustissimum morem victis parcendi praecipuum clementiae documentum dederunt, pace Hannibali et Carthaginiensibus data; wyjąwszy tylko słowa: utor, fruor, fungor, potior, ponieważ się takowe jako transitiva używały, mogą przybierać bierną Składnię: Omnia bona ei utenda ac possidenda tradidit. Justitiae fruendae causa videntur olim bene morati reges constituti. Hostes in spem potiundorum castrorum venerunt. Oculus conturbatus non est probe affectus ad suum munus fungedum. Agesilaus maximam habet fiduciam regni Persarum potiundi. § 617

3) Genitivus Gerundii stoi przy Przymiotnikach względnych (Adject. relativa § 408), jako też po Rzeczownikach: ars, auctor, consilium, consuetudo, cupiditas, facultas, occasio, potestas, spes, studium, voluntas etc., osobliwie zaś: causa et gratia. § 618

Epaminondas studiosus erat audiendi; homines cupidi sunt omnia spectandi et cognoscendi. Dumnorix Aeduus, insuetus navigandi, mare timebat. Non laudandi sed vituperandi causa haec diximus. Beate vivendi cupiditate incensi omnes sumus. Ludendi est quidam modus retinendus. Parsimonia est scientia vitandi sumptus supervacuos aut ars re familiari moderate utendi. Timotheus rei militaris fuit peritus neque minus civitatis regendae. Hispani sequebantur ducem Viriathum ut cavendi scientem declinandorumque periculorum peritissimum. Exercendae memoriae gratia, quid quoque die dixerim, audierim, egerim, commemoro vesperi. Rex gliscente jam seditione fugiendi cepit consilium. Nostri milites neque cognoscendi, quid fieret, neque sui colligendi hostibus facultatem reliquerunt. Legendi semper occasio est, audiendi non semper. Darius precabatur Alexandrum redimendarum sibi captivarum potestatem faceret. Multi nocent sine voluntate nocendi. Gallis causa in Italiam veniendi sedesque novas quaerendi intestina discordia et assiduae domi dissensiones fuere. Titus erat equitandi peritissimus. Sapientia ars bene beateque vivendi putanda est. Plato Socrate mortuo primum in Aegyptum discendi causa, post in Italiam et Siciliam contendit. Avari homines non parandi solum cupiditate, sed etiam metu amittendi cruciantur. Deus animantes hominum § 619

causa fecit, ut equum vehendi causa, arandi bovem, venandi et custodiendi canem. Agathocles spe ampliandi regni e Sicilia in Italiam trajecit exercitum.

§ 620 UWAGA I. Lubo zwyczajniejsza jest zamiana na Gerundivum, kiedy słowo ma Objekt, np. Inita sunt consilia urbis delendae, civium trucidandorum, nominis romani exstinguendi; natura ingenuit cupiditatem homini veri inveniendi; to wszelako nietylko jasność, ale częstokroć i harmonia jest przyczyną, że się Genit. Gerundii pozostaje i nie zamienia się na Gerundivum, zob. § 616. Nie mówi się więc: cupiditas hujus v. illius videndi; lecz cupiditas hoc v illud videndi; spes multa v. varia cognoscendi, nie zaś multorum cognoscendorum. Diogenes dicebat artem se tradere bene disserendi et vera ac falsa dijudicandi. Ita nati factique sumus, ut et agendi aliquid et diligendi alios et libertatis et referendae gratiae principia in nobis contineremus. Najczęściéj dla dobitności i jasności: Dialectica est ars bene disserendi et vera ac falsa dijudicandi. Per inducias sepeliendi caesos potestas facta est. Osobliwie pamiętać należy, że tenże Genit. na ndi łączy się z Pronom. mei, tui, sui, vestri, nostri, np.: Magnam ingenuit animantibus conservandi sui natura custodiam. Aedui legatos ad Caesarem sui purgandi gratia mittunt.

§ 621 UWAGA II. Niektóre z powyższych Substant., stojące zwykle z Genit. Gerundii mogą się także łączyć z Infinit. najczęściéj atoli tempus, np. Tempus est dicere, abire, zamiast zwyczajnego tempus et dicendi, abeundi, czas jest odejść. Erat ars difficilis recte rempublicam regere. Cic. Quintus Martius et Quintus Metellus, ne triumpharent, impediti sunt calumnia paucorum, quibus omnia honesta atque inhonesta vendere mos erat. Sal.

§ 622 4) Dativus Gerundii stoi na pytanie: do czego zdolny? w jakim celu? w jakim zamiarze? najczęściéj po Adject. utilis, noxius, aptus, idoneus, par (zob. 376 c.), i po słowie esse w znaczeniu: służyć, być zdatnym do czego; także po wyrazach: studēre, intentum esse, tempus impendĕre (consumere), operam dare. Aqua utilis est bibendo. Non omne anni tempus idoneum est serendo et plantando. Experienda res in uno aut altero est, sitne aliquis plebejus ferendo magno honori. Brutus cum studere revocandis regibus liberos suos comperisset, securi eos percussit. Limus ranas generat truncas pedibus, mox apta natando crura dat. Ver tamquam adolescentiam significat, ostenditque fructus futuros; reliqua tempora demetendis fructibus et percipiendis accomodata sunt. Diocletianus quum parum se idoneum moderando imperio sentiret, in privatam vitam concessit. Mercenarii milites non vincendo, sed praedando solent esse intenti. Oppidani, quae diutĭnae obsidioni tolerandae erant, ex agris convexerunt. Amicis defendendis Cicero nunquam defuit. Że przy tych Adjectivach zamiast Dativ. położyć się także może ad z Accus Gerundium, za utilis bibendo, ad bibendum, wypada z §fu 377go. Zatrzymanie Objektu przy Dativie Gerundii jest ja-

ko wyjątek nadzwyczajnie rzadki, np. u Plauta: Ego Epidicum operam quaerendo dabo. Trzeba więc Dat. Gerundii z Objektem zawsze na Gerundivum zamienić; nie tempora demetendo fruges, ale demetendis frugibus. Non omnis materia est idonea eliciendis ignibus.

UWAGA. Dativus Gerundii stoi nadto przy urzędach zwykle złożonych z vir. dla wyrażenia ich powołania: Decemviros legibus scribendis intra decem annos et creavimus et e republica sustulimus. Triumviri reipublicae constituendae. Albani ducem bello gerendo creaverunt. Triumvir dividendis agris.

5) Accusativus Gerundii pospolicie z Przyimkami: § 623
ad, inter, ob, ante, circa, in.

Breve tempus aetatis longum est ad bene beateque vivendum. Non solum ad discendum propensi sumus, verum etiam ad docendum. Mores puerorum se inter ludendum simplicius detegunt. Eum puto oratorem esse, qui et verbis ad audiendum jucundis et sententiis ad probandum accommodatis uti possit. Musicem natura ipsa nobis videtur ad tolerandos facilius labores muneri dedisse. Clodius ob expellendum urbe Ciceronem plebejo homini se in adoptionem dedit. Poeni ad persequendum belli reliquias duos duces in Siciliam miserunt. Gracchus legiones duxit ad depopulandum Celtiberiam. Homo magna habet instrumenta ad obtinendam adipiscendamque sapientiam. Deus vult omnibus patere ad se placandum et colendum viam. Duae sunt in oratore laudes: una subtiliter disputandi ad docendum, altera graviter agendi ad animos audientium permovendos. Palpebrae aptissimae sunt et ad claudendas pupillas et ad aperiendas. — Widzimy z ostatnich przykładów, że zamiana na Gerundivum jest wprawdzie zwyczajniejsza, ale i Gerund. Activum pozostać może. Patrz § 615. i 616.

UWAGA. Po słowach: dare, tradere, mittere, curare, w znaczeniu kazać (zob. § 607my), dla wyrażenia celu czynności może się położyć za ad z Gerund. samo Partic. Fut. Pass. w Nominat. przy Pass. w Accusat. przy Act. Cyrus recens natus datur occidendus Harpago, is puerum pastori exponendum tradit. Cassander filium Alexandri cum matre in arcem amphipolitanam custodiendos misit. Fabricius perfugam reducendum curavit ad Pyrrhum. (Zob. § 573). Dla wyrażenia: jest różnica między kładzie się Infinit. nie Gerundium: Interest inter dare et accipere. Pyrrho inter optime valere et gravissime aegrotare nihil prorsus dicebat interesse.

6) Ablativus Gerundii stoi: a) albo bez Przyimka na pyta- § 624
nie: czem? przez co? jako Ablat. instrumenti v. causae.

Hominis mens discendo alitur et cogitando. Socrates percontando atque interrogando elicere solebat eorum opinionem, quibuscum disserebat. Phocaeenses piscando, mercando, interdum etiam latrocinio maris vitam tolerabant. Multi patrimonia effuderunt inconsulte largiundo.

Exercenda est memoria ediscendis ad verbum quam plurimis et Ciceronis scriptis et aliorum. Superstitione tollenda non tollitur religio. Attalus divitiis simul prudenter simul magnifice utendo effecit, ut regno non indignus videretur. Injurias ferendo majorem laudem quam ulciscendo mereberis. Themistocles maritimos praedones consectando mare tutum reddidit. Nihil agendo homines male agere discunt. Najczęściéj w takim razie tłómaczy się przez nasz Imiesłów na -ąc.

b) Albo z Przyimkami: a, ab, de, ex, in.

Providentia ex providendo appellata est. Saepe plus in metuendo mali est, quam in ipso illo, quod timetur. Fortitudo in laboribus periculisque subeundis cernitur. Virtutes cernuntur in agendo. Quae de bene beateque vivendo a Platone disputata sunt, haec explicari non placebit latine.

§ 625 UWAGA. Jeżeli przy Ablat. Gerund. ma stać Objekt, wtenczas z Przyimkami zwykle zamienia się na Gerundivum: in scribendis litteris, nie: in scribendo litteras. Ab oppugnanda Neapoli Hannibalem absterruere conspecta moenia. Multa sunt dicta ab antiquis de contemnenda morte et despiciendis rebus humanis. Na pytanie zaś czem? równie zwyczajne jest Gerundivum, jak zatrzymany Objekt: Eumenes usurpabat paulatim imperium primum monendo singulos, mox quae perperam facta erant blande corrigendo. Omnis loquendi elegantia augetur legendis oratoribus et poetis.

Jeżeli Objektem Gerundii jest Neutrum Pronominis lub Adjectivi, zob. § 616., nie zamienia się na Gerundivum: Perfidos amicos ulciscimur nihil credendo atque omnia cavendo. Parva non contemnendo majores nostri maximam hanc rem fecerunt

Supinum.

§ 626 1) Supinum na um, jako Accusat. celu, stoi po słowach dążenie wyrażających: ire, proficisci, contendere, pergere, festinare, venire, mittere.

Cubitum ire, iść spać; venatum ire, speculatum mittere, wysłać na zwiady. Themistocles Argos habitatum concessit. Lacedaemonii Agesilaum bellatum miserunt in Asiam. Coriolanus in Volscos exulatum abiit. Athenienses miserunt Delphos consultum, quidnam facerent de rebus suis. Fabius Pictor Delphos ad oraculum missus est sciscitatum quibus precibus suppliciisque deos possint placare. Agesilaus Ephesum hiematum exercitum reduxit. Multae Graeciae legationes Romam venerunt questum de injuriis Philippi, regis Macedonum. Eumenes Antigonum in Mediam hiematum coëgit redire, ipse in regione finitima Persidis hiematum copias divisit. — Supinum to przybiera rząd swego słowa: Hannibal defensum patriam revocatus est. Philippus, quum spectatum ludos iret, juxta theatrum occisus est. Chabrias sua sponte Aegyptios adjutum profectus classi eorum praefuit. Tu należy także sposób mówienia: perditum ire. to samo co perdere; ultum ire, za ulcisci. Cur te is perditum, czemu się gubisz, najczęściéj z iri dla zastąpienia Fut. Pass. w Infinit.: omnes bonos perditum iri video, widzę że wszyscy dobrzy będą zgubieni. Simo audierat non datum iri filio uxorem suo. Vercingetorix Romanos et usu rerum necessariarum et dignitate spoliatum iri sperabat.

§ 627 UWAGA. Ponieważ Supin. na um mało jest w używaniu, przeto następujące sposoby mówienia zastąpić je mogą:

a) ut albo qui z Conjunct.: legatus missus ut pacem peteret, v. qui pacem peteret.

b) Causa z Genit. Gerund. v. Gerundivi: legatus missus pacis petendae causa
c) Ad z Accusat.: ad pacem petendam.
d) Partic. Fut. Act: pacem petiturus. Alexander ad Jovem Hammonem pergit consulturus et de eventu futurorum et de origine.

Niech uczniowie zdanie: Aedui legatos ad Caesarem mittunt rogatum auxilium, sami przez wzmiankowane 4ry zmiany przeprowadzą.

2) Supinum na u jest rzadkie i w niektórych tylko słowach używane jako Ablat. limitationis na pytanie: pod jakim względem?

a) Po Rzeczownikach: fas, nefas, opus.

Humanus animus cum alio nullo, nisi cum ipso deo, si hoc fas est dictu, comparari potest. Videtis nefas esse dictu miseram fuisse Maximi senectutem. Themistocles celeriter, quae factu opus erant, reperiebat. Narratio brevis erit, si non longius, quam quod scitu opus est in narrando procedetur. Villicus primus cubitu surgat, postremus cubitum eat. § 628

b) Po Adject.: dignus, facilis, difficilis, molestus, jucundus, turpis, incredibilis, utilis, najczęściéj tylko z następującemi Supinami: dictu, audītu, cognitu, factu, inventu, memoratu, usu i natu.

Pleraque dictu quam re sunt faciliora. Incredibile est dictu. Quid est tam jucundum cognitu atque auditu, quam sapientibus sententiis, gravibusque verbis ornata oratio? Omnia praeteribo, quae mihi turpia dictu videbuntur. Druentia amnis omnium Galliae fluminum est transitu difficillimus. Quod optimum factu videbitur facies.

UWAGA. Przy facilis, difficilis, jucundus, zamiast mało używanego Supin. na u, pospolite jest Gerundium z ad, przy dwóch pierwszych niekiedy także Infinit. ktory wtenczas staje się Subjektem, a Przymiotniki: facilis i difficilis kładą się w rodzaju nijakim. Oratorem puto esse eum, qui et verbis ad audiendum jucundis et sententiis ad probandum accommodatis possit uti. Epicurus utebatur eo cibo, qui et suavissimus esset, et idem facillimus ad coquendum. Non facile est invenire, qui quod sciat ipse, non tradat alteri. Augustus pro suis meritis quantopere dilectus sit, facile est aestimare. — Supinum natu łączy się tylko z Przymiotnikami: grandis, magnus, major, maximus, minor, minimus na oznaczenie wieku. Adolescentis est majores natu vereri. Ptolemaeus contra jus gentium minimo natu ex filiis regnum tradiderat Ex Darii filiis Artemenes, maximus natu, aetatis privilegio regnum sibi vindicabat

---

DODATEK I.

ILOCZAS, QUANTITAS SYLLABARUM.

Każda syllaba w łacinie jest w wymawianiu albo długa, albo krótka (longa aut brevis; syllăba producitur aut corripitur). Niektórych zaś używali poeci podług upodobania, jużto krótko, już długo, i takowe zowią się obojętnemi (ancipĭtes), które jednakże w prozie tylko krótko wymawiać się zwykły.

Znak krótkości jest ŏ, długości —, obojętności o̲ nad Samogłoską syllaby położone, np. consĕquor, dilābor, tenĕbrae. Syllaby są długie albo z natury [naturā], albo dla następujących po sobie kilku Spółgłosek, co się następstwem (positio) nazywa.

1) Długie są wszystkie Dwugłoski (Diphthongi); powtóre te pojedyńcze Samogłoski, które miejsce Dwugłosek zastępują; potrzecie te, które z ściągnienia (contractio) dwóch syllab powstały, np.: aūrum, quaēro, coēno; inīquus (in-aequus), inquīro (in-quaero), occīdo (caedo), excūso (causa); cōgo (coago), mālo (māvŏlo), būbus (bŏvĭbus), nīl (nĭhĭl).

2) Syllaby są długie przez pozycyą czyli następstwo dwóch albo kilku po Samogłosce następujących Spółgłosek, bądźto na końcu, bądź wewnątrz wyrazu, bądź że jedna Spółgłoska kończy, a druga zaczyna inny wyraz, np. ār cis, ārtis, cōm-munis, cā-stra, ād patrem. A ponieważ j x z uważają się za podwójne Spółgłoski (x=cs, z=ds), przeto i te czynią następstwo: ā xis, pē jor, wyjąwszy w złożonych: bĭjugus, trĭjugus.

UWAGA I. Jeżeli wyraz kończy się na Samogłoskę, a następujący dopiero zaczyna się od dwóch Spółgłosek lub podwójnéj Spółgłoski, natenczas te zwykle nie czynią końcowéj Samogłoski długiéj: Horridă squammosi membră draconis. — Altă Zacynthos. Ante Jovem nulli subjugebant arva caloni.

UWAGA II. Nawet Muta cum Liquida czyni poprzedzającą na Samogłoskę zakończoną syllabę zwyczajnie długą, jeżeli muta jest jedną ze Spółgłosek: b, d, g; płynna zaś nie jest r, lecz l, m, n, np. mā gnus, pū blicus, ā-gmen, Cā-dmus. Przeciwnie pozostałe mutae przed płynną r tworzą następstwo słabe (positio debilis), tj. że poprzedzająca na Samogłoskę zakończona syllaba, w prozie wymawia się krótko, a u poetów niekiedy długo, np.: cerĕbrum, u poetów może być cerē brum, lugŭbris, u poetów lugū-bris, volŭ-cris — volū cris:

Et primo similis volŭcri, mox vera volūcris.

Nox tenĕbras profert, Phoebus fugat inde tenĕbras.

UWAGA III. H nie uważa się za Spółgłoskę; qu nie uważa się za dwie Spółgłoski, dla tego: ădhuc, ĕquus.

3) Samogłoska stojąca przed Samogłoską jest krótka (vocalis ante vocalem corripitur) dĕus.

Wyjątki. a) W wykrzykniku ēheu i ōhe.

b) W Genit. i Dat. Vtéj Deklinacyi, kiedy przed zakończeniem ei Samogłoska poprzedza, np. speciēi, diēi; przeciwnie krótkie, kiedy poprzedza Spółgłoska: fidĕi, rĕi, spĕi.

c) W Dat. od is, ea, id, np. ēi.

d) W Vocat. imion własnych na -ajus i -ejus i w starożytnym Genit. ai za ae, np. Gāi, Pompēi i aulāi.

e) W Genit. na ĭus, z tą różnicą, że w Genit. alĭus, solĭus zawsze jest długie, w pozostałych skracać się może.

f) W słowie fio, wyjąwszy te czasy, które mają r.

Omnia jam fĭent, fĭeri quae posse negabam.

g) W wyrazach zakończonych na ēus, īus, ēa, īa, īon, mających w greckim języku e i (diphthong), lub i długie, np.: Penēus, lycēum, musēum, Aristīdes, Arīus, Darīus, Medēa, Iphigenīa, Alexandrīa, Amphīon, Orīon.

h) W imionach własnych na lāus, np.: Menelāus, Agesilāus, jako też w āer i ēos: herōes.

4) Iloczas wyrazów pierwotnych, pochodnich i złożonych.

A. a) Syllaba pierwotna wszystkich jednozgłoskowych wyrazów na Samogłoskę zakończonych jest długą, wyjąwszy: quĕ, vĕ, cĕ, nĕ, tĕ, ptĕ.

b) Syllaba pierwotna wszystkich jednozgłoskowych wyrazów na Spółgłoskę zakończonych jest długą, kiedy te są Rzeczownikami, np. sōl, vēr, fūr, jūs; przeciwnie krótką, jeżeli nie są Rzeczowniki, np. ŭt, ăd.

Wyjątek stanowią: aa) jednosyllabne Substantiva z krótką pierwotną syllabą: cŏr, fĕl, mĕl, vĭr, ŏs (ossis). bb) Jednosyllabne niesubstantiva z długą pierwotną Samogłoską: ēn, nōn, quīn, sīn, crās, plūs, cūr, pār ze złożonemi. Jako też zakończone na c, wyjąwszy nĕc

c) Iloczas syllaby pierwotnéj w wyrazach więcéj jak jednozgłoskowych prawidłami oznaczyć się nie da, i dla tego w nich odwołujemy się zawsze do powagi (auctoritas) poetów, np. wyrazy: māter, frāter, māno, dīco, dūco mają pierwszą syllabę z powagi (auctoritate) długą; przeciwnie: păter, sŏror, căno, lĕgo, pĕto, sŏno mają krótką. Dochodzenie Iloczasu syllab pierwotnych w wyrazach wielozgłoskowych przez to jest ułatwione, że ich Iloczas we wszystkich zmianach, w wyrazach pochodnych i złożonych pozostaje nieodmienny, tak dalece, że z Iloczasu wyrazów złożonych o pojedyńczych wnioskować można, np.: ămo, ămabam, ămavi; ămor, ămoris; ămabilis, ămicus.

Wyjątki. Zamiana Iloczasu w syllabach pierwotnych przez deklinowanie lub konjugowanie:

aa) Substantiva pierwotne: bōs, mās, pēs, sāl, pār, lār, mające w Nominat. długą pierwotną syllabę, skracają ją w innych przypadkach: bŏvis, măris, pĕdis, sălis, păris, lăris.

bb) Syllaba pierwotna dwusyllabnych Perfectów i Supinów, jako też i innych od nich uformowanych Czasów jest zawsze długa, chociaż w Praesens krótką była, np. vĭdeo, vīdi, vīderam, vīderim, vīsum; mŏveo, mōvi, mōtum; lĕgo, lēgi; fŭgio, fūgi. Wyjątek od téj reguły czyni tylko 7 dwusyllabnych Perfektów i 9 dwusyllabnych Supinów ze złożonemi: dĕdi, tŭli, stĕti, stĭti, bĭbi, fĭdi, scĭdi; od: do, fero, sto, sisto, bibo, findo, scindo; dătum, rătum, sătum, ĭtum,

lĭtum, quĭtum, cĭtum, sĭtum, rŭtum; od: do, reor, sero, eo, lino queo, cieo, sino, ruo.

cc) Perfecta z reduplikacyą mają nietylko pierwszą, lecz i drugą pierwiastkową syllabę krótką, jeżeli nie następuje pozycya: tango, tĕtĭgi; pello, pĕpŭli, z wyjątkiem tylko: cĕcĭdi (bo caedo).

dd) Słowo pōno ma syllabę pierwotną w Praes. długą, a w Perf. i Supin. krótką: pŏsui, pŏsitum; przeciwnie słowo dăre ma syllabę pierwotną wszędzie krótką; tylko w Imperat. długą dā.

B. Zmiana Iloczasu w syllabach pierwotnych przez pochodzenie.

a) Krótka pierwotna syllaba przedłuża się w pochodnych:

hŏmo, hūmanus	tĕgo, tēgula
măcer, mācero	lĕgo, lex, lēgis
sĕcus, sēcius	rĕgo, rex, rēgis
sĕdere, sēdes	suspĭcor, suspīcio
stips (stĭpis) stīpendium	vŏcare, vox, vōcis.

b] Długa pierwotna syllaba skraca się:

dīcere, dĭcax	nōtus, nŏta, nŏtare
dūcere, dux, dŭcis	ōdi, ŏdium
fīdo, fĭdes, perfĭdus	pax, pācis, păciscor
mōles, mŏlestus	sōpire, sŏpor
nāre, năture	stāre, stătus, stĕti, stăbilis.

C. Zamiana Iloczasu syllab pierwotnych w złożonych.

a) Długa pierwotna syllaba skraca się od jūro, pejĕro; dīco w causidĭcus, maledĭcus; nōtus, agnĭtus, cognĭtus; nūbo, pronŭbus

b) Pro skraca się we wszystkich greckich wyrazach, np.: prŏpheta, wyjąwszy: prōlogus, prōpōla, prōpīno, w łacińskich niektórych jest krótkie, np. prŏfanus, prŏfecto, prŏtervus, prŏfiteor; w innych znowu długie: prōdo, prōmitto. — Także re jest zawsze krótkie, dla tego też musi się podwajać następująca Samogłoska, jeżeli re ma być długie: repperi, rettuli, reppuli. Impersonale rēfert nie pochodzi od rĕfero, lecz od res fert.

5) Iloczas syllab końcowych wielogłoskowych wyrazów.

1) Kończące się na Samogłoskę.

a końcowe w Imionach jest krótkie: w Słowach i w Indeclinabiliach długie, np. mensă, exemplă; amā, frustrā.

Wyjątek czyni w imionach Ablat. Sing. I. Deklin. jako też Vocat. w greckich imionach własnych, zakończonych na a-s, np. mensā, stołem; Aeneā, Pallā. W indeklinabiliach wyjmuje się: ităque, quiăque. Długie albo krótkie w Indeclinabiliach liczbowych: triginta, quadraginta.

e jest długie: a) w Imperat. II. Konj. monē, delē (z wyjątkiem: cavĕ, habĕ, jubĕ, manĕ, tacĕ, valĕ, vidĕ); b) w Ablat. V. Deklin., np. diē; c) w Adverbiach i Adjectivach II. Deklin. wraz z ferē, fermē, ohē. np. doctē, rectē, wyjąwszy tylko benĕ, malĕ i niekiedy infernĕ i supernĕ; d) w greckich wyrazach Iéj Deklin. i Pluralibus III. Deklin., np Anchisē, crambē; Tempē, cetē. We wszystkich innych przypadkach jest krótkie ĕ: patrĕ, currĕ, nempĕ.

i jest długie: puerī, matrī, audī. z wyjątkiem Vocativu niekiedy Dat. greckich wyrazów: Alexĭ, Orionĭ: daléj w: nisĭ, cuĭ; długie albo krótkie jest w: mihi, tibi, sibi, ubi, (lecz ibīdem, ubīque). Przeciwnie: ubĭnam, ubĭvis; także utĭnam, utĭque krótkie.

o jest długie w II. Dekl. i w Adverbiach ztąd powstałych, wyjąwszy tylko: modŏ, immŏ, illicŏ, citŏ; długie albo krótkie jest w Słowie; w Nominativie III. Deklin., wyjąwszy Feminina z greckiego na ō, które zawsze pozostają długie, np Didō, Jō; zaś: egŏ, duŏ, cedŏ (daj tu) pozostają zawsze krótkie. Długie albo krótkie mają końcowe o Adverbia: porro, postremo, sero, quando ergo (lecz tylko quandŏquidem).

u jest zawsze długie, **y** zawsze krótkie, np. diū, cornū, fructū.

2) Kończące się na Spółgłoskę.

Wszystkie końcówki wielozgłoskowych wyrazów, kończących się na Spółgłoskę, są krótkie. Tylko zakończone na s wielozgłoskowe wyrazy ulegają następnym prawidłom:

as jest zawsze długie, np. aetās, silvās, amās; tylko anās, -ātis, jako też Nominat. greckich wyrazów, mających Genit. na ădis i grecki Accus. Plurali mają krótkie ăs: Iliăs, Pallăs, ădĭs; herōăs, Titanăs.

es jest zawsze długie, np: civitatēs, patrēs, amēs. Krótkie jest tylko w Nominat Sing. imparasill., gdy przedostatnia w Genit. była krótka, np. milĕs, -ĭtis; z wyjątkiem: ariēs, abiēs, pariēs, i złożonych z pēs, np. compēs.

Powtóre krótkie jest w Nominat. Plur., powiększających się w Gen. o jednę syllabę greckich wyrazów, np. Amazonĕs, Troadĕs Potrzecie w penĕs i złożonych z ĕs, jesteś, np. adĕs, abĕs.

is jest prawie zawsze krótkie: ignĭs. Długie jest tylko we wszystkich przypadkach Plur.: virgīs, animīs, nobīs, omnīs, za omnes Powtóre w 2giéj osobie IVtéj Konj., np. audīs, jako też w possīs, velīs, malīs, nolīs, vīs (chcesz), sīs, fīs. Potrzecie w Samnīs, -ītis i w greckich: Salamīs, Simoīs. Długo albo krótko używają poeci w 2giéj osobie Perf. Conj. i Fut. II.

os jest długie, np. honōs, nepōs, virōs, nōs; tylko ŏs, ossis, compŏs i impŏs; i greckie przypadki na os skracają się, np. Delŏs, Palladŏs.

us jest krótkie, np. deŭs, amamŭs, floribŭs, tempŭs, funditŭs, wyjąwszy w IVtéj Dekl., w któréj tylko Nomin. Sing. jest krótki. Powtóre w Nomin. IIIciéj Dekl., gdzie Genit. ma długie ū, np. virtūs -ūtis, palūs -ūdis, tellūs -ūris — Potrzecie w tych greckich wyrazach, które powstały z greckiego ovs, np. Didūs, tripūs.

ys jest krótkie, np. Halўs, wyjąwszy gdzie jest ściągnione z yis i yes, np. Erynnўs za Erynnyes.

UWAGA I. Greckie wyrazy zatrzymują w łacinie Iloczas sobie właściwy i w końcowych syllabach, np. Titān, Hymēn, Acteōn, aēr, aethēr, cratēr; tylko zakończone na or skracają o: Hectŏr, Nestŏr.

UWAGA II. Iloczas przedostatniéj syllaby w trzyzgłoskowych i więcéj zgłoskowych wyrazach okazuje się z akcentu. Jeżeli bowiem przedostatnia syllaba ma akcent, musi być długą; jeżeli go nie ma, musi być krótką. Aby więc poznać Iloczas syllaby z akcentu, trzeba tę syllabę, o którą idzie, zrobić przedostatnią więcéj, niż dwuzgłoskowego wyrazu. To uskutecznia się w dwuzgłoskowych przez przedłużanie, przydając na początku syllabę; w wielo zgłoskowych zaś przez skracanie, odcinając końcowe syllaby. Aby dojść Iloczasu, np. od probus, przedłuża się na imprōbus; przeciwnie, szukając Iloczasu syllaby mi w wyrazie hominibus, trzeba go skracać: hómines, hómini.

Długie więc są:	krótkie:
dī w impedimentum, bo impedítum	lĭ w ligo, bo cólligo
dā w audācia, bo audácis	sŭ w super, bo ínsuper
no w nomen, bo pronómen	tă w tamen, bo áttamen
mī w mirus, bo admíror	quĕ w conquerentibus, bo cónqueror
dū w duco, bo produco. — O Akcencie zobacz § 7.	

Nauka o łacińskich wierszach. Metrica.

A. W ogólności.

1) W łacinie składają się wyrazy z długich i krótkich syllab. Za miarę przy wymiarze syllab uważa się czas do wymówienia krótkiéj syllaby, nazywającéj się mora. Długa syllaba mieści w sobie dwie moras, waży więc dwie krótkie syllaby. — Jak w wyrazie jedna syllaba wymawia się podniesionym, acutus (ˊ); gdy tymczasem inne spuszczonym (gravis) głosem się wymawiają; tak podobnie jest inny akcent czyli przygłos wier-

szowy (Ictus), łączący pewien szereg syllab (bez względu na to, czy one do jednego, czy do więcéj wyrazów należą) w jednę miarę czyli stopę (pes).

UWAGA. W wierszach najczęściéj akcent słowny nie schodzi się z akcentem wierszowym. Trafia się to tylko na końcu Hexametru:

Tityre, tú patulaé recubáns sub t é g m i n e f á g i
Silvestrém tenuí Musám meditáris avéna.

2) Stopy wierszowe, składające się albo z krótkich, albo z długich, albo nareszcie z długich i krótkich razem syllab otrzymały podług liczby i Iloczasu syllab rozmaite nazwiska.

a) D w u s y l l a b n e.

◡ ◡ Pyrrhichius bĕnĕ	◡ — Jambus pŏtēns
— — Spondēus audax	— ◡ Trochaeus laētŭs

b) T r ó j s y l l a b n e.

◡ ◡ ◡ Tribrăchys dŏmĭnĕ	◡ — ◡ Amphibrachys ămārĕ
— — — Molossus mīrārī	— ◡ — Amphimăcer fĕcĕrānt
— ◡ ◡ Dactylus īmprŏbŭs	◡ — — Bacchīus lĕgēbānt
◡ ◡ — Anapaestus bŏnĭtās	— — ◡ Antibacchius praēclārŭs

UWAGA. Są jeszcze i czterosyllabne miary, które się za złożone z dwusyllabnych uważają:

Proceleusmaticus złożony z dwóch Pyrrhichiow ◡ ◡ ◡ ◡
Choriambus, złożony z Trochaeus, czyli Choreus i Jambus — ◡ ◡ —
Antispastus złożony z Jamba i Trochaea ◡ — — ◡

3) Każda stopa miarowa musi mieć ictus, spoczywający zwykle na długiéj syllabie; ztąd Trochaeus i Dactylus mają go na pierwszéj długiéj syllabie ´ ◡ ´ ◡ ◡ przeciwnie Jambus i Anapaestus na ostatniéj syllabie ◡ ´ ◡ ◡ ´. Ta syllaba w stopie, na któréj spoczywa Ictus, nazywa się Arsis (podniesienie głosu); pozostałe, wymawiające się spuszczonym głosem, składają Thesis (spuszczenie). Arsis znajduje się zwykle na pierwszéj długiéj syllabie wierszowéj miary. Z regularnego, tj. w pewnych odległościach powtarzającego się podnoszenia i spuszczania głosu, powstaje Rhythmus, który może być dwojaki: spuszczający się czyli zstępujący ´ ◡ ´ ◡ ◡ kiedy poprzedza Arsis; albo też podnoszący się ◡ ´ ◡ ◡ ´ kiedy się tenże od Thesis podnosi do Arsis.

4) Kilka stóp jednakiego Rhythmu razem połączonych tworzą jeden takt czyli metrum (ordo). Kilka takich w jednę całość połączonych taktów nazywamy wierszem (versus) Ostatnia syllaba każdego wiersza jest obojętną, długą albo krótką. Składając dwa jednakowe Rhythmy i przytłumiając w nich jednę

thesis, otrzymujemy kunsztowne Rhythmy, w których czasem stoją dwie Arses obok siebie, co sprawia wrażenie gwałtowne i burzliwe: Bacchius ⏑ ′ ′ — i Antibacchius ′ ′ — ⏑: Choriambus ′ ⏑ ⏑ —; gdy przeciwnie w wierszach, gdzie prosty Rythm panuje, Arsis i Thesis przemieniają się następnie.

5. Wiersze przybierają nazwiska od liczby stóp i nazywają się: monometer, dimeter, trimeter, tetrameter, pentameter i hexameter; jednakże wiedzieć należy, że Jamby, Trochaee, Anapaesty biorą zawsze po dwie stopy czyli Dipodią na jednę miarę czyli takt; azatem wiersz zawierający 6 Jambów (Senarius) jest Trimeter Jambicus, a 4ry (Quaternarius) Dimeter). Przeciwnie pojedyńcze Daktyle, Choriamby tworzą już takty.

Co się tyczy końca wiersza, ten może mieć ostatni takt zupełny i nazywa się acatalecticus; albo niezupełny, kiedy mu jednéj lub dwóch syllab, lub też całéj stopy brakuje, i nazywa się catalecticus.

6) Caesurą nazywa się przecięcie czyli przerwanie Rhythmu (stopy) przez koniec wyrazu, tj gdy po ukończeniu wyrazu jeszcze się jedna lub więcéj syllab stopy pozostaje. To przecięcie czyli Caesura nazywa się męzka, kiedy po Arsis; żeńska, kiedy po jednéj syllabie w Thesis następuje:

Urbs antiqua fuit, || Tyrii tenuere coloni
Nudus ara, sere nudus, || hiems ignava colono.

Czytając te wiersze, widzimy że koniec stopy nie zgadza się z końcem wiersza; że Rhythmus wymaga połączenia dwóch wyrazów, choć się temu sens wyraźnie sprzeciwia. Lecz właśnie ta sprzeczność stanowi mowę wiązaną, i dla tego dłuższy wiersz bez Caesury obejść się nie może; a przynajmniéj koło środka wiersza jest Caesura konieczna, która się też z téj przyczyny główną Caesurą nazywa.

Od téj rhythmicznéj Caesury różną jest metryczna Caesura, która na tem polega, iż koniec wyrazu i myśli przypada właśnie na koniec taktu. Takie punkta spoczynkowe znajdują się najczęściéj w Hexametrze na końcu pierwszego, czwartego, lub piątego taktu:

Ingens. | et simulacra modis pallentia miris
Hinc atque hinc glomerantur Oreades; | illa pharetram
Vere magis, quia vere calor redit ossibus | illae.

7) Jeżli tak czytamy łacińskie wiersze, że wyraźnie oddzielamy od siebie takty, to się nazywa skandowanie wiersza. Przy skandowaniu baczyć trzeba: 1) jeżeli wyraz kończy się na Samogłoskę, a następujące słowo w tymże wierszu zaczyna się

także od Samogłoski lub h, natenczas owa ostatnia Samogłoska zlewa się z tą następującą w jednę syllabę, co się Elisio nazywa.

Ante obitum nemo supremaque funera felix
Dum vitant stulti vitia in contraria currunt.

Tylko niekiedy zaniedbuje się Elisio i to nazywa się Hiatus, najczęściéj przy jedno syllabnych wykrzyknikach: a, vae, o, heu, ponieważ Elisio takowe zupełnieby pochłonęła. Daléj dozwolony jest Hiatus po większéj interpunkcyi, albo gdy długa Samogłoska poprzedza krótką:

O et de Latia, o et de gente Sabina
Posthabita coluisse Samo: hic illius arma
Lamentis gemituque et femineo ululatu.

Tu należy także tak nazwana Collisio, to jest kiedy wyraz kończy się na m, z poprzedzającą samogłoską, a następujący zaczyna się także od samogłoski albo h, natenczas owo m wraz z poprzedzającą samogłoską wyrzuca się w czytaniu:

Monstrum horrendum informe ingens, cui lumen ademtum.

Jeżeli po końcowéj samogłosce, albo też końcowem m, następuje wyraz est, natenczas m pozostaje ze swą samogłoską, a wyrzuca się e ze słowa est.

Quinquid erit, superanda omnis fortuna ferendo est.
Quod latet, ignotum est; ignoti nulla cupido,

wymawiaj: ferendo'st, ignotum'st.

8) Wolności, jakich sobie poeci niekiedy pozwalają, są następujące:

a) Krótkiéj syllaby używają niekiedy jako długiéj:
Omnia vincit amór, et nos cedamus amori.

b) Przeciwnie długa syllaba używa się niekiedy jako krótka, i to nazywa się Systöle, np.
Obstupui, stetĕruntque comae, vox faucibus haesit.

c) Z dwóch syllab robi się przez ściąganie i zlewanie ich w wymawianiu niekiedy jedna syllaba, i takie skrócenie zowie się synaerĕsis, albo synizēsis, np

Sint Maecenates non ⁀deerunt, Flacce Marones,

najczęściéj w ⁀cui, ⁀deinde, ⁀dii.

d) z jednéj syllaby robią się czasem dwie, co się dialysis zowie:
Vita data est utenda, data est sine foenere nobis
Mutua, nec certa persol*u*enda die,

najczęściéj w słowie sil*u*ae (silvae).

e) Złożone wyrazy niekiedy odłączają się, co się tmesis nazywa:
Jamque adeo super unus eram.

f) Niekiedy wiersz ma jednę syllabę zakończoną na Samo-

głoskę lub na m nazbyt, kiedy następujący zaczyna się także od Samogłoski, która to zbytnia syllaba przez Elisią z następującym wierszem zlewać się musi. Taki wiersz nazywa się hypermeter, nadmiarowy:

Turaque dant Bacchumque vocant Bromiumque Lyaeumque — Ignigenamque.

Aut dulcis musti Vulcano decoquit humorem
Et foliis undam tepidi despumat aheni.

B. W szczególności, o niektórych gatunkach wierszy.

1) O wierszu daktylicznym.

a) Najzwyczajniejszy daktyliczny wiersz zowie się Hexameter, składający się z sześciu, i Pentameter, składający się z pięciu miar czyli taktów.

a) Hexameter.

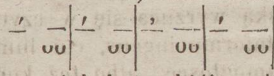

właściwy jest poezyi bohatyrskiéj czyli epicznéj. Składa się, jak samo nazwisko wskazuje, właściwie z 6ciu Daktylów, z których atoli ostatni zawsze jest Spondeem, a raczéj Trochaeem, ponieważ ostatnia syllaba jest anceps. Na czterech pierwszych miejscach może bez różnicy stać Spondeus w miejscu Daktyla i wiersz przez wmięszanie téj stopy nabiera więcéj mocy i powagi; ponieważ same Daktyle sprawiają bieg zbyt skaczący, same zaś Spondee zbyt ociężały, np.

Quádrupe | dánte pu | trém soni | tú quatit | úngula | campum
Illi in | tér se | sé ma | gnávi | bráchia | tollunt.

Na piątem miejscu pospolicie stoi Dactylus, rzadko Spondeus, a zawsze przynajmniéj z poprzedzającym Daktylem. Ostatni wiersz nazywa się Versus spondaicus, ma spadek ociężały; lecz dla tego umieli go łacińscy poeci do wyrażenia niektórych myśli zastósować, kładąc zwyczajnie na końcu wiersza wyraz czterosyllabny:

Cara de-um sobo-les, ma-gnum Jovis incrementum
Constit, atque oculis Phrygia agmina circumspexit.

Hexameter kończy się najpospoliciéj trój zgłoskowym albo dwuzgłoskowym wyrazem, gdzie akcent mowy zgadza się zwykle z metricznym akcentem na końcu wiersza. Jednosyllabny wyraz na końcu Hexametru tylko wtenczas położony znajdujemy, kiedy poprzedza wyraz także jednozgłoskowy, albo gdy na nim szczególniéj jest przycisk.

Principibus placuisse viris non ultima laus est.
Parturiunt montes, nascetur ridiculus mus.

Taki wiersz jak ostatni, umyślnie tak sztucznie ułożony, należy do osobliwości, ponieważ rzuca akcent przeciw zwyczajowi na ostatnią syllabę: lús.

bb) Każdy dobry Hexameter powinien mieć przynajmniéj jednę główną rhithmiczną Caesurę. Najpospolitsza jest w 3ciéj stopie, tj. albo po 1széj syllabie czyli Arsis (in Arsi tertii pedis), albo po 1széj syllabie krótkiéj Daktyla (in Thesi tertii pedis); pierwsza najzwyczajniejsza w wierszu bohatyrskim nazywa się Pentemimeres czyli męzka (semiquinaria); druga nazywa się in tertio Trochaeo (Kata triton Trochaion) czyli trochaiczna, ponieważ przed tem przecięciem Trochaeus bezpośrednio stoi — ∪; także żeńska, nazwana dla tego, że jest łagodniejsza.

Arma virumque canō ‖ Trojae qui primus ab oris'
Id metuens veterisquĕ ‖ memor Saturnia belli.

Jeżeli Caesura nie znajduje się w 3ciéj stopie, musi być koniecznie w 4téj, zawsze tylko po Arsis i nazywa się Hephtemimeres (semiseptenaria) in arsi quarti pedis, najczęściéj z nią stoją razem męzkie Caesury w 2giéj i 3ciéj stopie.

Euměnĭdés | quibŭs ánguĭněó ‖ rĕdĭmítă căpillo
Quidve doléns | regina deúm ‖ tot volvere casus.

Jeszcze kilka innych przykładów na Caesury w Hexametrze:

Non opibus mentes hominum curaque levantur.
Infandum, regina, jubes renovare dolorem.
Quid faciat Philomela? fugam custodia claudit.
Per noctem resonare lupis ulutantibus urbes.
Collectae ex alto nubes; ruit arduus aether.
Obstupuere; sed ante alias Arethusae sorores.

b) Pentameter.

Pentameter, używany zwyczajnie w połączeniu z Hexametrem, tj. wierszem bohatyrskim, najczęściéj w Elegii i dla tego Versus elegiacus przezwany, zwyczajny jest także w Epigrammatach, czyli krótkich, dowcipnych, ucinkowych wierszykach. Połączenie to Hexametru z Pentametrem zowie się (elegiacki) Distichon, w którym zwykle zupełna myśl mieścić się powinna i nie może się przenosić do następującego wiersza. Pentameter składa się z 2ch połowek, przez mocną (długą) Caesurę rozpołowionego w środku Hexametru, z których każda mieści $2^1/_2$ taktów czyli stóp. Tylko w pierwszéj połowie mogą także w miejsce Daktylów stać Spondee; końcówka pierwszéj połowy bywa zwykle długa i kończy wyraz; końcówka drugiéj połowy Pentametru jest anceps. Trzyzgłoskowy wyraz na końcu Pentametru jest rzadki, ponieważ to nie zgadza się z anapaesticznym Rhithmem; najpospolitsze są dwuzgłoskowe, niekiedy jednozgłoskowe, rzadko cztero lub pięciozgłoskowe.

Miscuit haec lacrimis | tristia dicta suis
Longius aut propius | mors sua quemque manet.
Interdum lacrimae | pondera vocis habent
Placato possum | non miser esse deo.
(Venturae memores jam nunc estote senectae.
(Sic nullum vobis, tempus abibit iners.
)Quodsi deficiant vires, audacia certe
) Laus erit: in magnis et voluisse sat est.
Terra salutiferas herbas eademque nocentes
Nutrit, et urticae proxima saepe rosa est.

2) O trochaicznym wierszu.

Takt trochaicznego wiersza składa się zawsze z 2ch Trochaeów, tworzących trochaiczną Dipodią. W miejscu Trochaeu można bez zepsucia miary położyć Tribrachys, rozkładając długą syllabę na dwie krótkie; a ponieważ ostatnia syllaba w każdym takcie jest anceps, można więc bez zepsucia miary w miejsce drugiego Trochaeu, a gdy się wiersz z kilku Dipodii składa, w drugiéj, czwartéj, szóstéj stopie (na parzystych miejscach, locis paribus) położyć Spondeus lub Anapaestus. Na miejscach zaś nieparzystych stoi tylko zwyczajnie Trochaeus, albo po rozwiązaniu długiéj Arsis na dwie krótkie, Tribrachys. Rzadko na parzystych miejscach natrafia się Trochaeus, jeszcze rzadziéj na nieparzystych Dactylus. Kiedy długa Arsis rozkłada się na dwie krótkie, wtenczas Ictus pada na pierwszą krótką ⏑ ⏑ — ⏑ ⏑ ⏑

bb) Z trochaicznych wierszy najpospolitszy jest Tetrameter catalecticus, od liczby stóp (siedm) zupełnych także Septenarius przezwany, mający Caesurę czyli przecięcie po drugiéj Dipodii podług następującego wzoru:

— ⏑ — ⏑ | — ⏑ — ⏑ ‖ — ⏑ — ⏑ | — ⏑ ⏑
⏑⏑ ⏑⏑ | ⏑⏑ ⏑⏑ ‖ ⏑⏑ ⏑⏑ | ⏑⏑

Nulla vox hu | mána constat ‖ àbsque septem | litteris
Ríte voca | lés vocavit ‖ quás magistra Graécia:
Quídquid audis | praéter istas ‖ pàrs soni, non | vóx erit.
Quínque conten | ta ést figuris ‖ Rómuli La | tínitas.

Ale tak czystego trochaicznego wiersza nie znajdujemy u komików, lecz z wszystkiemi wyżéj wyrażonemi zamianami, tak, że tylko ostatnia katalekticzna Dipodia ma czystą miarę:
Ad te advénio spem, salútem | consilium, aúxilium éxpetens
Néque pol cónsili locum hábeo | néque ad auxílium cópiam
Séd istuc quídnam est? Hódie uxórem | ducis? Ajunt Pamphile
Si íd facis, hodié postrémum | mé vidés. Quid ita? Eí mihi.

3) O iambicznym wierszu.

Takt iambicznego wiersza składa się także z dwóch stóp iambicznych, tworzących iambiczną Dipodią. Najpospolitszy iam-

biczny wiersz jest Trimeter acatalectus, zwykle senarius mianowany. Ponieważ każda długa syllaba równa jest dwom krótkim, może przeto wszędzie, wyjąwszy w ostatniéj stopie, w miejsce Jambu stać Tribrachys (u komików nawet Spondeus). Prócz tego w nieparzystych miejscach, tj. w 1éj, 3ciéj, 5téj stopie może w miejsce Jambu stać Spondeus albo Anapaestus, a nawet lubo rzadko Dactylus. Ma on Caesurę zwykle w 3ciéj lub 4téj stopie; pierwsza nazywa się Pentemimeres pięciocząstkowa, druga Hephtemimeres siedmiocząstkowa, tj. po siódméj półstopie, podług następującego wzoru:

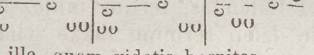

Phaselus ille, quem videtis hospites,
Ait fuisse navium celerrimus
Neque ullius natantis impetum trabis
Nequisse praeterire, sive palmulis
Opus foret volare, sive linteo.

Ponieważ wiersze iambiczne podobnie jak trochaiczne mierzą się na Dipodie, i ponieważ z reguły ostatnia syllaba w Dipodii jest anceps, osobliwością jest, że w iambicznym wierszu nie ostatnia, lecz pierwsza syllaba jest anceps. Z téj przyczyny wiersz jambiczny może się także uważać za Versus trochaicus catalecticus z odbitką (Anacrusis) anceps użytą. Ztąd Trimeter iambicus acatalectus nazywać się powinien słuszniéj Trimeter trochaicus catalecticus cum Anacrusi:

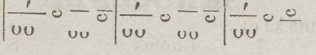

DODATEK II.

KALENDARZ RZYMSKI.

1. Rzymianie nie liczyli dni miesięcznych tak jak my, od pierwszego, aż do ostatniego, lecz oznaczali je trzema głównemi terminami w każdym miesiącu. Terminami temi były: Calendae, pierwszy dzień miesiąca; Nonae, siódmy dzień w Marcu, Maju, Lipcu i Październiku, we wszystkich innych miesiącach piąty dzień; Idus w wymienionych czterech miesiącach dzień piętnasty, we wszystkich innych trzynasty. *)

*) Powyższe cztery miesiące, po łacinie: Martius, Majus, Julius, October, spamiętać można za pomocą wyrazu Immo, zawierającego cztery początkowe głoski tychże miesięcy. — Ponieważ prócz tego wiedzieć należy, ile dni każdy miesiąc zawiera, przeto za pomocą wyrazu Ap-jun-se-no pamiętajmy, że 4ry miesiące: Aprilis, Junius, September, November mają 30 dni, wszystkie zaś inne 31 dni, prócz Lutego (Februarius), mającego tylko dni 28, a w roku przestępnym 29.

2. Nazwiska miesięcy są właściwie przymiotnikami i dla tego zgadzają się z rzeczownemi terminami w rodzaju, liczbie i przypadku, np.: Calendis Juniis, 1go Czerwca; Nonis Octobribus, 7go Października; Idibus Septembribus, 13go Września.

3. Wszystkie dni miesiąca, leżące pomiędzy owemi trzema terminami, liczą się wstecz od wyższego terminu za pomocą przyimka ante; przyczem uważać należy, że i dzień terminu od którego się w tył rachuje, także się wlicza. Azatem: tertio die ante Idus Octobris, jest dnia 13go Października. Pierwszy dzień przed głównemi terminami wyraża się przez: pridie Calendas, pridie Nonas, pridie Idus; drugi dzień przed temiż terminami jest: tertius (ante) Calendas, tertius (ante) Nonas, tertius (ante) Idus, ponieważ się dzień terminu także wlicza.

4. Ponieważ Luty w roku przestępnym ma dni 29, przeto dzień 24. tegoż miesiąca, który jest sextus ante Calendas Martias liczył się w takim roku dwa razy, i ztąd nazywał się bisextus, a rok przestępny annus bisextus.

5. Uważać jeszcze należy, że zamiast zupełnéj formy, np. die tertio ante Calendas Martias, mówiono tylko: tertio Calendas Martias, wypuszczając die i ante, albo nawet przestawiając wyrazy, mówiono: ante diem tertium Calendas Martias itp.

6. Następująca tablica wykazuje kalendarz rzymski w porównaniu z naszym.

SKRÓCENIA.

Imiona rzymskie:

A znaczy Aulus	L. — Lucius	S lub Sex. — Sextus
Ap. — Appius	M. — Marcus	Ser. — Servilius
C lub G Cajus v. Gajus	M' — Manius	Sp. — Spurius
Cl. — Claudius	P. — Publius	T. — Titus
D. — Decimus	Q lub Qu. — Quintus	Tib. — Tiberius.

Inne skrócenia:

Aed. znaczy Aedilis	P. M. — Pontifex Max.	S. P. Q. R. Senatus populusque romanus
C v. Cal. — Calendae	P. C. - Patres conscripti	
Cos. — Consul	P. R. Populus romanus	S. D. P. — Salutem dicit plurimam
Coss. Consules plur.	Proc. — Proconsul	
D.O.M. Deo optimo Maxi-	Pr. — Praetor	Tr. Pl. Tribunus Plebis
H. S. — Sestertius, mo	Resp. — Respublica	Q. B. F. F. S. — Quod bonum felix faustum que sit.
Id. — Idus	S. — Senatus	
Non. — Nonae	S. C. Senatus consultum	

Nowsze skrócenia:

A. znaczy anno	etc. — et cetera	P. P. - praemissis praemittendis
c. — currente	h. e. — hoc est	
pr. — praeterito	Ictus. Jureconsultus	P. S. — postscriptum
a. Ch. — ante Christum	L. S. — locus sigilli	sq. — sequens
cf. — conferatur	l. c. — loco citato	s. t. — salvo titulo.
e. c. — exempli causa	M. S. — manuscriptus	

Dzień miesiąca naszego.	Martius, Majus, Julius i October ma 31 dni.	Januarius, Augustus i December mają 31 dni.	Aprilis, Junius, September i November mają 30 dni.	Februarius ma 28 dni, a co cztery lata 29 dni.
1	Calendis	Calendis	Calendis	Calendis
2	VI	IV	IV	IV
3	V ante	III Nonas	III Nonas	III Nonas
4	IV Nonas	Prid. Nonas	Prid. Nonas	Pridie Nonas
5	III	Nonis	Nonis	Nonis
6	Prid. Nonas.	VIII	VIII	VIII
7	Nonis.	VII	VII	VII
8	VIII	VI	VI	VI
9	VII	V	V	V
10	VI	IV	IV	IV
11	V	III	III	III
12	IV	Pridie Idus	Pridie Idus	Pridie Idus
13	III	Idibus	Idibus	Idibus
14	Pridie Idus	XIX	XVIII	XVI
15	Idibus.	XVIII	XVII	XV
16	XVII	XVII	XVI	XIV
17	XVI	XVI	XV	XIII
18	XV	XV	XIV	XII
19	XIV	XIV	XIII	XI
20	XIII	XIII	XII	X
21	XII	XII	XI	IX
22	XI	XI	X	VIII
23	X	X	IX	VII
24	IX	IX	VIII	VI
25	VIII	VIII	VII	V
26	VII	VII	VI	IV
27	VI	VI	V	III
28	V	V	IV	Pridie Calendas Martias.
29	IV	IV	III	
30	III	III	Pridie Calendas (następującego miesiąca)	
31	Pridie Calendas (następującego miesiąca)	Pridie Calendas (następującego miesiąca)		

ante Nonas — Martius, Majus, Julius, October
ante Idus — Martius, Majus, Julius, October; Januarius, Augustus, December; Aprilis, Junius, September, November; Februarius
ante Calendas — Martius, Majus, Julius, October; Januarius, Augustus, December; Aprilis, Junius, September, November
ante Calendas Martias — Februarius

SPIS RZECZY.

Oddział I.

Wymawianie Pag. 1
Iloczas i Akcent — 3
Odmiana Wyrazów 4
O rodzaju ze znaczen. 6
Communia — 7
Mobilia — 8
Deklinacye — 9
Deklinacya I. — 10
Deklinacya II. — 12
Deklinacya III. — 15
Uwagi nad przypadkami III. Deklin. 23
III. Dekl. grecka — 27
Rodzaj Dekl. IIIciéj z zakończenia — 28
Deklinacya IV. — 32
Dekl. V. — 34
Anomala — —
Przymiotniki — 38
Stopniowanie — 43
Imiona liczbowe — 47
Pronomina, Zaimki 52
Verbum, Słowo — 61
Konjug. słowa sum. 67
Cztery Konjugacye 74
Deponentia — 80
Perfecta i Supina — 85
Inchoativa — 96
Perfecta Depon. — 99
Verba Anomala — 101
Defectiva — 109
Pochodzenie wyrazów 113
O Partykułach — 120
O pytaniach i przeczeniach — 125
Przyimek, Praepositio 128
Spójnik, Conjunctio 137

Oddział II.

Składnia, Syntaxis. 143
Zgoda Praedic. z Subj. 146
Składnia przypadków —
Nominativus — 151
Accusativus — 153
Dativus — 160
Genitivus — 168
Ablativus — 178
O Słowie — 192
Czasy — 192
Znaczenie Czasów — 195
O następstwie Czasów 203
O Trybach — 209
Indicativus — —
Conjunctivus — 210
Conjunct. w zdaniach zależnych — 217
Conjunct. w zdaniach względnych — 229
Conjunct. po Spójnikach — 233
Infinitivus — 240
Accusat cum Infinit. 243
Nominat. cum Infinit. 245
Accusat. lub quod, ut 247
Oratio obliqua — 253
Imiesłowy — 260
Gerundium — 266
Supinum — 270
Iloczas Syllab — 271
Metrica, to jest nauka o wierszach — 276
Kalendarz rzymski — 283

UWIADOMIENIE.

Dla wyćwiczenia Uczniów w podanych tu Regułach grammatycznych, ogłosił drukiem Wydawca niniejszéj Grammatyki odpowiednie:

PRZYKŁADY do tłómaczenia z polskiego na łacińskie i odwrotnie z łacińskiego na polskie, stopniowo ułożone:

1. PRZYKŁADY na VItę czyli najniższą klassę gimnazyalną zawierają ćwiczenia na same regularne formy etymologiczne, to jest na Deklinacye i Konjugacye regularne.
2. PRZYKŁADY na Vtę czyli 2gą klassę, od dołu, mieszczą ćwiczenia na formy nieregularne etymologiczne, azatem na wyjątki w Deklinacyach i Konjug. W obu tych książeczkach znajdują się już i najpotrzebniejsze do utworzenia Zdania niezbędnie potrzebne zastósowania najgłówniejszych Reguł Składni.
3. Przykłady na IVtę i III., tj. na dwie średnie klassy gimnazyalne, zawierają nareszcie ćwiczenia na całą Składnią: Syntaxis Casuum na IVtę, Syntaxis Verbi (o Czasach i Trybach) na III.

Gdyby zaś komu ostatni Zbiór przykładów zdawał się być niedostatecznym, temu radziłbym przykłady w niniejszéj Grammatyce dotyczące się Składni kazać Uczniom na piśmie w przeznaczonéj na ten cel skrypturce na polski język przekładać i takowe tłómaczenie w klassie z Uczniami poprawiać, a to dla tego, aby się z tego polskiego przekładu ustnie na Retrowersyą, czyli na ustne tłómaczenie, na łacinę w następującéj lekcyi przygotować mogli. Ponieważ liczba przykładów i w tem nowem wydaniu Grammatyki znacznie pomnożoną została, przeto niepłonnie tuszyć mogę, że Uczniowie tym sposobem nabędą potrzebnéj wprawy do władania językiem łacińskim i unikania błędów grammatycznych. Tę samę Retrowersyą radziłbym kontynuować przy czytaniu łacińskich łatwiejszych Prozaików: Korneliusza, Cesara, a nawet łatwiejszych mów Cicerona. — Ku temu celowi posłużyć może Młodzieży: „SŁOWNIK łacińsko-polski“ do tłómaczenia Klassyków przez Zygm. Węclewskiego wydany. Procz tego mam zamiar wydrukować około Śgo Michała r. b. SŁOWNICZEK MAŁY łacińsko-polski, jedynie do tłómaczenia przykładów łacińskich, w mniejszéj Grammatyce znajdujących się, służyć mający.

tak przed adj = Superl.

BIBLIOTEKA GŁÓWNA
UNIWERSYTETU A.M. w POZNANIU
409613